

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

PDF 4 KURD

نهوشیروان مستهفا ئەمین

حکومهتی کوردستان

رێبەندانی ۱۳۲۴ - سه‌رماوه‌زی ۱۳۲۵

کورد له‌گه‌مه‌ی سووقیتی دا

چاپی سییه‌م

حکومه تى کوردستان

کورد له گه مه ی سۆقتی دا

نەوشیروان مستەفا ئەمین

حکومەتی کوردستان

کورد ئەگەمەهی سۆقیتتی دا

سەنتەری لیکۆلینەوی ستراتییجی ی کوردستان

سەلیمانی ۲۰۰۷

سهنتەری لیکۆلینهوهی ستراتیجی ی کوردستان

دهزگایهکی کهلتورییه لهسالی ۱۹۹۲دا دامهزراوه، ناماچهکهی لیکۆلینهوهی زانستییه لهبوارهکانی ناسایشی نهتهوهیی و سیاسهتی نیو دهولتهتانو نابوری و مسهله ستراتیجییهکانو ههولتی بدهسته هینانی قازانجی ماددی نادا.

ههمو ئهو لیکۆلینهوانهی کهسهنتەر دهریاندهکا، گوزارشت لهپراو بۆچونی خاوهنهکانیان دهکهنو بهپیتی پیتیوست گوزارشت لهپراو بۆچونی سهنتەر ناکهن.

- ◀ نهوشیروان مستهفا نهمین
- ◀ حکومەتی کوردستان کورد لهگهههیی سوڤیتی دا
- ◀ سلیمانی ۲۰۰۷
- ◀ چاپی سێبهم
- ◀ مۆنتاجی کۆمپیوتەر: ناسۆ سعید
- ◀ بلاوکراوهکانی سهنتەری لیکۆلینهوهی ستراتیجی ی کوردستان
- ◀ ژماره ی سپاردن: (۱۹) ی سالی ۲۰۰۶
- ◀ ژماره ی سپاردن بهکتیبخانهی سهنتەر: ۶/۳۶/۳
- ◀ چاپ: چاپخانهی تیشک - سلیمانی

ناوهرۆك

١٣ پیتشه کی
٢١ ١- ئیوان ئەژۆر سایه‌ی په‌هله‌وی دا
٢١ ١- ئیزان و دنیا
٢١ ١/١ ئیزان و دراوسینکانی
٢٢ ٢/١ په‌یمانی سه‌عداباد
٢٦ ٣/١ ئیزان و زله‌یتره‌کان
٢٧ ٢/ هه‌لگیرسانی دوه‌مین جه‌نگی جیهانی
٢٨ ٢/١ راگه‌یاندنێ بیلایه‌نی ئیزان
٢٨ ٢/٢ تیتوه‌گلانی روس
٢٩ ٣/ داگیرکردنی ئیزان
٣١ ٣/١ هیترشی روسی - ئینگلیزی
٣٢ ٣/٢ مه‌به‌ست له‌داگیرکردنی ئیزان
٣٣ ٤ هه‌ره‌سی ((ته‌رتەشی شاهنشاهی ئیزان))
٣٥ ٤/١ ده‌ستوری ته‌رکی موقاوه‌مه‌ت
٣٧ ٤/٢ لیتخرانی ره‌زاشای په‌هله‌وی
٣٧ ٤/٣ په‌یمانی ئیتیحاد
٤٠ ٥/ کورد و روداوه‌کانی شه‌هریوه‌ر
٤٠ ٥/١ هه‌لوێستی کورد
٤١ ٥/٢ ژبانی کورد له‌سایه‌ی رۆژی په‌هله‌وی‌دا
٤٦ ٥/٣ بۆشایی ده‌سه‌لات
٤٦ ٥/٣/١ سه‌رانی کورد و سه‌ردانی باکو
٥٠ ٥/٣/٢ روداوه‌کانی بانه
٥٥ ٥/٣/٣ روداوه‌کانی ورمێ
٥٨ ٥/٤ بۆشایی سیاسی

- ٦١ ٢- ریکھراوه کوردییەکانی ئێران
- ٦١ ١/پیشینهی میژویی
- ٦٢ ٢/کۆمەڵەی ژ.ک
- ٦٢ ١/٢ چوارچێوەی گشتی
- ٦٢ ١/١/٢ زەمینی دامەزرانی
- ٦٣ ٢/١/٢ دامەزرێنەرەکانی
- ٦٤ ٣/١/٢ ئەندامەتی
- ٦٤ ٤/١/٢ ناماڤەکانی
- ٦٧ ٢/٢ چالاکی رۆشنییری ژ.ک
- ٦٩ ١/٢/٢ گۆڤاری نیشتمان
- ٧٤ ٢/٢/٢ رۆژژمیتری کوردی
- ٧٦ ٣/٢/٢ دیاری کۆمەڵەی ژ.ک
- ٧٧ ٣/٢ کۆمەڵەی هیواو کۆمەڵەی ژ.ک
- ٧٨ ٤/٢ قازی محمد دێتە کۆمەڵەو
- ٨٠ ٥/٢ و سۆڤیت
- ٨٢ ٦/٢ گیرانی زەییحی و هەندی ئەهاورێکانی
- ٨٣ ٧/٢ ژ.ک و بارزانیەکان
- ٨٣ ١/٧/٢ هەلۆیستی ژ.ک ئەشۆرشی ١٩٤٥ی بارزانیان
- ٨٥ ٢/٧/٢ کێشەوێ بارزانیەکان بۆ ئێران
- ٨٦ ٣/حیزی دیموکراتی کوردستان
- ٨٦ ١/٣ راگەیانندی دامەزراندنی حیزی دیموکراتی کوردستان
- ٨٨ ٢/٣ هەرەل کۆنگرەیی حیزی دیموکراتی کوردستان
- ٩٢ ٣/٣ مەرنامەیی حیزی دیموکراتی کوردستان
- ٩٥ ٤/٣ هەلکردنی ئالای کوردستان
- ٩٦ ١/٤/٣ ئەمەهاباد
- ٩٧ ٢/٤/٣ ئەنەغەدە
- ٩٩ ٣/٤/٣ لەبۆکان

- ٦١ ٢- ریکخراوه کوردییه کانی ئییران
- ٦١ ١/پیشینهی میژویی
- ٦٢ ٢/کۆمهلهی ژ.ک
- ٦٢ ١/٢ چوارچینوی گشتی
- ٦٢ ١/١/٢ زه‌مینهی دامه‌زرانی
- ٦٣ ٢/١/٢ دامه‌زێنه‌ره‌کانی
- ٦٤ ٣/١/٢ نه‌ندامه‌تی
- ٦٤ ٤/١/٢ ناما‌نجه‌کانی
- ٦٧ ٢/٢ چالاکی رۆشن‌بیری ژ.ک
- ٦٩ ١/٢/٢ گۆڤاری نیشتمان
- ٧٤ ٢/٢/٢ رۆژمیری کوردی
- ٧٦ ٣/٢/٢ دیاری کۆمه‌لهی ژ.ک
- ٧٧ ٣/٢ کۆمه‌لهی هیواو کۆمه‌لهی ژ.ک
- ٧٨ ٤/٢ قازی محهمه‌د دێته کۆمه‌له‌وه
- ٨٠ ٥/٢ ژ.ک و سۆڤیته
- ٨٢ ٦/٢ گیرانی زه‌بیحی و هه‌ندێ له‌هاورێکانی
- ٨٣ ٧/٢ ژ.ک و بارزانیه‌کان
- ٨٣ ١/٧/٢ هه‌لوێستی ژ.ک له‌شۆرشێ ١٩٤٥ ی بارزانیان
- ٨٥ ٢/٧/٢ کشانه‌وهی بارزانیه‌کان بۆ ئییران
- ٨٦ ٣/حیزبی دیموکراتی کوردستان
- ٨٦ ١/٣ را‌گه‌یانده‌نی دامه‌زراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان
- ٨٨ ٢/٣ هه‌وه‌ل کۆنگره‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان
- ٩٢ ٣/٣ مه‌رامنامه‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان
- ٩٥ ٤/٣ هه‌لکهرده‌نی ئالای کوردستان
- ٩٦ ١/٤/٣ له‌مه‌هاباد
- ٩٧ ٢/٤/٣ له‌نه‌غده
- ٩٩ ٣/٤/٣ له‌بۆکان

- ۱۰۹ ۱/ناههنگه کانی ریه نندان
 ۱۰۹ ۱/کۆبوونهوهی مه هاباد
 ۱۱۲ ۱/۱دوعای مه لا حسینی مه جدی
 ۱۱۴ ۱/۲نوتقی جهنابی پیتشه و او ره ئیس جمهوری بهرزی کوردستان ...
 ۱۱۶ ۱/۳نوتقی فه زمانده کانی پیتشه مرگه
 ۱۱۶ ۱/۳/۱ محمد حسین خان
 ۱۱۷ ۱/۳/۲ محمد نانه وازاده
 ۱۱۸ ۱/۴سه رانی ئیله کان
 ۱۱۸ ۱/۴/۱ عومەر خانی شکاک
 ۱۱۸ ۱/۴/۲ زیروبه گی هه رکی
 ۱۱۹ ۱/۴/۳ ئیبراهیم ئاغای ئه ده دم مهنگور
 ۱۲۰ ۱/۴/۴ محمد فه یزوللا به گی
 ۱۲۰ ۱/۴/۵ ئه محمد ئاغای ئیلخانیزاده
 ۱۲۰ ۱/۴/۶ محمد قادری مامهش
 ۱۲۱ ۱/۵ بنه ماله دینییه کان
 ۱۲۱ ۱/۵/۱ حاجی بابه شیخ
 ۱۲۱ ۱/۵/۲ شیخ حه سنی شه مسی بوهران
 ۱۲۲ ۱/۵/۳ سدید عبده العزیز گه یلانی
 ۱۲۴ ۱/۶ وتاری حیزییه کان
 ۱۲۴ ۱/۶/۱ سدید محمد ته ها زاده
 ۱۲۵ ۱/۶/۲ شیعی هه ژار
 ۱۲۶ ۱/۶/۳ شیعی هیمن
 ۱۲۸ ۱/۶/۴ محمد نه مین مو عینی
 ۱۳۰ ۱/۷ نافرته تان
 ۱۳۰ ۱/۷/۱ یای ویلمه ی سدیادیان
 ۱۳۱ ۱/۷/۲ یای خه دیجه هه یدری
 ۱۳۱ ۱/۸ قسه کان و قسه که ره کان

- ۱۳۵ ۲/برپاری کۆبونه‌وه‌ی ۲ی رێبەندان
- ۱۳۸ ۳/ئاینی سوێند خواردن
- ۱۳۹ ۴/ئاینی بە‌یعه‌تی پێشه‌وا
یا: ((جه‌ژنه‌کانی سه‌ربه‌خۆیی و ناساندنی سه‌رۆک جه‌هوری کوردستان))
- ۱۴۰ ۴/۱ به‌یعه‌تی پێشمه‌رگه‌ به‌پێشه‌وا
- ۱۴۳ ۴/۲ به‌رپه‌سه‌کانی راگه‌یاندن
- ۱۴۳ ۴/۳ بازرگانه‌کان
- ۱۴۴ ۴/۴ سه‌رانی ئیله‌کان
- ۱۴۶ ۴/۵ کۆمه‌لی یه‌هودی مه‌هاباد
- ۱۴۷ ۵/دامه‌زراندنی ده‌زگاکانی حکومه‌ت
- ۱۵۱ ۴-گه‌شانه‌وه‌ی رۆشنییری
- ۱۵۱ ۱/به‌کوردی کردنی زمانی ره‌سمی
- ۱۵۳ ۱/۱ مزگه‌وت
- ۱۵۴ ۱/۲خویندن
- ۱۵۸ ۱/۳ زمانی هوکمرانی
- ۱۵۸ ۱/۳/۱ زمانی شه‌رعی
- ۱۵۹ ۱/۳/۲ زمانی قانونی
- ۱۶۰ ۱/۳/۳ زمانی بازرگانی
- ۱۶۱ ۱/۳/۴ زمانی پێشمه‌رگایه‌تی
- ۱۶۱ ۲/دامه‌زراندنی چاپخانه‌ی کوردستان
- ۱۶۳ ۲/۱گۆفاری کوردستان
- ۱۶۵ ۲/۲ رۆژنامه‌ی کوردستان
- ۱۶۹ ۲/۳ هاواری نیشتمان
- ۱۶۹ ۲/۴ گۆفاری گروگالی مندالان
- ۱۶۹ ۲/۵ گۆفاری هه‌لاله
- ۱۶۹ ۳/رادییۆ: ((کوردستان قسان ده‌کا))
- ۱۷۱ ۴/دامه‌زراندنی کتێبخانه‌ی میلی
- ۱۷۵ ۵-سینه‌مای کوردستان

- ۱۷۷ ۵/ دامه‌زراوی پیشمه‌رگایه‌تی
 ۱۷۷ ۱/ استراتیجی - سیاسی - پیشمه‌رگه‌یی حکومه‌تی کوردستان
 ۱۷۹ ۲/ ریکه‌خستنی پیشمه‌رگه
 ۱۷۹ ۲/ ۱/ وه‌زاره‌تی هیزی دیموکراتی کوردستان
 ۱۸۱ ۲/ ۲/ هیزه‌کانی ئیلاتی کورد
 ۱۸۳ ۳/ بارزانیه‌کان
 ۱۸۳ ۳/ ۱/ پیشوازی ره‌سی مه‌لا مسته‌فا
 ۱۸۵ ۳/ ۲/ نوتقی عه‌مه‌د عمود
 ۱۸۶ ۳/ ۳/ به‌رنامه‌ی گه‌رانی بارزانی
 ۱۸۸ ۳/ ۴/ ریکه‌خستنی هیزی بارزانیه‌یان
 ۱۸۹ ۳/ ۵/ پینکه‌هینانی پارتی دیموکراتی کورد
 ۱۹۰ ۴/ ۴/ گه‌فتوگۆ له‌تاران و شه‌ر له‌سه‌قز
 ۱۹۰ ۴/ ۱/ شه‌ری سالح ناوا: یه‌که‌مین پینکادانی پیشمه‌رگه‌ و نه‌رته‌ش
 ۱۹۲ ۴/ ۲/ هاتنی پیشمه‌رگه‌ و له‌خۆبوردوان
 ۱۹۳ ۴/ ۳/ هیزه‌کانی ئیران له‌سه‌قز
 ۱۹۳ ۴/ ۴/ راه‌وه‌ستان یا پیشه‌ره‌وی
 ۱۹۴ ۴/ ۵/ به‌رده‌وه‌امیی ورده‌ شه‌ر
 ۱۹۵ ۵/ ۵/ گه‌فتوگۆ یا خه‌لافاندن
 ۱۹۵ ۵/ ۱/ کۆبونه‌وه‌ی سه‌قز
 ۱۹۸ ۵/ ۲/ بۆچونی کۆمیتته‌ی مه‌رکه‌زی
 ۲۰۰ ۵/ ۳/ بۆچونی فه‌رمانده‌ی جه‌بهه
 ۲۰۱ ۵/ ۴/ بۆچونی قازی عه‌مه‌د
 ۲۰۲ ۶- ناگه‌بری تا سه‌ر
 ۲۰۲ ۶/ ۱/ شه‌ری مامه‌شا: دوا‌یه‌ن پینکادانی پیشمه‌رگه‌ و نه‌رته‌ش
 ۲۰۵ ۶/ ۲/ ریکه‌وتنی سپایی قازی - ره‌زم ئارا
 ۲۰۶ ۶/ ۳/ دانانی نوینه‌رانی کورد
 ۲۰۷ ۶/ ۴/ به‌ریونه‌وه‌ی نانه‌وازاده

- ٢٠٨ ٥/١ دۆخی جەبەه و ژێانی پێشمەرگەکانی
 ٢٠٨ ٧/١ رێکەوتنی سوپایی کوردستان و نازەریایمان
 ٢١٣ ٦- کورد ئەنیوان دۆست و دۆژمنەکانی دا
 ٢١٣ ١/١ راگەیانندی ئەتلانتیک و هیواکانی کورد
 ٢١٩ ٢/٢ ترسی کورد: پەژاری هابەش
 ٢٢٣ ٣/٣ کورد و نازەریایمان
 ٢٢٣ ٣/١ پاشاوەی ناکۆکییەکانی رابردو
 ٢٢٥ ٣/٢ پەیمانی یەکییتی و برابەری
 ٢٢٨ ٣/٣ گفتوگۆی هابەش
 ٢٢٨ ٣/٣/١ خولی یەکیەمی گفتوگۆ لەتاران
 ٢٢٧ ٣/٣/٢ خولی دوەمی گفتوگۆ لەتەوریز
 ٢٤٠ ٣/٤ کێشەکانی کورد لەسەبەتەکانی نازەریایمان دا
 ٢٤٤ ٤- کورد و تاران
 ٢٤٤ ٤/١ بۆجونی کاربەدەستانی ئێرانی بۆ چارەسەری کێشەکانی کورد
 ٢٤٥ ٤/٢ گفتوگۆی کوردی- ئێرانی
 ٢٥٣ ٥/٥ کورد و روس
 ٢٥٣ ٥/١ سیاسەتی کوردیی یەکییتی سوڤییت
 ٢٥٥ ٥/٢ بانگهێشتنی سەرانی کورد بۆ باکو
 ٢٥٧ ٥/٣ سوڤییت: نامۆزگاریکەریکی خراب
 ٢٦١ ٧- کوردستان لەژێر هەرسێ سەرماوەزدا
 ٢٦١ ١/١ کابینەی قەوامی سەلتەنە
 ٢٦١ ١/١ ناتارامی سیاسی
 ٢٦٢ ١/٢ پێکێنانی کابینەی قوام
 ٢٦٢ ١/٣ سەردانی موسکو
 ٢٦٤ ١/٤ قوام دەستی ستالین ئەبری
 ٢٦٤ ١/٤/١ رێکەوتنی نەوتی ئێرانی- روسی
 ٢٦٦ ١/٤/٢ تۆدەیی ئەبن بەوەزیر

- ٢٦٧ گه‌رانه‌وه‌ی نه‌رتشه‌ش بۆ کوردستان
- ٢٦٧ ١/٢ کشانه‌وه‌ی روس
- ٢٦٩ ٢/٢ کوردو رژیمی نی‌وردوی سور
- ٢٧٢ ٣/٢ فه‌رمانی شا
- ٢٧٣ ٤/٢ پیلانی گشتی ستادی نه‌رتشه‌ش
- ٢٧٤ ٣/٣ هه‌له‌وه‌شانی حکومه‌تی کوردستان
- ٢٧٤ ١/٣ کۆبونه‌وه‌ی مزگه‌وتی هه‌باس ناغا
- ٢٧٨ ٢/٣ خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی سه‌رانی حکومه‌ت
- ٢٧٩ ٣/٣ نه‌رتشه‌ش دیته‌وه‌ مه‌هاباد
- ٢٧٩ ٤/٣ گه‌ران و موحاکه‌مه‌ی قازییه‌کان
- ٢٨١ ٥/٣ چاره‌نوسی قازییه‌کان و به‌رپه‌سه‌کانی حکومه‌تی کوردستان ...
- ٢٨٢ ٤/٤ بارزانییه‌کان و حکومه‌تی ئه‌یران

نەخشەکان

- ۱۷ / ۱ کوردستان لەباری سەرنجی مێژوونووسیتکی کوردەوه
 ۱۸ / ۲ کوردستان لەباری سەرنجی ئەفسەریکی ئێرانییەوه
 ۱۹ / ۳ کوردستان لەباری سەرنجی دیپلۆماتیتکی ئەمریکییەوه
 ۲۰ / ۴ میرایەتییه کانی کورد تا ناوەراستی سەدهی نۆزده
 ۳۰ / ۵ دابەشکردنی ۱۹۴۱-۱۹۴۶ی ئێران لەنیوان سۆڤیەت و بەریتانیا ...
 ۴۷ / ۶ ناوچه کوردنشینە کانی ئێران
 ۱۳۲ / ۷ کوردەکانی ئێران
 ۱۳۳ / ۸ کوردەکانی تورکیا
 ۱۳۴ / ۹ کوردەکانی عێراق
 ۱۰ / سنووری دەسه‌لانی حکومەتی کوردستان، شوێنی شەه‌ره‌کانی
 ۲۱۲ / پێشمەرگه‌و نەرتەش، رینگای چونی بارزانییان بۆ سۆڤیەت

روژنامه‌وانی

- ۷۲ / ۱ گۆڤاری (نیشتمان)
 ۱۰۷ / ۲ گۆڤاری (کوردستان) (بلاوکه‌ره‌وه‌ی بیری حیزبی دیموکراتی کوردستان
 ۳ / رییۆرتاجی گ (کوردستان) ده‌رباره‌ی هه‌لکردنی ئالای کوردستان
 ۱۰۸ / له‌مه‌هاباد
 ۴ / روژنامه‌ی (کوردستان) (بلاوکه‌ره‌وه‌ی بیری حیزبی دیموکراتی
 کوردستان
 ۱۷۲ / ۵ گۆڤاره‌کانی (هاواری کورد) و (هاواری نیشتمان)
 ۱۷۳ / ۶ گۆڤاری (هه‌لآله)
 ۱۷۴ / ۷ رییۆرتاجی ژماره ۲۳ی آذرماهی ۱۳۲۵ی روژنامه‌ی (مرد
 ۲۸۶ / (امروز)ی تارانێ ده‌رباره‌ی هه‌لئاسینی قازییه‌کان

بیگانە لهوانه:

به ئینگلیزی ئارشی روزفیلت و ولیام ئیگلتن و ویلسن هاویل.

به فه ره نسی کریس کوچرا.

ئهوانه ی نویسنه ئینگلیزی به کانیان وه رگیپاوه ته سه ر کوردی یا

عه ره بی وه کو:

ناجی عه باس و زاهیر حه مه د، که هه ریبه که یان له ماوه یه کی جیاوازا، وتاره که ی ئارشی روزفیلت یان به لیدوانه وه کردۆته عه ره بی.

جه رجیس فه تحوڵا و سه ید محه مه دی سه مه دی کتیبه که ی ئیگلتن یان به لیدوانه وه یه که میان بو عه ره بی و دوهمیان بو کوردی وه رگیپاوه.

چه ند که سیکیش نامه ی ئاکادیمی یان له سه ر ئاماده کردوه لهوانه:

خانمی فه ریبه که مالی دیه کوردی به زمانی ئینگلیزی نامه ی ماسته ر بو زانستگای ئوکسفۆرد ۱۹۸۶ و، د گولمراد مرادی به زمانی ئه لمانی نامه ی دکتۆرا بو زانستگای هایدلبرگ ۱۹۹۱.

ره نگه هه بی بلی جا ئه گه ر ئه م هه مو شته ی له سه ر نوسرابی چ پپویست ئه کا شتی تری له سه ر بنوسری؟

به لای منه وه، لیکوئینه وه له سه ر حکومه تی کوردستان هه میشه به ناته واو دائه نری تا ئه و پۆژه ی به که ره سته ی چه ند سه رچاوه ی تر ده وله مه ند ئه کری وه کو:

دۆکۆمینه ته کانی ئیران و پۆژنامه و گوڤاره کانی ئه و سه رده مه ی

تاران

دۆکۆمینه ته کانی حکومه تی سوڤیتی

دۆکۆمینه ته کانی حکومه تی ئه مریکی

دۆکۆمینه ته کانی حکومه تی کوردستان خۆی

بو ئاماده کردنی ئه م باسه هه ولی کردنی دو شتم داوه: یه کیکیان، زۆری ئه و بابته و لیکوئینه وانه م پشکنیوه که به زمانی جیاواز و له سه رده می جیاوازا له سه ر حکومه تی کوردستان نوسراون. ئه وی تریان، له م باسه دا پشتم به به لگه کانی حکومه تی کوردستان، له پله ی یه که م دا، به پۆژنامه و بلاوکراوه کانی ئه وکاته به سته وه. هه ولم داوه خوینده وار ببه مه وه ناو روداوه کانی ئه و زه مانه بو ئه وه ی خۆی داوه ری بکات.

بۆ ئەوەش زۆر جار هەندئێ لە نوتقەکانی پێشەوا و بەرپرسیانی تری حکومەت و وتار و لێدوانەکانی پۆژنامەیی کوردستانم، بئێ لێ قەرناندن وەک خۆی نوسیوەتەو. یاخود روداوێکانم بە درێژی وەک خۆی گێراوەتەو. پەنگە هەندئێ کەس ئەمەیان پێی زیاد بێ، بۆ من ئەگەرچی ئەمە ماندووبونێکی زۆرتر بو، بەلام وام بە پێویست و بە چاک زانی. دوهمین تەجرووبەیی حوکمرانیی کورد ئەهینێ پیاو بچیتە ناو ورده باس و بابەت و روداوێکانیەو.

بۆتەواو کردنی ئەم کارە زۆر کەس یاریدەیان داوم: دۆستانی بەرپێز: ئەحمەدی ئەسکەندەری، عومەری ئێلخانێ زاده، عەبدولقادرێ دەباغی، د سادقی شەرەفکەندی، سەلاح پەشید، مەحمودی مەلا عیزەت، حەسەنی قازی، د لەتێف پەشید، مەحمەد قەرەداخی... گەلێ سەرچاوەی نایابیان بۆ پەیدا کردم. مامۆستایانی بەرپێز: ئیبراھیم ئەحمەد و سەلاحەدینی موھتەدی، پێشنوسی کتێبەکیان خویندەو، گەلێ تێبینی میژویی و سیاسی و زمانەوانی بەنرخیان دەربەری.

کاک بەکرناغای حەوێزی بە نامەییەکی تاییەتی وەلامی پرسیارەکانی دامەو.

برایانی بەرپێز: شازاد صائیب، کاکەمین قادر، ئازادی کاک مستەفا، بەختیار مستەفا، یاریدەیی هونەرییان دام.

ئەگەر چاکەیی ئەو جوامێرانە نەبواوە لەوانە بو ئەم بەرھەمە هەرگیز روناکی نەبینی. پەڕبەدڵ سپاسیان ئەکەم.

بێگومان هەر بیرو بۆچون و داوەرییەکی لەم کتێبەدا هاتو، راست بێ یا چەوت، ئۆبالیەکی بە تەنیا لە ئەستۆی خۆم دایە. هیوام وایە لە کارەکەم دا سەرکەوتو بم.

نەوشیروان مستەفا ئەمین

لەندەن، مایسی ۱۹۹۳

نەخشەى - ١ -

كوردستان لهبارى سەرنجى مێژوونووسى كوردووه

سەرچاوه: محمد امين زكى، كورد و كوردستان، به‌غداد، ١٩٣٠

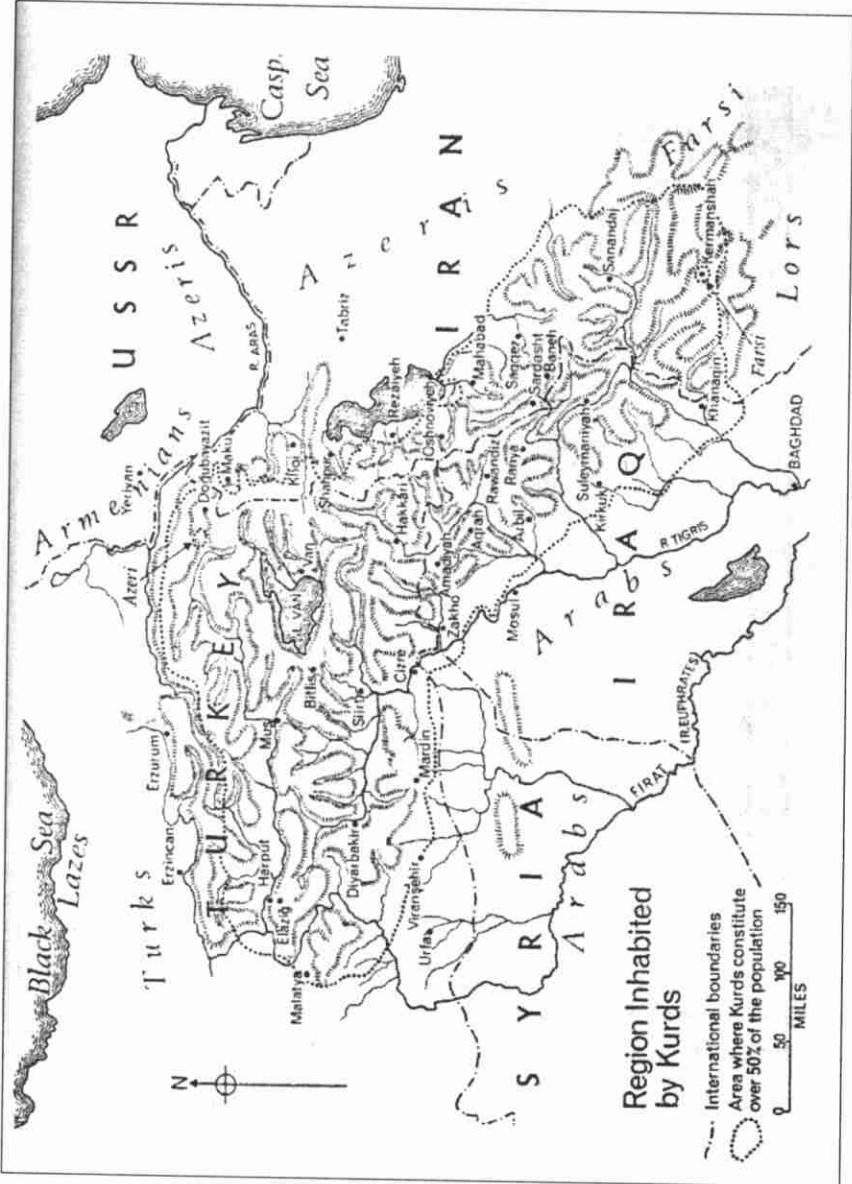
تێبینى: نووسەر ئەم پەراوێزەى لەسەر نەخشەكەى نووسىوه:

قەومى كورد ئەم وەضعىيەتى قەومى كوردە، بە گۆێزەى خەرىتەى عەشائىرى كورد (سەر مارك سايكس)، خەرىتەى ئەثنوگرافى (چوار عەصرى دوایى عىراق، ميجەر لونگرىك)، خەرىتەى لیجەنى عەصبە الامم و، خەرىتەى كى سرى كه له سالى ١٩١٢ داو ٢٦ ئاغستوس دا بۆ ضابطانى ئوردوى هند طبع كرابو و، له سەر مەلوماتى ئىنسىكلوپىدىيەى ئىسلام و، (كردلر، مهاجرین مدیر عمومیه)

نه‌خشه‌ی -۲-

کوردستان له‌باری سهرنجی نه‌فسهریکی ئیرانییه‌وه

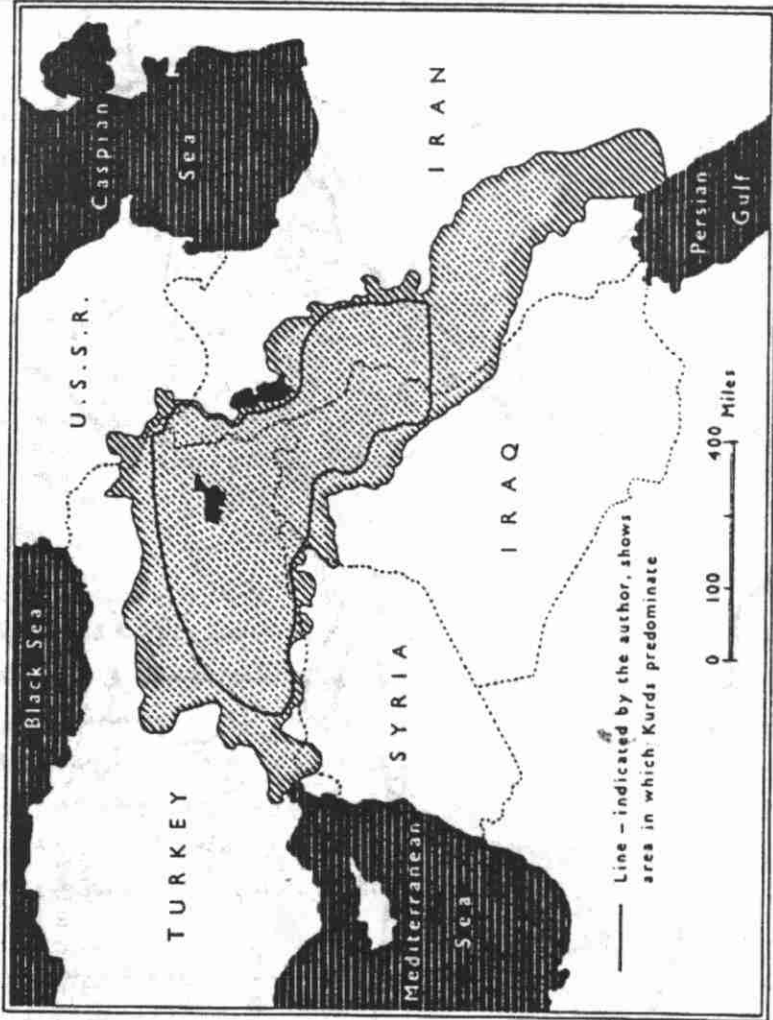
سهرچاوه: حسن ارفع، کورده‌کان (به ئینگلیزی)، له‌ئهن ۱۹۶۶

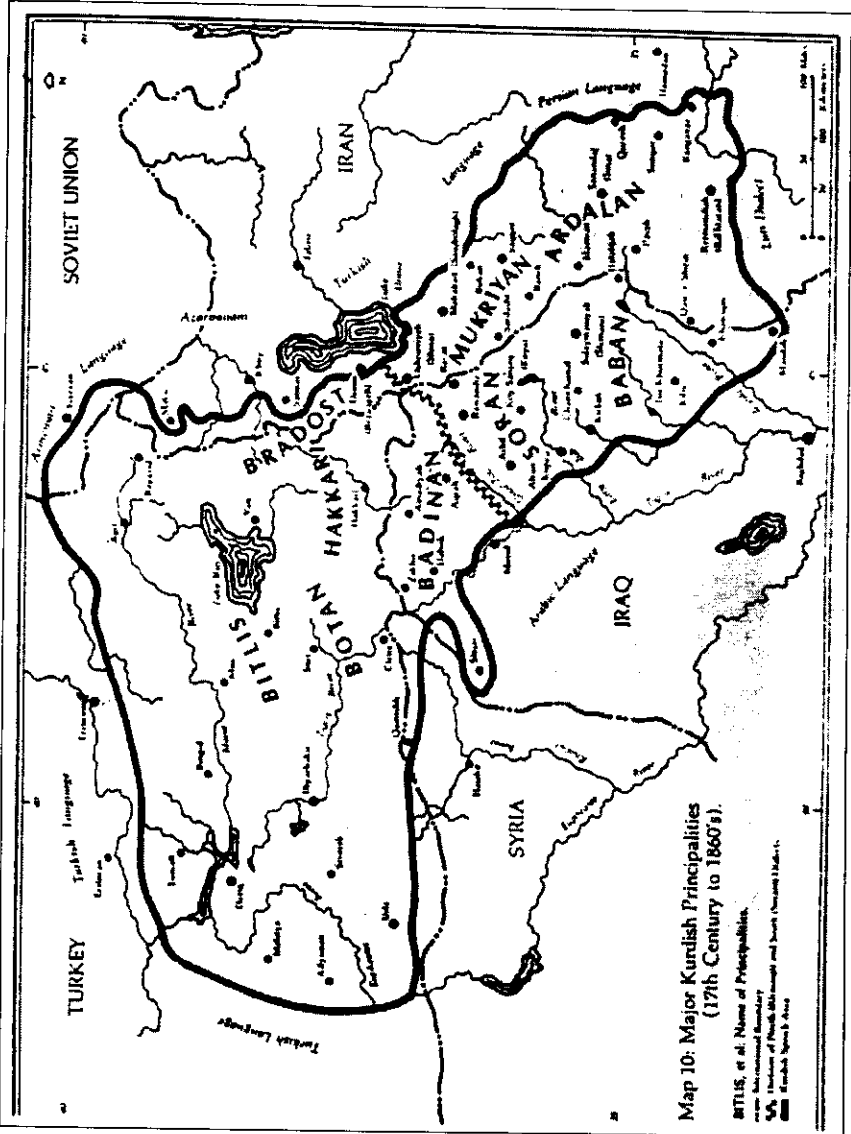
نهخشه‌ی -۳-

کوردستان له‌باری سهرنجی دیپلوماتیکی ئەمریکاییه‌وه

سەرچاوه: ویلیام ئیگلتن، کۆماری کوردی ۱۹۴۶ (به ئینگلیزی)، لهندهن، ۱۹۶۳

میرایه تییه کانی کورد تا ناوه پاستی سه دهی نۆزده
 سه رچاوه: امیر حسنیور، نه ته وایه تی و زمان له کوردستاندا (به ئینگلیزی)،
 سانفرانسیسکو، ١٩٢٢

١. ئىران له ساپهى دهسهلاتى بههلهوى دا

١. ئىران و دنيا

رهزاشا بۇ ئه وهى بىپه رژىته سه ر بهه يز ك ر د نى ده سه ل اتى خ و ى له نا وه وهى ئىران دا ز و ى مه به ست بو په يوه ندى به ك انى ئىران له گه ل ده وه تانى دنيا، به تا بيه تى له گه ل ده وه تانى دراوسى، باش بكا.

١.١. ئىران و دراوسى ك انى

حكومه تى رهزاشا تا سالى ١٩٢٩ ئاماده نه بو به په سمى دان به ده وه تى تازه دامه زراوى عىراق دا بنى. حكومه تى عىراقى پشت گوئ خست بو. هه ر شتىكى پىوه ندى له گه ل كاروبارى عىراق هه بوايه راسته وخو له گه ل كاربه ده ستانى به رىتانيا باسى نه كرد. سالى ١٩٢٩ ئىران به په سمى دانى به ده وه تى عىراق دا نا. هه ردو ده وه لت رىككه وتنىكى كاتى يان ئىمزا و ئالوگوپى ديپلوماسى يان كرد. هه ر له و ساوه چه ندىن ناكوكى ئه رزى و ئابورى له نىوان ئه م دو ده وه ته دا هه بو. هه ندى له م ناكوكى يانه له سه رده مى عوسمانى يه وه به مىرات بو ده وه تى تازه - دامه زراوى عىراق به جى ما بو.

له ساله ك انى دو جه نكى جيهانى دا سه رانسه رى روزه ل اتى نا وه راست له ژىر ده سه ل ات، ياخود نفوزى ئىنگليزدا بو. بىرى به ستنى په يمانىكى دىفاعى له نىوان ده وه تانى روزه ل اتى نا وه راستدا بو رىبىرىن له ته نينه وهى نفوزى پوسى به ره و خه لىج و پاراستنى په ترؤلجا ره ك انى ناوچه كه لاي كاربه ده ستانى ئىنگليز گه لاله بو. بو ئه م مه به سته ش هه ولى ئه دا ده وه تانى ناوچه كه له يه ك نزيك بخاته وه، ناكوكى به ك انيان به خو شى چاره سه ر بكا ت، پىوه ندى دو ستانه يان له نىوان دا دروست بكا ت بو ئه وهى زه مينه ي به ستنى په يمانىكى وه ها خو ش بكا ت. (١)

سالی ۱۹۳۲ مهلیک فهیسهل، شای عێراق، سهردانیکی پهسمی ئێرانی کرد. ئێرانییهکان بو کۆبونهوهکانی ئەم سهردانه ۳ کێشهیان خستبوه بهرنامهی گفتوگۆکانهوه:

۱. کێشهی جیاکردنهوهی سنوری شهتولعهرب.

۲. هاوکاری له کاروباری نهوتدا.

۳. دانانی سیاسهتێکی هاوبهش بهرامبهه كورد. (۲)

ئهم سهردانه پێوهندی دوو قۆلی ههردو ولاتی بو پێشهوه برد. شهتولعهرب وهكو كێشهیهکی زیندو له پێوهندییهکانی ههردولادا مایهوه تا له سالی ۱۹۳۷ دا "رێککهوتنی سنوری له نیوان عێراق و ئێراندا" ئیمزا کرا. به دواي ئەم رێککهوتنهدا "پهیمانی دۆستایهتی" یشیان بهست. بهگۆڕهه ئهم پهیمانه ههردولا پێکهاتن لهسهه دانانی رێشوینی چهند رێککهوتنیکی تر دهبرارهه، دراوسێیهتی باش و ئاسایشی سنور، گێراندنهوهی تاوانکاران، ئیقامه و جنسیه، کاروباری بازرگانی، هاوکاری دادوهه، پێکهاتنی کۆنسۆلی، پۆست و تهلگراف. (۳)

له سهههتای دامهزراندنی جمهورییهتی تورکیاوه رهزاشا ههولێ دا پێوهندی دۆستانه لهگهڵ مستهفا کهمال دروست بکا. ههه ئهوسا قورئانیک و شمشیریکه به دیاری بو ناردبو.

له سالی ۱۹۲۶ دا "موعهدهنامهی ویدادیه و تهئمینیه" یان بهست. هههچهنده هههنگیرسانی شوپش له کوردستانی تورکیا و تیکچونی ئاسایشی سنور و گومانی کاربهدهستانی تورک له تیوهگلانی ئێران ماوهیهک نیوانی تیک دان، بهلام زۆری نهخایان نیوانیان خووش و پێوهندییهکانیان گهرم بوهوه.

له ۱۹۳۰ دا رێککهوتنیکی گومرگییان ئیمزا کرد.

له ۱۹۳۲ دا رێککهوتنی سنورییان مۆر کرد. به پێی ئەم رێککهوتنه ئێران بهشێ له بنارهکانی چیا ئاراراتی دا به تورکیا بهرامبهه پارچه ئهرزیکه فراوان له ورمی.

له ۱۹۳۲ دا رێککهوتنی دۆستایهتی و بێتهههفی و هاوکاری ئابوری نیوان دو ولات له نهقههه ئیمزا کرا.

سالی ۱۹۳۴ رهزاشا له سههه بانگهئیشتی مستهفا کهمال سهردانیکی پهسمی تورکیای کرد. لهه سهردانهدا ههردو پێشهوا لهسهه سیاسهتی دهروهه پێک هاتن.

رهزاشا پته وکردنی پپوهندی له گه‌ل تورکیا نه وهنده به لاهه گرنگ بو، له کاتی بینه و بهره‌ی نوینه‌رانی ئی‌یرانی و تورکی له سه‌ر دابه‌شکردنی مه‌لبه‌نده‌کانی سنوری هه‌ردو ده‌وله‌ت، هه‌ردولا له سه‌ر خاوه‌نیتی چه‌ند به‌رزاییه‌ک کیشه‌یان بو، ره‌زاشا به نوینه‌ره‌کانی خۆی گوت بو: "دۆستایه‌تی ئی‌یران و تورکیا بنچینه‌یه ئهم گرده به‌ش بئ له‌خاکی ئی‌یران یا له‌خاکی تورکیا گرنگ نیه، بیده‌ن به وان". (٤)

پاش ئه‌وه‌ی ئه‌فغانستان له ١٩٢١ دا سه‌ربه‌خۆیی ته‌واوی له به‌ری‌تانیان وه‌رگرت ئی‌یران به په‌سمی ده‌وله‌تی ئه‌فغانستانی ناسی و هه‌ر له هه‌مان سا‌ل دا "عه‌هدنامه‌ی موه‌ده‌ت و بیه‌ره‌فی ئی‌یران و ئه‌فغانستان" له کابول ئیمزا کرا. ئه‌مانولاخان و هاوسه‌ره‌که‌ی سا‌لی ١٩٢٨ دوا‌ی گه‌شتی ئه‌وروپا سه‌ردانی تورکیا و ئی‌یرانیشتی کرد. ئه‌مانولاخان ویستی لاسایی ئی‌یران و تورکیا بکاته‌وه له چا‌ولێکه‌ری ئه‌وروپا دا به‌لام ئیله کۆنه‌پاریزه‌کانی لئ راست بونه‌وه شو‌رشیان کرد. ئه‌مانولاخان شکا. سه‌ردار محمه‌د نادرخان، وه‌زیری موختاری ئه‌فغانستان له پاریس، کاروباری گرت‌ه ده‌ست و شو‌رشگێه‌رانی شکاند. ئی‌یران حکومه‌تی نو‌ی به‌په‌سمی ناسی. له ١٩٣٠ دا ئاستی ئالوگۆری دیپلۆماسی له ئاستی کۆنسۆلی‌یه‌وه به‌رزکرده‌وه له کابول سه‌فاره‌تی دامه‌زراند.

له ١٩٣٤ دا له ئه‌نجامی ناو‌بژی و "ته‌حکیمی" تورکیا دا ناکۆکی‌یه ئه‌رزیه‌کانی ئی‌یران و ئه‌فغانستان له خوراسان و سیستان لابه‌لا کرا. (٥)
ئی‌یران نیوانی له‌گه‌ل دراوسێ‌کانی باش بو‌بو. زه‌مینه‌ی به‌ستنی په‌یمانکی هاوبه‌ش خۆش بو‌بو. ئینگلیزیش په‌نجیکی زۆری دا بو ئهم ده‌وله‌تانه له یه‌ک نزی‌ک بخاته‌وه و له چوارچێوه‌ی په‌یمانکی "ئیقلمی" دا دژی مه‌ترسی یه‌کیتی سو‌فیت یه‌کیان بخا.

١.٢. په‌یمانی سه‌عداباد

پو‌ژی ١٧ ی په‌زه‌ری ١٣١٤ له خانوی ده‌سته‌ی نوینه‌رایه‌تی ئی‌یران له جنی‌ف پرۆژه‌ی "عه‌هدنامه‌ی عه‌ده‌م ته‌عه‌رۆز" له نیوان نوینه‌رانی ده‌وله‌ته‌کانی ئی‌یران و تورکیا و عی‌راق هه‌روه‌ها پرۆژه‌ی "به‌لادا‌خستنی هیمانه‌ی ناکۆکی‌یه‌کان" له نیوان ده‌وله‌تانی ئی‌یران و عی‌راق دا نوسرا. پو‌ژی ٢٩ ی خه‌زه‌لوه‌ریش ئه‌فغانستان چوه پال "عه‌هدنامه‌ی عه‌ده‌م ته‌عه‌رۆز" ی نیوان هه‌ر ٣ ده‌وله‌ت.

به‌مجۆره زه‌مینه‌ی به‌ستنی په‌یمانی سه‌عداباد ساز بو. (٦)

۱۰ ی خەزەلوهەری ۱۳۱۵ سەردار شاھ مەحمود خان سەدری ئەعەزەم و
 ۱۰ ی ھەزیرە جەنگی ئەفغانستان سەردانی ئیترانی کرد.
 ۱۰ ی پووشپەر ناچی ئەسەیل گەیشتە تاران و "عەھدنامە ی حدودی ئیتران و
 عیراق" و "حەللی ئیختیلافات راجیع بە شەتولعەرەب" ی لەگەڵ سەمیعی
 ھەزیرە کاروباری دەرەوہی ئیتران ئیمزا کرد.
 ھەر لە ھەمان ماوەدا تۆفیق روشدی ئاراس ھەزیرە کاروباری دەرەوہی
 تورکیا و فەیز مەھمەد خان ھەزیرە کاروباری دەرەوہی ئەفغانستان گەیشتە
 تاران.

ھەزیرە دەرەوہی ئیتران، عیراق، تورکیا و ئەفغانستان لەڕۆژی ۱۷ ی
 پووشپەری ۱۳۱۶ دا لەکوۆشکی سەعداباد (لە شەمیرانی نزیک تاران)
 پەیمانکیان ئیمزا کرد بە ناوی "عەھدنامە ی عەدەم تەعەپوز" کہ بە
 پەیمانی سەعداباد ناوی دەرکرد.

پەیمانی سەعداباد پێک ھات بۆ لە ۱۰ مادە.

لە مادەکانی ۱ و ۲ و ۳ و ۸ ی دا، دەولەتانی پەیمانکار بەئێنیان بە
 یەکتەری دابو: بەھیچ جوۆی دەسوەرنەدەنە کاروباری ناوۆی یەکتەری یەوہ،
 پێزی سنورەکانی یەکتەری بگرن و لەو ناکوۆکی یانەدا کہ لە ناو دەولەتاندا پو
 ئەدەن راویژ بە یەکتەری بگەن و ناکوۆکی یەکانی ناوۆیان بە پێگای گفتوگۆی
 ھێمانە بەلادا بخەن.

مادەکانی ۵ و ۶ و ۹ و ۱۰ ی تەرخان کرابو بۆ باسی شکاندن و
 ھەلوەشاندنەوہی پەیمانەکە و کارنەکردنی لەو بەئێنانە ی لایەنە
 پەیمانکارەکان دابویان بە کۆمەڵی گەلان و بۆ زمان و ھەرگرتنی
 رونوسەکانی.

گرنگترینی بابەتەکانی لەمادە ی ۴ و ۷ دا باس کرا بون:

مادە ی ۴ ھەمی ئەلئ:

"دەولەتانی پەیمانکار بەئین بە یەکتەری ئەدەن کہ لە ھیچ کاتیک دا نہ
 بە تەنیا و نہ لەگەڵ یەکێ یا چەند دەولەتیکی تردا ھیچ جوۆرە کاریکی
 دەستدێژیکەرەنە دژی یەکتەری نەگەن.

ئەم کارانە ی خواری بە دەستدێژی دائەنرئ.

۱. راگەیانندی جەنگ.

۲. ھێرش ی ھیزی چەکداری ولاتیکی، تەنانەت بئ راگەیانندی جەنگ، بۆ

سەر خاکی ولاتیکی تر.

٣. هێرشى هیزى زه‌مینی و ده‌ریایی یا ئاسمانی، ته‌نانه‌ت بێ راگه‌یاندنی جه‌نگ، بۆ سه‌ر خاك یا بۆ سه‌ر كه‌شتی یا فره‌كه‌كانی و لا‌تانی تر.

٤. یارمه‌تی هاوبه‌شی راسته‌وخۆ یا ناراسته‌وخۆی ده‌سدزیژیکه‌ر.

ئهم كارانه‌ی خوارێ به‌ ده‌سدزیژی دانانرین:

١. به‌جیه‌پنانه‌ی مافی دیفاعی مه‌شروع واته‌ به‌ره‌هه‌لستی کارێکی ده‌سدزیژیکه‌رانه‌ وه‌كو له‌ سه‌ره‌وه‌ ته‌عریف کرا.

٢. هه‌نگاونان بۆجیه‌جێکردنی ماده‌ی ١٦ ی په‌یمانی کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌كان.

٣. هه‌نگاونان له‌ ئه‌نجامی بریاری هاوبه‌شی کۆبونه‌وه‌ی گشتی یا ئه‌نجومه‌نی کۆمه‌له‌ی گه‌لان یا بۆ جیه‌ه‌جێ کردنی به‌ندی ٧ ی ماده‌ی ١٥ ی په‌یمانی کۆمه‌له‌ی گه‌لان به‌و مه‌رجه‌ی ئه‌مه‌ی دوایی‌یان دژی ده‌وله‌تێ بکری که‌ له‌ پێشه‌وه‌ ده‌سدزیژی کردبێ.

٤. یارمه‌تیدانی ده‌وله‌تێ كه‌وتبێته‌ به‌ر هێرش و په‌لامار یا راگه‌یاندنی جه‌نگی یه‌كێ له‌ ده‌وله‌تانی په‌یمانکار که‌ به‌ پێچه‌وانه‌ی ناوه‌روکی په‌یمانی قه‌ده‌غه‌کردنی جه‌نگی ٢٧ ی ئابی ١٩٢٨ ی پارێس روی دابێ.

ماده‌ی ٧ هه‌می ئه‌لێ:

"ده‌وله‌تی په‌یمانکار به‌لێن ئه‌ده‌ن له‌ مه‌ئه‌بنده‌ سنوری‌یه‌کانی خۆیان‌دا رۆ نه‌ده‌ن به‌ دامه‌زراندنی رێکخراو یا به‌ جموجوێی تا‌ق‌می چه‌ک‌دار یا به‌ هه‌ج جو‌ره‌ تا‌قم یا رێکخستنی کار بکا بۆ تێک‌دانی دامه‌زراوه‌کانی هه‌بو یا بۆ شێواندنی ئاسایش و رێکوپێکی به‌شێ له‌ خاکی په‌یمانکاره‌که‌ی تر (سنوری یا ناسنوری بێ) وه‌ یا بۆ هه‌لگێرانه‌وه‌ی جو‌ری حکومه‌تی لایه‌نه‌که‌ی تر." (٧)

رۆشنبیر و سیاسی‌یه‌کانی کورد لایان وا بو ئهم په‌یمانه‌، به‌تایبه‌تی ماده‌ی هه‌وته‌می، دژی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریی کورد به‌ستراوه‌ و له‌ دوای جه‌نگی جیه‌انیی یه‌که‌مه‌وه‌ بۆ یه‌که‌م جار بنچینه‌ی سیاسی‌تێکی ئیقلیمی هاوبه‌شی له‌ نیوان ٣ ده‌وله‌تی داگیرکه‌ری کوردستان‌دا دا‌ر‌شته‌وه‌.

هه‌ندێ له‌ سیاسی‌یه‌کانی ئێرانیش لایان وا بو ئێران له‌ به‌ستنی ئهم په‌یمانه‌ زه‌ره‌ر و تورکیا و عێراق قازانجیان لێ کردوه‌، تورکیا بناره‌کانی ئارارات و عێراق شه‌تولعه‌ره‌بی ده‌س که‌وتوه‌.

به‌لام ره‌زاشا خۆی به‌ستنی ئهم په‌یمانه‌ی به‌لاوه‌ روداویکی گ‌ر‌نگ بو چونکه‌ په‌ژاره‌ی نا‌کوکی و دو‌ژ‌منایه‌تی له‌ گه‌ل دراوسێ‌کانی له‌ کۆل ئه‌کرده‌وه‌. له‌ به‌رده‌می خولی یانزه‌هه‌می "مه‌جلیسی شو‌رای میلی" دا وتبوو:

"په‌یمانی سه‌ع‌د‌باد له‌ مه‌ش‌ریق‌دا ش‌ت‌یک‌ی ب‌ئ‌ س‌اب‌یق‌ه‌یه‌، له‌م کاته‌دا که‌ کاروباری دنیا شیواوه‌ یارمه‌تی‌یه‌کی گه‌وره‌ی مانی ناشتی ئه‌دا." (٨)

۱. ۳. ئىران و زلمېزەكان

دەولەتان گۇرپىيان بەسەردا دئ، پزىمى سىياسى و كۆمەلايەتى و بۆچونى ئايدىيولۇجىيان ئەگۈپ، بەلام فاكتهرى جىيۇپۇلىتېك لە ژيانى دەولەتدا وەكو شتېكى كارىگەر و گرنىگ ھەمىشە ئەمىنى. ئەرزى ئىران و نزيكى لە ئاوى گەرمى خەلىجەو ھەروەكو بۇ روسىا قەيسەرى گرنىگى ژيانى ھەبو ھە بۇ روسىا سۆقتىش ھەمان گرنىگى ژيانى ھەبو. ئەگەرچى روسىا سۆقتى دواى شۇرشى ئۆكتۇبەرى ۱۹۱۷ ھەولېكى زۇرى دا پېوھندى باش لە گەل ھكومتى ئىران دابمەزىنى و دەستى لە زۇر دەسكەوت و قازانجى ئابورى و سىياسى سەردەمى قەيسەر ھەلگرت، بەلام لە ھەمان كاتدا چەند مادەيەكى گرنىگى بە قازانجى ستراتىجى خۇى خستە ناو "پەيمانى دۇستايەتى ئىران - روسى ۲۶ ى شوياتى ۱۹۲۱" ھە بۇ پۇژى مەبادا.

ئىران مەترسىيەكى دىرىنەى لەچاوتىپىنى روسىا ھەبو. روسىا قەيسەرى سەرزەمىنىكى فراوانى بەزۇر لى زەوت كىردبو. گۇرپانى سىروشتى سىياسى و ئابورى بگرە ئايدىيولۇجى رزىمى ھوكمرانى نەيئەتوانى ترسى ئىران بىرەوئىتەو ھە.

ئىران لە سىياسەتى دەرەو ھەى دا ھەمىشە ھەولى دۇزىنەو ھەى ھاوپەيمانىكى زلى بەھىزى ئەدا بۇ ئەو ھەى ھاوسەنگى تەرازوى ھىزى خۇى لە بەرامبەر روسىادا راست بكا تەو ھە.

سەردەمى فەتھەلى شا ھەولى دا لە گەل ناپليۇندا و دواى ئەوئىش لە گەل بەرىتانىا و پىش جەنگى جىھانى يەكەم لە گەل ئەلمانىا. رەزاشايش لە ناو ھەستى سىيەكانەو ھەى خۇى لە ئەلمانىا نزيك خستەو ھە.

سالى ۱۹۲۷ ئىمىتيازى گويزانەو ھەى پۇستى ئاسمانى ئىران درا بە كۇمپانىاى ئاسمانى يونىكەرس.

سالى ۱۹۲۸ دروستكردنى بەشى لە رېگى ئاسننى شىمال درا بە قۇنتەراتچى ئالمانى.

سالى ۱۹۳۰ بەرپو ھەرايەتى كاروبارى "بانكى مىلى ايران" بە شارەزايانى ئالمانى سىپۇدرا.

سالى ۱۹۳۹ ھىتلەر پىشەو ھەى نازىيەكان كاروبارى ئەلمانىاى گرتە دەست و رايخى سىيەمى دامەزىراند. پېوھندى ئىرانى - ئالمانى چو ھەقۇناغىكى گرنىگەو ھە. ئالمانىيەكان پىروپاگاندىيەكى فراوانىان دەربارەى "تارىتى" ى رەگەزى ھەردو نەتەو ھەى ئىرانى و ئالمانى و ئامانجى ھاوبەشى ھەردوكيان دزى كۆمۇنىزم و ئىمپىريالىزم دەست پى كىرد.

سالی ۱۹۳۵ د. ساخت وهزیری ئابوری ئالمان سهری له ئییران دا. دهرباره پهرهپیدانی پپوهندی بازرگانی ههردو ولات گفتوگۆی کرد. به دواي ئه مه دا له کانونی دوه می ۱۹۳۵ دا ریکه وتنیکی ئابوری یان ئیمزا کرد. ئالوگۆری بازرگانی به ئه ندازه یه ک زیادی کرد له ماوه ی پینچ سال دا هه نارده ی ئالمانی بو ئییران بو به پینچ قات و ئه لمان بو به گه وره ترین کپیری که رهسته ی خاوی ئییرانی.

سالی ۱۹۳۸ رینگای ده ریایی یه که سه ری خو په مشه هر - هامبورگ و، کۆمپانی لوفته انزاش رینگای ئاسمانی تاران - به رلینی کرده وه.

سه دان ئه ندازیار و شاره زای ئالمانی له ئییران کاریان ئه کرد. (۹)

۲. هه لگه رسانی دوه مین جهنگی جیهانی

کاتی هیتلر له دواي مردنی هندنبورگ کاروباری ئه لمانیای گرت ه ده ست، ئه لمانیای به ره و خو چه کدار کردن و خو به هیز کردن برد و که وته سه رپینچی له و رپوشوینانه ی ده ولته تانی سه رکه وتوی یه که م جهنگی جیهانی سه پاندبویان به سه ر ئه لمانیادا.

روژی ۲۱ ی ره شه مه ی ۱۳۱۶ هیزیکی ئالمانی چوه ناو خاکی نه مساوه بی شه ر خستیه سه ر ئه لمانیا.

له روژانی هه وه لی ره زبه ری ۱۳۱۷ دا خاکی سویدی ئالمانشینی چیکۆسلۆفاکی بوهیم و مراوی دایه ده م ئه رزی ئه لمانیا.

له خه رمانانی ۱۳۱۸ دا هیزی زه مینی و ده ریایی و ئاسمانی ئالمانی هه لیکوتایه سه ر پۆلۆنیا به بیانوی ئه وه ی به خو شی ئاماده نه بوه دالانی دانستیگی بداتی. به ریتانیا و فه رهنسه ناره زایی یان له م هیرشه ده رپری. هه ره شه یان له ئالمانیا کرد که ئه گه ر هیزه کانی به خو شی له پۆلۆنیا نه کیشیته وه ئه وان به زۆر ناچاری کسانه وه ی ئه که ن.

ئه لمان گوئی نه دایه هه ره شه که یان.

روژی ۱۳ ی خه رمانان فرۆکه کانی به ریتانیا په لاماری میناکانی ئه لمانیایان دا له ده ریای سه رودا و هیزی فه رهنسیش ده ستی کرد به پینشکه وتن بو ناو خاکی ئالمانیا. به م جو ره دوه مین جهنگی جیهانی هه لگه رسا.

له خا که لئوه ی ۱۳۱۹ دا هیزی ئالمانی په لاماری دانیمارک و نه رویجی دا و له بانه مه ردا هیرشی کرده سه ر هۆله نده و به لچیک و لۆکسه مبو رگ و داگیری کردن.

له ۲۰ی جو زهر دانی ۱۳۱۹ دا ئیتالیا ش جهنگی دژی فهره نسا
 راگه یاند. (۱۰)

یه کیتی سوڤیت نه یویست له شهروه نه گلی. پیی وا بو له شهپی ناو
 دهوله تانی سه رمایه داریدا نه بی یه کیتی سوڤیت وه کو ته ماشاکه ر پابوه ستی.
 نه لمانیا ش له سه ره تادا بو نه وهی هیزه کانی روسیای سوڤیتی له شه په که دور
 رابگرن ریکه وتنیکیان له گهل ئیمزاکردن ده رباره ی ده ستدریزی نه کردن بو
 سه ر یه کتری، به لکو ریکه وتن له سه ر دابه شکردنی هه ندئ له ولاتانی
 نه وروپی.

تا نه و کاته سوڤیت له شه ر دور بو، نیوانی له گهل حکومه تی ئیرانیش
 ناسایی بو. که هیزه کانی به ریتانیا ریگه یان له هه نارده کانی ئالمانی بو
 ئیران گرت، نه لمانیا که لوپه لی به ناو خاکی روسیادا نه نارد بو ئیران. (۱۱)

۱.۲. راگه یاندنی بیلایه نی ئیران

که هه وائی هیرشی نه لمانی بو سه ر یۆلۆنیا بلاوبوه وه سهروه زیرانی
 ئیران بیلایه نی ولاته که ی به م به یانه راگه یاند:

"له م کاته دا به داخه وه ئاگری جهنگ له نه وروپا هه ئگی رساوه حکومه تی
 شاهنشاهی ئیران به پیی نه م به یانه بریاری خوی به هه موان پائه گه یه نی
 که له م شه ره دا بیلایه نه و پاریزگاری بیلایه نی خوی نه کات. سهروه زیر
 مه حمود جه م" (۱۲)

ئیران له یه که مین جهنگی جیهانی دا بیلایه نی خوی راگه یاند بو. به لام
 له بهر نه وهی ئاماده نه بو به هیزی چه کدار پاریزگاری له م بریاره ی خوی
 بکات، نه له سالانی یه که مین جهنگ و نه له سالانی دوه مین جهنگی
 جیهانی دا هیچ کام له لایه نه کانی جهنگ پیزی نه م بیلایه نی یه یان نه گرت.
 هه ردوجار سه رزه مینی ئیران پیخوستی هیزه کانی بینگانه نه بو. به ئاره زوی
 خویان بی هیچ به ره هه لستی یه ک ته راتینیان تی دا نه کرد.

۲.۲. قیوه کلانی روس

یه کیتی سوڤیت نه یه وه یست تیکه لاوی شه ر بی. پشتنه ستور بو به په یمانی
 ده ستدریزی نه کردن بو سه ر یه کتری که له گهل نه لمانیا ئیمزای کرد بو.
 کاتی هیزه کانی ئینگلیز له ده ریادا ریگه یان به کاروانی که لوپه لی
 هه نارده ی نه لمانی بو ئیران گرت، روسیا ریگه ی ترانزیتی بو گه یشتنی
 که لوپه لی نه لمانی به ناو خاکی خوی دا بو ئیران کرده وه.

مائی ۱۹۴۱ له ناکاو ئەلمانیا ھێرشیکى گەورەى بۆ سەر یەکیتی سۆڤیت دەس پێ کرد. لە ماوێهەکی کورتدا زەرەریکی زۆری لە روسیا دا و سەرزەمینیکى فراوانى لێ گرت. دواى تێوەگلانى پوس لە شەپەرەو، گرنگی ئێران بۆ یەکیتی سۆڤیت لە دو سەرەو زىادى کرد: یەکیکیان، ژمارەیهکی زۆرى شارەزا و ئەندازىار و کارگەرى ئەلمانى لە ئێران کارىان ئەکرد، ئەمانە ئەیانتوانى دژى روسیا جموجولێ کارىگەر بکەن. ئەوى تریان، لە هیچ پێگایەکەو ھاوپەیمانەکان ئەیاننەتوانى بە ئاسانى یارمەتى بۆ روسیا بنێرن لە پێگای ئێرانەو نەبێ. بەشیکى گرنگی کارگەى روسیا کەوتبۆنە ژێر دەستى ھێزى ئەلمانىیەو. روسیا پێویستى یەکانى ھێزەکانى خۆى پێ دابین نەئەکرا، ئەبو ھاوپەیمانەکانى بۆى بنێرن. بۆ چارەکردنى کێشەى لۆجستیکى نێوان روسیا و ھاوپەیمانەکانى ٤ پێ ھەبو، پێگاکانى مورمانسک و ولادیوستک چەندین مانگ بەفر ئەیگرتن. پێگای بوغازەکانى بۆسفۆر و دەردەنیل، تورک لە پوی ھاتوچۆى ھاوپەیمانەکاندا داىخستبۆن، ئەبو بە شەپ پێیان بکەنەو. ھەر پێگای ئێران ئەمايەو کە لەبار بێ بۆ گوێزانەو ھى پێویستى یەکان لە خەلیجەو بۆ سەردەریای خەزەر و لە وێو بۆ روسیا.

حکومەتەکانى سۆڤیتى و بەریتانى دوجار داویان لە ئێران کرد شارەزاکانى ئەلمان دەر بکات. حکومەتى ئێران گۆئى بەم داوايە نەدا. بەتایبەتى لەو کاتەدا ھێزەکانى ئەلمانیا لە زۆرى مەیدانەکانى جەنگدا پو لە سەرکەوتن بون. ھێزەکانى روسیا و بەریتانیا ئەوھیان کرد بە بەھانە. پێشوینى داگیرکردنى ئێرانىان دانا.

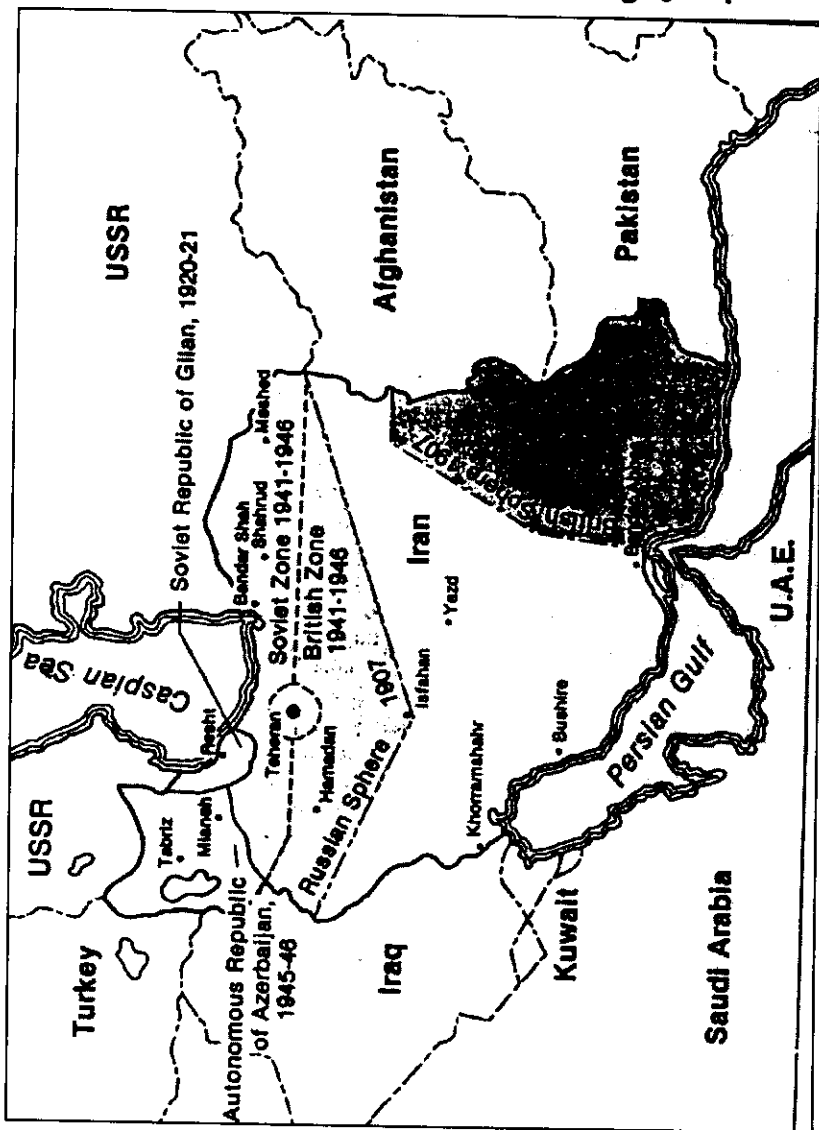
٢. داگیرکردنى ئێران

نوسەرى ئێرانى حسین مەکی نوسیویتى:

«لە سەعات چوارى بەیانى پوژى دوشەممو سى یەمى شەھریوەر لە کاتێکدا دانیشتونى پایتەخت لە خەودا بون، کاربەدەستانى ولات لە سەرو ئەوانەو شەخسى یەکەمى مەملەکەتیش لە پێخەفى حەسانەو ھەدا نوستبۆن، لەگەڵ ئەو جیاوازییەى کە ئەمان سەرەپای خەوتنى ئاسایى، لە خەوى غەفلەت و بێخەبەرىدا، کە لەمیژ بو باوھشى بۆ کردبۆنەو، راکشابون. لەو سەعاتەدا دو ئوتۆمۆبیل کە یەکیکیان ئالای چەکوش و داس و ئەوى تریان ئالای ئینگلستانى بە سەرەو بو لە بەردەمى مالى مەنسورى سەرەزیردا راوھستان. دواى ئەوھى زەنگى مالمەکە بەردەوام لێ درا، دوايى خزمەتکارى مالمەکە ھاتە پشت دەرگاگە و ناسنامەى ھاتوھکانى پرسی.

نەخشەى - ۵ -

دابەشکردنى ۱۹۴۱-۱۹۴۶ى ئىران لە نىوان سوڤىت و بەرىتانىا

سەرچاوه: لىنچوفسكى، روزههلاتى ناوهراست له كاروبارى دنياىدا (به ئىنگلىزى)، ۱۹۷۰

وهلام درياهه وه سهفیرانی روس و ئینگلیز بی ئه وهی کات به فیرۆ بدهن ههر ئیستا ئه یانه وئ له گه ل سهروه زیر دابنیشن. ده سه جی مه نسور له خه وه ئسینراو پتیان وت که سه فیره کانی ههر دو ده ولته تی ئینگلستان و سو فیتی له و دیو ده رگای ماله که راهه ستاون و گه ره کیانه ئیوه ببینن. مه نسور فه رمانی دا ئه وانه بو ژوری میوان پتیوینی بکه ن تا جله کانی بیوشی و بیته سائون.

مه نسور له م دیده نی یه چاوه پواننه کراو و نابه جی یه سه خت که وته بیر کردنه وه ئه بی چی روی دابی؟ له به ره وه به په له جله کانی له بهر کرد و چو بو ژوری میوان.

دوای چاک و خووشی یه کی کورتی ئاسایی سه فیرانی ده ولته تانی ئینگلستان و سو فیتی هه ریبه که یادداشتیکیان دا به سهروه زیر تی یا زور به توندی له جموجوئی هاوولاتی یانی ئه لمان له ناوئیران دا په ژاره یان ده ربهری بو، به قسه ش پونیان کرده وه له به ره وهی حکومه تی ئیران گوئی نه دا وه ته یادداشته کانی ۲۸ ی پو شپه پ و ۲۵ ی گه لاولیژ ۱۳۲۰ ده رباره ی ده رکردنی هاوولاتی یانی ئه لمانی له ئیران و، بیرخستنه وهی ههر دو ده ولته تی به نیازی پاک وه رنه گرتوه، ناچار هیزی زه مینی و ده ربیایی و ئاسمانیی ئیعه دینه ناو خاکی ئیرانه وه و ئه وان له ئیران ده ره که ن.

مه نسور که دوای بیستنی ئه م هه واله - که له راستی دا وه کو راگه یاندنی جهنگ وا بو درژی حکومه تی ئیران - توشی ناره حه تی و په شوکان بو بو، یادداشته کانی وه رگرت. سه فیرانی ده ولته تانی ناوبراو له شوینی خو یان هه ستان، خوا حافیزی یان کرد و پو یشتن. ئه م دیتنه هه موی نزیکه ی ۲۵ ده قیقه ی خایاند.

مه نسور له پیش هه مو شتی ک دا عامیری وه کیلی وه زاره تی کاروباری ده ره وهی ناگدار کرد خو ی ئاماده بکا تا بیکه وه بهرۆن بو سه عدا باد... (۱۳)

۳. ۱. هیرشی روسی - ئینگلیزی

شهوی ۳ ی مانگی خه رمانانی سالی ۱۳۲۰ هیزی روسی له لای سه روی ئیرانه وه له ۳ لاهو وه هیزی به ریتانی له لای پوژئاوا و خواری پوژئاوا وه له چه ند لاهو له نا کاو خو یان کرد به ناو خاکی ئیراندا.

ستادی ئه رته شی شاهنشاهی ئیران به م بو نه یه وه ئه م به یانه ی ده رکرد:
"راگه یاندنی ژماره ۱"

۱. سه عات ۴ ی پوژی ۳ ی شه هریوه ر سپای سو فیتی له لای سه رو و سپای ئینگلیزی له لای پوژئاوا و خواری پوژئاوا سنوره کانی ده ولته تیان شکاندوه.

۲. شاره‌کانی ته‌وریز، ئه‌رده‌بیل، ره‌زائییه، خوی، اهر، میانداو، ماکو، مه‌هاباد، بناب، ره‌شت، چه‌سه‌ن کیاده، میانه، ئه‌ه‌واز و به‌نده‌ر په‌هله‌وی بۆمبارانی ئاسمانی کراون، زه‌ره‌رئ که له خه‌لک که‌وتوه زۆر و هی نی‌زامی‌یان، ئه‌گه‌رچی سه‌ربازخانه‌کانیان بۆمباران کردوه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا زه‌ره‌ر تا ئه‌ندازه‌یه‌ک که‌م بوه. فرۆکه‌یه‌کی په‌لامارده‌ر له مه‌لبه‌ندی ته‌وریز له ئه‌نجامی ته‌قه‌ی تۆپخانه‌ی دژی ئاسمانی دا خراوته خوارئ.

۳. هی‌زی مۆتۆپیزه و میکانیزه‌ی سوڤیتی له پێگای جولفا، مه‌ره‌ند، پول ده‌شت، ماکو، قه‌ره‌زیائه‌دین و هی‌زی مۆتۆپیزه و میکانیزه‌ی سپای ئینگلیزی له پێگای خانه‌قین، قه‌سری شری‌ن، نه‌فتخانه، گیلان، ئابادان، به‌نده‌ر شاه‌پور و قه‌سری شیخ، که‌وتونه هی‌رش کردن.

۴. هی‌زی ده‌ریایی سوڤیتی له که‌ناره‌کانی ده‌ریای خه‌زه‌ر و هی‌زی ده‌ریایی ئینگلیز له به‌نده‌ر شاه‌پور و خو‌ره‌مشه‌ر هی‌رشیان کردوه.

۵. یه‌که‌کانی ئه‌رته‌شی شاهنشاهی که غافلگیر کراون به پئی توانا به‌ره‌ورویان چون و له شوینی جیاجیا له گه‌ل ئه‌وان لیکیان داوه و دیفاعیان کردوه و ئه‌رابه‌ زربۆوشی په‌لامارده‌ر له ناوچه‌ی پوژئاوا ئه‌نگیوراوه و له کار که‌وتوه و پێشپه‌وی هی‌رشبه‌ره‌کانیان راوه‌ستاندوه.

۶. وری خه‌لک له هه‌مو شوینه‌کانی سه‌رو و پوژئاوا زۆر باشه، به‌گشتی داوا ئه‌که‌ن له ریزی ئه‌رته‌شی‌دا وه‌ربگیرین و بۆ پارێزگاری له نیشتمان په‌وانه‌ی چه‌به‌ بکری‌ن. (۱۴)

ناوه‌رۆکی راگه‌یاندنه‌که‌ی ستادی ئه‌رته‌ش هه‌ندیکی ناراست و هه‌ندیکی فیشال و پێوه‌نانه. ئه‌مه‌ یه‌که‌مین و دوایین به‌یان بو ده‌ری کرد.

۲. ۳. مه‌به‌ست له داگیرکردنی ئێران

ئێرانی‌یه‌کان خۆیان داگیرکردنی ولاته‌که‌یان وه‌کو زۆر پودای تر له سه‌ر بنچینه‌ی "تیۆری پیلانگێران" لیک ئه‌ده‌نه‌وه. هه‌ندیکیان وایان دا ئه‌نا که بۆ پوختانی رێژی‌می ره‌زاشا و هه‌ندیکی تر ئه‌یانوت بۆ داگیر و دابه‌شکردنی ئێرانه.

ره‌زاشای په‌هله‌وی خۆی داگیرکردنی ئێران و پێشکه‌وتنی هی‌زه‌کانی ده‌ولته‌تانی هاوپیهمانی به‌ره‌و تاران به‌وه ئه‌زانی که هه‌موی دژی ئه‌وه و بۆ ئه‌وه‌یه ئه‌و ناچار بکه‌ن، واز له "سه‌لته‌نه‌ت" به‌ینی. (۱۵) گوايا ئێران له ژیر سایه‌ی سه‌لته‌نه‌تی ئه‌ودا زۆر بۆ پێشه‌وه‌ چه‌وه، به لابردنی ئه‌و ئه‌یانه‌وئ رئی پێشکه‌وتنی لی بگرن.

هه‌نسور، سه‌روه‌زیری ئه‌و کاته‌ی ئێران، له‌ بیره‌وه‌ری‌یه‌کانی خۆی‌دا له‌ ژێر سه‌رناوی "مه‌به‌ست له‌ په‌لاماردانی ئێران چی بو؟" نوسیویتی: "مه‌به‌سته‌ بنه‌رته‌تی‌یه‌کانی ئه‌وان به‌مجۆره‌ ده‌رکه‌وت: هه‌له‌وه‌شاندنی بنچینه‌ی ولّات و توانای ناوه‌ندی ده‌وله‌ت. ده‌سه‌سه‌راگرتن و چاودێری هه‌مو سه‌رچاوه‌کانی داریی و هۆکانی پێوه‌ندی..." (١٦)

رادیۆی له‌نده‌ن له‌ زمانی هه‌والنێری رۆژنامه‌ی ئینگلیزی "تایمز" هه‌وه‌ له‌ وتاری رۆژانه‌ی ١٥ ی ئۆکتۆبه‌ری ١٩٤٢دا له‌م باره‌یه‌وه‌ وتبوی: "هاوپه‌یمانەکان له‌ گرتنی ئێران ٣ مه‌به‌ستیان هه‌بو: یه‌که‌م، ئه‌یانویست پێشگیری له‌ نفوزی ئه‌لمانی بکه‌ن. دوهم، به‌ریاریان دابو پارێزگاری سه‌رچاوه‌کانی نه‌وتی ئێران و عێراق بکه‌ن. سێیهم، مه‌به‌ستیکی تریان ئه‌وه‌ بو که‌ مه‌سه‌له‌ی گۆیزانه‌وه‌ی که‌لوپه‌لی پێویست بو روسیا په‌ره‌ پێ بدەن..." (١٧)

دواییتریش چه‌رچل سه‌روه‌زیری ئه‌وسای به‌ریتانیا له‌ "یاداشته‌کانی دا" هه‌ر هه‌مان بیانیی دوباره‌ کرده‌وه‌.

٤. هه‌ره‌سی "ئه‌رته‌شی شاهنشاهی ئێران"

ره‌زاشا هه‌ولێکی زۆری دا بو دامه‌زراندن و به‌هێز کردن و چه‌سپاندنی ئه‌رته‌شی شاهنشاهی ئێران. هه‌ر بو ئه‌و مه‌به‌سته‌ ده‌ستی ئه‌میره‌کانی له‌شکری ئازاد کرد بو له‌ مه‌لبه‌نده‌ دوره‌کانی ئێران دا چی ئه‌که‌ن بیکه‌ن بئ ئه‌وه‌ی هه‌یج قانونی بتوانی لێیان بپێچیته‌وه‌. ئازاردانی خه‌لک و سوکایه‌تی پێ کردن، زه‌وتکردنی زه‌ویوزار و تالانکردنی سامانی ده‌وله‌مه‌نده‌کان، به‌رتیلخواردن، گرتن و کوشتن و ده‌رمانخوارد کردن و گومکردنی بئ لێپرسینه‌وه‌ی سه‌رانی ئییل و پیاوه‌ ناوداره‌کانی ئێران... به‌شێ بون له‌ شیوه‌کاره‌کانی فه‌رمانده‌کانی هه‌یزه‌ چه‌کداره‌کانی ئێران بو چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی حکومه‌ت له‌ سه‌رانسه‌ری ئێران دا.

ره‌زاشا و فه‌رمانده‌کانی تا ئه‌نده‌زیه‌کی زۆر به‌ خۆیان و ئه‌رته‌شه‌که‌یانوه‌ ئه‌نازین. له‌ پێش رۆداوه‌کانی خه‌رمانان دا ئه‌فسه‌ریکی ئێرانی به‌ ناوی ئازمین له‌ مه‌هاباد له‌ وتاریک دا بو خه‌لک گوتبوی: "ئه‌مه‌رۆ ئه‌رته‌شی ئێران له‌گه‌ڵ به‌هه‌یترین ئه‌رته‌شه‌کانی دنیا به‌رامبه‌ره‌، زمانم لال بئ، به‌رزتره‌." (١٨)

ئەمە نمونەيەك بولە بۆچۈنى ئەفسەرەكانى ئىران بەرامبەر خۆيان و ئەرتەشەكەيان. تەنانتە شاھنشاهىش ھەر وای ئەزانى. يەكئ لە ئەفسەرە زلەكانى ئەرتەش ھوداويكى لەو بابەتە ئەگىرپتتەوہ.

لەشكرەكانى ۱ و ۲ مناوہرەيەكيان لە خواروى رۆژھەلاتى تاران ئەنجام دا. ئەميرەكانى ھەردو لەشكر، ھەروہا شاگردەكانى "دانيشگاہى جەنگ" بەشدار بون. لە كاتىكدا ئەمانە ھەمو لە كەنارى ناوى جاجرودا بەپىز پاوہستابون بۆ سانى فەرماندەى گشتى ھىزەكان. يەكئ لەوانەى بەشدارى ئەم مناوہرەيە بون جەنەرال ژاندار بو. ژاندار جەنەرالىكى فەرەنسى شارەزا بو. ھاوبەشى شەپەرەكانى يەكەم جەنگى جىھانىى بوبو. ئەوسا لە ئىران سەرۆكى "دانيشگاہى جەنگ" بو. دواى ئەوہى فەرماندەى گشتى سەيرى ھىزەكانى دەكا و بە بەردەمى پىزى ئەميرەكانىدا تى ئەپەرئ بەرامبەر جەنەرال ژاندار پائەوہستى و لىئى ئەپرسى: "ئەرتەشى ئىران بەرامبەر ئەرتەشى بىگانە ئەتوانئ تاچەند مقاوہمەت بكاف؟" جەنەرال ژاندارماوہيەك پائەمىنئ ئىنجا ئەلئ: "دو سەعات" فەرماندەى گشتى وەلامەكەى بەدل نابئ و ئەپروا. ئەميرەكانى ئەرتەش بە گلەبىيەوہ بە جەنەرال ژاندار ئەلئ: "ئەمە چە وەلامئ بو تۆ داتەوہ؟" ئەوئش بە ئەوپەرى خويئ ساردىيەوہ ئەلئ: "ئەو دو سەعاتەشم بۆ دلخۆش كردنى كابرأ گوت ئەگىنا وەلامى راستەقىنەى پرسىارەكەى ئەبو بلىم ھىچ..." (۱۹)

پوداوەكانى خەرمانانى ۱۳۲۰ و پىشكەوتنى ھىزەكانى روسيا و بەرىتانىا بەناو خاكى ئىراندا خۆھەلكىشانەكەى نازمىن و ھەلسەنگاندنەكەى ژاندارى خستە بەر تاقىكردنەوہ.

كاتئ ھىزەكانى بىگانە كەوتنە پىشپەويى بۆ ناو خاكى ئىران، ئەرتەشى شاھنشاهى چەندىن لەشكرى لەو مەلبەندانەدا مۆل دابو، لەوانە:

- لەشكرى ۱ تاران بە فەرماندەيى سەرلەشكر كەرىم بوزەرجه مەھرى
- لەشكرى ۲ تاران بە فەرماندەيى سەرلەشكر عەلى ئەسغەر نەقدى
- لەشكرى ۴ رەزائىيە بە فەرماندەيى سەرلەشكر موعىنى
- لەشكرى ۳ تەورىز بە فەرماندەيى سەرلەشكر مەتبوعى
- لەشكرى ۱۵ ئەردەبىل بە فەرماندەيى سەرتىپ قادرى
- لەشكرى ۱۱ گەيلان بە فەرماندەيى سەرتىپ قادر
- لەشكرى ۱ ئوستراباد بە فەرماندەيى سەرھەنگ موعتەزىد
- لەشكرى ۹ خوراسان بە فەرماندەيى سەرلەشكر موحتەشەم
- لەشكرى ۵ كوردستان بە فەرماندەيى سەرلەشكر موقەدەم

لهشكرى ٢ى كوردستان به فرماندهی سهرتیب پوری
لهشكرى ٦ى خوزستان به فرماندهی سهرلهشكر شاهبهختی (٢٠)
هیرشی لهناکاو هیزهکانی سوڤیتی و بهریتانی ریزهکانی ئهرتهشی
ههلوهشان، زوری نهخایان ئهم لهشکرانه بلأوهیان لی کرد.
پوداوهکانی سالی ١٣٢٠ ی ئیران دهریخت:

هیزه چهکدارهکانی ئهم جوره ولاتانه بۆ سهرکوتکردنی گهلهکانی خویان
و بۆ پارێزگاری ریزیمه زۆردار و بۆگهنه دهسهلاتدارهکانی ولاتهکانی خویان
ئازان. ئهتوان ههمو پوژۆ قهسابخانه بۆ میللهتهکانی خویان دابنن بئ
ئوهی له هیچ شتی بسلهمینهوه. بهلام له بهرامبهر دوزمنی دهرهوهدا، له
بهرامبهر هیزه زلهکان دا، کهساس و کۆلهوارن. به ئاسانی سهر شوپ ئهکهن
و خویان بهدهستهوه ئهدهن.

پهیماننامه و پیکهوتنه ئیقلیمی یهکانی نیوان ئهم جوره دهولتهتانه بۆ
پشتیوانی کردنی یهکتری دژی پاپهپینی ناوخوی گهلهکانیان و بۆ پاراستنی
حکومهتهکانی خویان له مهترسی شوپش و نارهبازی میللهتهکانی خویان
بهکهک دین، بهلام له بهرامبهر گوشاری هیزه زلهکانی دنیا دا نهک ههر
بهکهک نایهت، بهلکو ههر زور زو بیهودهیی خوی ئهسهلمینی و ههرهس
ئههینی.

کاتی هیزهکانی بهریتانیا و روسیا چونه ناو ئهرزی ئیرانهوه نه
ئهرتهشی شاهنشاهی بایی ئهوهنده بهرنگاری کردن که رهزاشا بتوانی
پیکهوتنیکی ئابرومهاندانهیان له گهل ئیمزا بکا و نه هاوپهیمانهکانی
سهعدابادی بهدهنگیهوه هاتن له سهری بکهنهوه.

٤.١. دهستوری تهرکی موقاومهت

سهربازهکانی لهشکرهکانی ١ و ٢ ی تاران به فرمانی رهزاشا خوی له
ترسی ههنگهپانهوه و شوپش بلأوهیان پئ کرا. به پئ به پئگاکانی
دهوروبهری تاران دا بهرهو شار و ئاوی یهکانی خویان گهپانهوه.

لهشکرهکانی ٣ و ٤ و ٩ و ١١ و ١٥ ی نازهربایجان و خوراسان له بهر
هیرشی هیزهکانی روسیا و لهشکرهکانی ٥ و ٦ و ١٢ ی کوردستان و خوزستان
له بهر هیرشی هیزی بهریتانیا دا خویان پئ نهگیرا، تهنا نهت نهیانتوانی
پوشوینی کسانهوهیهکی ریکوپیک دابنن، بهلکو تهروتونابون. (٢١)

هیزی دهولتهتانی هاوپهیمان دریزهیان دا به هیرش و بۆ پیشهوه چون. شا
بۆ ئوهی نیاز پاکیی خوی بۆ هاوپهیمانهکان دهربیرئ و هیرشهکهیان
رپگرئ "دهستوری تهرکی موقاومهت" واته فرمانی بهرههستی نهکردنی

هیزی داگیرکەر بئ هیج مەرچیکی بیسهکی دەرکرد. عەلی سوهەیلی وهزیری کاروباری دەرەوهی کابینهی نوئی محەمد عەلی فروغی که راستهوخۆ دوابه‌دوای هیزی هاوپه‌یمانەکان دامەزرا له رۆژی ٦ ی خەرمانان دا ئەم نامەیهی بۆ سیر ریدەر بولارد سەفیری به‌ریتانیا و، سمیرنوف سەفیری یه‌کیتی سۆفیت سەبارەت به‌ بپیریاری حکومه‌تی ئێران دەربارە ی "تەرکی موقاوەمەت" نوی:

"بیری ئەو جەنابە ناگادارە که ده‌وله‌تی شاهنشاهی ئێران به‌ پپیره‌وی سیاسەتی بیلایه‌نی به‌رده‌وام هه‌ولئێ داوه‌ پپوه‌ندی دۆستانه‌ی خۆی، به‌تایبه‌تی له‌ گه‌ل ده‌وله‌تانی دراوسێ، پارێزگاری بکا. له‌م کاته‌ش دا که هیزه‌ جەنگی‌یه‌کانی یه‌کیتی سۆفیت و ئینگلیز هاتونه‌ته‌ ناو خاکی ئێران‌ه‌وه، حکومه‌تی ئێران بۆ دەرختنی ئەوپه‌ری نیاز پاک‌ی و پاراستنی پپوه‌ندی دراوسێ‌یه‌تی، شەری نه‌کردوه. له‌ گه‌ل ئەوه‌ش دا هیزه‌کانی ئەو ده‌وله‌ته‌ که‌وتونه‌ته‌ کاری جەنگی و بۆمبارانی شاره‌کان و هیزی پادگانی ئێران له‌ شارستانه‌کان دا دیاره‌ له‌ به‌رامبەر هیزی که‌ کراوه‌ته‌ سه‌ریان به‌ناچاری دیفاعیان له‌ خۆیان و موقاوەمه‌تیان کردوه.

وه‌ به‌ بیری به‌رزی پائه‌گه‌یه‌نی که ده‌وله‌تی شاهنشاهی ئێران بۆ سه‌لماندنی نیازی ئاشتیخوازانە ی خۆی فه‌رمانی داوه‌ هیزی ده‌وله‌تی به‌ته‌واوی ده‌ست له‌ موقاوەمه‌ت هه‌لبگرن و خۆیان له‌ هه‌موو جۆره‌ به‌ره‌نگاری‌یه‌ک لابده‌ن. چاوه‌پۆیه‌ هیزه‌کانی ئەو ده‌وله‌ته‌ش پپشپه‌وی خۆی رابگرئ و کاری جەنگی رابوه‌ستینئ. نوینه‌رانی ده‌وله‌ته‌کانی تریش له‌م بپریاره‌ی حکومه‌ت ناگادار ئەکرینه‌وه. "(٢٢)

ده‌ستوری تەرکی موقاوەمه‌ت به‌ هه‌موو هیزه‌کانی ئەرتەش راکه‌یه‌نرا. به‌لام له‌ راستی دا نه‌ هیج له‌شکرئ به‌ پپوه‌ مابو تا "موقاوەمه‌ت" بکا و نه‌هیج موقاوەمه‌تی هه‌بو تا "تەرك" بکرئ.

نوینه‌رانی سۆفیتی و به‌ریتانی وه‌لامی حکومه‌تی ئێرانیان دایه‌وه. چه‌ند داوایه‌کیان لئ کردبون له‌وانه‌:

".. ئەبئ حکومه‌تی ئێران هیزه‌کانی خۆی له‌ خواروی خه‌تیکه‌وه که له‌ رۆژئاواوه‌ بۆ رۆژه‌لات به‌م شوینانه‌ی خوارئ دا پائه‌بورئ بکیشته‌وه‌ داوه‌: باژپیری شنۆ (له‌ خواروی رۆژئاوا ی ده‌ریاچه‌ی ره‌زائیه‌)، حه‌یده‌رئاباد و میانداوا (له‌ خواروی ده‌ریاچه‌ی ره‌زائیه‌)، زه‌نجان و قه‌زوین و خوره‌منا‌باد (لیواری خواروی ده‌ریای خه‌زه‌ر)، بابل و زی‌راب و سه‌منان و شاهرود له‌

پوڙهه لاتى عهلى ئاباد. ئه و شوپانانەى ئه كه و نه ژوروى ئه م خه ته وه ئه بى به مۆقت له ژيڙده ستى هيڙى سوڤيڤتى دا بن.

حكومه تى ئيران ئه بى فه رمان به هيڙه كانى خوڤى بدات كه له ژورو و پوڙهه لاتى خه تىك كه به م شوپانانەى خواري دا پائه بورئ بكيڤشيتته وه دواوه: خانه قين و كرمانشاه و خوره مئاباد و مه سجد سوله يمان و هه فنگل و كه چساران و رامهورمز و به ندهر ده يله م. ئه و شوپانانەى ئه كه و نه ژيرو و پوڙئاواى ئه م خه ته وه به مۆقت هيڙه كانى ئينگليز داگيري ئه كه ن. (٢٣) هه مو ئه م شوپانانە به كرده وه له ژيڙده ستى هيڙه كانى روسى و به ريتانى دا بو، ما بو حكومه تى نوڤى ئيران به ره سمى بويان بسه لميڤنى و گيروگرفتيان بو دروست نه كا.

٢.٤. ليخراڤى ره زاشاي به هله وى

شا به هه مو نرخى ئه بويست تاج و ته خته كه ي بپاريڙئ. ئاماده بو هه مو مه رجه كانى هاوپه يمانه كان قوبول بكا. پيڤى وابو به گوڤرينى حكومه ت و دانانى وه زاره تىكى تازه و ته ركى موقاوهمه ت و قوبول كردنى مه رجه كانى ترى هاوپه يمانه كان وازى لئ ئه هيڤن.

شا وه زاره ته كه ي عه لى مه نسور (مه نسورولمولك) و هاوكاره كانى لئ خست. محهمه د عه لى فروغى (زه كانولمولك) ي كرد به سه روه زيڤرى ئيران و وه زاره تىكى نوڤيان پىك هيڤنا. ده ستورى ته ركى موقاوهمه تى دا. خيڤزانه كه ي نارد بو ئه سفه هان. هيڙى هاوپه يمانه كان به رده وام له پيشكه وتن دا بون. تاران كه وتبوه ژيڤر مه ترسى گيرانه وه.

وه زاره ته كه ي فروغى چه ند كارىكى گرنگى ئه نجام دا، ره زاشا ده ستى له تاج و ته ختى ئيران هه لگرت بو محهمه د ره زاي كوڤى. پاڤى بو خوڤى له ئيران دور بخريڤته وه بو خواري ئه فريقا. ئيران له بارى بيلايه نى ده رچو، جه نكى دڤى ئه لمانيا و ده وله تانى ميحوه ر پاگه ياند. په يمانىكى ٣ قوڤى له گه ل به ريتانيا و روسيا به ست، به مجوره سه رله نوڤ پيوهندي به كانى خوڤى له گه ل ريڤخستنه وه.

٣.٤. په يمانى ئيتيهاد

عه لى سوه يلى وه زيڤرى كاروبارى ده ره وه ي ئيران و، سىڤر ريده ر بولارد سه فيرى به ريتانيا و، سمىرونف سه فيرى به كىڤتى سوڤيڤت، له تاران له پوڤى ٩ ي ريڤه ندانى ١٣٢٠ دا به رامبه ر به ٢٩ ي كانونى دوه مى ١٩٤٢ له كوڤشى

دەزارەتی کاروباری دەرەووی ئێران کۆبونەووە، پەیمانی ٣ قۆلی: ئێران، بەریتانی، سوڤیتی "ئیتیحاد" یان ئیمزا کرد.

پەیمانی ئیتیحاد پێک هات بو لە ٩ مادە. لە مادە ١ هەمی دا هەمویان بەلێنیان دابو پرێزی یەکییتی ئەرز و حاکییەت و سەر بەخۆیی ئێران بگرن.

لە مادە ٢ هەمی دا ئێران ئامادەیی دەرپری بو بۆ ئیتیحاد لەگەڵ دەولەتانی یەکگرتو دژی ئەلمانیا و میحوەر.

لە مادە ٦ هەمی دا بەلێنیان بە یەکتەری دا بو کە دەولەتانی هاوپییمان کارئ نەکەن یا پەیمانی نەبەستن زەرەری یەکییتی ئەرز و حاکییەت و سەر بەخۆیی سیاسی ئێرانی تێدا بئ و ئێرانیش کارئ نەکا یا پەیمانی نەبەستن پێچەوانەیی ئەم پەیمانە بئ.

لە مادە ٧ هەمی دا بەلێنیان بە ئێران دابو یارمەتی بدەن بۆ چارەسەر کردنی دژواری یە ئابوری یەکانی.

لە مادە ٨ هەمی دا ئەبو هەمو ئەو بەلێنانەیی بە یەکتەری درا بون، هەمو لاکان وەکو یەک بە جئ بەهین.

لە مادە ٩ هەمی دا ماوێ کاری پێ کردنی پەیمانە کە دیاری کرا بو. مادەکانی ٣ و ٤ و ٥ پەیمانە کە گرنگی یەکی تایبەتی یان هەبو کاری لە پاشەپۆژی دەولەتی ئێران و گەلەکانی ئەکرد.

مادە ٣ هەمی ئەئ:

١. دەولەتانی یەکگرتو پێکەو و هەریەکیان بەتەنیا بەلێن ئەدەن کە بە هەمو پێگە یەکی لە بەردەستیان دایە ئێران لە هەر دەسدرێژی یەکی ئەلمان و هەمو دەولەتیکی تر بپاریزن.

٢. خاوەن شکۆی هومايون شاهنشاهی ئێران بەلێن ئەدەن کە:

١. بە هەمو وەسیلە یەکی کە لە دەستیان دایە و بە هەر شێوە یەکی بۆیان بلوئ هاوکاری لەگەڵ دەولەتانی یەکگرتو بکەن بۆ ئەنجامدانی بەلێنی سەر، بەلام پشتیوانی هیزەکانی ئێران سنوردار ئەبئ بە پاراستنی ئاسایشی ناوخۆی خاکی ئێران.

ب. بۆ تێپەڕینی لەشکری یان و تفاق لە یەکی لە دەولەتانی یەکگرتو وە بۆ یەکیکی تر لە دەولەتانی یەکگرتو یا بۆ مەبەستی لەو بابەتە مافی بئ سنور بدەن بە دەولەتانی یەکگرتو کە ئەوان هەمو هۆکانی پێوەندی لە خاکی ئێران دا بە کاربەهین و چاودێری بکەن و بپاریزن و لە حالەتیک دا پێویستی جەنگی ئیجاب بکا بە هەر جورئ کە بە چاکی بزائن بیگرنە دەست، ئەم

د. پێگهی ئاسنین و پێگهی روبرو و فرۆکه‌خانه و مینا و لوله‌ی نهوت و دامه‌زراوی ته‌له‌فۆن و ته‌له‌گراف و بیته‌ل نه‌گرتنه‌وه.

ج. هه‌موو جووره یارمه‌تی و کارناسانی‌یه‌کی له توانادا بێ بنوینن بوو چاودێری و باش کردنی هۆکانی پێوه‌ندی ناوبراو له بره‌گهی (ب) دا، دامه‌زراو و کرێکار ئاماده بکه‌ن.

د. به پێکه‌وتن له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو هه‌رجۆره سانسۆرێ له‌ سه‌ر هۆکانی پێوه‌ندی ناوبراو له بره‌گهی (ب) دا به پێویست بزاندن دابنێن و بیهێننه‌وه.

٣. پون و دیاره‌که له جێبه‌جێ کردنی بره‌گه‌کانی (ب، ج، د) ی به‌ندی دوهمی ئهم ماده‌یه ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو پێویستی‌یه‌کانی ئێران به‌ته‌واوی له به‌رچاو نه‌گرن.

ماده‌ی ٤ هه‌می ئه‌لێ:

١. ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو نه‌توانن له خاکی ئێراندا هیژی زه‌مینی و ده‌ریایی و ئاسمانی به‌و نه‌ندازه‌یه‌ی به پێویستی نه‌زاندن بیهێننه‌وه و تا جێ‌یه‌کی پێویستی‌یه‌کانی ستراتیجی پێگا بده‌ن نه‌و شوینانه‌ی ئهم هیژانه‌ی تێدا نه‌هێلرێته‌وه به موافقه‌تی ده‌وله‌تی ئێران دیاری نه‌کرین. هه‌موو کاروباره‌کانی پێوه‌ندی‌یه‌کانی نیوان ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو و ئیداراتی ده‌وله‌تی ئێران هه‌تا بتوانرێ به‌ هاوکاری ئیداراتی ئێران به‌ لادا نه‌خزین، به‌ جوورێ که ئاسایشی هیژی گۆڕین بپارێزرێ. بێگومان که هه‌بونی ئهم هیژانه له خاکی ئێراندا داگیرکردنی سپایی نابێ و به‌رامبه‌ر به‌ به‌رپێوه‌به‌رایه‌تی و هیژه‌کانی ئاسایشی ئێران و ژیا‌نی ئابوری و لات و هاتوچۆی ئاسایی دانیش‌توان و جێبه‌جێ کردنی قانون و بره‌یاره‌کانی ئێران نه‌وه‌نده‌ی بکرێ که‌متر خۆیانی تێ هه‌لنه‌قورتین.

٢. نه‌وه‌نده‌ی بتوانرێ زو له پاش جێبه‌جێ کردنی ئهم په‌یمانانه یه‌کێ یا چه‌ند پێکه‌وتنێ ده‌رباره‌ی به‌لێن دانی دارایی که ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو به‌ هۆی بره‌یاره‌کانی ئهم ماده‌یه و بره‌گه‌کانی (ب، ج، د) ی به‌ندی دوهمی ماده‌ی سێ‌یه‌م ده‌گرنه ئه‌ستۆ له کاروباری وه‌کو کرینی ناوخۆ و کرێی خانو و دامه‌زراوی پێشه‌سازی و به‌کرێ گرتنی کرێکار و خه‌رجی هه‌لگرتن و گواسته‌وه‌ی شتی له‌و بابه‌تانه له نیواندا نه‌به‌ستری. پێکه‌وتنێکی تایبه‌تی له نیوان ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو و ده‌وله‌تی شاهنشاهی ئێراندا نه‌به‌ستری نه‌وه دیاری نه‌کا که پاش جه‌نگ خانو و ئیسلاحتی تر که ده‌وله‌تانی یه‌کگرتو له خاکی ئێران دا کردویانه به‌ چ مه‌رجێ ئه‌یدهن به‌ ده‌وله‌تی شاهنشاهی

ئیران. لەو ڕێکەوتنانەدا کە باس کران ئەو پارێزگاری یانەش بڕیار ئەدرێن کە هیژەکانی دەولەتانی یەکگرتو لە ئێران دا ئەیان بێ. مادی ۵ هەمی ئەلئ:

دوای ئەوەی هەمو دوژمنایەتی یەکانی نیوان دەولەتانی یەکگرتو لە گەل دەولەتی ئالمان و هاوبەشەکانی دا بە پێی یەک یا چەند ڕێکەوتنێکی ئاگربری جەنگ ڕاگیرا دەولەتانی یەکگرتو لە ماوەیەدا کە لە شەش مانگ تئ ناپەرئ هیژەکانی خۆیان لە ئێران ئەبەنە دەرەو. ئەگەر پەیمانی ئاستی یان لە پیش شەش مانگی دوای ئاگرپیدا لە نیوان دا بەسترا راستەوخۆ هیژەکانیان ئەبەنە دەرەو. مەبەست لە هاوبەشەکانی ئالمان هەمو دەولەتێکی ترە کە ئیستە یا لە پاشەپوژا دوژمنایەتی یەکئ لە دەولەتانی یەکگرتوی کرد بئ یا بیکا. (۲۴)

پەیمانی ئیتیحاد سەرکەوتنێکی گەورە بو بۆ دیپلۆماسی ئێرانی چونکە بئ شەپ و بەرھەلستی:

(۱) دەولەتانی گەورە سەرلەنوئ یەکپارچەیی خاک و سەربەخۆیی حکومەتی ئێرانیان سەلماندەو،

(۲) حالەتی دوژمنایەتی و داگیرکراوی ئێرانیان گۆری بە حالەتی دۆستایەتی و هاوپەیمانیی،

(۳) دەولەتانی داگیرکەر گفتیان دا دوای بپرانەوی جەنگ ئێران بە جئ بەئین.

۵. کورد و روداوەکانی شەهریوەر

۱. ۵. هەلۆستی کورد

بە پێچەوانەی نوسینی رەسمی ئێرانەو زۆرایەتی کورد بە خۆشی یەکی بئ وینەو هەوالی هاتنی هیژەکانی روسی - ئینگلیزی یان وەرگرت. "حیزی ئازادیخوازانی کوردستان" بەم بۆنەییوە بەیانێکی دەرکرد بۆ بەخێرھاتنی ئۆردوی سور.

"هیمن" ی شاعیر بیروەری یەکانی خۆی ئەگێرپیتەو:

"... لە مانگی خەرمانانی ۱۳۲۰ - ۱۹۴۱ پوژێکی چوبومە سەر خەرمانان کرێکارەکانمان خەریکی مالۆسک زینگانەو و بەلگەو بون و منیش لە کنیان دانیشتبوم و ئەسپەکەم وەسەر کوپزەر کرد بو ئەو دەمی فرۆکە و ماشین زۆر کەم بون و خەلک پێی سەیر بون. لەپەر دو فرۆکە ی رەشی زەلام پەیدا بون. ئیمە تا ویستا فرۆکە ی ئەوئەندە زلمان بە ئاسمانەو نەدی بو. هەمو دەستیان لە کارهەلگرت و تەماشای فرۆکەکانیان دەکرد. دیمان

پڕۆجەکان نێزیک بونەوه و نهوی بون و کاغەزیان بەردانەوه. هەمویان پایانکرد بزانی چییە؟ ژنیک لەپیش هەمواندا گەراوه و کاغەزیکی دامی و گوتی ها بە قوربانت دەبم بیخوینەوه بزانه چییە و چی تێدا نوسراوه؟

بپوا بکەن وهختا بو لهخۆشیان بآل بگرم. ئەو کاغەزه بەیاننامێک بو که بەزمانی کوردی نوسرا بو. چۆن ئەوه خەونە یا راستی یە؟ دەولتەتێکی گەورە، هەنگامێکی سۆفیەتی بە زمانی کوردی بەیاننامە بلأو بکاتەوه؟ بۆ من هەروا کەم نەبوو. ئەو بەیاننامە بۆنی شەری لێ دەهات... هەرچەندە دلخۆشی خەلکیان دا بوهوه و... بەیانی دو فڕۆکە هاتن و چەند نارنجۆکی بچوکیان بە شاردان، ئەرتەشی شاهەنشاهی وەک تۆوی هەرزەن بلأوبوو...

ئەو "چەند نارنجۆکە بچوکە" لە ناو خەلکی موکریان دا بە سەرەتای شادی و رزگاری دانەرا پێیان ئەگوت "بۆمبێ پەحمەت". شاعیرەکانی کورد بە ستایشیکێ بێ ئەندازەوه لە هاتنی "فریشتە ئازادی" و "مژدە هیئەری ئازادی" ئەدوان. هەژار بە بۆنە ئێوە بەیاننامە یەوه وتویەتی:

بە بلأوبونی دو پەر ناگاهی بو بلأو، ئەرتەشی شەهەنشاهی

٥.٢. زانی کورد لە سایە ریژی می پەهلەوی دا

بۆ تێگەشتن لە مەلامەتی شادمانی کورد بە هاتنی هیژی روسی - ئینگلیزی بۆ ناو کوردستانی ئێران ئەبێ سەرئەنجام هەلومەرجی ژبانی گەلی کورد لە ژێر سایە دەسەلاتی ریژی می رهزاشادا بدرێ. بۆ زانی باری ژبانی کورد و خواستەکانی لهو سەردەمه‌دا، چاکتر وایه هەندێ له وتارەکانی رۆژنامە کوردستان. وهکو خۆی رابگوێژین.

پۆژنامە "کوردستان" لە ژێر سەردێری "لە بەر چی کورد قیامی کرد؟" نوسیویتی:

"کورد تەنها میلیتیکە که رسوم و ئادابی باستان و شەعائیری میلی و خەسایسی زاتی خۆی لە دەست نەداوه و بیگانەکان قەت نەیانتوانیوه دەستی تەعەددا بۆ سەر زەمینی کوردان درێژ بکەن. فیتنە جەنگیز و حادیسە مەغۆل، ئەو دو ئاورە خانمان سوتینانە نەیانتوانی چکۆلەترین تەئسیریکی لە روحی کوردان بکەن ئەو میلیتە قەدیمی بێنە ژێر باری نفوزی خۆیان. تاریخی ئێران و عالەم، تاریخی ئیسلامی فیداکاری ئەو شیرمەردانە لەبیرە. ویستاش واقعیە گزنفۆن و تەلەف بونی ئەکسەری لەشکریانی بە دەست کوردانی کویستان نشین لە بەر چاوه.

خولاسە دەتوانم بلێم که لە ته‌واوی ئەدواری درەخشانی ئێراندا غاشیە شیوەکت و عەزەمەتی ئێران لەسەر شانی موباریزانی بێنەزیری کوردی بوه

ئەو ھەموو ھەبس و تیرۆر و زەجرو شەکنجە و بێحقوقی و گوشت و کوشتارە بو ئیجساساتی میلی کوردی وە جۆش ھینا، ئینعیکاسی ئەعمالی شەنیعی رەزاخان و ئەترافیانی بو میللەتی کوردی ئازادی و خودمختاری وەگیر کەوت. ھێچ قووە و قودرەتێک ناتوانی لە دنیای دیموکراسی فیعلی دا ئیئە بێنیتەو ژیڕ یوغی ئەسارەت و بەندەگی چون ئەو ھەقە ئەوپۆ ئیئە بە دەستمان ھیناوە روحی مەنشوری ئەتلانتیک و موعاھەداتی مونتەفیقینە. (٢٥) لە سەرۆتاریکی تری دا لە ژێر سەردیپری "ئیئە دەلیین چی؟" بە قەلەمی ح قزلیجی نوسیویتی:

"ئیئە دەلیین: لە دەوری بلەوھزی و دیکتاتۆریی بیست سائەدا زولم و زۆریکی یەكجار زۆر و زەوہندمان لئ کراوہ، بەروبوی کوردستان کە بە پەنجی باسک و ئارەقی نیوچاوانی کوردان رەنیو دەھات بە فیروٹی دەبرا، بەندیخانە و زیندانی شاران لە برا کوردەکانی ئیئە پڕ دەکران لە ھەمو شوینیکەوہ ھەر کورد بو دەماندی بو ولاتانی دور دەردەکران، زمانی زگماکان یاساغ بو، نہیان دەھیشت جلویەرگی خۆمان لەبەر کەین، بە زمانی خۆمان بخوینین و بنوسین، دەرگای مزگەوتەکانیان لئ دەبەستین تا عیبادەت و خواپەرستمان بو نہکرئ، مەوقوفەکانیان گرت بوہ دەست خۆیان و مەلا و فەقیکانیان پەپەوازە کردن، بەتایبەتی ئەمنییە گوزەرانیان لە لادییە ھەژارەکان و تال کرد بو مەرگی خۆیان بە ئاوات دەخواست وەکو سەیفولقوزات، پەحمەتی خودای لئ بئ، لەو دەمی دا گوتویە:

لا ھەلداو و جگەرپراو و فرئ دراو

پامان دەدەن بە جارئ لە ھەوراز بو نشیو

حاسلی ئیئە ھەرچی بومان: توتن، گەنم، پەمبو، خوری، شتی لیپەوار، ھەمو ئینحیسار بو بە نرخیکی زۆر کەم لئیان دەسەندین و دەیان برد بەشی خۆشان بو نہدەماوہ. کوتال و وردەوالەئ خۆشیان نہدەداینئ. مالیات و عەواریزی بەلەدیە و شیروخورشیدی سوریان لە ئیئە دەسەند و لە تاران کۆشک و بالەخانەیان پئ دروست دەکرد و بە خەرگی مۆدی ژن و فۆرمی جلی ئەوان دەچو قامکی مادموزیلی... ئیئەش لە شاخ و داخ ھەناسە سارد و پەشوروت بە دەست مەئموڕە غەدارەکانەوہ دەلەرزین، دیسان شاعیری ناوبراو گتویەتی:

بو وانە ھەرچی جوانە لە جئ، دئ، لە ژن، لە مال

ھەر شاخ و داخە بو مە، کورپی رەش، کچی دزیو

هەرگیز له بیرم ناچێ جارێک کابرایهکی بهقال له مه‌لایه‌کی ده‌پرسی: چۆن له‌و مشکوزمه‌یه‌یه نه‌جات ده‌بێ؟ گۆیزم له‌ کابرایه‌کی لیپه‌واری کړی، کابرا گوتی تا ول‌غه‌کانم تا‌قته‌ ده‌که‌م جه‌واله‌کانم بو‌ به‌تال که، بریکی پێ چو کابرا هاته‌وه پیری دا جه‌واله‌کانی و هه‌لات نه‌وه‌ندی بانگم کرد وهره‌ حه‌قه‌که‌ت بده‌مێ ناو‌ری نه‌داوه و پۆیی. دوا‌ی چهند ده‌قیقه پیاویکی مالیه‌ هات و له‌ کابرای پرسى، که ورد بومه‌وه دو‌قاتی قیমে‌تی گۆیزه‌که‌ی مالیا‌ت داوا لێ کرد بو‌ بۆیه کابرای به‌ده‌خت هه‌قی گۆیزه‌که‌شی نه‌ویست و هه‌لات. نه‌مه‌ تنۆکیکه له‌ ده‌ریایه‌ک و کایه‌که له‌ کیویکی نه‌زیه‌ت و ئازاری نه‌وده‌م، هیج که‌س نیه ئیستاش نه‌نالینێ و ئاگای له‌و کاره‌ساته نه‌پێ هینده‌ش له‌میژ نیه شایه‌د و به‌لگه‌ی بو‌ی، نه‌وه چوار ساله‌ ته‌واوی گۆشار و رۆژنامه‌کانی تاران له‌م باب‌ه‌ته‌وه ده‌دوین هیشتا له‌ عۆده‌ی نه‌هاتون.

ئیمه‌ ده‌لین: ئیستاش به‌شی گه‌وره‌ی کوردستان به‌و ده‌رده‌وه ده‌نالین، له‌ سه‌قز و بانه و سه‌رده‌شت خه‌لکی حالیکیان نیه، ده‌یانگرن، لێ‌یان ده‌ده‌ن، شتیان لێ ده‌ستین، له‌به‌ر سوغه‌ و بیگار له‌ کار و کاسبی بون. به‌ زۆر کاغ‌ز و ته‌لگرافی ره‌زانه‌ندی‌یان پێ ده‌نوسن. هاتوچۆیان بریوه. خه‌لکی لای ئیمه‌ بچنه نه‌وێ ده‌یانگرن. له‌و رۆژانه‌دا سه‌ره‌ه‌نگێک خه‌لکی سه‌قزی کۆ کردۆته‌وه و نو‌تقیکی بو‌ کردون گوتویه‌تی نه‌و تۆپانه‌ی له‌ سه‌ر ناری قه‌لام دا‌به‌ستوه بو‌ گیانی نه‌وانه‌یه‌ بۆ مه‌رامی دیموکراسی‌یان ده‌سه‌ردا بێ!

دو‌ نه‌فه‌ر نه‌فسه‌ری سه‌نهی که‌ موته‌هه‌م بون به‌ گوناحی گه‌وره‌ی ئازاد‌یخوازی!! بالیان به‌ستون و بردویانن بو‌ سه‌نه. قه‌ده‌غه‌ کراوه له‌ بازار و کوچه‌ و شه‌قام و قاوه‌خانه له‌ دو‌ که‌س پتر پیکه‌وه پانه‌وه‌ستن. شه‌وانه‌ هاتوچۆی خه‌لک بو‌ مالى یه‌کدی سه‌خت یاسا‌غه. خو‌نوسینی زمان و خویندنه‌وه‌ی مه‌تبوعاتی کوردیش نه‌وه هیج که‌ باسی سه‌رومانه‌ له‌ هه‌ورامان و مه‌ریوان و جوانرۆ و کرماشان و سه‌نه و تیله‌کۆ و گه‌روسیش گوزه‌رانی خه‌لک هه‌روایه.

به‌ راستی پێ‌یان وایه ئه‌م شه‌ره‌ گه‌وره‌ی دونیا بو‌ نه‌ستورکردنی ملی به‌چکه‌ دیکتاتۆران کراوه‌ وا خو‌یان هه‌لمساندوه و سمیلیان گیف کردۆته‌وه، ده‌نا ئیستا که‌ له‌ حه‌به‌شه و زه‌نگه‌باریش گوره‌ی ئازادی گویی نامانی پێ و که‌ر کردوه بو‌ ده‌بێ له‌ کوردستان جه‌نابی زوحاک و ئارژمی () فیرعه‌ون له‌ گۆرێ دا بێ؟ بو‌ ده‌بێ حکومه‌تی ئیرتیجاعی ده‌ هه‌زار تۆن توتنی کوردستان بکړی؟ له‌ بری دراو درۆ و فروفیشال ده‌ده‌ست خاوه‌نی توتن نێ، و، قاقا به‌ ژن و مندالی سه‌رمابردو و ریشی به‌فراوی وهرزیری کورد پێ بکه‌نێ؟

نیمة ده‌لێین: قانونی خۆرسکاو (ته‌بیعه‌ت) هەر وه‌کو له‌ حه‌یوان و گیا و شتی وادا ده‌سه‌لاتی هه‌یه، له‌ کۆمه‌ڵ و پۆل و بیر و فیکر و عه‌قڵ و شعور و هونه‌ر و سنعاتیش دا حوکمی هه‌یه. منداڵ که ده‌بێ پله‌گۆشتیک پتر نیه که‌چی پاش سالی‌ک به‌خۆدا دئ و بریک زل ده‌بێ، ورده ورده پێوه ده‌چێ تا ده‌بێته ئینسانیکێ ته‌واو و خۆی ده‌ناسێ. کاروباری خۆی بۆ خۆی پێی پاده‌گا. دیاره که‌میش ره‌گه‌ڵ زۆر و هیندیش ره‌گه‌ڵ هه‌مو (جوزه ره‌گه‌ڵ کول) ده‌که‌وئ.

له‌ ده‌وری شارستانیته‌تی و زانستی ئه‌م‌پۆکه‌دا که ده‌نگوباسی ئه‌مه‌په‌ر و ئه‌وه‌په‌ری دونیا هه‌مو پۆژی هه‌مو که‌س به‌ گۆئی خۆی ده‌بیسی و ئینسان وه‌ک مه‌ل و باننده بۆ هه‌مو جی‌گایه‌ک به‌ باڵ ده‌فه‌رئ و دونیا هینده لیک نزیك بۆته‌وه به‌ راستی وه‌ک خیزان زۆری لئ هاته‌وه.

دیاره کوردستانی‌ش بریکه له‌ دنیا و کوردیش کۆمه‌لێکن له‌ نه‌وعی ئینسان به‌ ئه‌ندازه‌ی. خۆیان له‌ گه‌ڵ دنیا و په‌گه‌زی به‌شه‌ر سه‌رکه‌وتون و بیر و شعوریان له‌ ئاسۆگی جاران به‌رز بۆته‌وه، تی گه‌یشتون ئه‌م جوړه حکومه‌ت و پزێمه وه‌کو گیره‌ی هۆمه‌ره‌کوێر وایه هه‌ر بۆیه که ده‌سته‌یه‌ک خوینمژ و خۆه‌لمسین به‌ نیوی (هه‌یه‌ته‌ی حاکیمه) نه‌قیزه‌یان تیوه‌ژین و مه‌به‌ست و ئاره‌زوی خۆیانیان پێی گیره‌ که‌ن. کابرایه‌کی ئازه‌ربایجانی له‌ سه‌ر فارس یا فارس له‌ سه‌ر ئازه‌ربایجانی یا ئازه‌ربایجانی و فارس له‌ سه‌ر کورد ده‌که‌نه ملۆزم تا ئه‌م نه‌ته‌وانه له‌گه‌ڵ یه‌ک ببه‌ دوژمن و قین له‌ یه‌ک هه‌لگرن و قه‌ت ده‌س نه‌ده‌نه ده‌ستی یه‌کدی نه‌کو مه‌قامی فیرعه‌ونیی ئه‌وان له‌ق ببی و هه‌کو کوردستان و ئازه‌ربایجانی ئیستای لئ نه‌یه، که ئه‌و هه‌مو دوژمنایه‌تی و به‌ربه‌ره‌کانی‌یه‌ی داروده‌سته‌ی دیکتاتۆری ده‌به‌ینی خست بون به‌ جاریک فری‌یان داوه و بونه برایه‌کی به‌ راستی و قازانج و زه‌ره‌ری یه‌کتری به‌ هی خۆیان ده‌زانن.

چه‌نده سه‌یره که ئیستاش خه‌یالی خۆه‌لمساندنی نه‌ته‌وایه‌تی له‌ سه‌ردا ماوه!

تی گه‌یشتون ژیا‌نی ئه‌و هه‌مو عاله‌مه‌ تۆپی فوتبال نیه چه‌ند که‌س به‌ شه‌ق بۆ یه‌کتری به‌هاوینن.

نیمة ده‌لێین: سه‌عه‌ده‌ت و خۆشه‌ختی خۆمان و ته‌واوی میله‌تانمان ده‌وئ و مانبعی کاری که‌س نین به‌لام ئه‌وانه‌ی به‌ره‌لستی ئه‌و خۆشه‌ختی‌یه‌ن به‌ دوژمنیان ده‌زانین.

ئەو (ئیسلاحاتەي) بیوئە دیکتاتۆرەکان دەیلێن و سەری ئەو سەری دەگاتە ئالوگۆری مەئمووران بە لایەلایە و چاوبەستنی دەزانین. ئەو بە فریودانی خەلکی هەزار ساڵ لەو پێش دەبێ. دەنا تازە لەم عەسردا گوئی ئیمەي پێ ناخاندري و چاوی مەي پێ نانوسی.

ئیمە پیمان وایە دەبێ ریزیکی مونا سیبی دونیای ئەمڕۆ بۆ ئیمە بیتە رو، سیستەم چەشنیکی دیموکراتیک حاکم بێ لەبەر ئەمە لە کوردستاندا لە ژێر بالی پیرۆزی لایەنگرانی نازادی بەشەر بەریکخستنی حیزبی دیموکرات و شارەزایی کردنی جەنابی قازی محەمەد پێشەوای کوردستان کاروباری خۆمان دەدەست گرتو و چاوەنۆپیشین برا کوردەکانی کەش لەگەڵ ئیمە لە سفرەي نازادی کوردستان کۆببنەو. (٢٦)

٥.٣. بۆشایی دەسلالت

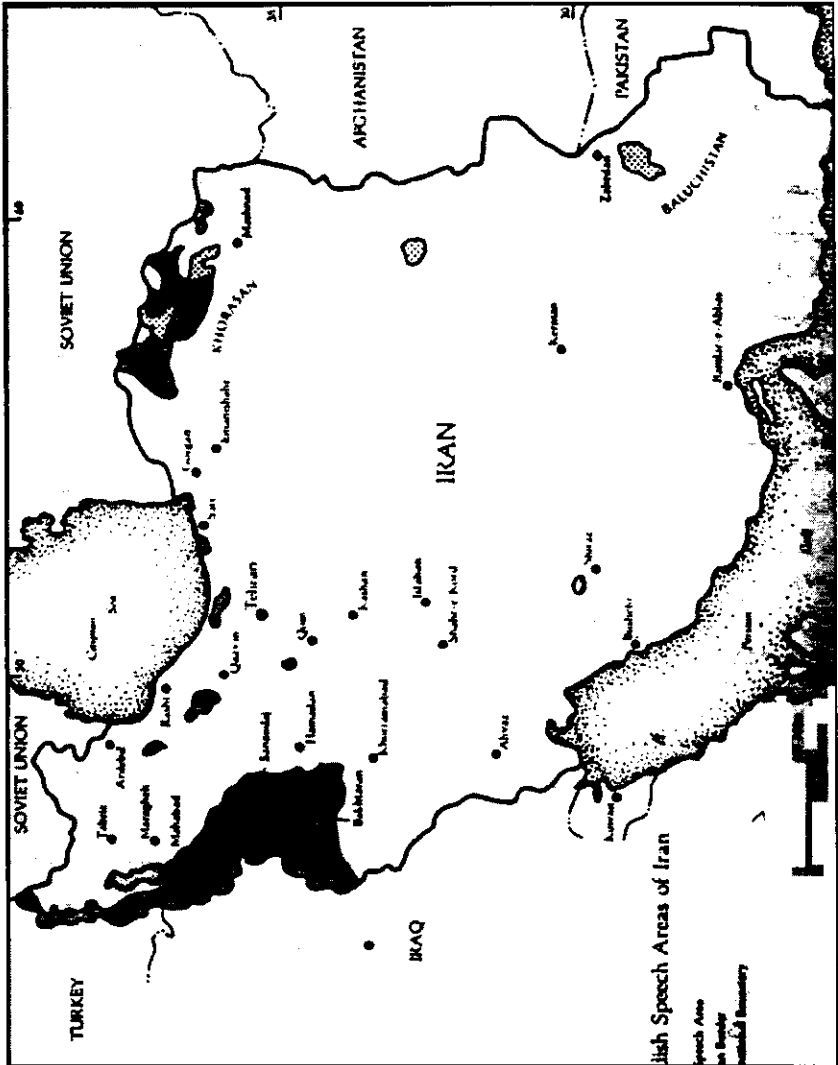
هەرەسی ئەرتەش بۆشایی یەکی گەورەي لە دەسلالتی حوکمرانی دا بەجێ هیشت بو. دەزگای بەرپۆبەرایەتی ئێران، تەنانەت هیزەکانی ژاندارم، بە پشتیوانی ئەرتەش دەستی بە سەر کاروباری ناوچەکاندا ئەرپۆیشت. نەمانی دەسلالتی ئەوان رێگەي تەخت کرد بۆ پیاو دەسپۆیشتوکانی کورد خۆیان لە ناوچەکانی خۆیاندا حوکمرانی بکەن. زۆر لەوانەي لە سەردەمی دیکتاتۆری رەزاشا گیرا بون و دور خرا بونەو بە دەروەي کوردستان، لە دواي پوخانی رەزاشا نازادکران و گەرانەو کوردستان. سەرانی کورد لە زۆری ناوچەکاندا کەوتنە جموجول. بە نازادی هاتوچۆیان ئەکرد. لە زۆر جێگەي مەلئەندەکانی شیمال و جنوبی کوردستان کاروباری ناوچەکانی خۆیان گرتە دەست و پەلاماری ئەو پاسگایانەیان ئەدا کە نیشانەي زولموزۆری سەختی سالانی دورودریژی دیکتاتۆریتی رەزاشا و دەزگای بۆگەنی بەرپۆبەرایەتی ئێرانی بو. چەکیان لێ ئەسەندن و دەریان ئەکردن.

٥.٣.١. سەرانی کورد و سەردانی باکو

د قاسملو نوسیویتی:

"پاش ئەوەي لە ٣ ی خەرمانانی ١٣٢٠ (٢٥ ی ئوتی ١٩٤١) دا ریزی می رەزاشا پوخا و لەشکری سور هاتە ئێران و لە بەشی شیمالی کوردستانی ئێران دا جیگیر بو، کاربەدەستانی سۆفیتی راستەوخۆ لە گەل مەسەلەي کورد رۆبەرپو بون. هیندیک جولانەوەي وەك بزوتنەوەي ورمی لە بەهاری سالی ١٣٢١ دا سەرنجی دەولەتی سۆفیتی بۆ ئەو راستی یە پراکیشا کە لە

نەخشەی ژماره ٦-
 ناوچه کوردنشینەکانی ئێران

سەرچاوه: امیر حسنیور، نەتەراییەتی و زمان لە کوردستاندا، سانفرانسیسکو، ١٩٢٢

کوردستان دا ههستیکی بههیزی نهتهوايهتی ههیه و کوردستان بیلقوه ناوچهیهکی شۆرشگێره. ههر بۆیه هیندیك له کومیسیره سیاسییهکان و ئهفسهره سۆفیتییهکان که له تهووریز و ورمی کاربهدهست بون، بهره بهره تی گهیشتن که پێویستی بهوه ههیه که یهکیتی سۆفیتی له گهڵ گهلی کورد پێوهندی پتهوتر دابمهزرین. بهلام له بهر نهبونی ریکخراویکی سیاسی و ههروهها له بهر ئهوهی سهروک عهشیرهتهکان و ئاغا و شیخهکان له نیو خویان دا ریک نهدهکهوتن تا نوینهریک ههلبژیرن و یا چهند کهسێک وهک نوینهری خویان دیاری بکهن، یهکیتی سۆفیت لهم بارهیهوه توشی سهر لئ شیواوی بو نهی دهزانی دهگهڵ کئ دهبی پێوهندی بگرئ و وتووێژ بکا و کئ دهتوانئ نوینهری راستهقینهی گهلی کورد بی.

له وهزعی سیاسی و ئابوری و کۆمهلايهتی ئهوکاتهدا و به له بهر چا و گرتنی پلهی پێگهیشتن و تهریکیی چینایهتی کۆمهلی کوردهواری، بهره بهره نوینهرانی سۆفیتی تی گهیشتن که واقیعبنانهتر و باشتر ئهوهیه له گهڵ کهسانیک پێوهندی بگرن که چ له باری عهشیرهتی و ئاینی و چ له باری پوناکبیرییهوه له کوردستان دا خاوهن نفوزن، ئهوه بو که یهکیتی سۆفیتی له مانگی سهرمهوهزی ۱۳۲۰ دا پاش ئهوهی ئهفسهر و کومیسیره سیاسییهکان چهندین جار هاتوچۆی مههابادیان کرد، ههیهتیکي ۳۰ کهسیان له پیاوه ناسراوهکانی کوردستان بۆ باکو بانگ هیشتن کرد. تهریکیی ههیهتهکه بریتی بو له سهروک عهشیرهتهکان و هیندیك شیخ و ئاغا و ههروهها نوینهری چین و توێژه نیوهنجییهکانی شاری مههاباد. ئهندامانی ئهم ههیهته که له لایهن نوینهرانی سۆفیتییهوه ههلبژیردرا بون له سهروهوی ههموان قازی محهمهد بو که ئهوهخته ههم به شهخسیهتی ئاینی و سیاسی و ههم به پوناکبیریکی به نفوز ناسرا بو. ئهوانه به رهسمی نه نوینهری حیزبیکي سیاسی بون نه نوینهری جولانهوه، تهنانهت بیروباوهپیشیان به تهواوی پیکهوه ریک نهدهکهوت.

له راستی دا ئهم سهفهزه زیاتر باری یهکترناسینی ههبو، یانی مهبهست ئهوه بو که ههم سۆفیتییهکان نوینهرانی کوردهکان بناسن و ههم سهروکه کوردهکان کۆمهلی سۆفیتی له نزیکهوه به چاوی خویان ببینن و بیناسن. ههرحهند له بنههتهوه ئهم سهفهزه، سهفهریکی سیاسی بو، بهلام به رهسمی وهک سهفهریکی فهرههنگی ناویان برد. (۲۷)

جگه له قازی محهمهد، ئهوانهی بۆ ئهم سهفهزه بانگ کرا بون: حاجی بابە شیخ، عهلی ئاغازی ئهمیر ئهسهدهی دئیوکری، عومهر عهلیاری دئیوکری،

سەید بەگى ھەركى، زېرۆ بەگى ھەركى، تەھا ھەركى، سەید محەمەد سەدق، محەمەد ئەمىن شكاك، حەسەن ھەنارەى شكاك، حەسەن تىلۆ شكاك، حاجى قەرەنى ئاغای مامەش، كاك ھەمزەى نەلۆسى مامەش، مەجید خانى ميانداو، نورى بەگى بەگزاڊە، نوركو بەگزاڊە، ئەحمەد بەگى فەيزولابەگى، بايزئاغای گەورك، محەمەد حەسین سەيفى قازى. (۲۸)

لەو كاتەدا سیاسەتى سۆڤىتى وابو: كورد ھەيمەن و ئارام بئ. لە ھىچ كام لەو وڵاتانەى تيا بون گىروگرفت دروست نەكەن. ئەویش ھەمان سیاسەتى بەرىتانى ھەبو. ئەى ويست تا شەپ كۆتايى دىت، بۆ ئەوھى كۆرىدۆرى ئىرانى بۆ گۆيزانەوھى پىويستى بەكانى خۆى ئارام بئ، لە ئىران و توركيا و عىراق ھىچ پشيوى بەك پونەدات. بۆ ئەم سەفەرە كار بەدەستانى سۆڤىتى ھەر كوردە ناسراوھەكانى موكریان، واتە ناوچەى ژيەر دەسەلاتى خۆيان، بانگ كرد بو. لە كوردەكانى سنە و، كرماشان و، ئىلام... ھىچ كەسێكيان بانگ نەكرد بو.

لەم سەفەرەدا كار بەدەستانى سۆڤىتى سەرانى بانگكراوى كوردیان ھان نەدا بۆ ھىچ چالاكى بەكى سیاسى يا رۆشنبىرى. تەنانت كە بەرىتانى بەكان پەژارەى خۆيان بەرامبەر بەم دیدەنى بە دەربى، وەزىرى كاروبارى دەرەوھى سۆڤىتى مۆلۆتوف، سەفیری بەرىتانى سىر ریدەر بولاردى دئنيا كرد لەوھى لەم دیدەنى بەدا "ھىچ جۆرە گەفتوگۆیەكى سیاسى نەكراوھ". (۲۹)

گۆڤارى "نیشتمان" زمانى "گۆمەلەى ژ.ك" بە گالته پئ كردن و پەخنە لئ گرتنەوھە باسى ئەم سەردانەى ئاگاكانى كورد بۆ باكۆ لە گۆشەى "دەمەتەقەيەكى دوکەسى" دا بەم شیعراڤەى لای خوارو ئەگىرپتەوھ:

بايز: ئەرئ مام باپىركتیبە پەرپوت
 باپىر: سندان، دەلئى چى، دیسان بايزە روت
 بايز: پرسیم ھەيە، جوابم دە زوبە
 ئاغا تەشريفى، بۆ چوھ....
 باپىر: رەئىسێك ناردى، لە شوینى و بردى
 نامەى پزگارى بدا بە كوردى
 بايز: زۆرباشیان بەخیرھئنا بو؟
 باپىر: ئەى چۆن،
 دەى فەرمو بە پئى فىلان قەيسى و رۆن
 بايز: وای ھەرنەگوتوھ، پئیم ئیفتەرايە
 باپىر: بۆ لای تۆ ئاغا ئىينو سيناہ؟

وه لا وای ده گوت له خوّم بیستوه
 بایز: که وای ئاغا ... بوه
 باپیر: به ئی هه مو کهس پی ئی ماخولیایه
 بایز: نه فام چی وهختی جه فه نگه و کایه
 پیّم بل ئی چی کرد چلۆن هاته وه
 باپیر: به تۆن و نیویک خورافاته
 بایز: ئاخو شهرحی ده مهی ریسه نه فام
 نازانی عه یبه رستن بی مه رام
 باپیر: ئاخو هی ئاغاش وه ک هی من وایه
 چوبو لای ئه وهی ... شایه
 گوتبوی: به مه ردی لیوت بیزبوی
 پرگاریت بوئ ده بی به خییوی
 ئاغا فه رمو بوی: ئازادی چیه ؟
 فه رمایشتی من له سه ر قه ندیه
 ئه گه ر ده م ده ئی قه ند و زین باشه
 وه ئیلا هی جگار کارم له پاشه
 بو موغاله ته زینی هی نا بو
 له سایه ی وانیش تی ر قه ند و چا بو
 بایز: ده ک نه ژی باپیر، ئه مه ش خه به ر بو
 ده خوینی سالی جارێک، ئه میش ... (٣٠)

دیاره ئه م شیعرا نه ماوه یه که له دوا ی سه ردا نه که ی باکو نو سرا ون چونکه
 ئه و کاته ی ئاغا کانی کورد بانگ کرابون بو باکو هیشتا کو مه له ی ژ. ک
 دانه مه زرا بو.

٥.٣.٢. روداو هکانی بانه

جموجولی سه رانی کورد له دو مه له بندی کوردستان دا گه یشته ئه و په ری
 توندوتیژی و فراوانی: یه کێکیان له مه له بندی بانه - سه قزدا و، ئه وی تریان
 له مه له بندی ورمئ، بی ئه وه ی هیج پیوه ندی یه کیان له گه ل یه ک هه بی.
 هسه ن ئه رفه ع، سه روکی ئه وسای ستادی ئه رته شی شاهنشاهی ئیران،
 سه باره ت به روداو هکانی بانه و، سه قز له ژیر سه رناوی "یه که مین شو رشی
 کورده کانی ئیران له ماوه ی دوهمین جهنگی جیهانیی دا" نوسیویتی:
 "په لاماردانی ئیران له لایه ن هیزه کانی سو قیّت و به ریتانیا وه و،
 داگیرکردنی ئوستانه کانی ژورو و پوژئاوای ئیران بو به هوی هه لوه شانی

تەشی ئێران لە ناوچە داگیرکراوەکاندا و، کزبونی کۆنترۆلی حکومەتی ناوەندی لەوێ. بە هۆی فەرمانیکی ناراستەوه که جەنەرال ئەحمەد نەخچەوان وەزیری جەنگ دەری کرد بو سەربازانی وەزیفە بلأوهیان لی کرد، ئەگەرچی ئەم فەرمانە لە ماوەیەکی کورت دا راست کرایەوه، بەلام زۆر دژوار بو ئەوانە بەئێرینەوه بو خزمەت، بە تاییبەتی لە ناوچە خێلەکییەکانی وەکو کوردستان. کوردەکانی ناوچە سنورییەکان، بە یارمەتی ئەوانە لە عێراقەوه هات بون، دەوری پۆست و پادگانە پچوکه دابراوەکانی سنوریان دا و، چەکیان کردن. بەمجۆرە چەکیکی زۆریان کەوتە دەست.

هێزەکانی سۆقیتی پادگانی بانەیان گرت. سەربازەکانیان بەردا بچنەوه مائی خۆیان و ئەفسەرەکانیان بە گێراوی پەوانەیی سەرو کردن. هەرۆهە شاری سنەیان چەند سەعاتی داگیر کرد بەلام بە هۆی پێککەوتنی سۆقیتی – ئینگلیزییەوه دەربارەیی دابەش کردنی ناوچە داگیرکراوەکان، ئەوئ ناوچەیی بەریتانیا بو، بۆیە ئەوان بەجێیان هیشت بەرەو سەقز کشانەوه، هیژکی ئینگلیزی که پێک هات بو لە تییکی مۆتۆریزەیی هندی شارەکیان داگیر کرد. هەر که ئۆردوی سور لە بانە پۆیشتن و ئەفسەرە ئێرانییەکانیان لە گەل خۆیان برد، حەمە رهشید، سەرکردهیەکی کوردی ئیلهکانی بانە که له گوندی وینه له دیوی عێراقیی سنوردا ئەژیا، بە چوار سەد سوارەوه پەلاماری ئێرانی دا پاش دو پوژ شەر لە گەل تاقمی سەربازی ئێرانی که پادگانی بانەیان ئەپاراست، بانەیی گرت. لە هەمان کات دا ئیلهکانی مەلبنەندی مەریوان که لە لایەن کوردەکانی عێراقەوه لە لای پینجۆینەوه یارمەتی درا بون، پەلاماری پۆستی سنوریی باشماخیان داو گرتیان. پادگانەکانی مەریوان و سنە پێشتر لە ئەنجامی هیژکی روس و ئینگلیز دا هەلۆهشا بون کوردەکان چونە ناو مەریوانەوه. بەلام نەیان توانی بچنە ناو سنەوه چونکه لە ژێردەستی هێزەکانی ئینگلیزدا بو. لەم کاتەدا، جەنەرالی لیهاو، مەحمود ئەمین، بە حاکمی عەسکەری سنە دانرا.

فەرماندەیی گشتی هێزەکانی پوژئاوا جەنەرال موقەدەم، هیژکی که پێک هات بو لە ۳ گوردانی پیاوه (۲۰۰ کەس) و ۶ ئوتومۆبیلی زریپۆش بە فەرماندەیی براکی من، کۆلۆنیل ئیبراهیم ئەرفەح، بو گرتنەوهی سەقز و بانە نارد. ئەم هێزە لە دواي گرتنی سەقز بەرەو بانە بەرئ کەوت. لە پێگا لە لایەن دوهەزار کەس لە هیژی ئیلهکان بە سەرکردهیەتی حەمە رهشید خان گەمارۆ درا که لە لایەن ئیلهکانی بانە و خوێخوێوه یارمەتی درا بو. ۵

پاشینی زریپۆش به هۆی سوتاندنی پردی تهختهی سهر پێگا که له دهس چو. هیزه کهش ناچار بو بگه پێته وه سه قز. کورده کان به شیکی هیزه پیاده که یان به دیل گرت. به لām براکهی من به ژماره یهکی که مه وه پاش دو پۆژ به پێ روشتن خۆیان گه یانده میرانشاه. ئینجا له ویوه گه پانه وه دیوانده ره. له ویش له لایهن چواره هزار کهسی هیزی حه مه ره شهیده وه گه مارۆ دران، وه کیلی یه کان، ئه رده لانه کان، په سول ئاغا و عه لی ئاغا ی جه وانمه ردی گه ورك و، سه رشوو، سلیمان جاف به شدار بون. ئه گه ر چی براکهی من ته نیا ۱۷۰ کهسی له بهر ده ستا بو، له گه ل ئه وه شا توانی کورده کان بگێر پێته وه دواوه، که له م پیکادانه دا دو کهس له سه رانی کورد کوژران و په سول ئاغا بریندار بو، وره یان به ردا و کشانه وه سه قز. له پێگا تیله کوویی یه کانی عه لی خانی حه بیبی، که له هۆبه ته وه له پێگای میرانشاوه بۆ یارمه تی دانی هیزه کانی حکومه ت هاتبو، هه لئێ کوتایه سه ریان و ته فروتو نای کردن.

پاش ئه م رو داوه براکهی من چو بۆ کرماشان دانرا به سه رکرده ی له شکر ی ۱۲ و چو بۆ شه ری ئیله یاخی یه کانی لوپ. جه نه رال ئه مین کرا به فه رمانده ی هیزه کانی کوردستان.

کورده کانی ژێر فه رمانی محه مه د ره زا مه ریوانی، مه حمود کانی سانانی، محه مه د په شهید ئه له مانه، محه مه د عه لی مرادی گه لباخی، عه لی وله ژیری، فه ره ج کو ماسی، جه لال گه مباری، مه حمود له وئی، به ره و سه نه چون، جه نه رال ئه مین، که تازه گه یشت بوه سه نه بۆ گه توگو و پێککه وتن چو بۆ لایان. کورده کان گرتیان، به لām له ماوه ی ۲۴ سه عات دا به ریان دا. ئه مه ش له سه ر داوای ئه فه سه رانی ئینگلیزی نه یشته جئێ سه نه بو. له هه مان کاتدا کورده کان داوایان کرد بو دان به سه ره خۆیی کوردستان دا بنین. پاش ۱۰ پۆژ سه رکرده یه تی ئینگلیز له سه نه وه لām یان دانه وه، که ئه و ناتوانی کێشه که چاره سه ر بکا به لکو ئه بی بخه ریته به رده م سه رکرده یه تی به رز له به غداد. کو بونه وه ی هیزه کانی ئیران له سه نه بو به هۆی ری گرتن له هی رشی کورده کان بۆ سه ر ئه و شاره. دوا ی ماوه یه ک بلا وه یان لئێ کرد، هیزه خێله کی یه کان نه تاقه تی چاوه پوانیی و نه هیج هۆیه کی لوجسته کیکی مانه وه یه کی درێژخایانیشیان هه بو.

له مانگی نو فه مبه را جه نه رال ئه مین هیژیکی ساز دا و به ره و دیوانده ره جو لا. دوا ی پیکادانی له گوندی زاغه کورده کانی حه مه ره شهید شکان و گه یشته دیوانده ره و که وته پێشکه وتن به ره و سه قز. ئه م شاره ش که وته ده ست هیزه کانی حکومه ت، به لām چه ند ده سته یه ک کورد که پێشتر له ناو

په گه‌کان دا خۆیان چه‌شار دا بو، په‌لاماری ئه‌رته‌شيان دا هاوزه‌مان له‌گه‌ل ئه‌و هه‌زانه‌ی له‌ ده‌ری شاره‌وه هه‌یرشی په‌چه‌وانه‌یان ده‌س په‌ی کرد بو. جه‌نه‌راڤ ئه‌مین کوژرا و هه‌یزه‌که‌ش به‌شیکه‌ی ب‌لاوه‌ی کرد و به‌شیکه‌ی گه‌یرا. ۳۰۰ که‌س له‌ ئه‌یلی تیه‌که‌وی کورد به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی سه‌رۆکه‌که‌یان، عه‌لی خانی چه‌بیه‌ی، که‌ بۆ هاوکاری له‌ گه‌ل هه‌یزه‌کانی حکومه‌ت هات بون، ئه‌وانه‌یش ته‌فروتونا بون، چه‌بیه‌ی، له‌ لایه‌ن چه‌مه‌ره‌شه‌ده‌وه کوژرا.

له‌ دوا‌ی مه‌رگی جه‌نه‌راڤ ئه‌مین، کۆلۆنیڤ ئه‌براهیم ئه‌رفه‌ع له‌ جیه‌گیه‌ی ئه‌و بو به‌ فه‌رمانده‌ی له‌شکری کوردستان. هه‌یزه‌کانی ریک خسته‌وه و دو‌باره له‌ سه‌نه‌وه به‌ره‌و سه‌ه‌ز جولا. مه‌مه‌د خانی چه‌بیه‌ی، برای عه‌لی خان، و کورده‌کانی تیه‌که‌و، که‌ ئه‌یان و یست تۆله‌ی کوژرانی سه‌رۆکه‌که‌یان به‌سینه‌وه، به‌شداری ئه‌م هه‌یزه‌ بون، هه‌روه‌ها چه‌بیه‌یولا خانی مه‌ندمی. کورده‌کانی مه‌ریوانه‌یش، که‌ هه‌وله‌کانیان بۆ گرتنی سه‌نه‌ به‌ هۆی ئه‌نگه‌یزه‌که‌نه‌وه سه‌ری نه‌گرت بو، ئه‌تر ده‌میان له‌ سه‌ره‌خۆیی کوردستانه‌وه نه‌ه‌دا، ته‌نانه‌ت نوینه‌ریان نارده‌ بو له‌ براکه‌ی من په‌شینه‌ریان کرد بو هاوکاری له‌ گه‌ل بکه‌ن درۆی چه‌مه‌ ره‌شه‌ید.

له‌م کاته‌دا مه‌نیش له‌ تاران‌ه‌وه نه‌ردرامه‌ کوردستان بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی بارودۆخی ئه‌و، دوا‌ی گه‌یه‌شتن به‌ سه‌نه‌ له‌ گه‌ل ئه‌و نوینه‌ره‌ چوین بۆ سه‌ه‌ز. له‌ په‌نگه‌ دله‌نیای کردم له‌ دله‌سۆزی هۆزه‌که‌ی بۆ شا و بۆ ئه‌یران، وای ده‌ر ئه‌خست که‌ جموجوله‌کانیان به‌ هاندانی بیه‌گانه‌ بوه‌ و، ئه‌وان ناماده‌ن یارمه‌تی ئه‌مه‌ بده‌ن بۆ شکاندن و سزادانی چه‌مه‌ ره‌شه‌ید، ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی‌یان بده‌ین... من گه‌یه‌شتمه‌ مه‌یران‌شا له‌ کاتیکه‌دا هه‌یزه‌کانی حکومه‌ت له‌ هه‌یرش دا بون بۆ سه‌ر ئاوا‌یی سونه‌ته‌، پاش ۵ سه‌عات په‌په‌رۆیی به‌ ناو به‌فه‌ریکی ئه‌ستوردا. مه‌نیش له‌م شه‌ره‌دا به‌شدار بوم. کورده‌کانی چه‌مه‌ ره‌شه‌ید به‌ سه‌ختی شکان و خه‌یله‌کی‌یه‌کانی تیه‌که‌و پ‌رژانه‌ ناو ئاوا‌یی و که‌وتنه‌ تالان کردنی دو‌ژمنه‌کانیان هه‌ر له‌ جل و سه‌ره‌پۆشی ژنانه‌وه تا سه‌ماوه‌ر و قۆری.

له‌ مایه‌سی ۱۹۴۲ دا کۆلۆنیڤ ئه‌رفه‌ع به‌ ۲ هه‌زار که‌س و ۱۴ تانکی سوک و شه‌ره‌که‌رانی ئه‌یلی تیه‌که‌و چوه‌ سه‌ر سه‌ه‌ز، چه‌مه‌ ره‌شه‌یدی شکان و به‌ره‌و بانه‌ که‌وته‌ په‌شکه‌وته‌ن. به‌ په‌نگه‌وه‌ بو، له‌ سه‌رکرده‌ تازه‌که‌یه‌وه، جه‌نه‌راڤ شاه‌به‌ختی، فه‌رمانی په‌ی گه‌یه‌شت، که‌ ئه‌تر بۆ په‌یشه‌وه نه‌چێ، به‌ئکو خه‌ریکی په‌یکه‌وته‌ن به‌ی له‌ گه‌ل چه‌مه‌ ره‌شه‌ید. مه‌جهر فلیتچه‌ر، ئه‌فسه‌ره‌ریکی سیاسی به‌ریتانی له‌ کرماشانه‌وه بۆ سه‌ه‌ز هات بۆ ئه‌وه‌ی له‌م گه‌توگۆیه‌دا به‌شدار

بئ. حەممە پەشید بە ناوی تارانەوہ دانرا بە فەرمانداری بانہ و، پێگە ی پێ درا چەکەکانی پێ بمینێ، لە کاتیگدا ئەبو هیژەکانی ئەر تەش و پۆلیسی ئێران مەلەبەندەکانی بانہ - سەردەشت بە جێ بهێلن.

پاش ماوہیەک کۆلۆنیل ئەر فەع، کە لەم کاتەدا گەیشت بوہ پلە ی جەنەرال، بو بە فەرماندە ی لەشکری ۲ ی تاران و، جەنەرال ھۆشمەند ئەفشار لە جێگە ی ئەو بو بە فەرماندە ی لەشکری کوردستان. ھاوینی ۱۹۴۲ بانہ دوبارە لە لایەن ھێژەکانی حکومەتەوہ گیرایەوہ..." (۳۱)

جەنەرال ھۆشمەند ئەفشار وەکو ئەفسەرەکانی پێش خۆ ی پەفتاری کرد. لە ئازار دان و، گرتن و پاوانان و کوشتن و، تالان و زەوت کردنی مال و دارایی خەلک و، بەرتیلخۆری درێخی نەئەکرد. ھاوولاتی یەکی کورد چیرۆکی خۆ ی لە زیندانی ھۆشمەند ئەفشاردا بەمجۆرە ئەگێریتەوہ:

"... خەریکی کارو کاسبی بوم و سەفەرێکم بو سەردەشتی کرد سەرتیب ھۆشمەند ئەفشاری خۆینخۆر کە ھەمیشە عادەتی وی خۆینمژننە خسوسەن دەگەل کوردان فەورەن ئەمری بە گرتنی من دا و ھەمو مالولتیجارە ی کە لە ئەسەری زەحمەت کێشانی چەند سالەدا کۆم کرد بوہوہ لێیان ئەستاندم و حەبسیان کردم و حەوالە ی حەبسی تاریکی خەفەکونی لەشکری ۴ ی کوردستانیان کردم. مودەتی ۱۶ مانگان بە بئ قسور دەو حەبسخانە ی دا کە زۆر مردنم پێ خۆشتر بو لێیان گرتم و ھەمو پۆژی ئەزیتیان دەدام و بو ئەوہ ی کە نەمرم پۆژی نانێکی ویشکیان دەدامی ھەرچەندە ھاوارم دەکرد لە بەر چی ئەمنو گرتوہ؟ کەس نەبو جوابم داتەوہ و پۆژی پۆژ زەحمەتیان زیاتر دەکردم ئەگەر بێتو ھەمو ئەزیەتەکانی خۆم بنوسم شانامە یەک زیاتر دەبئ..." (۳۲)

سەرتیب ئەفشار بەو پەری دلرەقی یەوہ سەرکردایەتی ھێژەکانی ئێرانی کرد بو دامەزراندنەوہ ی حکومەتی ناوہندی لە ھەورامان، مەریوان، بانہ. زیاتر لە ۱۵۰۰ تەفەنگی لە خەلکی ناوچەکە سەند. مەحمود خانی کانی سانان و حەسەن خانی پەزاو تەسلیمی عێراق بون. مەحمود خانی دزلی لەو ماوہیەدا لە سەر سنور مرد. لە نۆفەمبەری ۱۹۴۴ دا حەممە پەشید خان لە ژبیر گوشاری ھێژەکانی ئێران دا ھیچی تر خۆ ی پێ نەگیرا ھەلاتە ناو ئەرز ی عێراق و تەسلیمی کاربەدەستانی عێراق بو. حەممە پەشید خان دەسبەسەر لە کەرکوک دانرا. زۆر لەوئ نەمایەوہ دیسان لە پێگای پێنجوینەوہ ھەلات و چوہ مەھاباد. (۳۳)

پۆژتنامه‌ی کوردستان هه‌وایی لابرندی هۆشمه‌ند ئه‌فشاری له لاپه‌ره‌ی
یه‌که‌می دا به‌خۆشی‌یه‌وه ب‌لاو کردۆته‌وه:

"پاش براده‌رکوژی کوردستان و ئاواره‌کردنی ده‌هه‌زار م‌ال هه‌ورامی و
مه‌ریوانی، پاش زه‌ره‌ردانیکی زۆر له‌ ده‌ولت و له‌ کوردستان هۆشمه‌ند
ئه‌فشار ده‌ستی راستی ئه‌رفه‌ع له‌ کار ده‌رکرا. دیاره‌ ده‌رکردن ک‌افی نیه
کوردستان چ‌اوه‌نواری مو‌حاکمه‌ و مو‌جازاتی ئه‌و خائینه‌یه." (٣٤)

٥.٣.٣. روداوه‌کانی ورمی

سه‌رله‌شکر ئه‌حمه‌د زه‌نگه‌نه، یه‌کێ له‌ ئه‌فسه‌رانی له‌شکری ٤ ی ره‌زائییه
له‌ ژێر سه‌رده‌یپری "ده‌رباره‌ی هه‌لومه‌رجی ره‌زائییه له‌ ساڵی ١٣٢١ دا"
نوسوویتی:

"د‌وای هه‌لۆه‌شانی له‌شکر له‌ شه‌هریوه‌ری ١٣٢٠ دا له‌ ره‌زائییه‌ش وه‌کو
هه‌مو شوینه‌کانی تری و‌لات ئارام و ئاسایشی بیست سا‌له‌ گۆپا به‌ نا‌ه‌می
و شیوان، هه‌ندێ له‌ سه‌رانی کوردی ئازاوه‌خو‌زی ده‌وری ره‌زائییه وه‌کو: عومه‌ر
شه‌ریفی شکاک له‌ ناوچه‌ی سو‌مای برادۆست له‌ مه‌لبه‌ندی سه‌روی ره‌زائییه.
ره‌شید به‌گی جیهانگیری له‌ ناوچه‌ی ته‌رگه‌وه‌پ، ده‌شت، مه‌رگه‌وه‌پ له
مه‌لبه‌ندی پۆژئاوای ره‌زائییه. زێپۆ به‌گی به‌هادوری له‌ ناوچه‌ی بالانوش و
مه‌لبه‌ندی خو‌اروی ره‌زائییه. ته‌ها هه‌رکی له‌ مه‌لبه‌ندی دۆلی خو‌اروی
بالانوش. که‌وت بونه‌ ژێر نفوز و هاندانی بیگانه و پروپاگه‌نده‌ی ئه‌فسه‌رانی
سو‌قێتی. ده‌ستیان کرد به‌ به‌ده‌په‌فتاری و شه‌راه‌ت و و پ‌اووپوت و، په‌لاماردان
و ت‌الان کردنی ئا‌وایی‌یه‌کانی ده‌وری شاری ره‌زائییه و تا ئه‌هات سنوری
جهرده‌ییان فراوانتر ئه‌بو. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی له‌ ناو ره‌زائییه‌دا هی‌زی ئه‌رت‌ه‌شی
لێ نه‌بو بۆیه بێ ه‌یچ کۆسپ و پ‌یگ‌ریک هه‌رجێ‌یه‌کی ویستیان ت‌الان و هه‌ر
تاوانی‌کی ویستیان کردیان. درێژه‌کیشانی پ‌اووپوت و پ‌ئ لێ نه‌گرتنیان
ئه‌شراری جهرده‌ی ئازات کرد، به‌جۆرێ سنوری پ‌اووپوتیان فراوان کرد تا
گه‌یشه‌ شاری ره‌زائییه و شاریان گه‌مارۆ دا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ره‌زائییه له‌لایه‌ن
سو‌قێته‌وه‌ داگیر کرا بو کورده‌کان به‌ئازادی هه‌مو تاوانیکیان ئه‌کرد.

دانیشتوانی د‌ی‌هات که‌ که‌وت بونه‌ به‌ر په‌لامار و ت‌الان په‌نایان بۆ شار
ه‌ینا مزگه‌وت و کۆلانه‌کان پ‌ر بون له‌ ژن و من‌الی د‌ی‌هاتی ئا‌واره. ئه‌ه‌الی
شاری ره‌زائییه سه‌ره‌پای ترسیان له‌ په‌یدا کردنی ده‌سه‌لاتی کورد، له
مه‌ترسی که‌می ئازوقه‌ و خو‌ارده‌مه‌نی و ب‌لاوبونه‌وه‌ی نه‌خۆشی ساری دا بون،
کورد به‌ جۆرێ چ‌اویان قایم بو بو شه‌وانه‌ هی‌رشیان ئه‌کرده سه‌ر پاسگای
ژاندارم‌ری ده‌روازه‌ی شاپور. ژاندارمه‌کانی پاسه‌وانی پاسگاکه‌یان کوشت. له

ئاوساريش كەلانتەرى ۳ ى خىيابانى داريوش لە لاين كوردەو پەلامار درا . لە بەر ئەو ەى ەيزى ئەرتەش لە رەزائى ەبو بە ەيچ جۆرئ نەئەتوانرا پئ لەم كارەسات و كوشتن و تالانە بگيرئ." (۳۵)

كۆنسۆلى گشتى بەریتانیا لە تەوریز، بەجۆریكى جیاواز لەمان، ەوى ئانارامى لە رەزائى ە شى كردۆتەو، لەپا پۆرتەكەى دا نوسیویتى:

"لە گەل سەردانى سەرەنگ ەاشمى بۆ رەزائى ەوداوەكان دەستیان پئ كرد . فەرمانیكى دەركرد بۆ كوردەكان لە ناو شاردانابى چەك ەل بگرن و داواى لە ژاندارمەكانى كرد بو فەرمانەكەى بە زۆر جیبەجى بگەن . سەرەنگ ەاشمى ژاندارمەكانى لە ناو شیعەكانى دانیشتوى ئەوئ دا ەلئەبژارد و چەكدارى ئەكردن بۆ ئەو ەى ەيزىكى گەورە پیکەو ەبئ، ئەم پیاو ەئ ديسیپلینانە بە كوشتنى یەكەمین كوردىكى كە وىستیان چەكى بگەن دەستیان پئ كرد . زنجیرەيەك روداو بە داوى یەك دا وایان لە كورد كرد بو كە وا بزائن ئەفسەرانى فارس ەولئ گپرانەو ەى دەسەلاتى زۆردارانە ئەدەن بۆ ناوچەكە . كورپىكى شىخ تەها، لە ناو رەزائى ەدا بەسواری ەرەبانەيەكەو ە تەنگىكى پئ بو، دایان بەزاند بو لىيان دابو . كوردئ مێزەرى لە سەردا بو ەدابوینانە بەر زللە . دو كورپ و سئ نۆكەرى حاجى ئاغا كە لە ناو شاريا لە نزيكیەو ە تەنگیان پئ ئەبئ لە لاين ژاندارمەو ە پەلامار ئەدرين و لە ناو ئەبرين..." (۳۶)

بە پئى پاپۆرتىكى تری كۆنسول، لە مايسى ۱۹۴۲ دا لە رەزائى ە، كۆبونەو ەيەك كراو، سەرۆكى شارەبانى ورمئ، كۆنسۆلى گشتى سوڤىتى لە تەوریز، چەند ئەفسەرىكى نۆردوى سور و ۱۲ كەس لەسەرانى كورد، لەم كۆبونەو ەيەدا بەشدار بون . سەرانى كورد وەكو مەرجى پيشەكى بۆ گەرانەو ەى ئاشتى و ئاسايش بۆ ناوچەكە داوايان كرد بو:

۱. پۆستى ژاندارم لە ناوچە كوردنشینەكانى نئوان خوى و مەهابادا نەمئنى .

۲. رئ بە كورد بدرئ چەك ەل بگرن .

۳. ئەو ۱۲۰۰ تەنگەى دەستى بە سەردا گيراو ەبەسەر لادییەكانى مەلئەندى رەزائى ەدا دابەش بكرئ .

۴. لە ەمو دائیرەكانى حكومەت دا لە رەزائى ە نوینەرىكى كوردى تئ دا

بئ .

۵. كورد لە كاروبارى نەتەو ەيى خویان دا ئازادىيان ەبئ .

۶. حكومەتى فارس قوتابخانە بە زمانى كوردى لە كوردستان دا بكاتەو ە .

بەو ئەرزانەى داگیر کراون بدرینهوه به خاوهنه ئەسلىیه کوردهکانى .
 ۸. ئەو ۲۰ کوردهى گيراون بەر بدرين. (۳۷)

کاربەدەستانى ئيرانى گوئى خوڤان له ئاستى ئەم خواستانەدا کەپ کرد .
 جموجولەکانى ئەوئىيان بە جەردەيى و شەرارهت و، بە هاندان و فیتی
 بیگانە دائەنا . حسین ئەفشار، نوینهرى رهزائیه له مهجلیسى شورای میلی
 دا، له دانیشتنى پوژی ۱۳ ی بانەمهپرى ۱۳۲۱ دا، پوی قسهى کرده
 سهروهزیران وتی:

".. به پئی تهلگراف و راپوورتهکان ۸ پوژه ئەو ئەشرارهى له کوئایى
 جهنگى جیهانى رابردودا بونه هوی تیکدان و کوشتن و تالانى مهلبهندی
 خوشى ورمی و، دوی ئەو شەپه ئەم شوینهیان کرده گردی خوڵه میش ئەوهتا
 دەستیان داوهته دەستی یهک و ۸ پوژه کهوتونهتەوه کوشتن و تالان و ئەتکی
 ناموسی ئەهالی ۳۰۰ پارچه دیهاتی ئەفشارنشینی رهزائیه...

تا ئیستا هەر ئەمنییه فیداکارهکانن که بهو ژماره زورکه مهوه له
 بهرامبەر هیژیکی چەند جار له خوڤان زورتر به نازایهتیهکی شایانى
 ریزهوه بهرههئستی ئەکەن ئیستاش که ئاغای سهروهزیر تهشریفیان له
 مهجلیسن ئەمهوی بپرسم که بۆ رهفەى ئەم غائیلیه و پاراستنى گیانى
 ئەهالی رهزائیه و دهوروبهرى چ کاریکیان کردوه و ئەکەن؟"

عهلى سوههیلی، سهروهزیری ئەوسای ئیران له وهلامى نوینهرى
 رهزائیهدا، بی ئاگایی خوڤی پیشان دا له هوی نا ئارامى ناوچهکه و هیرشى
 کوردهکان بۆ سهه شارى ورمی، بهلام رایگهیانند کهوا له ریگای سیاسیهوه
 ههولئى دوزینهوهى چاره ئەدهن. (۳۸) مهبهستى له ریگای سیاسى گفتوگو بو
 لهگهڵ کاربەدەستانى روسى بۆ وهرگرتنى موافقهتى ناردنى ئەرتەش.

سهروهزیر، سههلهشکر ئەمانولآ جیهانبانى وهزیری جهنگى نارد بۆ ورمی
 بۆ لیکۆلینهوهى له هوی نا ئارامى ههلوهرجى ئەوئ و، دانانى ریگاوشوینی
 پبویست. وهزیری جهنگ دوی سهردانى ورمی و دیتنى کاربەدەستهکانى،
 کهوته گفتوگو له گهڵ کاربەدەستانى سوڤیهتیهى بۆ وهرگرتنى موافقهتیهى
 ناردنى هیژیکی ئەرتەش بۆ ئەوئ، بۆ ئەوهى پاریزگارى ئاسایشى ناوچهکه
 بکات، دوی گهپانهوهشى بۆ تاران دریزهیان به گفتوگو دا تا کاربەدەستانى
 سوڤییتی موافقهتیهیان کرد.

پوژی ۲۶ ی بانەمهپرى ۱۳۲۱ هیژیکی لهشکری ۱ ی مههکهز به
 فههماندهیى سههههنگى توپخانهى مهین چو بۆ رهزائیه.... (۳۹)

هاتنهوهی ئهرتەش بۆ ناوچەکە و دامەزراندنەوهی پادگانەکانی هەرگیز نەیتوانی ئاسایش بگێڕێتەوه بۆ ناوچەکە. هۆکانی ناارامی ناوچەکە هەر مابون، لەبەر ئەوه ناارامییەکی درێژەیی کیشا. پێکادانی چەکدارەکانی ئێلە کوردەکانی هەرکی و شکاک لەگەڵ هێزەکانی ئهرتەش و ژاندارم بەردەوام بو تا لە سەرماوەرزێ ۱۳۲۴ دا ورمێ بەیەکجاری کەوتە دەست هێزەکانی دیموکرات، واتە دوژمنانی پزیمی پەهلەوی. ئەوانەیی سەرلەشکر زەنگەنە لە "خاترات" هەکی دا بە "ئەشرار" ناوی برد بون، لە ئازادکردنی ورمێ و مەلێنەکانی دەورپشتی دا، دەورێکی دیارو کاریگەریان گێرا و، لە حکومەتی کوردستان دا هەمو پلەیی سیاسی و پێشمەرگەیی بەرزبان پێ درا.

۵. ۴. بۆشایی سیاسی

ناوچەیی بانە و سەقز مەلێنەندی نفوزی هێزەکانی بەریتانیا و، ناوچەیی ورمێ مەلێنەندی نفوزی هێزەکانی سوڤییت بو. هەر دو لا ئەیان ویست ئێران ئارام بێ، نە کورد و نە هیچ تاقمێکی تر ئالۆزی و پشێوی و ناارامی دروست نەکەن.

سوڤییتیەکان لایان وابو: پوداوهکانی بانە بە فیتی ئینگلیزەکان قەوماوه و، بەریتانیەکانیش پێیان وابو: پوداوهکانی ورمێ بە هاندانی روسەکان بوە. هەر دو لا لە یەکتەری دوردۆنگ بون و، بە چاوی گومانەوه سەیری ئەو کوردانەیان ئەکرد کە لەم پوداوانەدا بەشدار ئەبون.

پوداوهکانی ورمێ و دەورووبەری پێوهندیان لە گەڵ پوداوهکانی بانە و سەقز دا نەبو. بە واتە یەکی تر لە ژێر سەرکردایەتی یەکی یەگرتو و، بە هاوکاری و ئاگاداری یەکتەری نەبو. هێشتا ئەوسا لە کوردستانی ئێران دا نە پێکخراویکی سیاسی دامەزرا بو ئەم جولانەوه نارێکوپێک و لە یەک دابراوه خێلەکی یانە رێک بخا و پێکەوه گرێیان بدا و پەنگی سیاسی - نەتەوهییان لێ بدا و، نە هێشتا سەرکردە یەکی ناسراوی دەسەلاتداری وا لە ناو کوردا پێ گەشت بو، نفوزی لە هەمو ناوچەکان و لە ناو هەمو گەورە پیاوهکانی کوردا هەبێ. هەول دانی کوردەکانی دەوری ورمێ لە گەڵ سەید عەبدولای گەیلانی (شەمزینی)، کە ئەوسا بە ناوبانگترین گەورە پیاوی کورد بو، بۆ ئەوهی بێتە سەرکردە و دەمراستییان سەری نەگرت. (۴۰) کوردستان بۆشایی یەکی سیاسی تی دا دروست بو بو، ئەبو بە پێکخراویکی سیاسی پڕ بکریتەوه.

بەراویزەکانی بەشی یەکەم

١. عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی، انتشارات امیر کبیر، چاپ سوم، تهران، ۱۳۶۴، ص ۳۹۰. لێره به دواوه ئهنوسین: مههدهوی.
- ههروهها: حسین مکی، تاریخ بیست ساله‌ی ایران، نشر ناشر، تهران، ۱۳۶۲، ج ٦، ص ۱۴۴. لێره به دواوه ئهنوسین: مهکی.
٢. توفیق السویدی، مذكراتی: نصف قرن من تاریخ العراق و القضیه العربیه، دار الکتب العربی، ۱۹۶۹، بیروت، ص ۲۳۲.
٣. عبدالرزاق الحسنی، تاریخ العراق السیاسی الحدیث، ط ٦، مطبعه دارالکتب، بیروت، ۱۹۸۳، ص ۳۴۷-۳۹۵، مهکی، ۶/ ۳۵۰-۳۶۲.
٤. مهکی، س ن، ل ۳۶۷.
٥. مههدهوی، س ن، ل ۳۹۱.
٦. مهکی، س ن، ج ٦، ٣۲۴.
٧. بو تیکستی پهیمانی سه‌ع‌د‌باد بپروانه: مهکی، س ن، ج ٦، ص ۳۴۷-۳۵۰.
٨. حاج مخبر السلطنه ه‌د‌ایت، خاطرات و خطرات، چ ٤، زوار، تهران ۱۳۶۳، ص ٤١٢.
٩. مههدهوی، س ن، ۳۹۷-۳۹۸.
- هه‌روهها: لینچوفسکی، تاریخ خاورمیانه، ترجمه: دکتر هادی جزایری، انتشارات اقبال، تهران، ص ۱۸۱-۱۸۲.
١٠. مهکی، س ن، ج ٦، ل ٤٤٠ - ٤٤٦.
١١. مههدهوی، س ن، ل ٣٩٩.
١٢. مهکی، س ن، ج ٦، ل ٤٤٣.
١٣. مهکی، س ن، ج ٧، ل ١١٣-١١٤.
١٤. مهکی، س ن، ج ٧، ل ٢٦٥.
١٥. مهکی، س ن، ج ٧، ل ٣٣٦.
١٦. مهکی، س ن، ج ٧، ل ١٢٧.
١٧. مهکی، س ن، ج ٧، ل ١٣٢.
١٨. گ رۆژی نوێ، ژ ١٠، سلیمانی، ١/ ١/ ١٩٦١، ل ٥.
١٩. مهکی، س ن، ج ٧، ل ٤٥٩.
٢٠. مهکی، س ن، ج ٧، ل ٤٣٧.
٢١. دهرباره‌ی چاره‌نوسی هه‌یزه‌کانی ئه‌رته‌شی ئه‌یران دوا‌ی په‌لاماری روسی - به‌ریتانی بپروانه:
سرلشکر احمد زنگنه، خاطراتی از مأموریت‌های من در آذربایجان (از شه‌ریورماه ١٣٢٠ تا دی ماه ١٣٢٥)، انتشارات شرق، تهران، بلا، ص ٦١. لێره به دواوه ئهنوسین:
زه‌نگنه. هه‌روه‌ها بپروانه:
مهکی، س ن، ج ٧، ل ٤٣٦ - ٤٨٦.
داود امینی، از سوم تا بیست و پنجم شه‌ریور.

سپهبد کمال، گوشه‌ای از خاطرات.

۲۲. مه‌کی، س ن، ج ۷، ل ۳۱۴.

۲۳. مه‌کی، س ن، ج ۷، ل ۱۸۸.

۲۴. مه‌کی، س ن، ج ۸، ل ۲۴۶ - ۲۵۰.

۲۵. ر کوردستان، ژ ۳، ۲۴ / ۱۰ / ۲۴ به رامبهر ۱۵ / ۱ / ۱۹۴۶.

۲۶. ر کوردستان، ژ ۶، ۲۴ / ۱۱ / ۱ / ۴۶.

۲۷. قاسملو، ل ۶۰ - ۶۲.

۲۸.

Eaghton, William, Jr. The Kurdish Republic of 1946, London, 1963. p.

133.

لیره به دواوه نه‌نوسین: ئیگلتن.

P. 70- 71. 1966, London, The Kurds, Hassan Arafa,

لیره به دواوه نه‌نوسین: ئه‌رفه‌ع.

۲۹. فریده کوهی - کمالی دیه‌کوردی، کۆماری کوردستان: دامه‌زران و پوختانی،

نامه‌یه‌ک بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی پله‌ی ماسته‌ر به ئینگلیزی دراوه به زانستگای ئۆکسفۆرد،

۱۹۸۶، ل ۲۳.

بۆ ئاگاداری زۆرتر له سه‌ر سه‌ردانه‌که‌ی باکو بپروانه:

مه‌حمود مه‌لاعیزه‌ت، کۆماری میلی مه‌هاباد: لیکۆئینه‌وه‌یه‌کی میژوویی سیاسی،

۱۹۸۴، ل ۸۹ - ۹۰.

هه‌روه‌ها: ئیگلتن، س ن، ل ۲۳.

۳۰. گ نیشمان، ژ ۳ و ۴، سه‌رماوه‌ز- رێبه‌ندانی ۱۳۲۲، ل ۱۲-۱۳. ئه‌و شوینانه‌ی

نوقته‌ی لێ دانه‌راوه له بنه‌په‌ت دا خۆی وه‌ها نوسراوه.

۳۱. ئه‌رفه‌ع، س ن، ل ۶۷ - ۷۰.

۳۲. ر کوردستان، ژ ۱۸، ۴ / ۱۲ / ۱۳۲۴: ۲ / ۲۳ / ۱۹۴۶.

۳۳. به‌لگه‌نامه‌ی بریتانی: FO/391/67352

۳۴. ر کوردستان، ۲۷ / ۴ / ۱۳۲۵.

۳۵. زه‌نگه‌نه، ل ۳۶.

هه‌روه‌ها: علی دهقان، سرزمین زردشت، انتشارات ابن سینا، تهران، ۱۳۴۸. ل

۶۶۹.

۳۶. به‌لگه‌نامه‌ی بریتانی: FO/ 371/31426/May 1942

۳۷. به‌لگه‌نامه‌ی بریتانی: FO/ 371/31414/May 1942

۳۸. دهقان، س ن، ل ۶۷۱.

۳۹. زه‌نگه‌نه، س ن، ل ۳۵ - ۳۷.

۴۰. ر کوردستان، ژ ۲۱، ۱۱ / ۱۲ / ۱۳۲۴.

٢. ریکخراوه کوردی به کانی ئێران

١. پێشینهی میژویی

نهریتی پێکهینانی ریکخراوی سیاسی یا رۆشنبیری کوردی له کوردستانی ئێراندا تا درهنگانێ نهبوه.

له پێش یهکهمین جهنگی جیهانی دا "کۆمهلهی جیهاندانی" به دهسپێشکهری عهبدولپهزاق بهگی بهدرخان و به هاوکاری سمکۆ و ههندئ له گهورهپیاوهکانی تری کورد، له خوی و ماکۆ دامهزراوه، بهلام ئهم کۆمهله نهتهنیهوه بو شارهکانی تری کوردستان و زۆر زوش پوکایهوه. ههچ شوینهواریکی سیاسی، کۆمهلایهتی، رۆشنبیری، له کوردستانی ئێراندا به جئ نههیشت.

دوای ئهویش له دوا سالی جهنگ دا که کۆمهلهی "ئیستیخلاسی کوردستان" له لایهن سهید تههای شهمزینییهوه به هاوکاری سمکۆ و ههندئ له گهورهپیاوهکانی تری کورد له ناوچهی ورمئ دامهزرا ئهویش زو شوینهواری نهما.

چهسپینی دیکتاتۆریتی پهزا شا له ئێراندا و، چهسپینی دهسهلاتی حکومهتی ناوهندی له کوردستاندا ماوهی ههمو جۆره چالاکییهکی بری. یاخیبونه خێلهکییه چهکدارهکانی مهحمود خانی دزلی و مهحمود خانی کانی سانان له ناوچهی مهریوان و هی جافسان له ههورامان و، هی مهلا خلیل له سهردهشت، به تیشکان کۆتاییان هات. زۆری سهروکی عهشیرهتهکان و پیاوه ناسراوهکانی کورد بهگیروای له کوردستان دورخرانهوه، له تاران و شوینه دورهکان یا خرانه زیندانهوه یا دهسهسهر گل درانهوه. له کوردستان دهسهلاتیکی پۆلیسی زۆردار و ترسینهر جیگیر بو. ئهم دۆخه تا پوخانی پهزاشا درێژهی کیشا. له گهئ پوخانی پهزاشادا بو، گهلهکانی ئێران لهوانه کورد ههناسهیهکی ئازادیان ههئکیشا.

کۆمهلهی "خۆبیون" دوای دامهزرانی له لوبنان (١٩٢٧) و پهلهاویشتنی بو ناو کورده ههلاتوهکانی تورکیا له سوریا و، دواپیتر پههرهسهندنی بو ناو

كوردستانى توركييا بۆ دانانى پښوئوئىنى شوڤشى سهرتاسهري لهوئى، توانى پيوهندى له گهئ ههئدى له كوردهكانى ئيران به تايبهتى ههئدى له پياوه ناسراوهكانى بنهمالهئى قازىيهكان دابمهزىئى. تهئانهت يهكئ له پوئشبيرانى ئهم بنهمالهئيه كه له توركييا بو بۆ ههمان مهبهست گهراپهوه سابلآخ. ئهم پيوهندىيه له سنورىكى تهسكى ديارى كراودا بو، چهند كهسئ زياترى نهگرتهوه و نهبوه ريكخراو.

وهكو ههئدى سهرچاوه ئهگپنهوه له سهرهتاي چلهكاندا "حيزبى ئازادىخواى كوردستان" دامهزراوه. تهئيا چالاكىيهكى ئهم حيزبه نواندويهتى دهركردنى بهيانىكى تايبهتى بوه دهبرارهئى "بهخيرهاتنى لهشكرى سورى سوڤىتى بۆ ئيران". هيچ ئاگادارىيهكى تر يا هيچ بهلگهيهكى زانراوى له دوا به جئ نهماوه. (1)

2. كۆمهلهئى ز. ك

2.1. جوارچيوئى گشتى

2.1.1. زهمينهئى دامهزرانى

د. قاسملو دهبرارهئى خوئشبوئى زهمينهئى دامهزرانى كۆمهلهئى ژ. ك نوسيوئىتى:

"كه شهپى دوهمى جيهانى دهستى پئى كرد، رهزاشا بهرهبهره خوئى له ئهلمانى نازى نزيك كردهوه و وهزعيكى ئهوتۆ پيئك هات كه ئيران بو به مهيدانى هات و چۆ و نفوزى جاسوس و پياوهكانى ئالمانى هيتلهر، پاش ئهوه كه ئالمانى له هاوئىنى سالى 1941 ي زايىنى دا هيرشى كرده سهر يهكئى سوڤىتى، به كردهوه جهبهيهكى گهوره له دهولهته گهورهكان له يهكئى سوڤىتى و ئهمريكا و ئىنگلستان دژى ئالمانى و ئىتاليا و ژاپوئى كه ولاتانى ميحوهر بون پيئك هات، پاش وتووئىژ ئهم 3 دهولهته ئيرانيان بۆ ئهوه ههلبژارد كه ههم نفوزى ئهلمانى نازى لهم ولاته خاشهبر بكن و ههم له وئى را بتوانن يارمهتى و به تايبهتى چهك و تهقهمهنى بۆ يهكئى سوڤىتى بنئين. بۆ ئهوه برياريان دا له رۆژى 3 ي خهرمانانى 1320 (25 ي ئوتى 1941 دا) لهشكرى سور له شيمالهوه و لهشكرى ئهمريكا و ئىنگليس له جنوبهوه ئيران داگير بكن، پښيمى ديكتاتورى رهزاشا نهيتوانى چوكترين بهريهركانى بهرانبهر به هاتنى لهشكرى هاوپهيمانهكان بكا و تيك پوخا، كوئترۆلى جنوبى ولات كهوته دهست ئىنگليس و ئهمريكا و كوئترۆلى شيمال كهوته دهست يهكئى سوڤىتى، به تيكچونى ديكتاتورى رهزاشا هينديك ئازادىئى ديموكراتى له ئيران دا پهيدا بو و حيزب و پيخراوه سياسيهكان

خۆیهوه دی. و پهره‌یان گرت، پاش بیست ساڵ دیکتاتۆری ئێران روی نازادی به

له کاتیك دا که بهشی جنوبي کوردستانی ئێران له لایهن لهشکری ئەمریکا و ئینگلیسهوه داگیر کرا بو، له بهشی شیمالی تا شاری ورمێ لهشکری سور جیگیر ببو.

ناوچهی مه‌هاباد له‌و وه‌زعه دور بو، واته نه ولاته پوژئاواییه‌کان لهشکریان تێدا جیگیر کرد بو و نه لهشکری سور، بهم شیوهیه وه‌زعیکی تایبتهی له ناوچهی مه‌هاباد خولقا بو، له لایهکی دیکهوه مه‌هاباد و ده‌وروبه‌ری پابردویهکی دورودریژیان له جولانه‌وهی نه‌ته‌وه‌یی کوردا هه‌بو. ئه‌وه‌بو که یه‌که‌م رێکخراوی به‌هێزی سیاسی کوردی به‌ناوی کۆمه‌له‌ی ژ. ک. یان کۆمه‌له‌ی ژیان‌ه‌وه‌ی کورد له ناوچهی مه‌هاباد پێک هات. (٢)

٢. ١. ٢. دامه‌زرینه‌ره‌کانی

له گێڕانه‌وه‌ی دامه‌زرینه‌رانی کۆمه‌له‌دا هه‌ندێ له‌یه‌کنه‌چون هه‌یه. زه‌بیحی که سکرته‌یری کۆمه‌له‌که‌ بوه، هه‌روه‌ها د. قاسملو که پیاویکی شاره‌زای روداوه‌کانی کوردستانی ئێران به‌م جۆره‌ ناویان ئه‌به‌ن:

حسینی فروهر، عه‌بدوهره‌حمانی زه‌بیحی، عه‌بدوهره‌حمانی ئیمامی، عه‌بدولقادر موده‌رپسی، نه‌جمه‌دینی ته‌وحیدی، محهمه‌دی نانه‌وازاده، عه‌لی مه‌حمودی، محهمه‌دی ئه‌سحابی، عه‌بدوهره‌حمانی که‌یانی، سدیقی حه‌یده‌ری، قاسمی قادری. (٣)

مه‌لا قادری موده‌رپسی، که خۆی یه‌کێ له دامه‌زرینه‌رانی ژ. ک. بوه، له گه‌فتوگۆیه‌کی تایبته‌ی دا ئه‌لێ:

"بناغه‌دانه‌ره‌کانی ئه‌وانه‌ بون:

محهمه‌دی نانه‌وازاده، ره‌حمانی زه‌بیحی، حسینی فروهر، عه‌بدوهره‌حمانی ئیمامی، قاسمی قادری، مه‌لا عه‌بدو‌لا داودی، محهمه‌دی یا‌هو، عه‌بدولقادر موده‌رپسی، سدیقی حه‌یده‌ری، عه‌بدوهره‌حمانی که‌یانی، میرحاج . به‌ قسه‌ی مه‌لا قادر ماوه‌ی دو ساڵ حسینی فروهر (حسینی زی‌پینگه‌ران) سه‌رۆکی کۆمه‌له‌ بوه. (٤)

ئینگلتن، ناوی هه‌ندێ له‌مانه‌ نایا، به‌لام له‌ با‌تی ئه‌وان ناوی هه‌ندێ که‌سی تر ئه‌با. ئه‌ویش به‌م جۆره‌یان با‌س ئه‌کات:

ره‌حمانی حه‌له‌وی، محهمه‌د ئه‌مین شه‌ره‌فی، محهمه‌د نانه‌وازاده، ره‌حمانی زه‌بیحی، حسینی فروهر (زه‌رگه‌ری)، عه‌بدوهره‌حمانی ئیمامی،

تاسمی قادری، مهلا عهبدوڤلای داودی، قادری موده‌پرسی، ئه‌حمه‌دی عیلمی، عه‌زیزی زهن‌دی، محمه‌دی یا‌هو، میرحاج له‌ عیراق. (۵)
 رهن‌گه‌ هه‌ندئ له‌مانه‌ له‌ دامه‌زێنه‌رانی کۆمه‌له‌ نه‌ین، به‌لام ئه‌بئ هه‌مویان له‌ گه‌شه‌پێدان و به‌هێزکردنی دا به‌شدار بوین.

۳. ۱. ۲. ئه‌ندامه‌تی

به‌ قسه‌ی مه‌لا قادری موده‌پرسی:

"گه‌سێك كه‌ ده‌بوه ئه‌ندامانی ژئ. كاف هه‌وه‌ئێ ده‌چوه‌ حه‌مامێ وه‌ له‌ پروانگه‌ی ئاینی‌یه‌وه‌ خۆی خاوی‌ن ده‌کرده‌وه‌، ئه‌وجار ده‌هاته‌ لای سێ كه‌س، وه‌ له‌ لای وان حه‌وت جاری به‌ قورئان سوێند، بۆ وه‌به‌رچاو گرتنی ئه‌و شه‌ش مه‌به‌ستانه‌، ده‌خوارد:

۱. خه‌یانته‌ به‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد نه‌کات.
۲. کۆشش بۆ خودموختاری کوردان بکات.
۳. هه‌چ رازیکی رێکخواه‌، نه‌ به‌ زمان، نه‌ به‌ قه‌له‌م، نه‌ به‌ ئیشاره‌، ئاشکرا نه‌کات.
۴. هه‌تا ئاخری عومری هه‌ر ئه‌ندام بێت.
۵. ته‌واوی پیاوانی کورد به‌ برای خۆی و ته‌واوی ژنانی کورد به‌ خوشکی خۆی بزانی.

۶. به‌ بئ ئیزنی کۆمه‌له‌ی ژئ. كاف نه‌بێته ئه‌ندامی هه‌چ رێکخوا و ده‌سته‌یه‌کی تر.

وه‌ غه‌یری ئه‌و سێ كه‌سه‌ش كه‌سه‌ی دیكه‌ی نه‌ده‌ناسی. (۶)

کۆمه‌له‌ پێره‌وی رێکخستنی نه‌ینێ شانه‌ی پچوکی ئه‌کرد.

کۆمه‌له‌ی ژ. ك وه‌كو رێکخواویکی سیاسی به‌ نه‌ینێ كه‌وته‌ چالاکێ رێکخواه‌یی و سیاسی. زۆری نه‌خایاند سه‌دان كه‌سی له‌ موکریان رێك خست و په‌لوپۆی به‌ زۆر لای کوردستانی ئێران دا هاویشته‌.

۴. ۱. ۲. ئامانجه‌کانی

کۆمه‌له‌ی ژ. ك رێکخواویکی نه‌ینێ بو پرۆگرامیکی نوسراوی له‌به‌ر ده‌س دا نیه ئامانجه‌کانی به‌ پونی دیاری بکا. بۆ خویندنه‌وه‌ی بییری کۆمه‌له‌ی ژ. ك ئه‌بئ له‌ دو توئی یادداشته‌کانی دا بۆ حکومه‌تی ئێران و، وتاره‌کانی ناو ۹ ژماره‌که‌ی گۆقاری "نیشتمان" ی "بلاوکه‌ره‌وه‌ی بییری کۆمه‌له‌ی ژ. ك" و، له‌وانه‌ش پونتر له‌و نامه‌ تاییه‌تی‌یه‌ی دا که بۆ مه‌لا مسته‌فای بارزانی نوسیوه‌، بگه‌رپین.

له یهکهمین ژماره‌ی "نیشتمان" ی "بلاوکه‌ره‌وه‌ی بیرى کۆمه‌له‌ی ژ. ک" دا
له ژیر سهردیڤی "ئامانجى ئیمه" دا نوسیویتی:
"ئه‌ی برای کوردی خۆشه‌ویست!

کۆمه‌له‌ی ژ. ک به پێچه‌وانه‌ی هه‌مو به‌ره‌ه‌لست و قۆرت و چه‌له‌مه‌یه‌کی
وه‌کو دوزمنايه‌تی خۆبه‌خۆ، دوه‌ره‌کی و خۆخۆری، پولپه‌رستی و
بێگانه‌دۆستی، که له پێگای پێشکه‌وتن و سه‌رکه‌وتنی کوردا هه‌یه به هه‌مو
هه‌یز و توانای خۆی تێ نه‌کۆشیت تا زنجیر و که‌له‌مه‌ی دیلی و ژێرده‌ستی له
ئه‌ستۆی نه‌ته‌وه‌ی کورد دامالێ وه له‌م کوردستانه له‌ت و کوته‌ی ئیستا
کوردستانیکى گه‌وره و رێکوپێک بێنیته به‌ره‌م که هه‌مو کوردیک به
سه‌ربه‌ستی تیا بژیت.

زۆر که‌س وای لێک ئه‌ده‌نه‌وه که ئه‌بێ نه‌ته‌وه‌ی کورد به زۆر و نیروی
چه‌ک له دیلی رزگار بکریت به‌لام ئه‌وانه هه‌مو به هه‌له چون و پێگای
راستیان لێ ون بوه چونکو چه‌ک و تفاقى شه‌ر که له چه‌نگ کوردایه له
به‌رانبه‌ر چه‌ک و تفاقى شه‌ری ئه‌مانه‌ی بونه به‌ره‌ه‌لستی سه‌ربه‌ستی ئیمه
کار ناکات ئه‌بێ کورد بزانی‌ت ئیمپرو تهنه‌نگ له چاوه‌گولله‌پژین و تۆپ و تانک
و فرۆکه‌و ... توقتوقه‌یه‌ک زیاتر نیه ته‌نیا رێگایه‌کی ئه‌بێ کورد به‌ره‌و
سه‌ربه‌ستی بپیا بروا شه‌قامی شارستانیتیه‌ی، ئه‌م رێگایه راست و په‌وان
ئه‌چیته ناو می‌رگی ئازادی و سه‌ربه‌ستی.

کۆمه‌له‌ی ژ. ک بپیری داوه بۆ پوناک کردنه‌وه‌ی بیرى نه‌ته‌وه‌ی کورد و
دۆزینه‌وه‌ی هۆی چاره‌په‌شی و دواکه‌وتنی ئه‌م میلله‌ته به‌سته‌زمان و
بێده‌سه‌لاته له هه‌یج فیداکاری‌یه‌کی پو وه‌رنه‌گێریت ئه‌وا له سه‌ر بپیری
هه‌یه‌تی ناوه‌ندی ئه‌م گۆقاره ده‌رئه‌چیت تا به‌ره‌به‌ره هه‌ر چه‌وتی و
ناپه‌وایی‌یه‌کی له ژيانى کوردا هه‌یه پيشانى بدا و بپیته شاره‌زای نه‌ته‌وه‌ی
کورد له پێگای سه‌ربه‌ستی و سه‌ربه‌خۆیی‌دا. (٧)

له ژماره‌ی پینجه‌می دا نوسیویتی:

"بۆ وه‌لامی هه‌ندیک له نه‌فام و تێ نه‌گه‌یشته‌وه‌کان به‌ندیکی مه‌رامنامه‌ی
کۆمه‌له‌ ده‌نوسین:

کۆمه‌له‌ی ژ. ک له سه‌ر چوار کۆله‌که‌ی ئیسلامه‌تی، کوردایه‌تی،
مه‌ده‌نییه‌ت، سولح و ئاشتیخوازی داندراوه و هه‌مو قانۆن و نيزامنامه‌کانی له
گه‌ل شه‌ریعه‌تی موقه‌ده‌سی ئیسلام ته‌تبیب ئه‌کری و ئینجا ئه‌خریته کار. (٨)

له ژماره‌ی شه‌شه‌می دا نوسیویتی:

"چه‌ند به‌ندیك له مه‌رامنامه‌ی كۆمه‌له

۷. بۆنه‌ی موته‌ده‌ین بونی به‌شی زۆری نه‌ته‌وه‌ی كورد به‌ دینی ئیسلام كۆمه‌له‌ له كوردستان ته‌نیا دینی موته‌ده‌سی ئیسلام به‌ په‌سمی ده‌ناسی و بۆ ته‌رویجی شه‌ریعه‌تی خاویینی ئیسلام و به‌جی گه‌یشتنی هه‌مو ریوشوینیکی ئیسلامه‌تی تی ده‌كوژی و له‌ گه‌ل مونا‌فیان به‌ربه‌ره‌كانی‌یه‌کی به‌ شیده‌ت ئه‌كا.

۸. مه‌سه‌له‌کی كۆمه‌له‌ دیموكراتی‌یه و له‌م بێناوه‌دا بۆ خوژی ژیا‌نی به‌شه‌ریه‌ت كوژی ئه‌كری.

۱۱. كۆمه‌له‌ هه‌مو قه‌بیله و عه‌شیره‌ته‌كانی كورد به‌ چاویك ته‌ماش‌ا ده‌كا و بۆ برایه‌تی هه‌موان كوژی ئه‌كا. په‌خنه‌گری و ئینتیقاداتی كۆمه‌له‌ له ئاكارى ئه‌وان ته‌نیا له‌ روى دلسۆزی كوردایه‌تی‌یه‌وه‌یه كه‌ هه‌ز به‌ له‌ناوچونی ئاكاره و په‌فتاری ناشیرین له‌ ناو كورده‌واری دا ده‌كا." (۱)

به‌ پێی گێرانه‌وه‌ی گوڤاری "پۆژی نوێ" به‌رنامه‌ی كۆمه‌له‌ی ژ. ك ئه‌بێ به‌مجۆره‌ بوبی:

"له‌ سا‌لی ۱۹۴۴ دا كه‌ شه‌ری جیهانگیری به‌ره‌و بپانه‌وه ئه‌چو كۆمیته‌ی ناوه‌ندی كۆمه‌له‌ی ژ. ك كۆبونه‌وه‌یه‌کی كرد بۆ رپوشوین دانان بۆ دواپۆژی كورد، له‌و كۆبونه‌وه‌یه‌دا سكرتیری كۆمیته‌ی ناوه‌ندی راپۆرتیکی به‌ نرخ‌ی پێشكه‌ش كرد، وه‌ له‌ ئه‌نجامی لێ‌دوان و لێ‌كۆلینه‌وه‌یه‌کی ورددا كۆمیته‌ی ناوه‌ندی ئه‌م بپاره‌ میژویی‌یا‌نه‌ی دا:

۱. هه‌ر كه‌ شه‌پ كۆتایی هات ده‌وله‌تی كوردستان ئیعلان ئه‌كری.

۲. خاکی ئه‌م ده‌وله‌ته‌ له‌ ناوچه‌ی ژرووی عێراقه‌وه‌ ده‌س پێ ئه‌كا به‌ بانه‌دا ئینجا سه‌قز و هه‌مو ناوچه‌كانی لای سنوری پۆژه‌ه‌لاتی عێراق تا شاخه‌كانی دالانپه‌ر له‌ سه‌ر سنوری تورکیا، وه‌ خواروی ئه‌م سنوره‌ وه‌ له‌ پۆژئاوای ماكو و به‌ كه‌ناری پۆژئاوای گو‌می ورمی دا به‌ره‌و خوارو بۆ ناوچه‌ی ئه‌فشار.

۳. پۆیمی ئه‌م ده‌وله‌ته‌ كۆماری ئه‌بێ.

۴. بۆ پارستنی ده‌وله‌ت كۆمه‌له‌ی ژ. ك له‌شكریکی به‌رگری پێك دینیت كه‌ پێی ئه‌وتری "میلیشیا".

۵. پپووسته‌ له‌ سه‌ر كۆمه‌له‌ كه‌ به‌شه‌كانی تری كوردستان پزگار بكا.

وه‌ ئه‌و ناوچانه‌ی كه‌ له‌ سه‌ر كۆمه‌له‌ بو هه‌ولێ پزگارکردنی بدا، هه‌موی دیاری كرابو وه‌ بپاریان له‌سه‌ر دابو." (۱۰)

- هەر به پێی گێرانهوهی گوڤاری "پۆژی نوێ" ئەبێ کۆمهڵەی ژ. ک یادداشتیکی دابی به حکومهتی ئێران بهمجۆرهی خواری:
- "... حکومهتی تاران، خهلیل فههیمی "فههیمولموک" ی نارد که وهزیری پاوێژ بو، بۆ کوردستان، کاتی که ئەم وهزیره گهیشه مههاباد "کۆمهڵەی ژ. ک" یادداشتیکی پیشکەش کرد که ئەمه کورت کراوهی ئەو یادداشتهیه له خوارهوه ئەینوسین:
۱. له لایه ن حکومهتی ئێرانهوه زمانی کوردی به "رهمی" دابنرێ بۆ ههه ناوچهکانی کوردستان که ژماره ی دانیشتوانی ۳ ملیۆن پتره.
 ۲. زمانی کوردی بپیت به زمانی خویندن و بهرپوهبهریتی و دادگهری له کوردستان دا.
 ۳. فهرمانبهران له ههه کوردستان دا کورد بن.
 ۴. ئەو باجهی "زهربه" له کوردستان دا کۆ ئەکریتهوه ئەبێ بۆ کوردستانیش به کار بهینریتهوه، بۆ دروستکردنی خهستهخانه و قوتابخانه و ناوه دانکردنهوهی کوردستان، نهک بۆ پازاندنهوهی تاران.
 ۵. ئەبێ ئەم داخوازی یانه له پههلهمانا باس بکری ن وه قانونیک دهبرهاریان دابنریت تا کورد دئنا بی.
 ۶. ئەمانه داخوازی ئیستامانن بهلام کۆمهڵهکهمان ژ. ک بڕوای تهواوی ههیه بهوهی که "ههقی دواپۆژ دانان - حق تقریر المصیر" مافیکی ناسایی و سروشتیه بۆ ههه نهتهوهیهک، له بهر ئەوه پنیوسته دواي کۆتایی شهری جیهانگیری دوهم لهم لایه نهوه گفتوگۆ بکری، وه ههچ گومانی تیا نیه که کورد خۆی دوا پۆژی خۆی دانهی.
 ۷. کۆمهڵه ئەم یادداشته بلاو ئەکاتهوه، وه نهتهوهی کورد که "چاره نوسی خۆی - حق تقریر المصیر" دانا حکومهتی ئێران ئەوسا به دراوسێیهکی باش و بی وهزن دا ئەنی" (۱۱)

۲.۲ جالکی پۆشیری ژ. ک

چهرخی رابوردو تا پيش ههنگیرسانی جهنگی جیهانی یه کهم چه ندين شاعیری گههره ی وهکو وهفایی، ئەدهب (۱۸۵۹- ۱۹۱۲)، حهریق (۱۸۵۱- ۱۹۰۷) له کوردستانی ئێران به تاییهتی له موکریان هه ل کهوتن، که به پیرهوی له قوتابخانه ی بابان شیعریان ئەهۆنییهوه و، لهو مهیدانه دا شانیان لهشانی شاعیرهکانی کوردستانی جنوبی ئەدا. هاتنی رهزاشا بۆ سهرکار، ههروهکو کاره ساتیکی سیاسی و ئابوری بو بۆ کوردستان، ههروهها

کاره ساتیکی گه ورهش بو بۆ زمان و ئهدهب و پۆشنبیری کوردی. له بیستهکان و سییهکانی سهدهی بیسته دا کورد توشی سهروکت کردن بو. له کاتی که دا له کوردستانی عێراق له ۱۹۱۹هه بئ پسانهوه پۆژنامه و گوڤار و بلاوکراوهی کوردی بهردهوام بو: بانگی کورد، تیگه یشتنی راستی، پیشکهو تن، بانگی کوردستان، پۆژی کوردستان، ئومیدی ئیستقلال، بانگی حهق، ژيانه وه، ژيان، زبان، ژین، دیاری کوردستان، زاری کرمانجی، پوناکی، دیاری لاوان، یادگاری لاوان، پهیزه، گهلاویژ... به دوا یهک دا له بهغداد، سلیمانی، رهواندوز، ههولیز، دهرئهچون و گهشهیان به زمان، ئهدهب، پۆشنبیری، میژوی کورد ئه دا، له کوردستانی ئێران به دوا یهک ئه و چه ند ژماره که مهی پۆژنامه ی "گورد" ی سمکو ئیتر ههچ پۆژنامه، گوڤار، بلاوکراوهیهکی کوردی دهرنهچوه. ترس و توقاندنی رهزاشا کاریکی کرد بو باسی ئهدهبی کوردی له ههچ بواری که دا نهیه ته پیشه وه. کاربه دهستانی ئێرانی پيوشوینیان دانه نا بۆ تواندنه وهی کورد له ناو بۆتهی نه ته وهی ئێران دا.

له بیستهکان و سییهکان دا شاعیر یا نوسه ری دیاری ئه وتۆ پهیدا نه بون جیگه ی پهنجه یان به زمان و ئهدهبی کوردی یه وه دیار بئ. ئه بولحه سه نی سه یفولقوزات (۱۲۵۵-۱۳۲۳)، مه لا مه عرو فی کۆکه یی (۱۲۵۴-۱۳۲۴)، عه لی به گی حه یده ری "سالار سه عید" (۱۲۵۱-۱۳۳۵) ئه مانه ئه گه ر به ره مه ی ئه ده بی یش یان بو بئ و، شیعری کوردی یان هۆنی بێته وه، ئه وا له بهر نه بونی ئازادی نوسین و چاپه مه نی کوردی، به ره مه کانیان به ده سنوسی ما وه ته وه، خۆ ئه گه ر بلاویش بو بێته وه له سنوریک ی زۆر ته سک و ته نگ نه ترا زاون. هاتنی هیژی هاو په یمانه کان بۆ ناو ئێران و، پوخانی ده زگای دیکتاتۆری ره زاشا، دهر فه تی بۆ دانیش تۆانی ئێران په خساند هه ناسه یه کی ئازاد به دن. ئازادی نوسین و چاپ و چالاکی پۆشنبیری و سیاسی تا ئه ندازه یه ک پهیدا بو. به شیکی موکریان که له نیوان ده سه لات ی روسی - ئینگلیزی دا به بۆشی ما بو وه و، بو ه مه لبه ندی دامه زران و په ره سه ندنی کۆمه له ی ژ. ک و، له نه نجامی ئه وه ش دا مه لبه ندی چالاکی سیاسی و پۆشنبیری و ئه ده بیی کورد.

دامه زران دن ی ژ. ک دا برا و نه بو له پودا وه کانی دو هه جیهنگی جیهانی. ئینگلیز و هاو په یمانه کانی ئه یان ویست کورد که گه وه ره ترین نه ته وه ی چه وساو هی "بێده ولت" ی پۆژه له اتتی نا وه راست بو له سه رده می شه ردا ئارام و ژیر بئ، ئازا وه نه نیته وه و گێچه ل دروست نه کا.

له كوردستاني عيراق سهره پای نهوهی ههمیشه وهزیری كورد له وهزارهتدا هه بون، له پارلهمانی عیراقیشدا نانویی كورد هه بون، بواریکی پۆشنبیری دیاری كراویشی دا بو. له میژ بو له سلیمانی حهفته نامه ی "ژین" ی پیره میردی شاعیری به ناوبانگی كورد دهرئه چو. مانگنامه ی "گه لاویژ" له كۆتایی ۱۹۳۹ واته له گه ل هه ئگیسانی جهنگ دا كهوته دهرچونییکی ريكوپلک، دواي نهویش "دهنگی گیتی تازه" بو بلاو كردنه وهی هه وانه كانی جهنگ و پڕوپاگانده بو هاوپهیماننه كان له لایهن سفارتهی بریتانی یه وه له بهغدا كهوته دهرچون.

له سوريا و لوبنان هاوزه مان له گه ل كوردستاني عیراق نه وه كانی بهدرخان كهوتنه چالاکی یه کی زۆر. هاوار، روزا نو، ستیر، به یارمه تی فه ره نسی یه كان له بهیروت و دیمه شق دهرچون.

له كوردستاني ئیران رهزاشا زو روخا. به لام رهزاشا فه ره هنگی كوردی وه ها پوخاند بو ماوه یه کی نهو یست، لهویش چالاکی پۆشنبیری وهكو بهغدا، سلیمانی، شام، بهیروت دهس پێ بكا. له تاران، سنه، كرماشان، ورمی، هه مان دهرهت بو پۆشنبیرانی كورد پهیدا بو. به لام رهزاشا پزه ی لی بری بون به جۆری كه هه ندئ پۆشنبیری بهتوانا نهیان نهویرا كاری بكن.

لهو سهرده مه دا هه مو بلاو كراوه كانی كوردستاني عیراق، ههروه ها بلاو كراوه كانی شام و بهیروتیش، به پۆسته و به پێگهی كاروانچی نه گه یشته دهست خه لک.

له كوردستاني ئیران چه ندين نوسه ر و شاعیر پهیدا بو بون. نوسینه كانی خویان په وانه ی گۆثار و پۆژنامه كانی كوردستاني عیراق نه كرد. له وانه سهید تاهیری هاشمی، سدیقی حیده ری، ئیبراهیم نادری، دلشادی په سوئی، هه ژار، هیمن، نوسین و شیعه ره كانیان بلاو نه كرانه وه كه سیشیان نه نه كه و تنه بهر نه شكه نجه و سزادان. راستی نه وه بو هیشتا له كوردستاني ئیران زه مینه ی چاپكردنی گۆثار و پۆژنامه ی كوردی ئاماده نه بو. نه كه سانیک ی نه وتۆ هات بونه پێشه وه نه و نه ركه بگرنه نه ستۆ، نه له كوردستانیش چاپخانه هه بو.

۱.۲.۲. گۆثاری "نیشتمان"

له مانگی بانهمه ری ۱۳۲۲ (ئاوریلی ۱۹۴۳) نزیکه ی ۱۰۰ كهس له نه ندامانی كۆمه له له باخی خودا په رست كۆبونه وه. كۆبونه وه كه شیوه ی كۆنگره ی به خۆیه وه گرت. هه م سه ركر دایه تی كۆمه له ی هه لبژارده وه، هه م بریاری دا گۆثاریك بو بلاو كردنه وه ی بیروپراكانی خۆی بلاو بكا ته وه. نه وه بو له و ماوه یه دا دهستی كرد به چاپكردنی گۆثاری "نیشتمان". (۱۲) دهر كردنی

گوڤاری "نیشتمان"، نهگه‌رچی بی نیجازه‌ی ده‌وڵت و به نهینی بو، هه‌لیکی له‌باری هه‌ل‌خست بو پێگه‌یاندن و په‌روه‌رده‌کردنی ده‌سته‌یه‌کی باش له شاعیر و نوسهر. ئەمه یه‌که‌مین ته‌جروبه‌ی کورده‌کانی ئێران بو. یه‌که‌مین جار بو گوڤاریکی تایبه‌تی خۆیان هه‌بێ شیعهر و نوسینه‌کانی خۆیانی تی دا ب‌لاو بکه‌نه‌وه.

بابه‌ته‌کانی "نیشتمان" له لایهن نوسهر و شاعیره‌کانه‌وه به‌ده‌ستی به‌رێک‌خستنه‌کانی کۆمه‌له‌دا نه‌نێردرا بو ده‌سته‌ی نوسهران. ده‌سته‌ی نوسهران پاش ئاماده‌کردنی ئەه‌ی نارد بو ته‌و‌رێز له چاپخانه‌ی "خه‌لیفه‌گه‌ری ئه‌رامینه‌ی ئازهر بایجان" له‌شه‌قامی "شه‌هناز" به نهینی چاپ نه‌کرا و دیسان نه‌هه‌ینزایه‌وه مه‌هاباد و له‌وێه به هه‌مو کوردستان دا ب‌لاو نه‌کرایه‌وه. نیشتمان له نوسین و شیعهره‌کانی دا هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی کوردانی نه‌بزواند. هانی ئەدان بو یه‌که‌یتی و یه‌گرتن، بو خه‌بات بو ده‌رچون له دیلی، بو هه‌وڵدانی گه‌یشتن به ئازادی. عه‌بدولپه‌حمانی زه‌بیحی "ع بیژهن" سکرته‌یری کۆمه‌له، له‌گه‌ڵ دلشادی ره‌سوڵی "م نادری"، جوته شاعیری نه‌ته‌وه‌یی: عه‌بدولپه‌حمانی شه‌ره‌فکه‌ندی "هه‌ژار" و محمه‌د ئەمیننی شیخ‌ولئیسلامی "هه‌یمن"، زۆری بابته‌کانی نیشتمانیان نه‌نوسی و ئاماده نه‌کرد بو چاپ "نیشتمان" به سه‌ریه‌که‌وه ٩ ژماره‌ی لی ده‌رچوه.

ژماره‌ی یه‌که‌می سالی یه‌که‌می له پوشپه‌ری ١٣٢٢ به‌رامبه‌ر جولای ١٩٤٣ ده‌رچوه.

له سه‌ره‌وه‌ی لاپه‌په‌که‌دا نوسراوه: بژی سه‌روک و کورد و کوردستان و هیوا. له سه‌ره‌وه‌ی ناوی نیشتمان به پیتی لاتینی له ناو خۆریکی خرڤا نوسراوه: J. K و به‌ده‌وری خۆره‌که‌دا نایه‌تی: (کم من فئه‌ قلیله غلبت فئه‌ کثیره باذن الله). له ژیری دا نوسراوه "ب‌لاوکراوه‌ی بیری کۆمه‌له‌ی ژ.ک" له‌ژێر نه‌ویش دا نوسراوه "گوڤاریکی کۆمه‌لایه‌تی، ئەده‌بی، خۆینده‌واری و مانگی کوردیه"

بابه‌ته‌کانی ژ ١ بریتی یه‌له: ل ١ تا ٧، ئامانجی ئیمه. ٣ تا ٤، ته‌ماع. ل ٤ تا ٥، ده‌ردی ده‌رون: ده‌مه‌ته‌قه‌ییکی دوکه‌سی. ل ٥ تا ٦، ریک که‌ون تا سه‌رکه‌ون، ع. بیژهن. ل ٦ تا ٧، میجه‌ر سوڤن ده‌رحه‌ق به کورد چی نه‌ئێ. ل ٨، سه‌رکه‌وتن به زۆر و که‌می نیه. ل ٩ تا ١٠، (شیعر)، م م هۆشه‌نگ. ١١ تا ١٢، (شیعر)، مه‌وله‌وی. ١٢ تا ١٣، (شیعر)، زیوه‌ر. ل ١٣ تا ١٤، شاعیری به‌ناویانگ وه‌فایی، ع بیژهن. ل ١٤ تا ١٥، به‌شی طبی: جیگاره‌ چۆن نه‌کیشریت. ل ١٦، بو‌گه‌نم کرد. ل ١٧ تا ١٩، کورد و عیسه‌تولئومه‌م. ل ١٩ تا ٢١ (شیعر). ل ٢١ تا ٢٢، کوردستان مالی کورده، ع سامان. ل ٢٢ تا ٢٣،

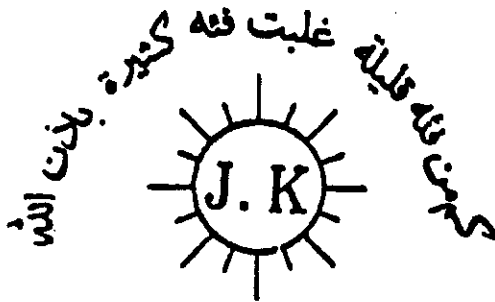
خاڤرهكەى ئەوسائى ئەلەمان لە روسيا، م فەروخ. ل ٢٤، دەستياوى بۆ چاپ

ژ ٢ى س ١ى لە خەزەلوهەرى ١٣٢٢ دا بلأو كراوهتەوه.
 لە سەر دروشمەكەى ژ. ك نايەتى: (ومن يتوكل على الله فهو حسبه)
 نوسراوه.

بابەتەكانى ژ ٢ بریتىيە لە: ل ١، بۆ خوینەرە خوشەويستەكانمان. ل ٢ تا ٣، لە ناو كۆمەلەدا چەباسە؟. ل ٤ تا ٨، مايەى پزگار نەبونى ئيمە لە زنجيرو كەلەمەى دوژمن چيە و كئ يە؟ بۆچى پيش ناكهوين. ل ٨ تا ٩، ئيمە و مەردم، بيزەن. ل ٩ تا ١٠، دەردى دەرون: دەمەتەقەيىكى دوکەسى. ل ١١، خۆت بناسە، م ش هيمن. ل ١٢، مەحكەمەى مەنحوسى ئيستيقلال. ل ١٣ تا ٢٠، گەنجينەى ئەدەبىيات (شيعر): مەحكەمەى ئيستيقلال، م ش هيمن. حورپ بژى، فانى. نادەم بە فەلەك، گيوى موكرىانى. منالئىكى بوئژ. كوردمو... م ش هيمن. ئيمرو مەوقيعى نازاديه، م حەريق. ل ٢١ تا ٢٢، زايعەيىكى گەوره (بۆ كۆچى دوایی مەلا محەمەدى كۆيى). ل ٢٢ تا ٢٣، ئەى لاوى كورد، م ئاريا. ل ٢٤، ئينقىلابى گەورەى ئۆكتۆبەر، م فەروخ. ل ٢٤ تا ٢٥، دەمى راپەرپين (شيعر) لە ئيستگای راديوى كوردستان. لەم ژمارەيدا ويئەيهكى شيخ عەبدولقادرى شەمزينى و، ويئەيهكى مەلا محەمەدى كۆيى چاپ كراوه.
 ژ ٣ و ٤ى س ١ پيکەوه لە سەرماوهرز - ريبناندانى ١٣٢٢ دا دەرچوه.
 لە سەر دروشمەكەى ژ. ك نايەتى: (نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنین) نوسراوه.

بابەتەكانى ژ ٣ و ٤ بریتىيە لە: ل ١ تا ٤، بەهەشتى بەختيارى، م نادرى. ل ٣، ئيستگەى راديوى كوردستان. ل ٥ تا ٩، كوردى دەبئ چۆن بنوسرئ، براى راست. ل ٩ تا ١٠، لە ناو كۆمەلەدا. ل ١١، شيعار بۆ هەمو كوردئىك. ل ١٢ تا ١٣، دەمەتەقەيهكى دوکەسى. ل ١٣ تا ١٥، بەشى طيبى: ئالكول. ل ١٥ تا ٢٤، گەنجينەى ئەدەبىيات (شيعر): پايزى نيشتمان، قانع. دەئيم بيئيم و ناويزم، فانى. كۆمەلى هيو و حەرفى ژ. ك، شاعيرئىكى بەناوبانگ. مەرامى كۆمەلەكەم دينگە، هەژار. ئاخافتنى خوشك و برايان، م ش هيمن. ل ٢٤ تا ٢٦، بۆچى نەگريم؟ بيزەن. ل ٢٦ تا ٢٧، ئەستيرەيهكى تازه لە ئاسمانى چاپەكانى كوردى دا. ل ٢٧ تا ٢٨، وتارئىكى فەلسەفى: هيزى بير لە پەوانى ميللەتان دا، م بەيان. ل ٢٩ تا ٣٠، ژئىكى بوئژى كورد، م لاو. ل ٣٠ تا ٣٣، تاران - ئەنكارا. ل ٣٤، كوردستان. ل ٣٥ تا ٣٦، ئينقىلابى گەورەى ئۆكتۆبەر، م فەروخ.

بزی سروك و كورد و كوردستان و هبوا

نیشتمانی

كووارێکی کۆمەڵایەتی! ئەدەبی! خوێندواری و مانگی کوردیە

ژمارە ١ - سالی ١٩٤٣ یۆنی بەری ١٣٢٢ جولای ١٩٤٣

آمانجی ایامە

ئەي بۆي كوردی خوشە ویت :

كۆمەڵەي ژێك بە پێچهوانەي هەمو بەر هەلت و قورت و
جەلەمەبێکی وەكو دوز منابەنی خوبەخو ، دووبەرە سکی:
خووخوری ، پۆل بەرستی و بێگانه دوستی کەلەرێگنی پیش کەوتن و
سەرکەوتنی کوردا هەبە بەهەمو هەرزو توانای خوی ئی ئەگوشیت

ڕۆژنامەوانی ١: گۆڤاری نیشتمانی پلانکۆمەیی بیری کۆمەڵەي ژ. ک.

له رێبه ندانی ١٣٢٢ دا ده رچوه .

له سه ر دروشمه كه ی ژ.ك ئایه تی: (وتعاونوا علی البر والتقوی) نوسراوه .
 بابه ته كانی ژ ٥ بریتیی ه له: ل ١ تا ٤، كورد له حه یات
 ئینسیكلۆبیدیاسی دا، ع بیژهن. ل ٥ تا ٨، پیاوی چاك به و مه ی خوینه وه، م
 نادری. ل ٨ تا ٩، ده ردی ده رون: ده مه ته قه یه کی دو كه سی. ل ١٠، له ناو
 كۆمه له دا. ل ١١، قسه ی نه سه تق، م نادری. ل ١٢ تا ١٣، پوژی كاره، م ش
 هیمن. ل ١٤ تا ١٥، فه لسه فه ی ژیان، ع بیژهن. ل ١٦ تا ٢٢، گه نجینه ی
 ئه ده بیات (شیر): قه لای نیشتمان، م ش هیمن. ناله یی دل، مه لاهه سه نی
 قازی. چوار، قانع. بیه كن به جمه وری، شاعیریکی به ناوبه نگ. جوجه له ی
 نیشتمان، هه ژار. ئه من ده یلیم و بئ باكم، م ش هیمن. ل ٢٣ تا ٢٤، به غدا. ل
 ٢٤، ئینقیلابی گه وره ی ئوكتۆبه ر، م فه روخ.

ژ ٦ ی س ١ ی له په شه مه ی ١٣٢٢ دا بلاو كراوه ته وه .

له سه ر دروشمه كه ی ژ.ك ئایه تی: (ان الله یامر بالعدل والاحسان)
 نوسراوه .

بابه ته كانی ژ ٦ بریتیی ه له: ل ١ تا ٤، بۆچی گه وره كانی قوره یش
 موسلمان نه ده بون، ع بیژهن. ل ٥ تا ٦، سكا لایه ك له گه ل نیشتمان، م ش
 هیمن. ل ٧ تا ٩، خۆشه ختی چیه؟ م ش نازهر. ل ٩ تا ١٠، ده ردی ده رون:
 ده مه ته قه یه کی دو كه سی. ل ١١ تا ١٢، تكا له كورده ناو داره كانی ئیستا،
 پشتیوان. ل ١٣ تا ١٤، كوردستان (وه رگیزان)، م نادری. ل ١٥، عه شایری
 كورد، ع راد. ل ١٦، له ناو كۆمه له دا. ل ١٧، گه نجینه ی ئه ده بیات (شیر):
 ئه گه ر مرده م، قانع. ناله یی دل. دلای، هه ژار. كه می ماوه، بوژیکی
 ناو دار. خه و ی غه فله ت به سه، ع هونه ر. ل ٢٢، به شی تیبی: تیفسوس، م ئیره ج.
 له م ژماره یه دا وینه یه کی لینین چاپ كراوه. له ژیری دا نوسراوه:

باقیه ناووت ئه تو، گه رچی ده میكه مرده و ی

نا، له نین! ماوی هه تا پوژی قیامه ت زیندووی.

ژ ٧ و ٨ و ٩ ی س ١ ی پێكه وه له به رگێك دا له خا كه لیوه، بانه مه پ،
 جوژه ردانی ١٣٢٣ دا بلاو كراوه ته وه .

له سه ر دروشمه كه ی ژ.ك ئایه تی: (كل حزب بما لدیهم فرحون) نوسراوه .
 بابه ته كانی ژ ٧ و ٨ و ٩ بریتیی ه له: ل ١ تا ٢، كوردستان قوت نادریت،
 ع بیژهن. ل ٢، گو قاری نیشتمان، م نادری. ل ٢، راسپیژی شه مال بۆ كورد
 (شیر) ناو ال. ل ٤، ونا پێکی شیخ سه عید پێشه وای ئینقیلابی میلی كورد. ل
 ٥ تا ٦، مۆسكۆ - واشنگتۆن - لۆندۆن، ع مرو. ل ٦ تا ٧، شیخ یوسف

كەسەدەين بورهانی، م ش هێمن. ل ۷، قەومی كورد لایهقی ژیانه ئاریا. ل ۸، هاوار، م ش ازهر. ل ۱۰، دوکچه كورد له تورکیه‌دا له داری سیاسهت دران. ل ۱۲، ناشتی، رژی. ل ۱۳، برون برون، م فه‌روخ. ل ۱۴، ده‌دی ده‌رون: ده‌مه‌ته‌قه‌ییکی دوکەسی. ل ۱۵ تا ۸، سه‌ریه‌ستی یامردن. م نادری. ل ۱۸ تا ۱۹، سه‌ریه‌ستی نادری ده‌ستپێدری، بیستون. ل ۲۰ تا ۲۶، گه‌نجینه‌ی ئەده‌بیات (شیر): خه‌وی غه‌فلەت به‌سه، ع هونه‌ر. كورده گیان و خه‌ونم دێت، م ش هێمن. وه‌ته‌ن، م م عشقی. ده‌مه‌ته‌قه‌ی دوباز پیکه‌وه، ع هه‌ژار. ل ۲۷ تا ۲۹، خۆشبه‌ختی، م نادری. ل ۲۹ تا ۳۰، كورد چی ده‌وی، هێمن. ل ۳۱، مه‌لا عه‌لی ئەشنوی - شێخانی، گرشاسب. ل ۳۲، به‌شی پزیشکی: تیفۆس، ئیره‌ج.

له‌سه‌ر به‌رگی زۆری ژماره‌کانی نیشتمان وینه‌ی سولتان سه‌لاحه‌دینی ئەیبوی چاپ کراوه. نیشتمان، به‌م ژماره‌یه ئیتر له ده‌رچون وه‌ستاوه. به‌لام زه‌مینه‌ی ده‌رچونی چه‌ندین گۆڤار و پۆژنامه‌ی كوردی تری خۆش كرد.

۲. ۲. ۲. پۆژمیری كوردی

كۆمه‌له‌ی ژ. ك دوسال له‌سه‌ر یه‌ك: ۱۳۲۲ و ۱۳۲۳ ی كۆچی پۆژی به‌رامبه‌ر ۱۹۴۳ و ۱۹۴۴ ی زاینی دو پۆژمیری كوردی چاپ و بلاو كرده‌وه. له‌سه‌ره‌تای پۆژمیری سالی ۱۳۲۲ دا له‌ژێر سه‌رناوی "په‌يامی‌کی كۆمه‌له‌ بو دایکی نیشتمان" نوسیویتی:

"ئه‌ی دایکی نیشتمانی كورد دلنیا به

ئهن‌دامه‌کانی كۆمه‌له‌ی ژ. ك ناله‌ی ده‌رونی و سكالای تاییه‌تی تۆ به هه‌مو ناوچه‌کانی كوردستان دا بلاو ئەكه‌نه‌وه و لاوه‌كان بو خزمه‌تی تۆ هان ئەده‌ن.

به هه‌مو كوردی‌کی نیشتمان په‌روه‌ر پائه‌گه‌یه‌نین كه دونیای ئیمرۆ دونیای شارستانیتی و ته‌مه‌دونه.

ئوه‌نده‌ی له توانایان دا بی‌ت به بروسکه‌ی زانست و خوینده‌واری سه‌ره‌پئی پێشکه‌وتنی كورد روناك ئەكه‌نه‌وه، په‌یامی تۆ كه نه‌لئی سه‌رکه‌وتن له رێککه‌وتنایه به گویی هه‌مو دانیشته‌وه‌کانی كوردستان پائه‌گه‌یه‌نن"

له پۆژمیری سالی ۱۳۲۳ یش دا له ژێر سه‌رناوی "په‌یامی كۆمه‌له‌ بو دایکی نیشتمان" نوسیویتی:

ئەي دايكى نيشتمان!

ئىمە لە نەورۆزى راپوردودا وەعدەمان پىي داي كە بۆ پزگار كردنى تۆ لە هيج تالى و ناخۆشى يەكى ژين نەپرينگيئينه وە بە يارمەتى يەزدان و ناردراوى خۆشەويستى ئەم پەيمانەشمان بە جى گەياند بۆ گەيشتن بە ئامانجى پاكي خۇمان كۆششيكى زۆرمان كرد پۆلە ناخەلەف و پارەپەرستەكانت گەلنى قۆرت و تەگەرەي زليان هينايە پيش بەلام يەزدان لاني حەقى بەرنەدا ئەم نەيروە نەگريسەمان بەرەو دوا كساندەو و ئەوا ديسان هاتونە پيش نازانن كۆمەلى ئىمە پەنجەي شىرى ژيانى بيشەلانى كوردستانە گالتهى پىي ناكريئ.

ئەي دايكى نيشتمان!

وا لە سەرەتاي ئەم سالەش دا پەيمانەت لەگەل ئەبەستين كە زۆر لە پار بە تين و تاوتر كۆشش بكەين تا بە يارمەتى يەزدان و ناردراوى گەورەي ئىسلام حەزەرتى محەمەد (صلى الله عليه وسلم) لە هەمو شوئيئىكى نيشتمان رەگوريشەي نىفاق و دوبەرەكى دەرەهينين.

ئەي دايكى نيشتمان!

دنيايە كۆمەلەي ژ. ك هەرچى دەبى ببى لە پىناو پزگارى تۆ بە هەمو هيزيكي يەزدان داويتى كۆشش ئەكا هەر كەسش بەر بەرەكانى بكا بيگومان بزاني ريسواي شار و بازىرى كوردستان ئەكرى و تەپلى بەدناوى بۆ دەكوتريئ.

ئىتر پەنا بە يەزدانى بەرز.

پۆژمىرەكە، هەمان پۆژمىرى "هيجرى شەمسىي" بو كە ئىرانى يەكان بە كاريان ئەهينا.

ناوى فارسى مانگەكان كرا بون بە كوردى.

هەمو سەرى سالىكى تازە لە پۆژى ۲۱ى مارت بەرامبەر ۱ى خاكەليۆه، واتە لە پۆژى نەورۆزەو دەستى پىي ئەكرد.

۶ مانگى نيوەي يەكەمى سال هەموى يەكى ۳۱ پۆژ و ۶ مانگى نيوەي دوەمى سال يەكى ۳۰ پۆژ بون.

ئەمە يەكەمىن جار بو بەرپىكوپيكي ناوى كوردىي مانگەكانى سال بنوسرى وەكولاي خوارو:

مانگى ۱	فەرەدردين (حەمەل)	خاكەليۆه	مارت - نيسان
مانگى ۲	ئوردىبەهەشت (سەور)	بانەمەر	نيسان - مايس
مانگى ۳	خورداد (جەوزا)	جۆزەردان	مايس - حوزەيران

مانگی ۴	تیر (سهرهتان)	پوشپەر	حوزه بیران ته مموز
مانگی ۵	مورداد (ئهسه د)	گه لاویژ	ته مموز - ئاب
مانگی ۶	شه هریوه ر (سونبول)	خه رمانان	ئاب - ئه یلول
مانگی ۷	میهر (میزان)	ره زبه ر	ئه یلول - تشرین ۱
مانگی ۸	ئابان (عه قه رب)	خه زه لوه ر	تشرین ۱ - تشرین ۲
مانگی ۹	ئازهر (قه وس)	سه رماوه ز	تشرین ۲ - کانون ۱
مانگی ۱۰	ده ی (جه دی)	به فرانبه ر	کانون ۱ - کانون ۲
مانگی ۱۱	به هه من (ده لو)	په یبه ندان	کانون ۲ - شوبات
مانگی ۱۲	ئه سفه ند (حوت)	ره شه مه	شوبات - مارت

ئهم رۆژژمێرانهی به شیعی نه ته وهیی و دینی پازاند بو وه. هه ندئ له بیره وه ری به گرنه گه کانی تی دا نوسی بو وه کو:
 ۲۵ ی گه لاویژ جیژنی سه رسالی کۆمه له ی ژ. ک.
 ۳۰ ی پوشپه ر سه رسالی گوڤاری نیشتمان .
 ۱۶ ی ره شه مه رۆژی بنیادی چاپخانه ی ژ. ک.
 کۆمه له به هۆی ئهم رۆژژمێرانه وه ئه چه زور مالی کورده وه.

۲.۲.۳. دیاری کۆمه له ی ژ. ک

کۆمه له له سالی ۱۳۲۲ (۱۹۴۳) دا چه ند کۆمه له شیعیکی له نامیکه ی سه ربه خۆدا له ژیر ناوی: "دیاری کۆمه له ی ژ. ک بۆ لاوه کانی کورد" و "دیاری مه لا مه مه دی کۆیی" و "گولبژیریک له دیوانی حاجی قادری کۆیی بلبلی نیشتمان" و "ده سته گولیکێ جوان و بۆنخۆش له باغی نیشتمان پهروه ری" بلآو کرده وه.

له سه ره وه ی به رگی دیاری نوسراوه: "بژی سه رۆک و کورد و کوردستان و هیوا" و له ده وری دروشمه که ی ژ. ک "لا اله الا الله محمد رسول الله" ئینجا "به پاره ی کۆمه له ی ژ. ک بۆ هه ئساندنێ ئاغاوات و سه ردار عه شیره ته کانی کورد له خه وی نه فامی چاپ کرا"

له سه ر به رگی گولبژیریک نوسراوه: "به پاره ی کۆمه له ی ژ. ک بۆ وشیا ری ئاغاوات و سه ردار عه شیره ته کانی کورد له چاپ درا"
 له سه ر به رگی ده سته گولیک نوسراوه: "به پاره ی کۆمه له ی ژ. ک بۆ به هیز کردنی هه سته نیشتمان په رستی له ناو ئاغاوات و سه ردار عه شیره ته کانی کورد له چاپ درا"

حیزبی هیوا و کۆمهله‌ی ژ. ک

سالی ۱۹۴۲ حیزبی هیوا که نهوسا به هیژترین ریکخراوی سیاسی بو له کوردستانی عێراق دا دو کەس له ئەندامه شاره‌زاکانی خۆی، میرحاج ئەحمەد و مستەفا خۆشناو، که هەردوکیان ئەفسەر بون بۆ دروستکردنی پێوهندی هاوکاری و هاوخەباتی له گەڵ کورده‌کانی ئێران ناردە کوردستانی ئێران. دواي پێوهندی کردن له گەڵ چەندین کەس له پۆژی ۲۵ ی شه‌هریوه‌ر (خەرمانان) ی ۱۳۲۱ (۱۶ ی ئەیلولی ۱۹۴۲) دەسته‌یه‌ک لای سابلأخی له باخی حاجی داود له نزیک چۆمی سابلأخ به ئاماده بونی نوینەرانی حیزبی هیوا: میرحاج ئەحمەد و مستەفاخۆشناو، کۆبونه‌وه بۆ پیکهینانی ریکخراویکی سیاسی به ناوی کۆمه‌له‌ی ژ. ک. (۱۳).

پێوهندی نیوان ژ. ک و هیوا به پتهوی مایه‌وه. تەنانەت کۆمه‌له‌ی ژ. ک دو پۆژژمییری سالانه‌ی بلاو کرده‌وه، هەردوکی به ناوی خۆی و هیواوه چاپ کرد بو. له سه‌ر دیڤی "پۆژژئەژمییری تایبه‌تی کۆمه‌له‌ی ژ. ک بۆ سالی ۱۳۲۲" دا نوسراوه "بژی سه‌رۆک و کورد و کوردستان و هیوا" و له هی سالی ۱۳۲۲ نوسراوه "پۆژژئەژمییری تایبه‌تی کۆمه‌له‌ی ژ. ک بۆ وه‌زی ۱۳۲۳ پۆژیی ۶۴ - ۱۳۶۳ ی هیجریی و ۴۵ - ۱۹۴۴ ی میلادی. ئەم سالی تازه‌یه له هه‌مو ئەندامه‌کانی ژ. ک و هیوا و هه‌مو کوردیکی که له پیناوی سه‌ربه‌ستی نه‌ته‌وه‌ی کورد تی ئەکۆشی پیرۆز بیٔ".

نوینەرانی هەردو ریکخراو دیده‌نی یه‌کتریان ئەکرد و ئالوگۆڤی بیرو پاریان ئەکرد. له ئازاری ۱۹۴۴ دا محەمەد ئەمین شه‌ره‌فی به نوینەراییه‌تی ژ. ک بۆ دانانی رێوشوینی هاوکاری سه‌ردانی کوردستانی عێراقی کرد. له‌وکاته‌دا حیزبی هیوا له تەنگوچه‌له‌مه‌یه‌کی قولی ریکخراوه‌یی و سیاسی دا بو. یونس عەبدولقادر له جیگه‌ی ره‌فیق حلیمی کاروباری حیزبی هیوای گرت بوه ده‌ست. کۆمه‌له‌ی ژ. ک لقی خۆی له عێراق دامه‌زراند بو. له‌م سه‌ردانه‌دا ژماره‌یه‌ک له به‌رپرسه‌کانی هیوای بینی له‌وانه: عیزه‌ت عەبدولعه‌زیز، مستەفا خۆشناو، سه‌ید عەزیزی شه‌مزینی، ئەمین رواندوزی و شیخ قادر. هه‌ر له هه‌مان سال دا لقی عێراقی ژ. ک ئیسماعیل شاه‌وه‌یس و عوسمان دانشی به نوینەراییه‌تی خۆی ناردە مه‌هاباد. دوا‌یتریش چەند کەسی تر وه‌کو حەمزە عەبدولأ و محەمەد توفیق ووردی خۆیان چونه مه‌هاباد.

به ئیمزای "شاعیریکی به ناوبانگ" له یه‌کێ له ژماره‌کانی نیشتمان دا، شیعیکی درێژ، به ناوینشانی "کۆمه‌له‌ی هیوا و حه‌رفی ژ. ک" بلاو کراوه‌ته‌وه. ئەلێ:

ئەى خودايا بۆم بنئىرى قاسىدىكى سىنە ساف
 بچتە خزمەتى كۆمەلى ھىوا و ھەرفى زى و كاف
 گىر نەبى بېوا لە قەولى من بچى پىيان بلى
 ئەى مودىرى ئىتىحاد و ئەى مەدارى ئىئىتىلاف
 ھىمەتو ئەورۆكە بى، ئەورۆ كە رۆزى غىرەتە
 دەس بەدەينە دەستى يەك رو بکەينە مەيدانى مەساف
 پەفەى زولم و ھىفزی ناموس و ھوققى مىللەتتى
 چاكترە سەد مەرتەبە لە زيارەتى بەيت و تەواف
 يا بە ئازادى و بە شادى دەچنە نىو ھەلقەى مىلە
 يا لە سەر كورسى سەرولم دەچتە نىو ھەلقەى تەناف" (۱۴)

۴.۲. قازى مەھمەد دېتە كۆمەلەو

رىكخراوھەكانى كۆمەلە پەرھىيان سەند ژمارەيەكى زۆر ئاغا، مەلا، شىخ،
 دوكاندار، بازرگان و سەرۆكى عەشىرەتەكان چوئەپزى كۆمەلەو لەوانە
 ئاغا و گەورەكانى دىبوكرى، مامەش، زەرزا، مەنگور، ھەركى، شكاك،
 جەلالى، ساداتى نەھرى. تەنانەت پەلوپۆ ھاويشت بۇ پارچەكانى تىرى
 كوردستان و لە گەل زۆر لە پياوھ ناسراوھەكانى كوردستانى عىراق و توركيا و
 سورييا پىئوھندى دامەزراند. لە كوردستانى عىرق، دواى ھەلۆھشانى ھىزبى
 ھىوا، لقيكى دامەزراند پۆشنىبىرى ناسراوى كورد ئىبراھىم ئەھمەد، خاوەنى
 گۆقارى گەلاويز، بەرپىرسى بو. كەسانى وەكو فايەق بىكەس، ئىسماعىل ھەقى
 شاوھىس، سدىق شاوھىس، مەھمەد عەلى مەدھوش، عەتا تالەبانى، سالىح
 روشدى، ئەندامى بون.

بنەمالەى قازىيەكان لە سابلاخى ئەو سەردەمەدا خاوەنى پايەيەكى
 كۆمەلەيەتى و فەرھەنگى و سىياسى و ئابورى بون. خاوەنى زەويوزارىكى
 فراوان بون و پىئوھندى بەھىزيان لە گەل ئىلەكانى موكرىيان و سەرۆك و
 بنەمالە دەسەلاتدارەكانىيان ھەبوھ. دەسەلاتى قەزاوت بە رەسمى، پشت لە
 دواى پشت، لە دەست يەكئ لە مەلا ناسراوھەكانى بنەمالەى ئەوان دا بوھ.
 چەندىن مەلا و خوئىندەوارى ناسراويان تى دا ھەلكەوتوھ، كە قوتابى و شاگرد
 لە بەردەستىيان دا خوئىندويانە و پى گەيشتون.

لە بزوتنەوھى مەشروتەدا بەشدار بون. ھاودەنگ و ھاوکار لە گەل
 ئازادىخووانى ئىران دا بۇ گۆرپىنى، شاھىتى موتەلق بە شاھىتى مەشروتە
 (دەستورى). لە گەل شىخ مەھمەدى خىيابانى، سەرکردەى ئازادىخووانى
 ئازەربايجان، ھاودەنگ و ھاودەرد بون. قازى عەلى لە گەل سمكۆ لە كاتى

نێزان کردنی مه هابادا هاوکاربو. ریکخراوی خۆبیون پێوهندی له گه‌ڵ دروست کرد بون و، ئەمانیش پشتیوانی یان له شو‌ر‌ش‌گێ‌رانی ئارارات کرد.

بنه‌ماله‌ی قازی‌یه‌کان به‌ خۆشی‌یه‌وه هاتنی هۆردوی سوری سو‌ق‌ی‌تی و روخانی ده‌سه‌لاتی په‌زاشایان وه‌رگرتوه. سه‌یف‌ولقوزات به‌و بۆنه‌یه‌وه شیعیری هۆنیوه‌توه.

قازی محهمه‌د (١٩٠١ - ١٩٤٧) کورپی قازی عه‌لی کورپی قازی ئەبولقاسمه. له مه‌هاباد له دایک بوه. هه‌ر له‌وئ خۆیندی دینی ته‌واو کردوه و، نیجازه‌ی عیلمی وه‌رگرتوه. مامۆستای تایبه‌تی هه‌بوه بۆ فی‌دیونی زمانه ئەوروپاییه‌کان. جگه له فارسی و عه‌ره‌بی و تورکی هه‌ندئ روسی و فه‌ره‌نسی زانیوه.

ماوه‌یه‌ک سه‌رۆکی به‌پێوه‌به‌رایه‌تی په‌روه‌رده و فی‌رکردنی مه‌هاباد بو. دوایی بو به "قازی" مه‌هاباد. (١٥)

له سه‌رماوه‌زی ١٣٢٠ دا روسه‌کان ٣٠ که‌سیان له گه‌وره‌پیاوه‌کانی کورد بانگ کرد بۆ باکو، یه‌ک‌یک‌یان قازی محهمه‌د بو. قازی له حکومه‌تی ئێ‌ران قاچاخ و پارک‌دو نه‌بو. به‌لکو فه‌رمانبه‌ری حکومه‌ت و، له لای کاربه‌ده‌ستانی تاران به‌پێ‌ز و قسه لئ وه‌رگه‌یروا بو. له کاتی پشپۆی‌یه‌کانی ورمی دا ئێ‌رانی‌یه‌کان هه‌ولیان دا به هۆی قازی‌یه‌وه هه‌لومه‌رجی گه‌رژێ ئه‌وئ ئاسایی بکه‌نه‌وه.

هه‌ر له ئەنجامی ئەو پێ‌زه تایبه‌تی‌یه‌دا که بنه‌ماله‌ی قازی‌یه‌کان له موکریان هه‌یان بو، ئەبولقاسم سه‌دری قازی برای قازی محهمه‌د بۆ خولی ١٤ هه‌می مه‌جلیسی شو‌رای میلی هه‌لب‌ژێ‌ردرا.

کۆمه‌له‌ی ژ. ک تا ئەهات په‌ره‌ی ئەسه‌ند و له ناو خه‌لک دا خۆشه‌ویست نه‌بو. هه‌ستی کوردایه‌تی بو‌ژابوه‌وه. روداو‌ه‌کان پویان له‌وه بو کورد هه‌لی بۆ بێ‌ته پێ‌شوه هه‌ندئ ده‌سکه‌وتی نه‌ته‌وه‌یی به‌ ده‌س به‌یئێ. له‌و هه‌لومه‌رجه‌دا کۆمه‌له‌ پێ‌ویستی به‌ سه‌رکرده‌یه‌کی ناسراو بو پا‌به‌رایه‌تی جو‌لان‌ه‌وه‌که بکات. کۆمه‌له له سه‌ره‌تای دامه‌زاندنی دا بپیری دا بو سه‌رکرده‌یه‌تی بزوتنه‌وه‌ی کورد نه‌داته ده‌س هه‌یج ئا‌غا یا شیخ یا ده‌ره‌به‌گێ. (١٦) به‌لام پێ ئه‌چێ ته‌ورژمی گوشاری روداو‌ه‌کان له ویست و ئاره‌زوی دامه‌زێ‌نه‌رانی کۆمه‌له به‌هه‌یتر بوی. کاتێ مه‌سه‌له‌ی وه‌رگرتنی قازی محهمه‌د به ئەندامی کۆمه‌له هاته پێ‌ش، سه‌رکرده‌یه‌تی کۆمه‌له دو بۆچونی جیا‌وازیان هه‌بو: هه‌ندیکیان پێ‌یان وا بو که ئەبێ قازی وه‌ر‌ب‌گیرێ، چونکه ئەبێته هۆی به‌هه‌یژ بونی کۆمه‌له، به‌ پێ‌چه‌وانه‌ی ئەمه هه‌ندیکی

له كاتێك دا كه موبه‌لیغه‌كانی نازی له عێراق و ئێرانا خه‌ریکی لێلاو و شلووێ كردنی ناوی هێمینی سیاسه‌تی ئهم ولاتانه بون گه‌وره‌ترین پروپاغاندیان خراپ پیشاندانی كۆمۆنیزم و كۆمۆنیست بو به ناوی شیوعی ئه‌یان دا به گۆئی مه‌ردما. وایان برد بوه مێشکی خه‌لكه‌وه كه شیوعی‌یه‌كان زۆر دورنده و وه‌حشین و پیاوكوشتن له لایان زۆر په‌واجی هه‌یه ئهم مه‌وزوعه وه‌ها چو بوه مێشکی دانیشتوانی ئهم ولاتانه كه به بیستنی ناوی شیوعی (بولشه‌ویك) توره ده‌بون و نیوچاوانیان تێك نه‌نا. دواى هاتنی ئۆردوی سور (جیش الاحمر) بۆ كوردستان په‌فتار و ئاكارى وا باشیان پیشان دا كه ئهم هه‌مو په‌نجی موبه‌لیغه‌كانی هیتلهر به‌با چو به‌لام هێشتا هێندێك مێشکی وا هه‌ن ده‌سخه‌پۆی ئانتریکات و درۆو ده‌له‌سه‌ی فاشیسته‌كانن.

چهند كه‌سێك له‌م بێ مێشكانه كه كتیبی دیاری و ژماره‌ی یه‌كه‌می نیشتمانیان خویند بوه‌وه له لایه‌نگری و ته‌مایولی ئێمه‌یان به‌لای حكومه‌تی سوڤییتی دا دی بو گوت بویان ئارمانی كۆمه‌له‌ی ژ. ك بلاو كردنه‌وه‌ی مه‌سه‌لك و باوه‌ری كۆمۆنیزمه. ئهم قسه‌یه بێ شك له سه‌رچاوه‌ی ته‌بلیغاتی فاشیسته‌كان ئاو ئه‌خواته‌وه ده‌نا ئێمه كۆمۆنیست نین ئه‌گه‌ر كۆمۆنیستیش بین جیگای هه‌یج ئیعتیرازێك بۆ خه‌لك نیه. له‌م مه‌وزوعه‌دا هه‌یه‌ته‌ی مه‌ركه‌زی كۆمه‌ل به‌یاننامه‌ی په‌سمى ده‌ر ئه‌كات. (١٨)

هه‌یه‌ته‌ی ناوه‌ندی كۆمه‌له‌یش به‌یاننامه‌یه‌كی به‌م بۆنه‌یه‌وه له ژماره‌ی ٣ و ٤ ی نیشتمان دا بلاو كردۆته‌وه. نیشتمان، له چهند وتاریکی كورت دا، به ستایشیكی زۆره‌وه له سه‌ر شوێشی ئۆكتۆبه‌ری نوسیه‌وه، وێنه‌ی لینی‌ی بلاو كردۆته‌وه. به‌لام نیشتمان به ستایشیكی زۆره‌وه له "جوامێری و مه‌ردوم دۆستی به‌ریتانیای گه‌وره" ش ئه‌دوئ. به خۆشی‌یه‌كی زۆره‌وه هه‌والی دامه‌زراندنی "ئیستگای رادیوی كوردستان" ی له یافا و، بلاو كردنه‌وه‌ی "ده‌نگی گیتی تازه" ی له به‌غداد بلاو كردۆته‌وه. به‌و بۆنه‌یه‌وه نوسیه‌تی:

"كورد ماوه‌یه‌كی زۆر له‌مێژه هه‌سته‌ی به نه‌جابه‌ت و مرۆ خۆشه‌ویستی به‌ریتانیا كردوه ئهم حكومه‌ته گه‌وره‌یه به درێژایی میژوی ئیمپراتۆریتی خۆی هه‌میشه پارێزگاری ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی و په‌روه‌رینه‌ر و پێ هه‌یه‌نه‌ری نه‌ته‌وه پچوكه‌كانی گیتی بوه زۆر جاران وه‌كو ئهم جاره‌ی ئیستا له سه‌ر حه‌قی نه‌ته‌وه‌یه‌كی پچوك به‌ره‌نگاری نه‌ته‌وه‌یه‌كی زل و بێدادگه‌ر و سته‌مكار بوه ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ی خۆی له پێناوی ئاسوده‌یی مه‌ردوم ناوه به تاییه‌تی تیشکی ئهم هه‌تاوه داویه له كوردی بێچاره و چاره‌په‌ش و سته‌مدیتو.."(١٩)

به دريژايي سالاني جهنگ كاريه دهستان و ئهفسه راني سؤفتي له ناوچه كه دا ئهسورانه وه، و پيوهنديان له گه ل خه لك ئه كرد، بئنه وهی هانيان بدن بۆ جولان و كار كردن دژي دهسه لاتي تاران. پيشتتر كۆمه له ي ژ. ك يان پشت گوئ خست بو. هيچ هه ولتيكيان نه ئه دا بۆ ناسين و دامه زراندي پيوهندي له گه لي، و هيچ پشتيواني به كيان له خه بات و چالاكي به سياسي به كاني نه ئه كرد چونكه: ژ. ك له گه ل حيزبي هيو و سه رو كه كه ي ره فiq حيلمى پيوهندي پته ويان هه بو. پوسه كان حيزبي هيو و سه رو كه كه يان به گومانلي كراو، يان پونتر به نو كهرى ئينگليز، له قه له م ئه دا ژ. ك يشيان به پي كخراويكي نه ته وه يي دا ئه نا.

دواي ته واو بوني شه ر به پئي ماده ي پينجه مى "په يمانى 3 قولى ئيتيحاد" به كيتي سؤفت ئه بو هيزه كاني خو ي له ئيران به اته ده رئ، به لام سه ركردايه تي سؤفتي نه ي ويست هيزه كاني هه روا به خو رپاي و به ناساني بكيشي ته وه، به تايبه تي جهنگي ساردى نيوان هه ردو ئوردو گاي رۆژه لات و رۆژئاوا خه ريكي گه رم بون بو، روسيا خه ريكي په ل هاويشتن بو له ئه وروپاي رۆژه لات و له به لقان.

دواي ته واو بوني شه ر كه ئيتر باسي پيوستى كشانه وه ي هيزه كانيان ها ته كايه وه. پيوهنديان له گه ل پياوه ناوداره كاني نازه ربايجان و كوردستان كرد. كاريه ده ستاني سؤفتي هه ندئ له پياوه ناسراوه كاني كورد له وانه: قازى محمه د، سه يفي قازى، مه نافي كه ريمى، عه لي ره يحانى و قاسمى حاجى بايزناغاي ئيلخانى زاده، عه بدولا قادري مامه ش، كاك هه مزى نه لؤسى مامه ش، نوري به گي به گزاده يان بانگ كرد بۆ باكو. له وئ جه عفر باقيرؤف بينيني. كاريه ده ستاني سؤفتي باسي گورپيني ناوي كۆمه له ي ژ. ك و شيوه ي كار كردنيان له گه ل كردن. (20) داوايان له قازى و هاوړي كاني كرد: له با تي ژ. ك، پي كخراويكي جه ماوه ري نوئ به ناوي حيزبي ديموكراته وه دا به زرين و، زورى سه راني ئيله كورده كان له م حيزبه دا كو بكه نه وه، له با تي كاري ژيزه ميني، كاري سياسي و كۆمه لاتيه تي و پؤشنبيري ئاشكرا بكا، و گو قارو رۆژنامه بلاو بكا ته وه.

٦. ٢. گيراني زه يمي و هه ندئ له هاوړي كاني

سه رله شكر زهنگه نه نوسيويتي:

"سه ره تاي خه زه لوه ري 1324 ئاگاداري به ك گه يشته تپي ره زائيه و ههنگي ژاندارمى كه تا قمئ له لايه ن كۆمه له و قازى محمه ده وه به رينگاو ه ن بۆ ره زائيه، پيوهندي له گه ل سه راني عه شايه ري به ستن و

سەنەوێ لەگوندی کۆکیا لە خانوی زێڕۆی بەھادوری کۆبینەو. ژاندارم لەسەر ڕینگای مەھاباد بۆسە یەکیان دانا. پاش تەقوتۆقیکی کەم عەبدوپەرمان زەببجی و دلشادی رەسوێلی و قاسم قادری "وێکو ئەو ئەلی" بە ٨ نامەوێ گێران" (٢١)

نامەکان، وێکو زەنگەنە ئەلی، قازی محەمەد بۆ جەعفەر باقیرۆف و کاربەدەستانی تری سۆڤیتی نوسی بو. ناوەرۆکی نامەکان بریتی بون لە باسی سەردان و دیدەنی خۆی لە باقیرۆف و کاربەدەستانی سۆڤیتی و ئەو بەئێنانە پێی درا بون و، گلەیی لەوێ کە هیچیان جیبەجێ نەکران. ھەر وھا داوای یارمەتی چەک، دەزگای رادیۆ، کاغەز و چاپخانە. نامەکان و گێراوەکان بە پەلە ئەنێرن بۆ ستادی ئەرتەش. وەک ئەم ئەلی ئێران کەلکی لەم نامانە وەرگرتووە بۆ شکات لە لای ڕێکخراوی نەتەوێ یەکگرتووەکان. (٢٢)

٢. ٧. ٢. ک و بارزانی یەکان

٢. ٧. ١. ھەلوێستی ژ. ک لە شۆرشێ ١٩٢٥ ی بارزانی یان

حیزبی ھیوا لە سەرەتادا پشتیوانی یەکی کاریگەری لە شۆرشێ ١٩٤٣ - ١٩٤٥ ی بارزانی یان کرد. تەنانەت چەند کەس لە ئەندامە ئەفسەرەکانی خۆی نارد بەشداری کارەکانی شۆرشەکە بکەن و خواستەکانی لە قالبی نەتەوێیدا داڕێژن. کۆمەڵەێ ژ. ک یش بە گەرمی پشتیوانی لەم شۆرشە کرد. لە ژمارەێ دوەمی نیشتمان دا بە خەتێکی درشت نوسیویتی "ئەم جەنگەێ سەرۆکی گەورەێ کورد مەلا مستەفای بارزانی ھەلیاییساندووە ئیختیلالێکی میلی کوردە". ھەر لەو ماوێیدا نامە یەکیشی بۆ مەلا مستەفا سەرکردەێ شۆرشەکە نوسیووە. لەبەر گرنگی مێژویی ناوەرۆکی نامەکە ئێرەدا ھەمووی وێکو خۆی ئەنوسیووە:

"بۆ جەنابی زەعیمی ئازادی مەلا مستەفای بارزان

بە ناوی ھەییەتی کۆمەڵەێ ژ. ک... لە پاشی زانینی دەنگوباسی شۆرشێ ئازادی موقەددەسی ئێوێ ئەم موخابەرە... ھیومان وایە بە تەفسیل وەلامان بدەنەو:

١. لە پێش ھەموو شتێک تەبیریکی زەعیم و لەشکری ئازادی کوردستان دەکەین کە زال بوە بەسەر دوژمن دا.

٢. بۆ ئەوێ کە ئێجە ئەو عاتیفە جوانەێ کە بەرامبەر ئێوێمان ھەییە و شوغوری برایەتی، کوردایەتی، یەکەتی، یارمەتی یەکی عەمەلی و فیعلی بێ ولیە ئەم مەلوماتەێ خوارووە بزانی، چونکە خۆمان تەقدیری مەوقیفی ئەمە دەکەین بەرامبەر بە مەسئولیەتی سیاسەتی دوول.

٣. باعيسى سهورهى ئيوه چيه ئايا ئيديعاي نازادى كوردستانى عىراق دهكهن وه ياخود ههمو كوردستانى گىتى وه زيمينهن كوردستانى توركييا.
٤. مهوقيفى ئيوه بهرامبهر سياسهتى نهجنهبى له عىراق دا چيه وهگهر هاتو له تهرهف ئهم سياسهته تههديد وه ياخود ئيقناع كران سهوره رانهوهستينن و ياخود دهوام دهكهن.
٥. رهئى ئيمه ئهويه كه سهورهى موقهدهدهسى ئيوه ناويكى عمومى وهريگرئى يهعنى ئيديعاي نازاد كردنى ههمو كوردستان بكهن وه بو ئهمه دهبن ههمو كوردىكى گىتى به مهشوههت تهعاونتان له گهل بكا و زير قيادهى ئيوه لهشكرىكى كوردى له ههمو كوردى گىتى بو ئهوهش دهبن ئاماده... موئتمهرىك له حالى حازر له ئيوه وههيهئى ئيستيشارهى ئيوه وههيهئى ئيستيشارهى ئيمه تهنزيم بكرئ و جيگا و زهمان تهعين بكرئ... ئهم موئتمهره چى له ئهرزى عىراق چى له ئهرزى كوردستانى ئيران لهم موئتمهره ههمو... كورد به شكلى پهيمانىكى مىللى تهعين دهكرئ... ههموان ئيمزا دهكرئ وه لهم موئتمهره دا نيزامى عهسكهرى كورد تهعين دهكرئ و واجيباتى ههمو لايهك له سهورهى مىللى تهعين دهكرئ.
٦. پيوسته مهوقيفى حهربى خوتان له گهل مهوقيفى حهربى دوژمن بو مان موفهسهللهن و به ديفقهت تهعين بفرمون له گهل مهوقيفى عهشائيرى كوردى عىراق بهرامبهر ئيوه.
٧. بو نازاد بونى كوردستان دهبن سياسهتى يهك له دوهلى موعهزه مه له گهلمان بئى به رهئى ئيمه ئهم دهولهته دهولهتى شورهوييه، راي ئيوه بهم خوسوسه چيه چونكو نابئ عهلهلحياد بين له گهل ههمو دهولهتان.
٨. له ههموى موهمتر پيوسته به سورهتتىكى موستهعجل ئيجتياهاى خوتان بهيان بكهن به خسوسى راي ئينگليس بهرامبهر سهورهى ئيوه و گفتوگويان له گهل ئيوه چيه چونكى ئيمه دهزانين به... نابئ ئينگليس لهم سهورهيه دا بئى دهخل بئى.
٩. ئيوه زهعيمىكى نازادپهرستن هيچ نهبن موكافهحهى زولم ئهكهن بو عهشرهتى خوتان وه كوردى ئيران به روحى برايهتى كوردايهتى زور ئيشتياقى ههيه بو موفهقهق بونى ئيوه به ههرچى نهوعىك ببئى.
- وه ئامادهيه بو يارمهتى ئيوه به گوپرهى موسامهحهى زروفى سياسى مهملهكهتمان وه كه ئهم سوتالانه ئهكهن مهقسودمان ئهويه كه تهئمينى يارمهتى يهكى زور گهوره بو ئيوه بكهن و حهرهكهتى موبارهكى ئيوه بكهينه حهرهكهتى مىللى عمومى تاكو له تاريخ دا ئهم فخره بو ئيوه تهسجيل بكرئ.

له لایهن ههیهتی شورای شاری أ - خ

ئهم نامهیه ههئهگرئ ئیستیکی له ئاستا بکری، نهک بۆ گومان لی کردنی به لکو بۆ زیاتر لیکۆلینهوهی:

(۱) ئهم نامهیه له ئارشیفی بریتانی دا دۆزراوهتهوه، ئههئ بۆچی گهیشتبێته ئهوی؟

(۲) نامهکه به زمان و دارپشتنئ نوسراوه له گهئ زارای موکریان و سهکردهکانی کۆمهلهی ژ. ک و نوسینهکانی گوشاری نیشتمان جیاوازی ههیه زۆرتتر له زاراوهی کوردی عێراق نزیکه، جا نوسهر بهوجۆرهی دارپشتوه بۆ ئهوهی له زمانی کوردی عێراقهوه نزیک بئ، ئهوه باسیکی تره.

(۳) ناوهڕۆکی نامهکه، پرسپارهکانی و بۆچونهکانی و پێشنیارهکانی پتر له ههمو نوسینهکانی تری ژ. ک ستراتيجی نهتهوهیی کۆمهله دهه ئهخا و، له ههئدئ مهسهلهی سههرهکی دا له گهئ بۆچونه بلاوکراوهکانی کۆمهله دا ناسازین.

۲.۷.۲. کشانهوهی بارزانییهکان بۆ ئێران

دوای ئهوهی گفتوگۆی سهکردهیهتی شوپشی بارزان و حکومهتی عێراق به تیشکان تهواوبو، حکومهتی پاچهچی بریاری لهشکرکێشی دا بۆ سههر بارزان. یهکهمین تیکههلهچون له ۲۵ ی ئابی ۱۹۴۵ دا دهستی پێ کرد. جهیشی عێراق زۆریهتی هیزهکانی خۆی بۆ ئهم هیزه ساز دابو. هیزی ئاسمانیی بهریتانیاش پشتیوانی هیزی زهمینی عێراقی ئهکرد. هیزهکانی شوپش پاش چهند شهڕ و پیکادان بریاریان دا بکشینهوه بۆ کوردستانی ئێران. له کۆتایی ئهیلول دا بارزانییهکان و خیزانهکانیان له کانێ رهش کۆبونهوه به پێگای کێلهشین دا به رێ کهوتن. له ۱۱ ی ۱۰ ی ۱۹۴۵ دا گهیشتنه ناو ئهرزی کوردستانی ئێران. مهلا مستهفا خۆی چو بۆ دیتنی بهرپرسی هیزی سوڤیتی بۆ نیشهجئ کردنی خیزانهکانیان. خیزانی بهرزانییهکان له مههرگهوهپ، تههرگهوهپ، شنۆ، نهغهده، مههاباد، دامهزرینان. (۲۳)

کشانهوهی بارزانییهکان بۆ کوردستانی ئێران هاوزهمان بو له گهئ خوڤیونی زهمینهی دامهزرانی حیزبی دیموکرات و حکومهتی کوردستان. سوڤیتییهکان داویان له مهلا مستهفا کرد ماوهیهک خۆی له بهر چاوان بزر بکا. بارزانی چوه گوندی میراوی سهردهشت تا کۆتایی ۱۹۴۵ لهوی

هایه وه. دواى ئه وه چوه شنۆ. هه ندئ سهرچاوه ئه ئین به هوی دهربرینی ناره زایی و گوشاری بریتانی و عیراقی یه وه بوه. (۲۴) به لام هه ندئ سهرچاوه ی تر ئه ئین له بهر ئه وه بو روسه کان له بهر زانی دوردونگ بون، گومانیان هه به وه له گه ل ئینگلیز پیوه ندی هه بی. قازی محهمه د و سه رانی تری حیزی دیموکراتی کوردستان کشانه وه ی بارزانی یه کان و چونی کوردی عیراقیان بۆ ئه وی پئی خو ش نه بو.

۳. حیزی دیموکراتی کوردستان

هیشتا کۆمه له ی ژ. ک نه گۆرا بو به حیزی دیموکراتی کوردستان به هاندانی قازی محهمه د و چهند که سکی تر له هاوکار و هاو بی ره کانی تۆماریکی چهند گه زی له قوماش ئاماده کراویان له ناو خه لک دا گێرا بۆ کۆ کردنه وه ی ئیمزا بۆ پشتیوانی له دامه زراندنی حیزی دیموکراتی کوردستان. هه زاران که س ئه و تۆماریه یان ئیمزا کرد.

۳. ۱. پراگه یانندی دامه زرانی حیزی دیموکراتی کوردستان

ح د ک دامه زرانی خو ی به به یاننامه یه کی کوردی - فارسی پراگه یاند. به یاننامه که زیاتر له حه فتا کوردی ناسراو ئیمزایان کرد بو. خواسته کانی گه لی کوردی به دیاریکراوی تی دا پون کرا بوه وه. تیکستی به یانه که وه کو لای خواری بو:

بسم الله الرحمن الرحيم

به یاننامه ی حیزی دیموکراتی کوردستان

هاو نیشتمانان، برایان!

ئاگری شه پی جیهانگیری که به هوی دورژمانی ئازادی و له ژیر پینه رانی دیموکراسی هه لگیرسا بو، به باسکی به هیزی سه ربازانی ئازای هاو په یمانی گه وه ی ئیمه کورژایه وه. دنیای دیموکراسی سه رکه وت و دنیای فاشیستی که هه ولی ده دا گه لان و نه ته وه کانی جیهان له ژیر دهستی چهند نه فه رمله وپ و سه ره پۆدا یه خسیر بکا به شیوه یه کی قه تعی تی ک شکا و لی ک بلا و بو و ههروه ها که چاوه پوان ده کرا بۆ ئازادی گه لان و نه ته وه کانی جیهان پینگا خو ش کرا. ئه مپۆ گه لانی دنیا له گه وره و چوک ده یانه هوی له و پینگایه ی که به ره و ئازادی خو ش کراوه که لک وه رگرن و له و به ئینی یانه ی که به هوی مه نشوری میژویی ئه تلان تیکه وه دراوه سود ببینن و هه لسه و پاندنی کاروباری خو یان به دهسته وه بگرن و چاره نویسی خو یان به مه یل و ویستی خو یان دیاری بکه ن.

ئێمە کورد که له ئێران ده‌ژین ساڵه‌ها و به‌لکو چه‌ندین سه‌ده‌ساڵه که له پێناوی ماف و ده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌یی و مه‌حه‌للی خه‌باتمان کردوه و قوربانیان داوه. به داخه‌وه کاربه‌ده‌ستانی سه‌ره‌پۆی ئێران به هه‌یج جۆریک حازر نه‌بون قسه‌ی حسینی ئێمه قبول بکه‌ن و ته‌نانه‌ت نه‌یان هه‌شتوه ئێمه له‌و مافه‌ش که‌ک وه‌ربگرین که قانونی ئه‌ساسی بۆ ئه‌یه‌اله‌ته‌کان و ولایه‌ته‌کانی ئێران دای ناوه و به‌رده‌وام وه‌لامی ئێمه گولله و بۆمب و تۆپ و زیندان و ته‌بعید و یه‌خسیری بوه. به تابه‌تی له سه‌رده‌می بیست ساڵه‌ی په‌زاخان‌دا ته‌نانه‌ت له له‌به‌رکردنی جلو به‌رگیش‌دا نازاد نه‌بوین. به زۆری سه‌رنیزه به هۆی ئه‌فسه‌رانی دز و خائین و تالانه‌که‌روه هه‌مو دارایی و ژیا‌نی ئێمه‌یان ته‌فروتونا کردوه و چاویان له ناموس و شه‌ره‌فی ئێمه‌وه بوه و بۆ له نیو بردن و خاشه‌به‌ر کردنی نه‌سلی ئێمه له هه‌یج نزمی و دره‌ندی‌یه‌ک خۆیان نه‌پاراستوه. ئاخ‌ر ئێمه‌ش ئینسانین، ئێمه‌ش می‌ژو، زمان و شوینه‌واری خۆمان هه‌یه که لامان خۆشه‌ویستن. بۆچی ده‌بێ مافی ئێمه له ژێر پێ بنه‌ی؟ بۆچی ناتوانین له نیو مالی خۆمان‌دا نازاد و موختار بین؟ بۆچی پێگا نادرئ من‌دالانی خۆمان به زمانی کوردی په‌روه‌رده بکه‌ین؟ بۆچی نایه‌لن کوردستان ولایه‌تیکی خودمختار بێ و له لایه‌ن ئه‌نجومه‌نی ولایه‌تی‌یه‌وه ئیداره بکری که قانونی ئه‌ساسی دیاری کردوه؟

هاونیشتمانانی به‌رپێز! ده‌بێ بزائن حه‌ق نادرئ، حه‌ق وه‌رده‌گیری، ئێمه ده‌بێ بۆ وه‌رگرتنی ماف و ده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌یی و مه‌حه‌للی خۆمان خه‌بات بکه‌ین. ئه‌م خه‌باته یه‌کیته‌ی و یه‌که‌رنگی پێویسته، پێک‌خراو و پێشه‌نگی پێویسته، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته په‌یروژه یه‌حیزی دیموکراتی کوردستان دامه‌زراوه و ده‌ستی به‌کار کردوه. ئێوه هاونیشتمانانی خۆشه‌ویست، ده‌بێ چاو و گوئی خۆتان بکه‌نه‌وه و له ده‌وری حیزی نه‌ته‌وه‌ی خۆتان کۆببنه‌وه و له پێناوی وه‌رگرتنی مافی په‌وای نه‌ته‌وه‌یی خۆتان فیداکاری بکه‌ن.

حیزی دیموکراتی کوردستان رێبه‌ر و رێنوینی ئێوه‌یه. ته‌نیا له ژێر ئالای ئه‌وه که نه‌ته‌وه‌ی کورد له مه‌ترسی ته‌فروتونا بون رزگار ده‌بێ و هه‌بون و ناموس و شه‌ره‌فی نه‌ته‌وه‌یی خۆی ده‌پاریزێ و ده‌توانی له نیو سنوری ده‌وله‌تی ئێران‌دا خودمختاری نه‌ته‌وه‌یی خۆی وه ده‌ست بێنێ.

هاونیشتمانان! ئێمه بێجگه له مافی په‌وا و ئینسانی خۆمان هه‌یچمان ناوی دروشمه‌کانی ئێمه له به‌نده‌کانی خواره‌وه‌دا خولاسه کراون. بیان خوینه‌وه و هه‌مو گه‌لی کورد فه‌رد فه‌ردیان تی بگه‌یه‌نن. ئه‌وه دروشمه‌کانی ئێمه‌ن:

١. نەتەوێی کورد لە نیوخۆی ئێران دا بۆ هەلسۆپاندنی کاروباری مەحەللی خۆی سەر بەخۆ و ئازاد بێ و لەسنوری دەوڵەتی ئێران دا خودمختاری خۆی وه دەست بێنێ.
٢. مافی خۆبەدنی بە زمانی زگمکی خۆی هەبێ و تەواوی کاروباری ئیدارەکان بە هۆی زمانی کوردی یەو بەرپۆه بچێ.
٣. لەسەر بناخە قانونی ئەساسی، ئەنجومەنی ولایەتی کوردستان بە زویی هەلبژێردرێ و بە هەمو کاروباری کۆمەلایەتی و دەوڵەتی رابگا و چاودێری یان بە سەردا بگا.
٤. کاربەدەستانی دەوڵەت دەبێ بە بێ قسە لە خەلکی ناوچەکان بن.
٥. دەبێ لەسەر ئەساسی قانونیکی گشتی لە نیوان لادیی و خاوەن مولک دا رێککەوتنێک پێک بهێنرێ و دواپۆژی هەردولا دابین بکری.
٦. حیزبی دیموکراتی کوردستان تی دەکوژی که لە خەبات دا بە تاییەتی لە گەل نەتەوێی ئازەربایجان و کەمایەتی یەکانی تر که لە ئازەربایجان دەژین، ئاسوری یەکان و ئەرمەنی یەکان و هی دیکە، یەکیتی و براییەتی یەکی تەواو پێک بهێنێ.
٧. حیزبی دیموکرات بە ئامانجی بەرەو پێش بردنی کشتوکال و بازرگانی و پەرەپێدانی فەرھەنگ و لەشخاخی و باشترکردنی ژیانی ئابوری و مەعنەوی گەلی کورد دەست دەکا بە سود وەرگرتن لە سامانەکانی سروشتی و کانگاکانی کوردستان و لەم رێگایەدا تی دەکوژی.
٨. ئێمە دەمانەوێ تەواوی گەلەکانی ئێران هەلی تیکۆشانی بە ئازادییان بدریتێ بۆ بەختەوێ و پێشخستنی نیشتمانی خۆیان. (٢٥)

٢.٣. هەوێ کۆنگرە حیزبی دیموکرات

"کوردستان" گۆڤاری "بلاوکەرەوێ بیری حیزبی دیموکراتی کوردستان" لە ژمارە یەکەمی سالی یەکەمی دا که لە ١٥ ی سەرماوەزی ١٣٢٤ بەرامبەر ٦ ی دێسەمبەری ١٩٤٥ لە ژێر ناوێشانی "حیزبی دیموکراتی کوردستان" نوسیویتی:

"لە دواي ئەوێ لە هەوێ مانگی خەزەلۆەر (ابان) ی ١٣٢٤ حیزبی دیموکراتی کوردستان لە مەهاباد داندرا و بەیاننامە ی خۆی بلاو کردەوێ لە پۆژی ٢ ی ٨ ی ١٣٢٤ دا هەوێ کۆنگرە ی خۆی که تیکەل بو لە سەران و نوێنەرانی کوردان بە تەرتیبی ژێرو.

ئاڭكۆ و ئارارات:

ئاڭاي عومەر خانى جەلالى، ئاڭاي شېخ حەسەن، ئاڭاي شېخ كى، ئاڭاي حەسەن ئاڭاي دلایى، ئاڭاي عەبدوﻻ ئاڭاي ملان. ئاڭاي فەخرى.

۲. سۆما، برادۆست، دەشت، مەرگەوەر:

ئاڭاي عومەر خان شەرىفى، ئاڭاي تاهىرخانى سەكۆ، ئاڭاي عەباس ئاڭاي فەنەك، ئاڭاي قۆيتاس ئاڭا مەمەدى، ئاڭاي حاجى وەتمان، ئاڭاي شىرۆ، ئاڭاي عەبدى، ئاڭاي حەسەن تىلو، ئاڭاي تەمەرخان، ئاڭاي مراد، ئاڭاي نوركو، ئاڭاي زىيد، ئاڭاي عەزۆ، ئاڭاي حەسەن ھەنارە، جەنابى ئاڭاي حاجى سەيد عەبدوﻻ ئەفەندى.

۳. شۆ:

ئاڭاي موسا خانى زەرزا، ئاڭاي قەرەنى ئاڭاي زەرزا، ئاڭاي مىرزا سەعید، ئاڭاي قازى محەمەد، ئاڭاي كاك حەمزە.

۴. سندوس

ئاڭاي ئەحمەدى كاخزر، ئاڭاي قاسم ئاڭاي پىرۆتى، ئاڭاي محەمەد ئەمىن ئاڭاي پىرۆتى.

۵. لاهىجان

ئاڭاي عەبدوﻻ ئاڭاي قادرى، ئاڭاي كاك مامەند قادرى، ئاڭاي كاك حسين محەمەدى، ئاڭاي پىرۆت ئاڭاي ئەمىر عەشایر، ئاڭاي محەمەد ئەمىن ئاڭاي پىرۆتى.

۶. پىران

ئاڭاي محەمەد ئەمىن ئاڭا، ئاڭاي قەرەنى ئاڭا.

۷. میانداوا:

ئاڭاي محەمەد حسين خان سەیفى قازى.

۸. بۆکان:

ئاڭاي عەبدوەرەحمان شەرەفكەندى، ئاڭاي رەشىد عەلىزادە.

۹. مەنگور:

ئاڭاي ئىبراھىم ئاڭاي ئەدھەم، ئاڭاي مام حەسەن، ئاڭاي كاك سلیمان، ئاڭاي كاك حەمزە، ئاڭاي مین ئاڭا.

وہ باقى برايانى كورد تەشكىل دا و له لایەن سەران و رەوشنڤىكرانى حیزبەوہ نوتقى زۆر چاك داير به ديموكراتى و يەكەتى ئىراد كرا. لەم كۆنگرەدا ھەمو لکەكانى حیزبى ديموكراتى كوردستان تەسویب كرا و

ئوینەری تاییه‌تی‌یان بۆ داندرنا. هەریه‌ك له جێی خۆیان دامەزران و دەستیان بە‌کار کرد.

هەژار هۆنەری جەوانی کوردستان ئەم شیعرا‌نە‌ی خوارە‌وه‌ی که باسی دیموکرات دە‌کا خۆیندە‌وه:

دیموکراتمان دە‌وئ

حەوت سالی ئاگری شە‌ری دونیا‌یه دایسا
 دیزە‌ی شە‌ری تیا دە‌کوئی گۆشتی پیر و جە‌وان
 میلیۆن‌ها جە‌وان تە‌رو تازە نە‌ونە‌مام
 ملیۆن‌ها بە‌ عیلم و هونەر نابیفە‌ی زە‌مان
 ئی‌سکیان کرا بە‌ خوار‌دە‌مە‌نی کرم و موروما
 سە‌ریان کرا بە‌ گۆ‌ له مە‌یدان فری‌ دران
 سە‌د هە‌زار شار و دی‌هات تی‌کدران بە‌ بۆم
 بی‌ستر له وه‌زعی مە‌ملە‌کە‌تی کوردی بارزان
 بۆ‌چی هە‌لایسا؟ لە‌بەر ئاسایشی بە‌شەر
 ریشە‌ی فە‌ساد و زو‌لمی بێ‌تئی له روی جی‌هان
 می‌للە‌ت بچوک و گە‌وره حە‌قی وه دە‌س کە‌وئ
 مە‌ئمور و شا له خۆ‌ی بی‌ چه‌ جای خە‌ت و زمان
 کوردیش نە‌خو بە‌ شەر بو کە‌چی هەر دە‌یان کوژن
 ورده و ئە‌سیره دی له عی‌راق و له کوردسان (١)
 وا دیاره‌ هی ئە‌وانه لە‌بەر نە‌فعی شە‌خسی‌یه
 کئی راستە‌؟ قە‌ولی سابیتە‌ بی‌جگە‌ له روسە‌کان؟
 ئە‌و لە‌شکری که فە‌تح و زه‌فە‌ری یا‌وه‌ری و بی‌ه
 بە‌ی‌داغی سوری داس و ستاره و چه‌کوچ نیشان
 ئە‌و لە‌شکرە‌ی بە‌ ئە‌مری ستالینی پێ‌شە‌وا
 بە‌ی‌داغی فە‌تح و مە‌ردی له سەر بی‌رلە‌نی چه‌قان
 ئە‌و لە‌شکرە‌ی که مستی گری‌ کردوه و دە‌لی
 زالم له کوئی‌یه تی‌کی شکینم دە‌م و ددان
 وا ئە‌و بە‌زە‌یی بە‌ حالئ مە‌دا هاتوه که بۆ
 کورد بی‌ کە‌سن له گیتی و بی‌ جین و بی‌ نە‌وان
 بۆ‌چی دە‌بی‌ له ریزی بە‌شەر کوردی چاره‌رە‌ش
 نانی نە‌بی‌ زمانی نە‌بی‌ تام نە‌کا ژیان
 پێ‌ویستە‌ قە‌ومی کورد وه‌کو سایی بە‌شەر

ئىمەش لە ساپەى ئو لوتفى قىمەتى
 دەستمان لە دەستى يەك دەگرين زۆر بە روح و گيان
 حيزبىكى ساز دەكەين و ديمۆكراتمان دەوئ
 فارس چلۆنە كورد دەيهوئ بئ وەكو ئهوان
 مەئور لە خۆم بئ هەرچى گوتى چاكە تئى دەگەم
 خویندن زمانى خۆم بئ گەلئك زوى دەكەم پرهوان
 گەر حاسلم لە خۆمى خەرج كەم چە زو دەبئ
 دانئم مەتەب لە شارى و مەكتەب لە دئيهكان
 ئه و قەومە پاكى فئىرى سەواد و عيلم دەبئ
 بئگانه چيدى پئم نەلئ كورد وەحشى يەو نەزان
 ئهى گەورەكانى كورد موبارەك بئ كۆمەئو
 تەوفىقو بئ لە لايەنى خەللاقى بئ مەكان
 يا رەب بژى بە فەتح و زەفەر لەشكرى قزل
 هەر چەرخ و خول بە مەيلى ستالين بدا زەمان (٢٦)
 چەند كەسى تر لەم كۆبونەوانەدا شيعرو وتاريان خویندەو وە لەوانە
 خالەمين شيعرىكى خویندۆتەو وە كە لە هەمان ژمارەدا بئاو كراو تەو وە.
 لەم كۆنگرەيەدا قازى محەمەد بە سەرۆك و پئشەواى حيزب و چەند كەس
 بە ئەندامى كۆمىتەى ناوهندى هەل بژيردران. ناوى ئەندامەكانى كۆمىتەى
 ناوهندى لە هەمو سەرچاوەكان دا وەكو يەك نين. بەلكو هەندئ جياوازىيان
 تئ دايە. ئيگلتن بەمجۆرە ناوى بردون:
 حاجى بابەشئخى سيادەت، محەمەد حسيئ سەيفى قازى، مەنافى
 كەرىمى، سەيد محەمەدى ئەيوبيان، عەبدولرەحمانى ئئلخانى زادە،
 ئيسماعيلى ئئلخانى زادە، ئەحمەدى ئيلاهى، خەليلى خوسرەوى، كەرىمى
 ئەحمەدين، حاجى مستەفا داودى، محەمەد ئەمين موعىنى، مەحمود وەلى
 زادە، محەمەد رەسولى دئشاد، محەمەد ئەمين شەرەفى، عەبدولرەحمانى
 زبىحى (٢٧)
 لەو لیستانەى بئاو كراو تەو وە هەندئ ناويان تئ دا نیه، كەچى لە بەلگە
 بئاو كراو كەنى ئه و سەردەمەدا ناويان براو وەكو:
 سيد محەمەد تەهازادە كە لە هەمو بۆنە سياسى يەكان دا بە ناوى
 "معاونى حيزب" واتە پلەيهكى وەكو سكرتئىرى كۆمىتەى ناوهندى دواو و،
 سەيد عەبدوئلى گەيلانى و، عومەر خانى شكاك و، زيرۆ بەگى هەركى و،

رەشید بەگی جیھانگیری، که هەر چواریان وهکو له پیشهکی مهتنی "پهیمانی یهکیتی و برابری کوردی - نازهری" دا نوسراوه به ئەندامی کۆمیتەی ناوهندی حیزب ناو براون.

ئەگەرچی یهکهمین بهیاننامهی خۆناساندنی حیزب به خهڵک و، دانانی یهکهمین مهرامنامهی و، ههوهڵ کۆنگرهی له سههرتای مانگی خهزهلوهردا بوه، کهچی حیزب ههمو سالی بۆ یادی دامهزراندنی خۆی له رۆژی ۲۵ ی گهلاویژدا ناههنگ ئەگێڕێ هۆی ئەمهش ئەگهڕێتهوه بۆ ئەوهی که ح د ک خۆی به درێژهی کۆمهلهی ژ. ک دا ئەنێ و، ژ. ک یش وهکو خۆی له رۆژنامهی کوردستان له ۲۵ ی گهلاویژدا دامهزرا بو.

رۆژنامهی کوردستان، لهم بارهیهوه، به ناوێشانی "جێژن و چراخانێ" نوسیویتی:

"رۆژی ۲۵ ی گهلاویژ به بۆنهێ رۆژی پینجهمین سالی دامهزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان له بهر ههیوان و چهساری عهمارهتی پێشهوا جیژنێک گیرا بو. لهم جیژنهدا تهواوی ئەهالی شیرکهتیان کرد و شیرینیات و چا و میوهجاتیان مهسرهف کرد. جیژن له سهعاتی ۱ ی پاش نیوه رۆ دهست پێ کرا. دهرووبهری عهمارهتی پێشهوا به ئالای سیپهنگی کوردستان و وینهی پێشهوا ی موعهزه م پارا بوهوه و شهوێ سهعات ۷ بهرنامهی جیژن دهست پێ کرا و به بۆنهێ ئەم جیژنه له لایهن ئاغا یانی: عهلی خوسرهوی، سهید محهمهد تههازاده، دلشاد رهسولی، سهید محهمهدی چه میدی، جهعفر کهریمی، ووردی، سدیقی، سهید عوبهیدولای تههازاده، عوسمان دانش، محهمهد ئەمین قادری، کاک ئەمین شهرفی.. نوتق و مهقالات و ئەشعار خویندرایهوه و دهنیوان نوتقهکان دا بیوچان مۆزیککی میلی کوردستان دلی حازرانی فینک دهکرد و جیژن له سهعاتی ۱۲ زۆر به خۆشی دوایی هات." (۲۸)

هەر له ههمان ژماره دا سهید محهمهدی چه میدی وتاریکی به ناوێشانی "موبارهزه ی ئازادی و دیموکراسی ئیمه پێی ده پینجهمین سالی خۆی نا" ههمان بابتهی دوباره کردۆتهوه.

۳. ۳. مهرامنامهی حیزبی دیموکراتی کوردستان

ح د ک هەر له و ماوهیه دا مهرامنامهی خۆی دارشت و له مانگی سه رماوهزی ۱۳۲۴ دا بلاوی کردهوه. تیگستی تهواوی بهمجۆره بو:

فه سلی یه که م

۱. ناوی حیزب: حیزبی دیموکراتی کوردستانه.

حیزب له سهر ئهم بناغانه دامهزراوه: حهقیقهت، عدالهت، تهمه‌دودن. ههمو نیزامنامه و قانونه‌کانی حیزب پاش په‌سند کرانی له لایهن کۆنگره‌وه جیبه‌جی ئه‌کرین.

۳. قه‌له‌م و گو‌له‌ گهنم بۆ عه‌لامه‌تی حیزب قوبول کراره.

فه‌سلی دوهم

۴. له قۆناغی ئیستادا گه‌وره‌ترین ئامانجی حیزب بریتی‌یه له‌وه‌ی که له ناو سنوره‌کانی ده‌وله‌تی ئێران دا، پارێزگاری مافه‌کانی کورد بکا و بۆ جێگیر کردنی پێگه‌ی خودموختاری هه‌لبژێرئ. له ههمو ئهو ئه‌یالات و ولایاتانه‌دا که به درێژایی میژو کوردیان تی‌دا ژیاوه و زهمه‌تی کێشاوه، هه‌روه‌ها له کوردستان ئه‌بێ له سهر بنچینه‌ی دیموکراسی، قازانجه‌کانی کۆمه‌لانی خه‌لك ره‌چاو بکری، ئه‌بێ بێ گویدانه جیاوازی میلی و مه‌زه‌بی، بۆ هه‌لبژاردنی نوێنه‌ر بۆ مه‌جلیسی شورای میلی مافی وه‌کو یه‌کیان هه‌بێ.

۵. ئامانجی حیزب بریتی‌یه له په‌ره‌پێدانی دیموکراسی، له سهر ئهو بنچینه‌یه تی ئه‌کووشی بۆ خووشی مرۆفایه‌تی.

۶. حیزب هه‌یج دوژمنایه‌تی و ناکوکی‌یه‌کی له‌گه‌ل حکومه‌تی ناوه‌ندی نیه، به‌لام ئه‌یه‌وئ به پێگای هه‌یمنانه تی بکووشی بۆ گه‌شه‌پێدانی فه‌ره‌نگ و له‌شساخی و کشتوکالی گه‌لی کورد، که له ئه‌نجامی ده‌سه‌لاتی چه‌وسینه‌ران دا، به دواکه‌وتویی ماوه‌ته‌وه، بۆ ئه‌مه‌ش داواکاری مافی خودموختاری میلی‌یه.

فه‌سلی سێهه‌م

۷. ههمو مالیات و عه‌وازی به شیوه‌ی زه‌روری کۆنه‌کرێته‌وه، له‌سه‌ر بنچینه‌ی بودجه‌ پێک ئه‌خری و دابه‌ش ئه‌کری.

۸. یه‌که‌مین هه‌نگاوی میلی ئه‌وه‌یه ده‌س ئه‌کا به ئاواکردنه‌وه‌ی ولات و په‌ره‌پێدانی پێکخراوه‌ی ئابوری و سیاسی، له به‌ر ئه‌وه زیاده‌تر له ۳۰% ی مالیاتی کۆکراوه به حکومه‌تی مه‌رکزی بدات.

۹. ئه‌بێ ههمو مه‌ئهورانی کیشوهری و سیاسی و دائیره‌کانی کشتوکال کورد بن. حکومه‌تی میلی هه‌ر کاتی به پێویستی زانی پاوێژکارانی بیگانه بانگ ئه‌کا. ههمو کاره‌کانی کۆمه‌لایه‌تی و ده‌وله‌تی و دادگوسته‌ری ئه‌بێ به زمانی کوردی بنوسرین و به‌پێوه‌ ببری.

۱۰. حیزب تی ئه‌کووشی بۆ گه‌شه‌پێدانی کشتوکال ماشین بکری و، هه‌ول ئه‌دا ئه‌و به‌رووبه‌می جوتیاران به‌ره‌می ئه‌هینن به باشی بفروشری.

۱۱. حیزب تی ئەکۆشی بۆ ئاوه‌دانی و پاراستنی له شساخی دێهات و، بۆ نه‌هه‌یشتنی ئەو کۆسپانه‌ی له‌پێی هاتوچۆدایه له دێیه‌که‌وه بۆ دێیه‌کی تر.
 ۱۲. حیزب به بی جیاوازی نه‌ته‌وايه‌تی و قه‌ومی و مه‌زه‌به‌بی حیمایه‌ت له ژيانی سیاسی و ئابوری و فه‌ره‌ه‌نگی و له‌شساخی هه‌مو زه‌حمه‌تکێشان ئەکا که له کوردستان ئەژین.
 ۱۳. به مه‌به‌ستی په‌ره‌پیدانی زانست و شارستانیتی له ناو خه‌لکی کوردستان دا، خۆیندنی قۆناغه‌کانی سه‌ره‌تایی و ناوه‌ندی ئەکریته ئیجباری و له هه‌مو قوتابخانه‌کان دا ئەبێ به زمانی کوردی ده‌رس بخوینرێ.
 ۱۴. بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی زانین و ژیان و شارستانیتی خه‌لک، ژماره‌یه‌کی زۆر ناوه‌ندی زانستی، کتێبخانه، قه‌رائه‌تخانه، کلوب، تیاتر و مه‌یدانی وه‌رزش، دا‌ئه‌مه‌زێنێ.
 ۱۵. هه‌مو مه‌نمورانی کوردی که له ئەیالات و ولایاتی تر دا له ئیداره و ئەرتەش دا کار ئەکه‌ن ئەبێ بگه‌رپینه‌وه کوردستان.
 ۱۶. حکومه‌تی میلی به له به‌ر چاو گرتنی قازانجه‌کانی خۆی پێوه‌ندی فه‌ره‌ه‌نگی و ئابوری له گه‌ل ده‌وله‌تانی تر، له پله‌ی یه‌که‌م دا له گه‌ل ده‌وله‌تی گه‌وره‌ی یه‌کیته‌ی سو‌فیتی، دا‌ئه‌مه‌زێنێ.
 ۱۷. حکومه‌تی ناوچه‌یی کوردستان له هه‌مو کۆنفرانسه جیهانی‌یه‌کان دا که بۆ ژيانی مرو‌قایه‌تی ئەبه‌سترین، به پێی ژماره‌ی خۆی، دا‌وا‌ی به‌شدار بون ئەکات.
 ۱۸. حکومه‌تی خودم‌وختاری کوردستان ئەبێ ده‌سه‌لاتی هه‌بێ که ئیمتیازی ده‌ره‌ینانی کانه ده‌ره‌ینرا و و ده‌رنه‌هینراوه‌کانی کوردستان بدات به هه‌ر که‌سێ که بیه‌وێ.
- فه‌لسی چواره‌م
۱۹. حکومه‌تی میلی بۆ دا‌بین‌کردنی پێویستی‌یه‌کانی خه‌لکی کوردستان به‌رپێگای هه‌رزان و په‌حه‌ت به توندی دژی سه‌له‌م و گران‌فروشی و موخته‌کیان پانه‌وه‌ستن.
 ۲۰. حکومه‌تی میلی په‌ره به ئابوری کوردستان ئەدا و له هه‌مو شاره‌کان دا کارگه دا‌ئه‌مه‌زێنێ، ئەبێ ده‌ستی گلا‌وی ئیستیعمار له سامانی سروشتی ئی‌مه‌ بپێ، ئەبێ بۆ خۆمان سود له‌م سامانه وه‌ر‌ب‌گیرین و له هه‌مان کات دا سود به مرو‌قایه‌تی‌یه‌ش بگه‌یه‌نین.
 ۲۱. ئەبێ له هه‌مو کاروباری سیاسی و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تی دا ژنان وه‌کو بیاوان مافی وه‌کو یه‌کیان هه‌بێ.

ئەبى مافى كەمە نەتەوھىيەكانى كە لە كوردستان ئەژىن وەكو نازەربايجانى، ئەرمەنى و ئاسورى، بە تەواوى دابىن بكرئ.

حىزبى ديموكراتى كوردستان سەرماوھى ۱۳۲۴ (۲۹)

ئىكۆلئىنەوھى بەرنامەكەى ح د ك دەرى ئەخات كە زۆرى پىوئىستىيەكانى گەشەكردنى ژيانى كۆمەلى كوردەواری ئەوسای گرتۆتە خوئى:

چارەسەر كوردنى كىشەى نەتەوھىيە كورد لە چوارچىوھى دەولەتى ئىران دا لە سەر بنچىنەى "خودموختارى مىلى" و، نەهئىشتنى چەوسانەوھى نەتەوھىيە، دىنى، مەزەبى، لە نىوان كورد و كەمەيەتىيەكانى وەكو نازەرى و ئاسورى و ئەرمەنى و، لە نىوان ژن و پىاودا، لە ژىر سايەى دەسلەلاتى حكومەتى كوردستان دا... گرنگترىن لايەنى سىياسى و؛ گەشەپىدانى كشتوكاڤ و ماكىنەدار كوردنى و، دابىنكردنى بازارى ساخكردنەوھى بەرئوبمەكانى و، دەرھىنانى سامانى ژىرزەمىن و، دامەزراندنى كارگەى پىشەسازى و، كوردنەوھى پىگاوبان و، دابەشكردنى دەرمامەتى باج لە نىوان دەسلەلاتى ناوچەى و ناوھندى دا بۆ دابىنكردنى پىوئىستىيەكانى خەرجى گەشەپىدانى پۆشنىبىرى، ئابورى، كۆمەلايەتى، گرنگترىن لايەنى ئابورى و؛ بە كوردى كوردنى زمان و بەرنامەى خوئىندن و، بە ئىجبارى كوردنى خوئىندنى قۇناغى سەرھەتايى و ناونجى بۆ كچ و كورپ و، دانانى پىوشوئىنى گەشەپىدانى ژيانى پۆشنىبىرى و كۆمەلايەتى... گرنگترىن لايەنى بەرنامەكە بون.

ئەم بەرنامەيە لە لايەن دانىشتوانى كوردستانەوھ پشتيوانىيەكى زۆر و قولى لئ كرا، پەخنەى ھەرگەورە كە لە بەرنامەكە گىراوھ: باس نەكردنى ھىچ جۆرە چارەيەك بو بۆ گىروگرفتى دژواری پىوھندى زەوئىدارەكان و جوتيارانى بئ زەوى.

لە پوانگەى كاربەدەستانى ئىرانەوھ، ئەم مەرنامەيە لە گەل "قانونى ئەساسى" ناكۆك و نەگونجاو بو چونكە كوردستانى ئەكرد بە "دەولەتئىكى تەواو جىاواز" لە ئىران. بۆ سەلماندنى ئەم قەسەيەش: جۆرى دابەشكردنى باج و داھاتى ناوچەكە لە نىوان حكومەتى خودموختار و دەسلەلاتى ناوھندى دا و، يەكخستنى ناوچە كوردنشىنەكان و، ھەلئىزاردنى ئەنجومەنى ئەيالەتى و ولايەتى كوردستان ئەكاتە بيانو. (۳۰)

۳. ۴. ھەلگەردنى ئالای كوردستان

مانگى سەرماوھى سالى ۱۳۲۴ سەرانسەرى نازەربايجان ھات بوھ جۆش و خرۆش. فیدايىيەكانى فىرقەى ديموكراتى نازەربايجان پەلامارى ناوھندەكانى دەسلەلاتى حكومەتبان ئەدا. تەورىز و شارەكانى تریان يەك لە

دوای یهك گرت. فیداییه‌کانی دیموکرات و خه‌لك دهوری ناوه‌نده‌کانی ئه‌رتەش و ژاندارمی ره‌زائیه‌یان دابو.

كوردە‌كانی دهوری ورمی له مه‌دا به‌شدار بون. هه‌واله‌كانی ئهم بزوتنه‌وه جه‌ماوه‌ریه‌ گه‌بشت بوه كوردستانیش. پوژی ۲۶ ی سه‌رماوه‌ز خه‌لك، به هاندانی هه‌ندئ له سه‌ركرده‌كانی حیزبی دیموکراتی كوردستان، هه‌لیان كوتایه سه‌ر "شاره‌بانی مه‌هاباد" كه دوایین نیشانه‌ی پو‌اله‌تی ده‌سه‌لاتی تاران بو. پاش ته‌قوتوۆكی كه‌م گرتیان. ئالای حكومه‌تی ئێران داگیرایه خوار و، ئالای كوردستان له جیگه‌ی هه‌ل كرا. خه‌لك ئه‌یان ویست له باتی زه‌بیحی و هاوړی گیراوه‌كانی ژاندارم و فه‌رمانبهره گیراوه‌كانی ئێران به بارمه له لای خۆیان گل بده‌نه‌وه، تا كاربه‌ده‌ستانی تاران ئه‌وان ئازاد نه‌كهن، ئه‌مانیش ئه‌وان به‌رنه‌ده‌ن. قازی محمه‌د ئهم كاره‌ی به لاهه په‌سند نه‌بو. ئه‌وانه به‌ردران.

كوردستان هات بوه جو‌ش. به دوای مه‌هابادا له شاره‌كانی نه‌غه‌ده و بوكان و، له زوړ شوینی تر ئالای كوردستان هه‌ل كرا. هه‌لكردنی ئالای كوردستان پوداویکی میژویی بو له ژبانی سیاسی خه‌لكی كوردستان دا. لی‌ده‌دا بو نمونه ئاهه‌نگی هه‌لكردنی ئالا له ۳ شار وه‌كو بلاوكراوه‌كانی ئه‌وسا نوسیویانه، ئه‌گپینه‌وه:

۳. ۴. ۱. هه‌لكردنی ئالا له مه‌هاباد

گوژاری "كوردستان" له ژماره‌ی سه‌هه‌می دا له ژیر سه‌ردی‌ری "هه‌لكردنی ئالای موقه‌ده‌سی كوردوستان له مه‌هاباد" نوسیویتی:

"هه‌روه‌كو له پیش ده‌رهاتی كوردستاندا عه‌رز كرا پوژی ۲۶ ی سه‌رماوه‌ز ته‌واوی نوینه‌ره‌كانی ئه‌هالی كوردستان له شاری مه‌هاباد كو‌بونه‌وه. له سه‌عات ۱۰ ی به‌یانی له كانگای حیزب ئالای كورد به حوزوری ده‌هه‌زار نه‌فه‌ر هه‌لكرا و له كاتیك دا ده‌سته‌ی موزیک مارشی میلی لئ ده‌دا و له سه‌رتاسه‌ری شه‌قامی وه‌فایی‌دا سه‌فی نیزام كه لوله‌ی تفه‌نگ و موسه‌لسه‌ل و سه‌رنیژه‌یان ده‌دره‌وشا، ده‌سته‌ی لاوان و قوتابیه‌كانی مه‌كته‌ب، كچ و كو‌ر، له لای راستی ئالا له حه‌ره‌كه‌تدا بون، گه‌وره و چوكی مه‌هاباد هه‌یه‌ت و نوینه‌رانی حیزبی دیموکرات له پشت سه‌ری ئالا سه‌ری ته‌عزیمیان بو دانه‌واند بو، بو ئیحتیرام چه‌په‌یان لئ ده‌دا و هورایان ده‌كیشا، و، پیشه‌وا‌ی موعه‌زه‌می كوردستان جه‌نابی قازی محمه‌د وتاریکی به‌تینی له باب‌ه‌ت ئالای موقه‌ده‌سی كوردستان ئیراد فه‌رمو.

هه‌لێكردى ئالای له نه‌غه‌ده
 مه‌راسیم و نه‌سبى ئالای له‌سه‌ر عه‌ماره‌تى هه‌یه‌تى ره‌ئیسه‌ى میلی
 كوردستان جێژنه‌ى دوایى هات. (٣١)

٣.٤.٢. هه‌لێكردى ئالای له نه‌غه‌ده

گۆژارى "كوردستان" له ژماره‌ى دوهمى دا له ژێر سه‌ردێرى "هه‌لێكردى
 ئالای موقه‌ده‌سى كوردوستان له نه‌غه‌ده" نوسيویتى:

"به پێى ده‌ستورى هه‌یه‌تى ناوه‌ندى حیزبى دیموکراتى كوردوستان
 برایانى خۆشه‌ویست: ئاغای حسینی فروه‌هر، عه‌لى خوسره‌وى پوژی ٢٦ ی ٩
 ی ٢٤ مه‌مور کران كه ئالای موقه‌ده‌سى كوردوستان له نه‌غه‌ده هه‌لێكه‌ن.
 ده‌سه‌بجێ ئه‌و نوێنه‌رانه وه‌سانلی حه‌ره‌کتیان ساز کرد. بۆ جێى ئه‌م‌رکراو
 حه‌ره‌کتیان کرد و پوژی ٢٧ ی ٩ ی ٢٤ گه‌یشتنه نه‌غه‌ده و به بێ ئه‌وه‌ى
 مه‌عتهل بن ده‌ستورى چه‌قاندنى سادر کراو جۆشوخروشیكى بێ غایه‌ت له
 دانیشتوانى نه‌غه‌ده و ده‌وروپشتى په‌یدا بو له پاش ٣ سه‌عات له ئاخ‌رین
 نوقته‌ى ئه‌تراف ئا‌غایان و دێهاتى و ژن و منداڵ له حیزبى دیموکرات
 کۆبونه‌وه و فیداییانى موسه‌لله‌ح سواره و پیاده نزیکی ٧٠٠ نه‌فه‌ریکیان
 ته‌شکیل دابوو، وه‌سانلی ئه‌و جێژنه له هه‌مو قیسه‌مه‌توه به هه‌یه‌تى ئه‌و
 نوێنه‌رانه و ئا‌غایانى ئه‌حمه‌دى قادری ره‌ئیسى حیزبى دیموکراتى كوردستان
 لکی نه‌غه‌ده، کاک مه‌مه‌د قادری، ئاغای غولام ره‌زاخان خوسره‌وى، ئا‌غایان
 ئه‌حمه‌دى عوزیری و ئیبراهیم ئیره‌جمه‌ندى موکرى و... و قاسم ئاغای پیرۆتى
 و کاک بايز و میرزا ئیبراهیم ره‌ئیسى شاره‌بانى حازر کرا.

پوژی چوارشه‌ممو سه‌عات ٩ ی به‌یانى جێژنه ده‌ست پێ کرا و قوتابیانى
 کورد و ئه‌رمه‌نى و ئاسورى به سرود خوێندنه‌وه له مه‌حه‌للى جێژنه‌دا ئاماده
 بون. برایانى خۆشه‌ویست ئاغای فروه‌هر و خوسره‌وى ئالای موقه‌ده‌سیان بۆ
 به‌شى سواران که له شه‌قام ئاماده بون برد. وه‌ختیکى ئالاکه وه ده‌رکه‌وت
 هه‌زار تیر به ئیفتیخارى دیتنى ئالای هاوێژرا. سواره‌کان ئالایان وه‌رگرت و بۆ
 کانگای حیزبى دیموکرات چون وه تا گه‌یشتنه بینای حیزب هه‌رچه‌ند قه‌ده‌م
 گاوگه‌ردون ده‌کرا. خه‌لکی لێکدا لێکدا چه‌پله‌یان لێ ده‌داو هورایان ده‌کیشا
 له‌وه‌خته‌دا به جاریک هه‌زار نه‌فه‌ر بۆ زیاره‌تى ئالای موقه‌ده‌س هێرشیان
 برد و، له پاش زیاره‌تى عموم ئالای موقه‌ده‌س هه‌لکراو سلاوى ئالای خوێندراوه
 و، سه‌دویه‌ک نه‌فه‌ر فیدایی موسه‌لله‌ح هه‌ر یه‌ک سێ تیریان به‌تال کرد له
 پاش ئاغای ئیبراهیم ئیره‌جمه‌ندى نوسه‌رى حیزبى دیموکراتى لکی نه‌غه‌ده

بوتقینکی راجیع به نازادی به عهزمهتی ئالای موقهدهس ئیراد کرد که به چهپله لیدانیککی زۆر دوایی هات. له پاش وی سرودی میلی له لایهن...

ئینجا برای خوشهویست ئاغای خوسرهوی به دهنگیککی بهرز و شیرانه گوزاریشی خۆی داو له بابته ئالای کوردستان و شههیدانی ریگای نازادی و حکومهتی کوردستانهوه نوتقیکی زۆری ئیراد کرد که تهئسیریکی زۆری له ناو خهئگی کرد و به هورا و چهپله لیدانیککی زۆر تهواو بو.

سرودی "ئهی رهقیب" له لایهن لاوانهوه خویندراوه.

برای بهرز حسینی فروهر له وهسفی ئالای موقهدهس چند وتهیهکی ئیراد کرد که جیگای تهقدیر بو. له دوایی دا کۆپی ئاغای تهقی خان له تهرهف نههالییهوه جیژنه پیروزی له حیزبی دیموکرات کرد و عیدهیهکی زۆر له بریایان له وهسفی ئالای کوردستان ههریهک به جۆریک چند وتهیهکیان فهرمو.

ئینجا برای خوشهویست ئاغای خوسرهوی لای خوین گهرم دوایی به نمایش هینا و خهئگی، به دلئیکی شادهوه، دهم به دوعاوه بۆ ئالای موقهدهسی کوردستان و میلیهتانی نازادی خوا، بلاءهویان لئ کرد... (۳۲)

له ئاههنگی ههئکردنی ئالای کوردستان له نهغهده، کوردهکانی عیراق بهشدار بون. وهکو رۆژنامهی کوردستان دواییتر بلاءوی کردۆتهوه، محهمهده محمود لهو رۆژهدا ئهم وتارهی خویندۆتهوه:

"گهورهکانم! ئهی گهلی بهشهرهف! خوشهویستان و پراوهستاوان!
ئهی کریکار و فهلاح و سهپان و پآلهی کوردی به نرخ!

رۆژهها بهسههر شۆپشی میلی پیروزی کوردا ههلات و تیری دوژمن کهلله و سینگی بهچهکشیرانی کوردی پیکا و خاکی کوردستان لاشهی جهوانانی گرته باوهش. چیاو دۆل و دهشتهکانی کوردستان پره له گۆرستانی دلیران و نهبهزانی کورد که له پیناوی ریگای نازادی دا، له پیناوی ههئکردنی ئالای موقهدهسی کوردا گیانی پاکیان له لاشهیان جیاواز بووه.

ئهی برای کوردا! شۆپشهکانی دیاربهکر، دهرسیم، سلیمانی، ئامیدی، بارزان، ههمو نیشانهی ئهو جهوانمهردییهیه که بۆ نازادی کراوه. ئهمرۆ، ئهمرۆ که گهورهترین و پیروژترین رۆژه بۆ کورد، ئهبینن ههئۆی به هیزی کورد به چنگی ئاسنینی خۆی ئهو ئالا پیروژه ههئدهکا. بهئۆی ئهو ئالایه ههئ ههئکات که له سههرتای میژوهوه کورد خۆی بۆ بهخت کردوه.

روایان! پیروزبایی خۆم پێشکەشی هەمو کوردێک و هەمو میلله‌تیکی
 ئازادبخوایه ده‌که‌م.

ئە‌ی ب‌رای ک‌وردا! ئە‌زانی ئالای خۆشه‌ویست چه ئامۆژگاری‌یه‌کت ده‌کا؟
 ئە‌لی بۆ کۆبو‌نه‌وه‌یه‌کی بێ جیاوازی گه‌وره و بچوک، ئاغا و کریکار، قوتابی و
 شوان و فه‌لاح و ژن و پیاو، مندال و کچ، هەمو پێکه‌وه به‌یه‌ک‌دل بۆ یه‌ک
 ئامانج تێ ئە‌کوژن، هه‌ول ده‌ده‌ن. دیسان ده‌لی:

ره‌نگی سورم نیشانه‌ی جه‌نگاوه‌ری و نه‌به‌زی گه‌لی کورده.
 ره‌نگی سپیم ده‌لی میلله‌تی کوردی نه‌جیب گیانیکی پاک و راستی هه‌یه.
 ره‌نگی سه‌وزم هاوار ده‌کا خاکی کوردستان پ‌ره له‌ ده‌غل و دان، کانگای
 زیو و زیو. ئە‌ی کورد هەمو به‌ گیانیکی خاوینه‌وه و، بیره‌وه‌ری‌یه‌کی پاک و
 راسته‌وه، هەمو پێکه‌وه که‌لک له‌ کوردستانه‌که‌تان وه‌ر گرن.
 دیسان ده‌لی:

ئە‌ی فه‌لاح، ئە‌ی کریکار و پالە‌ی کورد، دل‌ت له‌ خۆت نه‌مێنێ له‌ سه‌ر
 نیشانه‌ی پاک‌ی و راستی نیشانه‌ی ته‌ه‌ه‌لا و هه‌ولێ ده‌سی تۆ ئە‌و دو گو‌له
 گه‌نم و جۆیه هه‌میشه به‌ پێش چاوته‌وه‌یه پێت ئە‌لێت هه‌ول بده، ئیش بکه و
 ولاتت بلێند بکه‌روه.

ئە‌ی کورد دیسان ئالاکه‌ت ئە‌لی و ئە‌مرت بێ ئە‌کات سه‌رکه‌وتنت و
 گه‌وره‌یی‌ت له‌ خۆیندنايه، ژن و پیاو، کوپ و کچ به‌ جارێ بخوینن چونکی
 خویندن هەمو میوه‌یه‌کی خۆشی و زینده‌گانی پێوه‌یه. کردگاریش تیشکی
 پ‌وژی خۆی به‌سه‌ر هەمو سیفاتی جوانی ئینسانی دا بلاو ئە‌کاته‌وه و جوانتری
 ئە‌کا.

ئە‌ی کورد ئێمه‌ش به‌رامبه‌ر به‌ ئامۆژگاری‌یه‌کانی ئە‌لێین:
 ئە‌ی ئالاً په‌یمان‌ت ئە‌ده‌ین، هەمو پێکه‌وه به‌یه‌ک‌دل به‌ ته‌نیکی
 ئاسنینه‌وه هه‌ول بده‌ین ب‌بینه‌ سه‌رت. راست ب‌ین. ئیش بکه‌ین. بخوینین.
 ئە‌ی کورد ئالاً په‌رمزانه له‌ دوا‌ی هه‌لکردنی نرخ‌ی هینانه خواره‌وه‌ی
 قوربانی کردنی هەمو میلله‌تی کورده.

ئیتر ب‌ژی کورد و کوردستان
 ب‌ژی پێشه‌وا‌ی یه‌کێتی جه‌ماهیری شوره‌وی سۆسیالیستی مارشال ستالینی
 مه‌زن.

ب‌ژی هەمو میلله‌تیکی ئازادبخوایه. " (٣٣)

٣.٤.٣. هه‌لگردنی ئالآ له بۆکان

پۆرژنامه‌ی "گوردستان" له ژماره‌ی یه‌که‌می دا له ژێر سه‌ردێری "هه‌لگردنی ئالآی موقه‌ده‌سی کوردستان له شاری بۆکان" نوسیویتی:

"به‌ پێی ده‌ستوری هه‌یه‌ته‌ی مه‌رکه‌زی حیزبی دیموکراتی کوردستان و ئەمری جه‌نابی قازی محهمه‌د، سه‌دری ئەعه‌زم و پێشه‌وا‌ی کوردستان، قه‌رار درا ئالآی موقه‌ده‌س و سی‌په‌نگی کوردستان له بۆکانیش هه‌لگرێ ئا‌غایان میرزا مسته‌فا سو‌لتانیان، عه‌بدولقادر موده‌په‌یسی، حسینی فروه‌هر، میرزا محهمه‌د ئەمین شه‌ره‌فی، عه‌لی خوسره‌وی، محمود وه‌لی زاده، میرزا ره‌حیم له‌شکری و، ئەعزای هه‌یه‌ته‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان و، ئا‌غای شی‌خولئیسلامی هه‌یمن شاعیری میلی و نوامینده‌ی هه‌یه‌ته‌ی ره‌ئیس‌ه‌ی میلی و، ئا‌غای محهمه‌د نانه‌وا‌زاده فه‌رمانده‌ی ئۆردوی میلی به‌ فه‌رمانده‌ری گاردی ئیحتیرام و، ده‌سته‌ی موزیک له‌ گه‌ل ئا‌غای قاسم ئا‌غای ئی‌لخانی زاده نوامینده‌ی کۆمیته‌ی محه‌للی حیزبی دیموکرات لکی بۆکان، به‌ مه‌ئمو‌ری هه‌لگرتنی ئالآی موقه‌ده‌س مه‌علوم کران.

سه‌عات ١ ی پاش نیوه‌پۆیه‌ی رۆژی چوارشه‌مو ٥ ی ١٠ ی ٢٤ به‌ ئیفتیخاری وه‌ پێکه‌وتنی هه‌یه‌ته‌ی هه‌لگری ئالآ له‌ هه‌ساری کانگای حیزب مارشی میلی کوردستان خو‌یندراوه و موزیک لێ درا.

له‌و کاته‌دا ئوتومۆبیلی مه‌خسوس له‌ نیوانی هه‌زاران نه‌فه‌ر خوشک و بریانی سا‌بلا‌غی گه‌یشتنه‌ به‌رده‌رکی کانگای حیزبی دیموکراتی کوردستان پاره‌ستا هه‌یه‌ته‌ی هه‌لگری ئالآ، له‌ نیوان شری‌خه‌ی چه‌پله‌ری‌زانا و نه‌عه‌ره‌ته‌ی توند و ب‌لیندی هه‌وا و برژی کورد و کوردستانی به‌پێکه‌ره‌کانه‌وه، که له‌ د‌ئیک‌ی گه‌رموگه‌ره‌وه به‌ کوله‌وه ده‌هات وه‌ ر‌ئ‌ ک‌ه‌وت.

سه‌عات دوونیوی پاش نیوه‌پۆ هه‌یه‌ته‌ گه‌یشته‌ میاندا‌وا و له‌وه‌ی پ‌یش‌وا‌ی هاتوه‌کانی ئا‌غایان: قازی قز‌لجی، هه‌سه‌ن خانی بودا‌قی، برام ئا‌غای ئی‌لخانی زاده، هه‌مه‌د ئەمین ئا‌غای ئی‌لخانی زاده، ئەب‌وبه‌کر ئا‌غای ئی‌لخانی زاده و دو نه‌فه‌ر شاعیری میلی: هه‌ژار و حه‌قی‌قی، له‌ گه‌ل سه‌د نه‌فه‌ر پ‌تر له‌ ئەعزای کۆمیته‌ی محه‌للی بۆکان گه‌یشتن و مه‌راسیمی ئی‌حتیرامیان به‌ج‌ئ ه‌ینا، مارش و موزیک خو‌یندرا و ل‌ید‌را. ئەم جار قه‌تاری ئوتومۆبیلی هه‌لگری هه‌یه‌ته‌ و پ‌یش‌وا‌ی هاتوه‌کان که‌وتنه‌ پ‌وین تا گه‌یشتنه (ته‌قی ئاباد).

لهوئى برا ديموكراته ئهرمهنى يه كان به فه رماندهى عيشقى خان له لاي پاسته وهى رڭگاو، خوشكه ئهرمهنى يه كانيش له لاي چه په وه راوڭستا بون، ئيحتيرامى نيزامى و هورا و چه پله رڭزانيان كرد و، عيشقى خان له تهرهف ههموانه وه ته بريكى هه لكردى ئالاي كوردستانى كرد. قاسم ئاغاي ئيلخانى زاده له لايهن هه يئته و ته واوى برايانى كورده وه ئيزهاري مه منونيهت و سپاسى به خوشك و برا ئهرمهنى يه هاونا مانجه كان كرد (حيزى ديموكراتى كوردستان سوپاسيان ده كاو قه درى عيشقى خان ده زانج) هه يئته له نيو هوريا و چه پله رڭزاني برا ئهرمهنى يه كان وه رڭ كهوت تا گه يشته قهره موساليان (يانى ئه و دئيه كه مانگى ره شه مئى پاره كه - سه روان خاكسار و سه ريزه كانى - خه يالى خاوى ديكتاتور باى بالى دان و به رڭبوارى هات بونه ئه وئ و مزگه وتيان هه لوه شاندى و نير و ناموريان سوتاندى بو و خه لكى ئه وئ يان په رشوبلاو كرد بوه بوه) له وئ ميرزا مسته فا موقته ديرى و مه حمود خان و يونس خان و عه بدولا خان ئه ميرى ئه عزاي لكى محه للى ديموكراتى ئه وئ له گه ل ته واوى خه لكى دئ و چه ندى دئى ده ورويه ريش رڭزيان گرت بو ميرزا مسته فا له جياتى ههموان ته بريكى ئيزه ار كرد و سئ ده سڭرڭ كراو هوريا و چه پله يه كى زور لئ درا و گا و گه ردونيان كرد.

هه يئته وه رڭ كهوت و سه عات چوارونيو پاش نيوه رڭو گه يشته (عه لى ئاباد) سئ كيلومه ترى بو كان له وئ گاردى ئيحتيرام به فه رمانده رى سه ليم ئاغاي ئيلخانى زاده و عيه دى سوار له ژڭر ده ستورى جه عفه ر ئاغا و مارهف ئاغاي ئيلخانى زاده و قوتابى يه كانى قوتابخانه ي بو كان و ئاغايانى ئه حمهد به گى فه يزولا به گى و فه يزولا خان و عه لى خانى قازليان و ئه حمهد ئاغا و عومه رئاغا و كه ريم ئاغاي عه باسى و هه باس ئاغا و خاليد ئاغاي حيسامى و چوارڭڭ هه زار نه فه ر خه لكى بو كان و ده وروبه ر به پڭشوازه وه هات بون. له وئ هه يئته تى هه لگرى ئالا پياده بون و ئالاي موقه ده س وه ك رڭو له پشت هه ور بيته ده رڭ له يف ده ركه وت و كوردستانى گرته ژڭر شابالى پيروژى خوئ و مزگڭنى و سه عاده ت و خو شبه ختى به نه ته وهى كورد دا.

مارشى ميللى خوڭندرايه وه و موزيك ده ستى كرد به لڭدان و له تهرهف گاردى ئيحتيرامى مه هاباد و بو كان و سواران ٣ شيلڭنگ كرا. گا و گه ردون كراو ئالا له سه ر شانى جه وانى ره شيد ئه بو به كر ئاغاي ئيلخانى زاده له نيو چه پله رڭزان و هوريا و بژى كورد و كوردستان دا گه يشته كڭله شين ديسان گا و گه ردون كراو به خو شى و به شارته ت و شايى به وه ئالا گه بيه سه ر چه وژى

بۆکان. تەواوی کۆمەڵی خەلکی لە دەوری حەوز و مەیدانی ئەوئ کۆبونەوه و، قازی محەمەد سادق قزڵجی وتار و شیعری بە تینی خۆی لە ژێر ئالادا خویندەوه و پاش وی حەقیقی و هەزار شاعیری میلی هەر کام دەسته شیعریکی زۆر چاکیان خویندەوه و هەینەتی هەنگری ئالا چونە عەمارەتی قەلا کە لە پێش دا بۆ بەخێر هینانی ئەوان ساز کرا بو.

.....

سەعات ١٢ ی بەیانی ئەوئ روژئ جەنابی حاجی بابەشیخ پەنسی میلی کوردستان، لە گەل ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زاده واریدی بۆکان بون و سلای سەربازی و تەپل و موزیک بە جئ هات و ئەوئ روژئیش لە بەر وهی کە تەواوی ئەهالی ئەتراف لە نیعمەتی ئەو جیژنە میلییە بەهەرەور بن و بگەنە شارئ ئالا هەل نەکرا.

روژئ هەینو ٧ ی ١٠ ی ٢٤ لە سەعات ٨ ی بەیانییەوه دەست بە تەشریفات کرا.

١. لە سەر بانی عەمارەتی قەلای بۆکان بۆ هەلکردنی ئالا لە تەرەفی پاستی ئالاه جەنابی حاجی بابەشیخ و لە لای چەپەوه جەنابی حاجی بابیز ئاغا راوهستان و لە هەردولاوه دو موسەلسەل دانرا.

٢. قوتابیەکانی قوتابخانەئ بۆکان و مامۆستاگان و خەلکیکی یەکجار زۆر لەسەر سەکوئ قەلا - دەستەئ موزیک و گاردی ئیحتیرامی مەهاباد و بۆکان بە فەرماندەری ئاغای محەمەدی نانهوازاده فەرماندەری ئوردوی میلی مەهاباد و سەلیم ئاغای ئیلخانی زاده فەرماندەری بۆکان لە هەیانوی نیوه پاستی قەلا ئاماده بون - تەواوی ئاگیانی ناوبراوی سەرەوه و جەمعیەتیکی کەش لە ئاگیان مین جوملە حسین ئاغای عەلی یار و براکانی لە سەربانی قەلا بەریز لە ملاولای ئالاه بە چەند سەف پراویستان. خەلکیکی بئ ژماریش لە مەیدانی خوارەوه و دەوروبەری حەوزی گەورەئ بۆکان راوهستان.

٣. قاسم ئاغای ئیلخانی زاده پرۆگرامی خویندەوه و، جەنابی حاجی بابەشیخ نوێکی زۆر گەرمی فەرمو مزگینئ خوێبەختی نەتەوهئ کوردی دا و ئالای موبارەکی بە دەستی خۆئ هەل کرد.

حەسەن قزڵجی لە باتی رەحمان ئاغای ئیلخانی زاده وتاری پیرۆزبایی دا. قازی محەمەد سادقی قزڵجی، عەلی خوسرەوی سەرەکی دائیرەئ چاپ و بلاوکردنەوهئ حیزبی دیموکراتی کوردستان، ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زاده،

زاده، موده‌ریسی، همه‌دهمین ئاڭای ئیلخانی زاده، مارف ئاڭای ئیلخانی زاده، جعفر ئاڭای ئیلخانی زاده، حاجی بایز ئاڭای ئیلخانی زاده، هه‌ریه‌که وتاریکی بو پیرۆزبایی له هه‌ئکردنی ئالا دا و، هه‌ژار، حه‌قیقی، خالید ئاڭای حیسامی، به‌م بۆنه‌یه‌وه سه‌رو شیعریان خوینده‌وه.

له خاتمه‌دا قاسم ئاڭای ئیلخانی زاده نوته‌ئیکی زۆر به‌تینی له بابته خو‌شی و ئازادی کورده‌وه به‌یان کرد و سه‌عات ۱ ی دواى نیوه‌پۆ به خویندنه‌وه‌ی مارشی میلی و لیدانی موزیک جیژن ته‌واو بو.

برا مه‌هابادی‌یه‌کان سه‌عات چواری پاش نیوه‌پۆ به هوریا و چه‌پله‌ریزان و نه‌عه‌ته‌ی بژی کوردو کوردستان به‌په‌ی کران. (۳۴)

پهراویزه کانی بهشی دوهم

۱. علاءالدین سجادی، شوپشه کانی کورد و کورد و کۆماری عێراق، بهغداد، چاپخانهی مهعارف، ۱۹۵۹، ل ۲۷۶. لێره به دواوه ئهنوسین: سجادی.
۲. د قاسملو، چل سال خهبات له پیناوی نازادی: کورتهیهک له میژوی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران. بهرگی یهکهم، چ ۲، ۱۹۸۸: ۱۳۶۷، ل ۲۶ - ۲۷. لێره به دواوه ئهنوسین: قاسملو.
۳. جلال الطالبانی، کردستان والحركة القومية الكردیه، دار الطلیعه، بیروت، ۱۹۷۰، ص ۱۲۴.
- ههروهها: الدكتور عبدالستار طاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والاحزاب الكردیه فی نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸، بغداد ۱۹۸۹، ص ۲۱۶.
- ههروهها: قاسملو، س ن، ل ۲۸.
۴. سهید موحهمهده سهمهدهی، ژئ. کاف چپوو؟ چی دهویست؟ وه چی لئ بهسههات؟، مههاباد، ۱۳۶۰: ۱۹۸۱، ل ۱۵.
- ۵.

Eaghton, William, Jr. The Kurdish Republic of 1946, London, 1963. p.

133.

- لێره به دواوه ئهنوسین: ئیگلتن.
۶. سهمهدهی، س ن، ل ۴، قاسملو، س ن، ل ۲۹. ئیگلتن، س ن، ل ۲۴.
۷. گ نیشتمان، ژ ۱، س ۱، پوشپهپی ۱۳۲۲ بهرامبهه جولای ۱۹۴۳، ل ۱-۲.
۸. گ نیشتمان، ژ ۵، رێبهندنانی ۱۳۲۲، ل ۱۰.
۹. گ نیشتمان، ژ ۱، رهشهمنی ۱۳۲۲، ل ۱۶.
۱۰. گ پۆژی نوئ، ژ ۱۰، سلیمانی، ۱/۱/۱۹۶۱، ل ۱۳.
۱۱. گ پۆژی نوئ، ژ ۱۰، سلیمانی، ۱/۱/۱۹۶۱، ل ۴۷.
۱۲. قاسملو، س ن، ل ۲۹.
۱۳. دکتور عزیز شمزینی، الحركه القومیه التحریریه للشعب الكردی، مطبعه الشهید ابراهیم عزو، نیشان ۱۹۸۶، ص ۱۳۱. سجادی، س ن، ل ۲۷۵.
۱۴. گ نیشتمان، ژ ۳ و ۴، سهماوهز و رێبهندنانی ۱۳۲۲، ل ۲۰-۲۱.
۱۵. دهبارهی ژبانی قازی محمهدهه پروانه:
- ر کوردستان، ژ ۲۵، ۲۶/۱۲/۱۳۲۴.
- گ پۆژی نوئ، ژ ۱۰، سلیمانی، ۱/۱/۱۹۶۱، ل ۱۶.
۱۶. سهمهدهی، س ن، ل ۱۳.
۱۷. قاسملو، س ن، ل ۶۱.
۱۸. گ نیشتمان، ژ ۲، خهزه لهوهی ۱۳۲۲، ل ۸-۹.
۱۹. گ نیشتمان، ژ ۳ و ۴، سهماوهز و رێبهندنانی ۱۳۲۲، ل ۲۷-۲۸.
۲۰. بو ئاگاداری زۆرتر له سهه ئهم سهردانه پروانه:

عبدالمالک الدین سجادی، شۆرشه‌کانی کورد و کورد و کۆماری عێراق، به‌غداد، چاپخانه‌ی مه‌عارف، ۱۹۵۹، ل ۲۷۸.

مه‌حمود مه‌لا عیزه‌ت، کۆماری میلی مه‌هاباد: لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی میژوویی سیاسی، ۱۹۸۴، ل ۹۲ تا ۹۶.

ئینگلتن، س ن، ل ۴۳-۱۳۳.

قاسملو، س ن، ل ۶۱.

۲۱. سرلشکر احمد زنگنه، خاطراتی از ماموریت‌های من در آذربایجان (از شه‌ریور ۱۳۲۰ تا دی ماه ۱۳۲۵)، انتشارات شرق، تهران، بلا، ص ۶۱.

۲۲. زنگنه، س ن، ل ۶۲.

۲۳. مسعود البارزانی، البارزانی و الحركه التحریریه الكرديه: ثوره بارزان ۱۹۴۳ - ۱۹۴۵.

۲۴. مسعود البارزانی، البارزانی و الحركه التحریریه الكرديه: ثوره بارزان ۱۹۴۵ - ۱۹۵۸. ل ۱۳.

۲۵. ئەم به‌یانه له بنه‌رته‌ دا به دو زمانی فارسی - کوردی بلۆ کراوه‌ته‌وه. تیکسته کوردی‌یه‌که‌ی تا ئیستا له به‌رده‌ست دا نیه. ئەوی هه‌یه وه‌رگێرانی تیکسته فارسی‌یه‌که‌یه‌تی.

بۆ تیکستی فارسی به‌وانه: ویلیام ایگلتون جونیر، کۆماری کورد له سالی ۱۹۴۶ ی زایینی، وه‌رگێرانی سید محمد صمدی، به‌رگی ۲، ل ۹۱ - ۹۲.

بۆ تیکستی کوردی به‌وانه:

عبدالوهرمان قاسملو، چل سال خه‌بات له پیناوی ئازادی، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دوهم، ۱۹۸۸: ۱۳۶۷، ل ۳۵-۳۸.

مه‌حمود عزت، کۆماری میلی مه‌هاباد: لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی میژوویی سیاسی، ۱۹۸۴، ل ۷۵-۷۷.

بۆ تیکستی عه‌ره‌بی به‌وانه: عبدالستار ظاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والاحزاب الكرديه فی نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸، ل ۲۴۱-۲۴۳.

بۆ تیکستی ئینگلیزی به‌وانه: فریده کوهی - کمالی دیه‌کوردی، ل ۵۱-۵۴. ئەویش له دۆکۆمینته‌کانی به‌ریتانیا ده‌ری هیناوه:

FO/371/45436-Nov

8,1945

۲۶. گ کوردستان، ژا، س ۱، ۱۵/۹/۱۳۲۴ به‌رامبه‌ر ۱۹۴۵/۱۲/۶، ل ۱۱-۱۲.

۲۷. ئینگلتن، س ن، ل ۱۳۴.

۲۸. ر کوردستان، ۲۹/۵/۱۳۲۵

۲۹. ئەم مه‌رامنامه‌یه له بنه‌رته‌ دا به کوردی نوسراوه. له لایهن "سازمان انقلابی حزب توده ایران در خارج از کشور" کراوه‌ته فارسی و له ژماره‌ی ۱۹ ی ئۆرگان‌ه‌که‌ی‌دا به‌ناوی "توده" که له ئه‌وروپا ده‌رئه‌چو بلۆ کراوه‌ته‌وه. له به‌رئه‌وه‌ی تیکستی ئەسلی له به‌ر ده‌س دا نه‌بو سه‌ر له‌ئوئ کرایه‌وه به کوردی.

د شەریف لە ئارشیفی نیشتمانی عیراق دا وینەیهکی ئەسلی ئەم "مەرامنامە" یە دۆزیووەتەوه که لە چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد چاپ کراوه. دەتەگەیی کردۆتە عەرەبی و، کۆپی یەکی لە پاشکۆی کتێبەگەیی دا بلأو کردۆتەوه، بەلام لە بەر رەشیی کۆپی یەگە بە باشی ناخوینریتەوه. بڕوانە: الدکتور عبدالستار طاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والاحزاب الکردیه فی نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸. بغداد ۱۹۸۹. ل ۳۴۶-۳۴۱.

بۆ بەراوردی زمانی ئەسلی مەرامنامەگە لە گەل وەرگێڕانەگەیی دا، چەند مادەیهکی ئەنوسینەوه:

فەسلی ئەوەن

مادە ۱. حیزب نیو دەبرئ بە حیزبی دیموکراتی کوردستان.

مادە ۲. حیزب لە خوارەوه ئەساسی لە سەر ئەو پایانە دانراوه: حەقیقەت، عدالەت، تەمەدون. تەواوی نێزنامەیی حیزب و قانونی لە کۆنگرەدا تەسدیق دەکری و لە پاشان ئیجرا دەبێ.

مادە ۳. وینەیی حیزب قەلەم و گۆلەگەنم قبول کراوه.

فەسلی دوهم

مادە ۴. عومده ئامانجی حیزب لە کوردوستاندا لە سنوری دەولەتی ئێران بە پەرە پێ دانی حەقوتیکی مەخسوس بۆ خۆی بە واسیتەیی ئوسول و ئەرکانی ئیدارەکانی خودموختاریەت تەشکیل دانه ئەو ئەیالەت و ولایەتیکی میلەتی کورد که قەرەنەها لەوه پێش لەوئدا زەحمەت کێش بون بە پێی قانونی دیموکراتی، هەرۆهها لە مەنتیقەیی کوردستان دا دەبێ تەواوی مەنفعەتی ئەهالی که لەوئدا دەژین لە نەزەر بگیری. (میلیەت، قەومیەت، مەزھەب) بە بێ تەفاوت بە میقداریکی تەواو نمایندە بۆ مەجلیسی شورا هەلبژیری.

.....

۳۰. ئەرفع، س ن، ل ۸۰.

۳۱. گ کوردستان، ژ ۳، س ۱، مانگی خاکەلیو بەرامبەر ماریسی ۱۹۴۶

۳۲. گ کوردستان، ژ ۲، س ۱، ۱۳۲۴/۹/۳۰ بەرامبەر ۱۹۴۵/۱۲/۲۱

۳۳. ر کوردستان، ژ ۵، ۱۳۲۴/۱۰/۲۹ بەرامبەر ۱۹۴۶/۱/۲۰

۳۴. ر کوردستان، ژ ۱، ۱۳۲۴/۱۰/۲۰ بەرامبەر ۱۹۴۶/۱/۱۱

کوردۆستان

بلاو کهرهوهی بیڕی حیزبی دیموکراتی
 کوردۆستان
 ههڕه گورانیکی نه دهی کره نامنی سیاسهتی
 ههڕه یازده روز جارێک لای ده کرهوه

ژماره ۱ سالی به کهم ۱۵ سا ۱۱ ۶ دیسمبر ۱۹۴۵

له ژماره

1	2	3	4
1- شرح حال استالین	2	3	4
2- بهرام من بهت کورد	5	6	7
3- بوو بیدانه بونی جهنگی سیهه	8	9	10
4- کرده و دی حزب دیموکرات	11	12	13
5- دیموکراسی چه	14	15	16
و گه ئه بهاسی دیکه ی نه ده	17	18	19
- 1945, 21, 6
 1946
 1947

 مهنا به چاپخانه ی کوردۆستان

له ژماره یانی ۲: ژماره ی یه کهمی گوزاری «کوردۆستان»
 بلاو کهرهوهی بیڕی حیزبی دیموکراتی کوردۆستان

هه مکردنی آلائی مقننسی کوردوستان

ټول له مهاباد څخه .

هه روه كور له پيش دهرهاتى . كوردوستان دا عرض كرا روژى
 ٣٠ سه راوه دز ته واوى نوږه روه كاني اهالى كوردوستان له شارى
 مهاباد كورونه وه نه ساعات ١٠ ي به ياني له كانهاي حزب آلاى
 كورد به خپروى ده هه زارنور هه لمير او له كانها ده ستهى
 موزيك عارشى مائى لى دندا وله سه راوه سارى شه قامى وه فابى دا
 صنې نظام كه له وهى تنگ و مسلل و سه راوه ميان ددوره وشا
 ده ستهى لاوان و قوتابه كاني مكتب «كچو كور» له لاى راستى
 آلا نه حرکت دا بزون كورده و چوكى مهاباد هه راهت و نوږه راوى
 سرنې دښه كرات له پندت سهرى آلاسه رونه ميان بو داواندو و
 نو احترام بيه پنه ميان لږده دا و هورايان ده كيشا ، وپه شوای منظمى
 كوردوستان جنابى قاضى محمد ووتارىكى به تېنى له بابيت آلاى
 مقننسى كوردوستان ايراد فرمو له و جار له پاش نطق و خطاب به
 و تير هاو شته بيكي زور و به جى هينانى مراسم و نصي آلا
 كه سه راوه سرتى هيشتى رئيسهى مائى كوردوستان چوږنه داواى هات .
 كوردوستان : ايمكه نه و مو قوتبه سه راوه به به ته واوى
 كورده واوى به قايله تى به پيشه واوى منظم جناب قاضى محمد
 و هه يه تى مركزى حزبه ديه و كراتى كوردوستان كه له روى
 آزادهى و به به ره روه كاني له سهراو استمه ار به هيران و مال فدا كويان
 كورده قربان عرض ده كين و ايمه واويان روژ به روژ آزادهى
 مقننسى مائى له دلى و اندا به تون تر و سهراو سرتى .

رؤنناموانى ٢: رپورتاژى گ ده كوردستان
 مدير ايمه هه مکردنی نالای كوردستان له مهاباد

۳. ئاھەنگەکانی رێبەندان

۱. کۆبونەوهی مەهاباد و

دامەزراندنی حکومەتی کوردستان

رۆژنامەی "کوردستان" لە ژێر سەردیپێ "جێژنی سەربەخۆیی و ئیستیتقلاالی کوردستان، یا درەوشینی ئەستێرەیی خۆشەختی کوردان، بژی سەرۆک و کورد و کوردستان" رییۆرتاجیکێ درێژی دەربارەی ئاھەنگەکانی رێبەندان بە قەلەمی سەرنوسەری رۆژنامەکە، سەید محەمەدی حەمیدی، بڵاو کردۆتەووە. لە بەر نزخی میژویی ئەم رییۆرتاجە، لێرەدا بەشە گرنەگەکانی ئەنوسینەووە: (۱)

"رۆژی ۲۸ ی بەفرانبار (دەیمای) ی ۱۳۲۴ ی شەمسی هەیئەتانی مودیرەیی هەمو لکەکانی حیزبی دیموکراتیی کوردستان و نوێنەرانی قەبایل و عەشایر و تەواوی تەبەقات لە مالیک و غەیرە مالیک هەر یەک لە چەند سەد فرسەنگ رینگاوە بۆ کانونی ئیجساساتی میلی و قیبلەیی ئارەزو و پوناکیدەری ئەفکاری هەموانی خۆیان: شاری پەر لە ئیفتیخاری میلی مەهاباد، وەکو بلبیل بۆ لای گۆل و وەکو پەپۆلە بۆ دەوری چرا هاتن و کۆبونەووە. لەم ویشکە سەرماي چلەیی زستان بە نیو بەفر و رنوی زۆردا چەن هەزار بربایانی ئییمە بی ئیختیار تەنیا بە حوکمی وێجدان وەکو عاشق بۆ لای مەعشوق یا چاتر بلێم وەکو ئاسن بۆ لای ئاسنرفین (آهن ربا) بە توندی لینگیان دا و، هاتن هەستی سەرما و مەینەت و ماندوویی رینگایان نەکرد هەمو بە پوخۆشی و پیگەنین دەگەل چەپلەرێزانی بیوچان لە کاتیگ دا کە وەکو رەعد دەنگی هورا کیشانیان بۆ ئاسمان دەچوو... بون.

بۆچی؟

چونکو عەشق: عەشقی نیشتمان، عەشقی ئازادی و سەربەخۆیی، عەشقی پیشەوای خۆشەویست وە پەهەبری بزورگەواریان، ئەوانی وە رێ خست بو. چونکو فریشتەیی بەخت و ئیقبال و پەری سەعادەت و خۆشەختی لە لاسەرووی فەزای گیان فینکەرەووی مەهاباد ئەوانی بە دەنگی دل لاوینەووە و گیان

پروهردهی خۆی بۆ به‌شدار بون له دیتنی ئەستێرەیی خۆشبهختی و پیت (قهیز) وەرگرتن له مه‌واهیبیی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی عالی می سه‌روه‌ بانگ کرد بو.

دلان هه‌مو پێکه‌وه وه له یه‌ك سه‌رچاوه‌وه پڕ له میهر و وه‌فا بون، گیانان هه‌مو ده‌گه‌ل یه‌ك جوت و له یه‌ك مه‌نشئه‌ئوه‌ شین و سه‌وز ببون: حیزبی دیموکراتی کوردستان ئه‌و دلانه‌ی پێکه‌وه پراگرت بو و هه‌ستی میلی‌یه‌ت ئه‌و ئه‌رواحه‌ی به یه‌که‌وه به‌ست بو.

ئهمانه هه‌مو له کێ را بون؟

هه‌مو له هیزی ده‌ستی به‌یزا و ئیعیازی وینه مه‌سیحایی بی وینیه‌ی کورد و تاقه‌ کوپی با شه‌هامه‌تی کوردستان مامۆستا و ره‌هه‌بری مه‌زنی حیزبی دیموکراتی کوردستان جه‌نابی قازی محمه‌د، که ده‌گه‌ل جید و جه‌هدی خه‌له‌ل ناپه‌زیر و باوه‌ری راسیخ و شه‌جاعت و مه‌تانه‌تی بیژمار، پێگای په‌هنومایی قه‌ومی خۆی وه پێش گرت و، ته‌واوی خه‌ته‌راتی زۆر سامناک و به‌ره‌هه‌ستی زلی ملۆزمان و دوژمنانی به‌ نه‌بو دانا و به‌ بی شک و ته‌ردید و خه‌یالات هه‌وه‌ل به‌ لاه‌ردنی هه‌مو به‌ره‌هه‌سته‌کان خه‌ریک بو، پاشان به‌ فه‌راهه‌م کردنی زه‌مینه‌ و ئیجاد و ئیستیعادی کۆمه‌ل له رۆی دانانی فیرقه‌ی دیموکراتی ئیقدامی فه‌رمو.

ئهی کوردستانی مه‌زن! ئهی دایکی نیشتمانی ٩ ملیۆن کوپانی په‌شیدی کورد، سه‌رت له دۆشه‌کی بیماری و دیلی هه‌لینه‌ و نیقابی سپی به‌فر له‌ روی خۆت هه‌لگره‌ بۆ کفن بۆ کوپه‌کانتی واگوزار که، ئه‌وه‌تا ئه‌رشه‌دی کوپانی تۆ ئیعیازی کرد و ئاخ‌ر رایه‌له‌ و پۆی فی‌ل و ته‌له‌که‌ی نابه‌کارانی له‌به‌ر یه‌ك ده‌رینا و ژیان و خۆشبهختی به‌ یه‌کجاری تۆ و کوپانته‌ی سازو قایم کرد.

ئهی نیشتمانی ماد و ئه‌شکانی‌یان، ئهی لانکه‌ی سه‌لاحه‌دین و نوره‌دین، ده‌یسه‌م، مزگینیت لی بی ئاخ‌ر میکروبی ئه‌نواعی نه‌خۆشی‌یان له‌م خاکه‌ مالدراوه‌ و، کوپانی تۆ وه‌ك دانه‌ی به‌رموری گه‌وه‌هر هۆندراونه‌وه‌ و له‌ جزوری پێشه‌وای بزورگه‌واری خۆیان دا به‌ سان ده‌رون و به‌ ده‌نگی فینکاییده‌ری: "بژی کورد و کوردستان" دلی گلاوی دوژمنان وه‌له‌رزین دینن، ئهی جینگای باوک و باپیرمان شاد و خوهره‌م به‌ که زستانت به‌ تازه‌ به‌هار و به‌فر و رنوت به‌ گولستان گۆپدراوه‌. ئه‌وه‌تا پۆزی دوه‌می پێبه‌ندان (به‌هه‌من ماه) ١٣٢٤ ساتی ٨ ی به‌یانی خۆشته‌ر و پوناکتر پۆزانی میژوی شه‌ش هه‌زار ساله‌ی تۆ گه‌یشته‌وه، له‌ سیپه‌ی قازی، هیزی به‌ هیزی دیموکرات به‌ ساز و به‌رگ و ئه‌سه‌له‌حه‌وه‌ له‌ لایه‌که‌وه‌ قوتابی‌یه‌کانی کچان و کوپانی هه‌مو قوتابخانه‌کان و له‌لایه‌کی دی بیست هه‌زار نه‌فر له‌ ته‌واوی ته‌به‌قاتی

بەپەڕەوێ بەرزێ کورد هەر یەک لە جێی خۆی تەرتیب پێزیان بەستوه و ئالای سێرهنگی کوردستان لە هەمو لایهکی میتینگهکهوه و له راست و چهپێ جیگای تایبهتی پێشهوای گهورهی، که له قهلبی میتینگ دا قهراری گرتوه، دهلارێتهوه.

حوزار هەمو چاویان برپوهته رۆی پێشهوا، ئاسمانی مههاباد پوی خۆی ساف و پوناك كردوه، پۆژ پهردەى هەورێ لە پوی هەلایسای خۆی هەلگرتوه و هەمو چاوهنۆری مهوكییبی موبارهکی پێشهوان. بەلێ چاوهنۆرن و دەبێ چاوهنۆریش بن چونکه عەشق، عەلاقە، خۆشویستن، ئیحساسات، میلییەت، هومییدی سەربهستی، له پهگ و شارهگی وان دا دهگهڕێ و نوختهی یهكییتی ئیتیسالی هەموان وجودی مهسعودی رهههبری گهورهیه.

لەم کاتەدا بزۆکی پێشهوای خۆشهویست لە نیو سهلامی نیزامی و چهپلهریزان و هوپا و ئیحساسات و شهوق وشهعهفی فهوقولعادهی کۆمهله دا وه دهركهوت و پێشهوای بهرز له کاتیك دا که ئەندامهکانی کۆمیتەى مهركهزى له پشت سەرى دههاتن و ئالای سێرهنگی کوردستان له راست و چهپێ تریبون له ئیهتیزاز دا بو ئەستۆی بهرزى بو ئاسمان هەلینا بو نزولی ئیجلالی فهرمو. موبابیقی بهرنامهیهك که له پێشدا ساز کرا بو به تهواوی حوزار پۆژباشی فهرمو پاشان تهشریفی له تریبون هاته خواری و بهپیش تهواوی گوردان و گروهان و دهستهی سهربازان و پێشمهركهکانی کوردستان دا هات و هەموى تهماشا کردن و بههەموان پۆژباشی فهرمو، لەم کاتەدا به دهستوری معاونی فهرماندەى هەمو هێز لهلایهن سهربازان و پێشمهركهکان و تۆپخانهی کوردستان ده دهقیقه بیوچان به ئیفتیخاری سەربهستی کوردستان و ناساندنی رهئیس جمهوری کوردستان شیلینگ کرا.

پاشان له کاتیكدا که دهنگی هوپا دهچو بو ئاسمان و له قهلبی میتینگ دا موزیک و سرودی میلی کوردستان لێ دهدرا و دهخوینرایهوه برای خۆشهویست غەنى خوسرهوی شههداری مههاباد به پێی دهستور هاته پێشهوه و به تەرتیبی ژێرهوه میتینگى ئیفتیتاح کرد و وتی:

"ئەمن غەنى خوسرهوی شههداری مههاباد ئەو موهفهقیهته گهورهیهی که میلیهتی کورد له پاش ههزاران قوربانی دان نهوپۆ له نهتیجهی فهعالییهت و کارزانی و میلیهتپهروهری فهوقولعادهی پێشهوای موعهزهمی کوردستان جهنابی قازی محهمەد نسیبی بو وه پیروزی و موبارهکبادی به مهقامی گهورهی پێشهوای مهزن و میلیهتی رهشیدی کورد عەرز دهکەم وه میتینگ و جهلهسهی ئەوروو به نیوی شاری مههاباد ئیفتیتاح دهکەم و به دلێکی خاوین و پاکهوه دهلیم بزێ پێشهوای موعهزهمی کوردستان."

له دوایه ئاغای خوسرهوی بهرنامهی میتنگی بهتەرتیبی ژێرهوه به
ئیتیلای حازران گه یاند:

۱. دوای جهنابی مهلا حسین مهجدی
۲. نوتقی جهنابی پێشهوا و پهنیس جمهوری کوردستان
۳. نوتقی جهنابی حاجی بابە شیخ
۴. نوتقی ئاغای محهمەد حسین خانی سهیفی قازی
۵. ئه شعاری ئاغای ههژار شاعیری میلی
۶. ئه شعاری ئاغای هیمن شاعیری میلی
۷. خیتابهی ئاغای سهید محهمەد تهها زاده
۸. نوتقی ئاغای شیخ حهسهنی شهسه دینی
۹. نوتقی ئاغای عومەر خان
۱۰. نوتقی ئاغای زیڤۆ بهگ
۱۱. نوتقی ئاغای محهمەد ئەمین موعینی
۱۲. نوتقی ئاغای سهید عهبدولعهزیز
۱۳. نوتقی ئاغای ئیبراهیم ئەدهم
۱۴. نوتقی ئاغای محهمەد فهیزولابهگی
۱۵. خیتابهی ئاغای نانهوازاده
۱۶. سرودی مهدرهسهی کوردستان
۱۷. سرودی مهدرهسهی پهروانه (کچان)
۱۸. خیتابهی یای ویلمهی سیادیان
۱۹. خیتابهی یای خهدیجهی حهیده ری
۲۰. سرودی مهدرهسهی گهلاویژ
۲۱. سرودی مهدرهسهی سهعادهت
۲۲. خیتابهی ئاغای ئەحمەدی ئیلخانی زاده
۲۳. خیتابهی ئاغای محهمەد قادری (۲)

۱.۱. دوای مهلا حسینی مهجدی

ئاغایان، حازران! ئهوه ئه ن له خودای بهرز دهخوازین که پێشهوا ی مهزنی
ئیمه له عهده لهتی عومهری کورپی خهتاب و ئه مانهتی ئه بو عوبیده و
شه جاعهتی خالیدی کورپی وه لید و عیلمی عهلی کورپی ئه بوتالیب (خودایان
لئ رازی بئ) بههره وهر بئ. ئامین. پاشان ئه ی ئاغایان و حازرینی نه ته وه ی

غەبۆر حەق تەعالا لە قورئانی مەجیددا دەفەرموێ: (ان المتقين في جنات و عيون فادخلوها بسلام امنين) که پەرھیزگاران لە باغاتی بەهەشت و کانیان دا دادەنیشن و مەلایکە بەوان دەلێن: وەرن بە سەلامەت و لە هەمو ناپەرھەتییەک ئێمە بن دەرد و بەلای دنیا لاچۆ. پاشان خودا دەلێلی ئێم سەلامەتییە و وارید بونی ئێم ئەشخاسە دەفەرموێ: (وتزعنا ما في صدورهم من غل اخوانا على سرر متقابلين) یانی ئێمە لەبەر سەعی و کۆششی خۆمان حەسەد و کینە و بوغزمان لەوان دور کرد و وەکو برایانی کە لەیەک پەنگ بوین لەسەر تەختان دادەنیشن و بە ئەدەب پۆلەییەکی دەکەن، چونک پشت لە یەکی کردن نیشانەیی ناپەرھەتییە و ئێم نەتەوانەیی جووژووری کە لە بەهەشت دا ئیتیفایان هەیه لە ئەسەری تەرکی حەسەد و کینە و لە ئەسەری نیشان دانی تەعاون و کۆمەکی بوە کە لە دنیا دا پێکیان کردو، ئەگەر وابو ئێمە تەرکی کینە و بوغز و نیفاق بکەین و بە مەقامی ئەشخاسی سزاوار حەسەد نەبەین. ئێمە حەدیسێک لە کتیی (مسلم) ئەویش لە ئەبوسەعدی خدری نەقل دەکا کە پێغەمبەر (ص) بە پوخواشی فەرموی ئەبوسەعد بانگدەریک لە کاتی چونی بەهەشت بانگ دەکا: کە لە بەهەشت دا بزێ بێ مەرگ و لەشساغ دەبێ، بێ نەخواشی و هەمیشە جوان دەبێ، پیر نابێ لە نیعمەتی خوا بەشدار دەبی بێ ناپەرھەتی و ناھومییدی.

ئەمەش نەتەوێ کورد ئینشائەللا لە ژبانی سەرپەستی بە یەکجاری و لە لەشساغی بێ نەخواشی و، لە نەمامی ئازادی بە بێ سیس بون و، لە نیعمەتی ئازادی بێ زەوال، بەھەرەمەند دەبین. خوداوەندا ئێم ئالایە کە بە خوینی لاوان چەقاندومانە قایم و یەکجاری کەیی. ئامین.

یانی دەرەجەیی بەرزو سەرپێند بیت و سوفەرای دەولەتی ئێمە لە ھەندەران گەورە و قسە لێ قبوڵکراو بن. ئامین. وە دەولەتی جیرانی ئێمە: "ئیتیحادی جەماھیری شورەوی" هەمیشە لە عیزەت و شەوکیەتی زیاد بێ و لە سەر دوژمنی موزەفەر بێ. ئامین وە ئەو زاتانە کە لە رۆی سەرپەستی گیان و بەدەن و مائی خۆیان بەتلاند موریدی پەرحەتی خودا و لە دەرەجەیی شۆھەدا بن.

وہ ئاخر کەلیمەیی ئێمە جوملەییەکە کە ئەھلی بەهەشت لە ورودی ئەوھلی دا دەلێن: حەمد بۆ خودایەکە کە چرای ھیدایەتی ھەلکرد و ئەگەر چرای پوناک نەکردایە بەو نیعمەتە بێ پایانە نەدەگەشتین و دو نەفەر شازادەیی بەنی ھاشم و سیراجەدین کە لێرە حازرن لە خودا دەخوازین کە لەسەر خزمەت بە نەتەوێ کورد بە دل ھیمەت بکەن و موھەق بن. (٣)

٢.١. نوتقی جهنابی پښهوا و رهئیس جمهوری بهرزی گوردستان

گوردستان مهوقیعیتهتی جوغرافیائییهکی مهخوسوی ههیه که بی پسانهوهو بی ئهوهی نهتهوهو میللهتیکی که له نیویان دا فاسیل و لیکیان بپچرپتهوه کورد بهسهریهکهوه و پیکهوه سکونهتیان تیئی دا ههیه و دارای مالکییهتی میللین دهوی دا. بهسهرهات و سهوابیقی تاریخییان یهکه و عمومهن تیئی دا شهریکن. خاوهنی ئاداب و عادات و پسونی میلییهکی وان که هیچ جوړه سهدهمه و حهوادیسئیک نهی توانیوه سستییهک له بناغهی میللیهتی ئهوان دا پهیدا بکا.

کورد له قهديم را هزاران پادشا و حوکمدار و تهشکيلاتيان بوه. هر لهم کوردستانی نازادی ئیستادا بنهمالهی ئومهرای موکری که سهر سیلسیلهی ئهوان ئهمیر سهیغهدين بوه تا ١٠٢٠ ی ه بیلئیستیقلال یهک له دوی یهک: ئهمیر سهیغهدين، سارم بهگ، شیخ حهیدهر، ئهمیر بهگ، ئهمیر پاشا تا دهگاته قوباد خان به دهسهلات و قودرهتهوه حکومهتیان کردوه.

میللهتی رهشید و به غیرهتی کورد له ههمو دور و زهمانیک دا هر کهس خهیالی ئیستیلائی نیشتمانی ئهوانی بو پی بهرنگاری بون بهربرهکانییان کردوه و له هیچ فیداکارییهک دهستیان دانهنهواندوه. له پاش له دست چونی سهلتهنهت و حوکمداریشیان بو وهگیرخستنهوهی ئیستیقلال و نازادی به ملیۆن قوربانییان داوه و له بهر ئهوهی که ههمیشه له موبارهزه و مله دا بون هیچ جوړه ئهزییهت و ئازاریک نهماوه نهی چیژن و نهی بینن.

لهگهئ ئهوهش ههمو کویرهوهی و کوشتن و برینیکیان تهحهمول کردوه و قهت له ئامانج و ئارهزوی خوئیان شل نهبونهوه و له رئی وه دست خستنهوهی نازادی دا وچانیان نهداوه، به دلئیکی ئهوهنده به هیزو عهزمیکی هینده سابیتهوه تیکووشاون تا ئیستا هیژیکی وا پهیدا نهبوه بتوانی تیکرا خهفهیان بکا. میرهکویرهیان کوشتوه بابان سهریان ههئاوه، بابانیان بیدهنگ کردوه ئهردهلان بلیند بون، ئهوانیان له عهرزی داوه بتلیسی بهرز بونهوهو ههزاری دیکهی وهک ئهوان.

تا لهو دواپییهاندا له پاش شهری بهینهلمیللهی پښهوه که دیکتاتوری ئیران و تورکیا هاتنه سهرکار و زمان و عادات و مهزههب و خسوسیاتی میلی کوردیان به جارئیک لاواز و کز و کهنهفت کرد، له هیچ وهحشییهت و درندهبییهک پانهوهستان، خویندن و نوینی زمانی کوردی مهمنوع و پویشینی لیاسمان قهدهغه بو.

مەلایان دەهێشت له هیچ جوړه مهزایا و حقوقیکی به شه‌ریهت به‌شمان ببی، ڕێگای فی‌زیونی عیلم و سنعه‌تیان لی ب‌پری بوینه‌وه، ههر رۆژه به به‌هانه‌یه‌ک و ههرده‌می به ته‌شقه‌له‌یه‌ک ده‌سته ده‌سته و پۆل پۆل کوردی هه‌ژار و به‌دبه‌ختیان هه‌بس و ته‌بعید ده‌کرد و ده‌یان کوشتن و له به‌ینیان ده‌بردن، حاسل و ده‌س‌په‌نجی نه‌و میله‌ته بیچاره‌یان ده‌برد بۆ خۆیان و نه‌وانی‌شیان برسی و تینو و روتوقوت ده‌هێشته‌وه.

تا له شه‌ه‌ریوه‌ری ۱۳۲۰ دا فریشته‌ی نازادی ده‌ستگای دیکتاتۆری و فاشیستی ره‌زاخانی تیگشکاند. کورد سه‌ری له‌وه‌وه‌و فشار و نه‌زیته‌که‌می فاریغ بو‌وه‌وری ئی‌حساسی کرد، چۆن ده‌بی له فرسه‌ت ئی‌ستیفاده بکات و، ڕێگای سه‌لاح و وه‌ده‌ست خستنی نازادی نه‌و میله‌ته‌چیه و چبکا؟ پیاوانیکی به‌بیرو هۆش و به‌شه‌ره‌ف که زۆر له میژ بو‌ه‌ویناوی دلی خۆیان ده‌خوارد‌وه و بۆ زه‌لیلی نه‌و میله‌ته‌دوکه‌ل له ده‌رونیان ده‌هاته‌ده‌ری زۆر زو‌ته‌ش‌خ‌سیان دا که وه‌ختی کاره و له‌وه‌فرسه‌ته‌ده‌بی به‌هه‌ره وه‌ر‌ب‌گیرئ و نه‌وه‌ته‌واو نه‌و رۆژه‌یه که پشتا‌و‌پ‌ش‌تمان چاوه‌روانی بون. یه‌ک‌جار و خێرا، بی‌و‌چان و را‌و‌ی‌ستان، ده‌ستیان به‌کار کرد حیزبی دیموکراتی کوردستانیان ته‌ش‌کیل دا و به‌ده‌ست‌برد خه‌ریکی کاروباری میلی بون و به‌چا‌و‌یک‌ی ورد و به‌دیقه‌ت ئی‌حتیاج و بی‌دا‌و‌ی‌ستی کوردیان ته‌ش‌خ‌یس داو‌به‌دی کرد.

له‌پ‌ی‌ش هه‌مو شتێک دا ئی‌ختیلاف و دو‌به‌ره‌کانی عه‌شایه‌ری که به‌ده‌سیسه و حیه‌بازی ئی‌ستی‌عه‌مارچی و دیکتاتۆران بۆ ئی‌ستی‌سه‌مار و خواردن و کروشاندنه‌وه‌ی نه‌و میله‌ته‌به‌قه‌ولی خۆیان: "تفرقه‌بین‌داز و حکومه‌ت کون ده‌به‌ینی خست بون و تا نه‌ندازه‌یه‌ک نه‌و نا‌وره‌ب‌لی‌سه‌ی ساند بو‌برای دایکوبایی له‌یه‌که‌به‌زاند بو‌یه‌که‌تی له‌گورئ هه‌ل‌گیرا.

چه‌ند مه‌ده‌ره‌سه‌ی کچان و کو‌ر‌پ‌ان‌مان کرده‌وه، مه‌ده‌ره‌سه‌ی شه‌وا‌نه‌مان دا‌یر کرد و کتیب به‌زمانی کوردی ته‌رجه‌مه‌کران... کو‌ر‌پ و کچ و پیاوی گه‌وره‌له‌مه‌دار‌ی‌سی شه‌وا‌نه و رۆژانه به‌زمانی کوردی ده‌خو‌ی‌ن‌ن له‌جیاتی نه‌وه‌ی شه‌ش‌ه‌وت سا‌ل خه‌ریکی خو‌ی‌ن‌دن و فی‌زیونی زمانی فارسی بن له‌مانگێک و دو‌مانگ دا ده‌بنه‌خو‌ی‌نده‌وار و هه‌مو شتێک ده‌خو‌ی‌ن‌نه‌وه‌و ده‌نوسن.

بۆ ناساندنی لیاقه‌تی میلی و ده‌رخستنی حیه‌اتی نه‌ده‌بی و فه‌ره‌ه‌نگی کورد و بۆ را‌گه‌یان‌دن‌ی ها‌واری خۆمان به‌گو‌ئ‌ی‌ی دنیای به‌شه‌ریه‌ت و عه‌داله‌ت موحتاجی وه‌سیله‌ی چاپ و بلا‌و‌کردنه‌وه‌بو‌ین، چاپخانه‌ی زۆر چاک ته‌ئ‌سی‌س کرا و دانرا له‌شاری خۆمان دا به‌زمانی خۆمان به‌چاپخانه‌ی خۆمان گو‌ف‌ار و رۆژنامه‌ده‌رده‌چئ و بیرو و فیکر و داخو‌ازی ئی‌مه‌له‌دنیا‌دا بلا‌و‌ده‌کاته‌وه.

حاسل و بهروبوی ئیمه که میقداریکی زۆرو زهوند و به قیمهت بو به فیروویی له دهستیان دهرهینان و دهستی ئیستیعمار سهددیکی له پێش ئیمه و بازاری دنیا دروست کرد بو ریگیای حهلان دییهوه و تیجارهت و ئیقتیسادى کوردستان زۆر باش تهئمین کرا.

له زهمانى دیکتاتورى دا که ههمو عهواریزیکیان له دهستاندین کهموزۆر وهسیلهى لهشاسغى و موعلهجه، نه حهکیم، نه دهرمان، نه مهربزانانه، بویمان سازنهکردین ئیمه بو خۆمان مهربزانانهى زۆر باش بهو زوانه داير دهکهین و لهشاسغى و لاتمان تهئمین دهبێ.

ههژیکى میللیمان تهشکیل داوه که به شهجاعهتیکى تهواو حازره دیفاح له نیشتمان بکا.

دیاره موههفقیهتهى ئیمه سهراسهر له عهینى مهرانى دیموکراسى و له نهتیجهى فهعالییهتهى حیزبى دیموکراتى کوردستان و به پشتیوانى عالمى دیموکراته لهبههئوه... دهئیین بژى موئهسیسینى دیموکرات.

میللهتى كورد ههزاران سهه و بهرهلستى سهخت و سهههندهى له پڕ دا بو دهستهودایرهى دیکتاتورى بئوچان کارشکینى ئیمهیان دهکرد و له ههچ نامهردىیهك رانهدهوهستان. ئیختیلافاتى عهشایهر بو داخلیش ئیشکالیکى گهوره بو بو ئیمه. ئهمما ئهوانه ههچکامیکیان نهیان توانى پێش به ئیمه بگرن به دلێكى بهههژ پایهداریمان کرد و ئیدامه مان به فهعالییهتهى خۆمان دا تا ئیستیقلال و ئازادى نهتهوهى کوردمان به دهست هینا.

دیاره بهقایایهكى ئهوه خهتههراشهش که ماوه چه له داخل دا و چه له خاریجا میللهتى كورد موبارهزهى خۆى له گهئیان ئیدامه پێ دهدا به پشتیوانى خودا موزهفهرو مهنسور دهبێ.

ئهورۆ له نوماينههكانى تهواوى نهواحى و نوقاتى كوردستان بێ ریعایهتهى تهبهقات ئهعهم له ئاغاو رهعیهته و، گهوره و چوك، كۆبونهوه و یهكدل و یهكزمان هاوارى دیموکراسى دهکهن به رێى دیموکرات دا دهرون قودرته و قوهتهى دیموکرات نیشان دهدا." (4)

۱.۳. ۱. نوتى فرمانده گانی پيشمهركه

۱.۳.۱. محهمهد حهسین خان

كومهك فرماندهى ههمو ههژى كوردستان

ئهمن به نوینهههه لایهه ههژى حیزبى دیموکراتى كوردستانهوه پێپيروزهى خۆم دهگهه گيانى سهربازى و پيشمهركههه به پيشگای ئهقهدهسى جهنابى قازى محهمهد رهئیسى خو شهو یستى جمهوری كوردستان و به ههمو

تێوهی کورد رادهگهیهنم و، شانازی ئهوهم ههیه که بێم یهکهیهکهی سهربازانی که به تهوای ساز و بهرگ و ئهسلهحهوه له کن ههزهراتی گهوره راوهستان و منیش یهکهیکی چکۆلهم لهوان وهکو شیرێ پق ههلستاو لهشی پوت و گیانی بئ بههای خۆمان بۆ دیفاع لهو ئاو و خاکی کوردستانه تا پزاندنی دواپی تنۆکی خوین له سهردهسمانه.

.... برایانی هاوخوین به پشتیوانی یهکهتی و دلپاکی که له کوردستانی ئهوپۆ و له نیو ئیمهده، له ژن و پیاو و، چکۆلهو گهورهدها، ههیه له سهرنه و میزه راوهستاوم و دهلیم و داوا دهکهه: که ئیمه بۆ هیزپییدان و سهرکهوتنی جمهوری کوردستان له ههلاویشتنی گیان و ده پیئاو دانانی دریغ ناکهین و دریغمان نیه، به پێی ئهم پایهش پیویست دهزانم که خائین و خادیم، پراست و درۆزن به ئهنگۆ و براکانی تر بناسینم."

سهیفی قازی ئینجا ناوی چهند کهسی لهوانهیی هاوکاری له گهڵ دۆژمن ئهکهن، ئههینتی لهوانه: عهلی عهلی یار، رهحیمی وهستا عهزیز، غهفوری مهحمودیان، حهزهزی عهلی قاهوچی، مهلا رهحمانی سرنجداغی، محهمهدی عهباسی، عهلی نهوزهری، عهبدوڵا بایزئاغا، بایز ئاغا و کاکهلا ئاغای گهورک، قهرهنی ئاغای مامهش، محهمهد فاروقی. (۵)

۱. ۳. ۲. خیتابهی ئاغای نانهوازاده

فرماندهی هیزی مهرکهزی حزبی دیموکراتی کوردستان

ئهی قارهمانان و جهنگاوهران!

ئهی رهشیدان و دلیرانی خاکی پاکی کوردستان!

تاریخی ئهوپۆکهو هیچ وهخت له بیر نهچی. ئهوپۆ پۆژیکه له ئایندهی نیشتمان و میللهتی کورد ئهسهراتیکی زۆر و بئ سابقهیی ههیه. خۆم ئیعتیراف دهکهه له عوهدهی ستایشی ئهوپۆژه نایهمه دهه و باوهپیش ناکهه کهسهش بێته دهه. چون تهقدیری خودای لایهزال ئهو پۆژهی گهوره و سهربهرز کردوه. ئهوپۆ مهنشهی تهحهولیکی گهورهیه بۆ نهژادی کورد، بۆچی؟ نیشتمان و تهبیعهت ئهوپۆکانی چاکترین ههدهیی خۆیان پیشکeshی میللهت کردوه یهگانه نابیغه و پیشههوی کوردیمان وه دهرخست تا به بیکهسی و دهربهدهری و دهرد و زیللهتی کوردهواری خاتیمه بدا و کوردان بو ههزاران موهفهقیهت و سهربهززی ئاماده بکا.

ئهی خالیقی لایهزال! پیشههوا و رهئیسی جمهوری کوردان موهفهق و پایهدار بکهی، کوردستان جیگای دلیران و له گیان رابردوانه. کورد به

پهسیدی و بیباکی شوهری دنیا بون و پاربدوی زۆر پهوشهنی ژیانی نهو
 بیلهته قهديمه وهکو نهستیره روناکی چاوی ههموانه.

نهى لاوان و پيشمه‌رگانی کوردا نهنگۆ کورپی نه‌شخاسيکن که به مروری
 زهمان دهنگی شه‌هامهت و گورپی وان عاله‌مگیر بوه و یادگاری زۆر پوناک له
 شه‌هامهت و عیزه‌تی نه‌فس و په‌شاده‌تی وان باقی ماوه. نۆبهی نه‌نگۆیه،
 سینگ وه پيش‌خهن و به ئيمانیکى قايم داخلى خزمه‌تی سه‌ریازی و
 پيشمه‌رگه‌یی بن، بوچی؟ ئیفتیخاراتی سه‌ریازی له ههمو ئیفتیخاراتیک
 مه‌زنتره. چون سه‌رفروشتن له رینگای نیشتمان گه‌وره‌ترین فیداکاری‌یه. بۆیه
 گه‌وره‌گه‌وران فه‌رمویانه: قشون روچی مه‌مله‌که‌ته. مه‌مله‌که‌ت ده‌بیئ ساحب
 هیز و قوه‌ت بی تاکو ئیفتیخاراتی میلی خۆی راگرئ، ده‌لیلکی زۆر قايم و
 نیزیک هۆردوی سوره که به هیز و قوه‌تی خۆی به دنیاى نواند که هۆردوی
 سور به ئیفتیخارترین ئه‌رته‌شی دنیايه، نهو ئیفتیخاره گه‌وره‌یه که خودا
 نسیبی مه‌ی کردوه به جه‌بونی و کهم دلئ له ده‌ستی نه‌ده‌ین.

ئهمن فه‌رد فه‌ردی لاوانی به جه‌رگ و هه‌ناوی کورد بو مه‌یدانی په‌شاده‌ت
 و شه‌جاعت و ئیفتیخار ده‌عوه‌ت ده‌که‌م که له رینگای نیشتمان و پيشه‌وای
 موعه‌زهم ئیفتیخاری جانبا‌زیمان هه‌بی.

له ئاخری دا به دلئکی خاوین و ئيمانیکى قايم به میلیه‌تی خۆم پایه‌دار
 بونی ده‌وله‌تی کوردی له خودای به‌رز و بی هاوتا ده‌خو‌ازم و به ده‌نگیکى
 بلیند ده‌لئیم:

به سه‌لامه‌تی په‌نیس جمهوری و پيشه‌وای مه‌ح‌بوب هورا!

بو به‌رزیتى خاکی پاکی نیشتمان هورا! (٦)

٤.١. سه‌رانی ئیله‌کان

٤.١.١. عومه‌ر خانی شکاک (٧)

٤.١.٢. زۆرۆ به‌گی ههرکی

"ئهمن به نوینه‌ری له لایهن ههمو قه‌بایلی شکاک و ههرکی موباره‌ک‌بادی
 ئهم جیژنه خو‌شه‌ویست و مه‌زنه به ههمو برا کوردیک به تاییه‌تی به ح‌زوری
 جه‌نابی پيشه‌وا و نه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی و کارگه‌رانی ح‌یزی
 دیموکراتی کوردستان عه‌رز ده‌که‌م و به‌لینئ ده‌دم که ته‌واوی نه‌ته‌وه‌ی
 شکاک و ههرکی ئاماده‌ن به وینه‌ی باب و باپیری خۆیان سه‌روم‌الیان له رئی
 راگرتنی سه‌ربه‌خۆیی کوردستان به‌خت بکه‌ن.

قسئکی دی که بو پون بونه‌وه‌ی بیرى ههمو کهس زۆر به پنیوستی ده‌زانم
 عه‌رز ده‌که‌م ئه‌وه‌یه: که ئاغای حاجی سه‌ید عه‌بدو‌لا ئه‌فه‌ندی له پاش

هه‌ریوه‌ری ١٣٢٠ که کورد ده‌ستیان به‌مله و موباره‌زه‌ی میلی کرد و ویستیان‌ه‌قی مه‌شروعی خۆیان بستێنن، عیده‌یه‌کی زۆر له‌به‌ر چاوه‌نۆ‌ری که له‌وی‌یان هه‌بووه‌ دوی که‌وتن و ده‌یان ویست به‌پیشه‌وایی و پش‌تیوانی ئه‌و ئا‌غایه‌ په‌هنمایی بکری‌ن. به‌لا ئه‌و زاته به‌پێچه‌وانه‌ی ئینتیزارات و چاوه‌نۆ‌ری هه‌مو که‌س له‌سالی ١٣٢١ هه‌لستا چوه‌ تاران و به‌زدی کوردان ده‌گه‌ل کاربه‌ده‌ستانی تاران به‌تایبه‌تی ده‌گه‌ل ستادی ئه‌رته‌شی ئێران خه‌ریکی گفتو‌گۆ بو وه‌ خه‌یانه‌تی به‌کوردان ده‌کرد و سه‌د ده‌ر سه‌د کاری کوردانی وه‌پاش خست...^(٨)

١.٤.٣. ئیبراهیم ئا‌غای نه‌ده‌م مه‌نگور

پاش ئه‌وه‌ی ته‌به‌ریکی جێژنی سه‌ربه‌خۆیی کوردستانی به‌حزوری پێشه‌وای موعه‌زه‌م و هه‌مو حازران گه‌یاند گوتی:

"ته‌واوی ئێلی مه‌نگور به‌تایبه‌تی بابو‌یاپی‌ری من بو‌ ده‌فی دیکتاتۆران و ده‌ره‌ینانی نیشتمانی کوردستان له‌ ژێر چه‌نگی وان هه‌میشه‌ ده‌کێشه‌ و مله‌ و هه‌رادا بون. هه‌مزه‌ ئا‌غای گه‌وره‌ی باپی‌رم که‌ زۆر به‌ نیویانگه‌ چه‌ن جار ده‌گه‌ل بله‌وه‌زه‌کانی ئێران به‌ شه‌ر هاتوه‌ و مه‌راکیزی لی چۆل و وێران کردون و به‌ ده‌سیسه‌ی ئێرانی‌یان له‌ ئاسته‌نبول ١٢ سال گه‌را پاش به‌ریون دیسان چه‌ن جار له‌ گه‌ل ئێرانی‌یه‌ موسته‌به‌یده‌کان به‌ شه‌ر هاتوه‌ تا چاره‌یان نه‌ما به‌ فیل و فریو هه‌مزه‌ ئا‌غایان ده‌گه‌ل کاکه‌ سواری برایم ئا‌غا گرت و سه‌ریان برین.

هه‌مزه‌ ئا‌غای براشم ده‌گه‌ل هه‌سه‌ن ئا‌غای بایز ئا‌غا چه‌ن وه‌ختیک به‌ند کران و سلیمانی ره‌سول ئا‌غا و عه‌بدو‌لای فه‌تاحی ئه‌وانیش به‌ نۆره‌ی خۆیان هه‌بسی زالمه‌کانیان زۆر دیوه‌.."

ئیشاره‌ی به‌ شه‌ری مه‌لا خه‌لیل کرد. ئه‌مانه‌ی هه‌ر بۆیه‌ بو که‌ ئیسیپات بکا که‌ ئێلی مه‌نگور هه‌میشه‌ بو‌ نه‌جات دانی وه‌ته‌نی خۆی له‌ ژێر ده‌ستی زالمان سه‌عی‌یان کردوه‌ و تۆرباتی‌یان داوه‌. پاشان گوتی:

"ئه‌مه‌ش که‌ نه‌وه‌ی ئه‌و شێمه‌ردانه‌ین ئاماده‌ین وه‌ دوا‌ی پا‌بردوانی خۆمان که‌وین و به‌ خوی چاک و پێشویینی چاک دا له‌ رۆی نیشتمان دا بمرین."^(٩)

٤.٤.١. محهمەدی فەرزولابەگی (١٠)
٤.٤.٢. ئەحمەد ئاغای ئیڤخانێ زاده

"برایانی خۆشه‌ویست!

من یەك نەفەرم دەتوانم سابیت رەوشەنی بکەم که لە دەوری دیکتاتۆری ئێران دا لە من بێنەوا و پەڕیشانتر کەس نەبۆ، چونکو ویجدان و میللی یەتم ئیجازە ی نەدەدا که بچم و بە وان تەمەلوق و فروتەنی بکەم، و گەلێ جار بە خۆم دەگوت: خۆزگا نەدەمردم و بە چاوی خۆم دەمدیت جاریکی دی تەفەنگ و فیشەکدانم هەڵدەگرت و بە ئەسلەحە دەپازامەوه. و وجودی ئەمنییەم نەدەدیت، ئیستا دەبینم لە مەراحیمی ئیلاهی لە باتی بیگانان برایانی بەهیزی کورد پێ بە عەرزێ دا دەدەن و دەر جا لێ دەدەن و دەنگی چەکەمی ئەو لاوه رەشیدانە ی کورد و برایانی کوردی خۆم موعەکیس بوە و بەتەواوی دوژمنانی بەشەرییەت و دیکتاتۆران دەلێ: که لەمەوپاش بە ئەندازە ی بەرە ی خۆتان پێ راکێشن و، بۆ حقوقی خەلکی دەسدریزی مەکەن دەنا بەم چەکمانە سەرتان پان دەکەینەوه.

ئێستاش، که لە حمەدی خوداوه لە سایە ی نازادی، ئەملاک و داراییم زیاد بوە، ئەوا سێ دانگی دئی "عیش ئاوا" ی مولکی خۆم که پێم وایە لە ژیا نی مأل و مندالم زیادە، بە دەولەتی سەربەرز ی کوردستانم پێشکەش کرد، چونکو لە پیش چاوم گەلێ چەتو نە که برایانی خۆم بئ سەواد و ئەسبابی خویندنیا ن نا مورەتەب بی ت و من لە عەیشی کامەران ی دا بم، دیسان گیا نی خۆم وەقفی دەولەتی سەربەرز ی کوردستان کرد که لە رئی نیشتمانی خۆشه‌ویست دا گیا نی خۆم بەخت و هەمو هیزی سەرف کەم و بە یارمەتی خودا و هومیدی رەسولی ئەکرەم خوینی دوژمنانی کوردستان دەگەل میشکی سەریان برپێژم و بە نوینەریی برایانی ئەفسەران ئەوانەو عەرز دەکەم: مەبادا دوژمنانی کوردستان خەیا لێ یەك زەرە تەجاووز بۆ خاکی کوردستان بکەن دەنا بە یارمەتی خودا لە سنوری خۆیان دا مەحو و نابودیان دەکەین. بژی کوردستان!

بژی رەئییسی جمهوری کوردستان جەنابی قازی محهمەد!

٤.٤.٦. محهمەدی قادری مامەش

"ئە ی ئاغا یانی مەزن

ئە ی برا سەپان و تیجار و کاسبە باشەرافەتەکان!
پێویستە ئێوه بزائن وەزعیەتی کوردستانی ئێمه ئیمرو له هەمو کاتیکی رابردو ئەهمییەتی زیاترە چونکه لە لایەکەوه حکومەتی زالمی ئێرانی کەوتۆتە پەلە و دەستەپاچە بوە بە هەر وەسیلە یەکی که لە دەستی دایە هەول دەدا که یەکیک لە برایانی ئێمه فریو بدات و بیان خاتە ژیر پەنجە ی

دنیوی ئیستیبدادهوه له لایهکی تر چهند کهسێ له پیاوه تینهگه‌یشتو و میشک
 پزیوه‌کانی وه‌کو قهره‌نی ئاغای په‌سوئ و عه‌لی ئاغا لهم قه‌رپی بیسته‌می
 ته‌مه‌دونه‌دا ته‌ماع و ته‌که‌ببور چاوی به‌ستون و شه‌رافه‌ت و میللیه‌تی له
 ده‌ست داوون. سه‌هله له بۆ ئازادی کورد تی ناکۆشن به‌لکو چاوه‌نۆپی
 ده‌رفه‌تیش ده‌که‌ن که ئیعه دو‌باره ئه‌سیر که‌نه‌وه. ئه‌نجا ئه‌ی برا
 کاسبکاره‌کانی باشه‌رافه‌تا ئه‌ی شیربه‌چانی میسه‌ی کوردستان! ئیمرۆ بۆ
 ئیعه دو‌شت زۆر لازم و پێویستن: ئه‌وه‌ل فیداکاری و گیان‌بازی هه‌موان بۆ
 کوردستان. دوهم فیداکاری پێشه‌وای به‌رز بۆ هه‌مو کورد. فیداکاری ئیعه بۆ
 کوردستان ئه‌مه‌یه که گیان و مالی خۆمان به‌ ته‌واوی ده‌ ئیختیاری پێشه‌وای
 مه‌زن بنیین بۆ پێداویستی و‌لات به‌ختی به‌رمون و فیداکاری پێشه‌وای
 مه‌زن... " (۱۱)

۵. ۱. به‌مه‌اله دینی به‌کان

۱. ۵. ۱. حاجی باه شیخ (۱۲)

۱. ۵. ۲. شیخ حه‌سه‌نی شه‌می بورهان

"برایانی خۆشه‌ویست، ئاغایانی موخته‌ره‌م!

ئه‌ورۆ پۆژیکێ زۆر به‌نرخ و قیعه‌ته. ئه‌ورۆ پۆژیکێ یه‌کجار گه‌وره و به
 حورمه‌ته. ئه‌ورۆ جیژنیکی پیروژ و موباره‌که. ئه‌ورۆ ئه‌و پۆژه‌یه که گه‌لی
 کورد له‌میژ بو چاوه‌رپی هاتنی بو و له‌میژ بو هه‌ولێ بۆ ده‌دا و هه‌زاران
 پیاوی ناودار و لاوی نازداری خۆی له سه‌ر به‌ کوشت دا. سوپاس بۆ خوا که
 پاش گه‌لیک کویره‌وه‌ری و ده‌ربه‌ده‌ری و ئه‌سیری و فه‌قیری و زیله‌ت و
 مه‌ینه‌ت به‌و ئاواته پیروژه گه‌یشتین و ئیستا جیژنی نازادی و سه‌ربه‌خۆیی
 ده‌گرین.

شنه‌بای په‌حمه‌ت هات و ته‌پوتۆمانی نه‌گه‌به‌تی له سه‌ر په‌واندین و
 هه‌تاوی خۆشه‌ختی هه‌لات و زوقم و سیخواری چاره‌ره‌شی له کورده‌واری دا
 تونده‌وه، ئه‌و پێبه‌ندانه بۆ ئیعه به‌هاری ئازادیه.

براکان! چاو هه‌لینن و ئالای موقه‌ده‌س و سپه‌ره‌نگی کوردستان ببینن و چاو
 و دل‌تان پون بیته‌وه و په‌ئێسی جمه‌وری خۆشه‌ویست ببینن و شوکرانه‌ی خودا
 به‌ جێ به‌یئن. له ئه‌نجام دا جیژنه پیروژه‌تان لێ ده‌که‌م و ده‌لیم
 خۆشه‌ویسته‌کانم بۆ پاراستنی ئه‌و ئالا موقه‌ده‌سه‌و، بۆ خزمه‌تی ئه‌و پێشه‌وا
 مه‌حبوبه‌ بکۆشن. " (۱۳)

١.٥.٣. سه‌ید عب‌دولعه‌زیز سه‌ید عب‌دولآ که‌یلانی

”براکانم گه‌وره و ناغایانی کورد!

خان‌ه‌واده‌ی نه‌هری به‌گه‌وره و پچوک و، ژن و پیاو و، کچ و کورپانه‌وه زۆر به‌ئیف‌تیخاره‌وه ته‌بریکی ئەم جیژنه‌ موباره‌که و موقه‌ده‌سه ئەوه‌لەن ته‌قدیمی مه‌قامی عالی په‌ئیس جمه‌وری موحته‌ره‌م ده‌که‌ن که له‌ رئی ئەم ئازادی‌یه‌دا هیچ جو‌ره قسورێکی نه‌کردوه و به‌هیمه‌ت و عه‌زم و پو‌حبه‌رزی و حیکمه‌ت و ته‌وانای خۆی توانی موکافه‌حه‌ بکا و ئەم ئازادی‌یه‌مان بۆ وه‌گیر بخت.

وه دوهم جیژنه‌ پیرۆزه له‌ هه‌مو برا کوردێک ده‌که‌ن که ئەوانیش له‌ رئی ئەم ئازادی‌یه‌دا نه‌به‌زیون و موقابیل به‌و سه‌ده‌ماته و نه‌که‌باته‌ی زه‌مان که به‌ نیسه‌به‌ت کورد هه‌میشه‌ عه‌کسی بوه و هه‌میشه‌ هێز و په‌نجه‌ی ئیسته‌عمار و جه‌هاله‌ت له‌ کوردستان دا سه‌رکه‌وتو بوه به‌ عه‌زم و سه‌بات وه‌کو پۆلا پاره‌ستان و هه‌ر نه‌به‌زیون و هه‌ر وه‌کو تاریخ بۆمان ئیسه‌پات ده‌کا که کورد له‌ هه‌موو فرسه‌تێک دا محاه‌وله‌ی ئازادی وه‌رگرتنیان کردوه به‌لام له‌به‌ر ئەوه‌ی په‌نجه‌ی ئیسته‌عمار هه‌میشه‌ له‌سه‌ر کورد غالب بوه و به‌ ئەنواعی وه‌سانێلی وه‌حشی‌یانه‌و به‌ ناوی دین و دنیا حه‌ره‌کاتی ئازادی‌یان کوژاندۆته‌وه که کورد نه‌یتوانیوه ئازادی خۆی بستی‌نێ. به‌لام له‌ نه‌تیجه‌ی ئەو هه‌مو کیفاح و سه‌عی و هه‌ول‌دانه‌ی کورد ده‌ولته‌تی شوره‌وی که پشتیوانی میله‌تانی بئ‌ که‌سه له‌سه‌ر حه‌قی میله‌ته‌ی بیچاره‌ی کورد به‌ جواب هات و مه‌جالی نه‌دا ئەمجاره‌ش ئیسته‌عمار سه‌ری پان کاته‌وه ئازادی پێ به‌خشین و ده‌بێ بشزانین که ئەوه‌ش له‌ نه‌تیجه‌ی سه‌عی و هه‌ول‌دانی په‌هه‌به‌ری موحته‌ره‌م په‌ئیس جمه‌ور حه‌زره‌تی قازی محه‌مه‌د بو که شه‌و و پۆژی خۆی له‌و رئی‌یه‌دا سه‌رف ده‌کرد و مه‌عنای ئیسه‌راحه‌تی نه‌ده‌زانی که توانی به‌ هۆی سه‌عی و محاه‌ولات و نه‌به‌زینی خۆی میله‌ته‌ی کورد به‌ ده‌ولته‌تی شوره‌وی بناسێ و داوای ئازاد بونی کورد بکا.

ئهی برا کورده‌کانم بزانی شو‌ه‌ه‌دای خان‌ه‌واده‌ی نه‌هری که له‌ رئی ئەم ئازادی‌یه‌دا خۆینی خۆیان پشته‌و و شه‌هید کراون و سه‌فحه‌ی تاریخی خۆیان به‌ ناوی زی‌پین نویسه‌ ئیسته‌که له‌ ئیمه‌ مانان شاد‌ترو مه‌سرور‌ترین و ئیسته‌که جیژنی ئەوانه. به‌لئ‌ جیژنی ئەوانه چونکه زانی‌یان که خۆینی ئەوان به‌ خۆپایی نه‌پۆیوه و نه‌ته‌وه‌ی ئەوان به‌و ئازادی‌یه‌ موقه‌ده‌سه شاد بون ئەوه‌ش بزانی که ئیستا‌که روحی پاک‌ی ئەو شه‌هیدانه‌ لی‌ره‌دا حازرن و به‌ یه‌که‌ده‌نگ جیژنه‌ پیرۆزه له‌ هه‌مو برا کوردێک ده‌که‌ن و ته‌واوی ئەف‌راد‌ی

خانوادهی نههری به گهوره و بچوکیانهوه به پویهکی زۆر سپی و موفتهخیرانهوه رجا و تکا له ههمو کوردیک دهکهن که بۆ خاتری خودای: مازی و عنعناتی کۆن و ئاکاری سهخیفانهی ئیقتاعی و ئیستیعماری له بیر بکهن. تهوائیفولملوکی و دوژمنایهتی و مهنافیعی مادی و مهعنهوی شهخسی تازه مهکهنهوه. گهورهیی و بچوکی و ئاغایی و گهدایی له ناو خۆتان ههنگن. ههر وهکو برا دهست دهنه دهست یهک و بخوینن و موتهحیدو یهکدل و جانفیدا بن بۆ ئهوهی ئهو ئازادییهی که له پاش سهعی و کیفاحی ههزاران سال به دهستمان کهوتوه له دهستی نهدهین و بهرقهرار و بههیزتری بکهین.

براکانم دهزانن که زۆر برای دیمان ههن ئیستاکهش له ژیر زنجیری ئیستیعمار و ئیستبداد و ئهسارهت دهنائینن و به چاوکیکی زۆر برسییهوه چاوهڕێی هیمهت و پیاوهتی ئیوه دهکهن؟ له بهر ئهوه نابێ هیچ کوردیکی به شهرف بهم ئازادییه کهمه پازی بێ بهلکو فرهزه و پێویستییه لهسهر ههمو کوردیک مازی و پابوردوی پهشی له بیر کا و به هۆی عهزم و برایهتی و هیزو هیمهتی خۆیان له ژیر ریاسهت و سهرپهرشتی پهئیسی جمهورمان قازی محهمهه ناماده بین ئهو برا کورده ئهسیرانهی دیمان که حالێ حازر له ژیر زنجیری ئیستیعمار و ئهسارهت دا دهنائینن دهربینین و خوینی خۆمان لهو ریگیاهدا برێژین و به خۆمان نهئینن ئازادین تاوهکو کوردستانی گهوره به تیشکی ئازادی پوناک دهکهینهوه.

ئیمهش ههر فهردیک له خانهوادهی نههری حازر و نامادهین به روح و گیان و سهرو مالمان و به پوحوکیکی زور پر ئیخلاسهوه لهو رێیهدا خزمهت و فیداکاری بکهین.

له دوایهدا له خوای عهزهوهجهل دهپارپینهوه که خوا به گهورهیی و عهزمهتی خۆی عومری پهههبرو پهئیس جمهورمان قازی محهمهه درێژو پایهدار کا که بتوانێ ئهو ریساله موقهدهسه گهورهیه که دهستی پێ کردوه تهواو و بهرقهرار کا و کوردستانی گهوره ئازاد کا. وه به دهنگیکی بهرز هاوار دهکهین و دهئین:

ههر بژی پهههبرمان پهئیس جمهوری کورد قازی محهمهه دو

ههر بژی کورد و کوردستانی گهورهو

ههر بژی جهنرالیسوس ستالین پهههبرو پێشهواي ئازادی گیتی!" (١٤)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ئاغایانی موختەرەم براییانی خۆشەویست

ئەو پوڤۆکه پوڤۆتیکی زۆر موبارەکه، پوڤۆتیکی تاریخییە، تا ئەو پوڤۆکه دایکی نیشتمانی کوردستان وای بە خۆیەوه نەدیوه که کورە کورەکانی بە شادی و کهیف خۆشی لە دەوروبەری دا کۆبونەوه و لە هاتوچۆدان بە قاه قاه پێ دەکه نین داوەتیانە و هەوری نەگبەت و چارەرەشی بەنوکی قەلەمی پوناک فیکران بە زۆری باسکی لاوه بەغیرەتەکان زنجیری دیلی و بەدبەختی یان لە ئەستۆی دارنیوه و چاوی بە فرمیسیکی بە دەسپەری خۆشەویستی دەستپنەوه پوڤۆکه دەنگ خۆشەکانی وردەبرینی خوو پێ وەرکراوی دەرمان دەکەن... قیمەت و بەرز بیندراو. دەبێ قەدری بزانی و بو بەرقەراری پراوەستانی دەستەو دوعا پو بە قبیله پراوەستین و بە دەنگیکی بەرز لە خودای بێ هاوتا تەمەنا بکەین ئەو پوڤۆهەمان لێ پیرۆز کا و تا زەمان بەروبو درێژ بۆمان پراوەستاو و بەرقەرار بکا - ئامین.

... بیکیش دەمەوئ موختەسەرێک لە زەمانی چارەپەشی و بەدبەختی دایکی نیشتمان که کوردستانە که بە سەر گەنجە ئازا و خوینگەرەکانی هاتو بەیان بکەم.

سالەهای سالە پەنجە ئیستیداد و دیکتاتۆری گەروی دایک و بابی ئیمە ی رێک دەگوشی. پوچنە پوناکی ئیمە ی بە پەردە ی زوڤم دادەپوڤۆشی، دەستی مەردانەگی و ئیتیحادی ئیمە ی بە زنجیر دەبەست و پینگای جادە ی سەرکەوتنی ئیمە یان بەو دەردە دەبرد چالۆی دوپەرەکی و نیفاقیان لەسەر ئیمە هەل دەقەند، چاوی تیزبینی ئیمە یان رەشایی پەردە ی زوڤمەتی نادانی دایان دەپوڤۆشی پینگای نەجات و تەرەقی یان لێ ون دەکردین و توشی هەزار ئەشکەوتی تاریک و چالۆی بێ بن و مەوجی دەریای بەدبەختی و چارەپەشی یان دەکردین هەرچی حەول دەدرا پینگای نەجات غەیرە مومکین بو وەکو عەرزو دەکەم بەو هەمو دەردی سەری و بەدبەختی دوپارە خوینی گەرم و چاک لە رەگی کوردهواری دا بە جونبوش دەهات کەمەری مەردانەگی یان دەبەست و پوڤۆکه رەشیدەکانی میللەت دە تەقەلا دەکەوتن و دەستیان دەکرد نەهزەت زۆر بەهێز و تا دوامین هەناسە ی ژیانیان پایەداری یان دەکرد.

وهكو نههزتهى شىخ عوبهيدولا كه لاپهه بهرزهكانى ميژو شاهيدى
 فيداكارى و جانبازى وين كه تا ناخر ههناسهى ژيانى عومرى خوى به ههدهر
 پانهبوارد شوهدهاى كوردى شيمال به خوئينى خويان خاكى كوردهوارىيان
 پهنگاندوه قيامى شىخ سهعيد كه له رئى نازادى ميللهت و خاك و خوئى
 كوردستان دا گهردى خوى تهسليمى تهنافى كهمالى بئ كهمال كرد. يا خير
 شىخ عهبدولقادارى شهزمينى تا ناخر نهفهسى پايهدارى كرد و تا
 دههجهيهكى حازر به فيداى رئ بو وهكو ههزتهى ئيبراهيم به ئهمرى
 خوداى تهعالا كورپى خوى ههزتهى ئيسماعيلى حازر كرد بو قوربانى له رئى
 خوداى خوى دا ئهويش له پيش ههمو كهس دا رهوشى ئهوزاته موقهدهسهى
 كرده سهرمهشق بو ميللهتى به شههامةتى كورد. حازر بو له رئى نازادى و
 سهربهستى ميللهت دا كورپى خوى سهيد محمهد ئهفهندى كرد به قوربانى و
 به رشتهى تهنافى بئ مروهتى كهمالى بئ كهمال له تهناف درا. وهكو ئيلى
 جهلالى تهواوى پياوه گهورهكانى خويان فيداى ميللهت كرد و منداله
 چوكهكان و بئ دهسهلاتهكانيان دهههدهر و تهفرهقه بون بو ولاتى بيگانه.
 ئيسماعيل ئاغاي سمكو قههرمانى رهشيد و به ناوبانگى ميللهتى كورد به
 فيل و فريو به دهستى دهولهتى ئيستيدادى ئيران له بهين چو. دهسته گوئى
 ٦ ي ئهيلول كه لهو روزه دا چهند مندال و لاوى بئ گونه دهولهتى
 موستهبيدى عيراق وهبهر موسهلسهل و دهسترپژى تفهنگ دران.

ههزارهها ويتهى خوئينرژ و زولم و زور و تهفرهقه و بلاوكردنهوى
 ميللهتى كورد ههيه كه زمان له گوتن و قهلم له نوسينى قاسره كه شهرحى
 بدهم وهلى له بهرابهرى ئهوه ههمو زولم و دهرديسهرى و بهدبهختى و
 چارهپهشىيه دا خوداى بئ هاوتا پهحمى كرد نهستيرهى ئيقبالى ميللهتى
 كورد له گوشهى ئاسمانى كوردستان دا تلوعى كرد تهپلى بهشارهت ئاوازهى
 بلند كردوه و مزگينى نازادى به گوئى تهواوى كورد و كوردهوارى دهدا.

شتيكي دى ههيه كه دهبئ بو ههوهل جار به خهتى زيپين له سهفههى
 ميژودا بنوسرئ كه مهرامى پهههبر و كارگهههكانى حيزبى ديموكرات ئهوه بو
 كه نازادى به بئ خوئينرژى نسيبى ميللهتى كورد بئ و دوست يا
 بهرههستهكانى حيزب به چاوى برايهتى و يهكهتى تهماشا كراوه. (١٥)

١.٦.٢. شيعرى ههزار

سهدههار نوكهرى ئهوزستانه
 نيشتمان ئهوپو كورپانت جيژنى نازادى دهكهه
 بونهوه خيوى وهلات تالانكراو پوت و پهبهه

شیرنی خۆی گرتە نێو ئامیز و باوەش کوهکەن
 روتەنی کۆیستانی کوردان بوە بژوین و زەمەن
 گەرچی پێبەندانە ئیستلی پەر گۆل و بونە چەمەن
 بۆتە جەنناتی عەدەن، چاوە و بەدەن، دار و دەووەن
 سەد بەهار نۆکەری ئەو زستانە
 جیژنی ئازادی کوردستانە
 خۆینی کوردانی شیمال و ئەشکی چاوی دایکەکان
 شینی خوشکانی وەتەن بۆ لاوەکانی نەوجەوان
 چوونە داد بۆ لای خودا، دەریای تەرەحوم هاتە جۆش
 لاگریکی بۆ مە مەعلوم کرد نەبەرد و قارەمان
 یوسف ئەستالین کە ئەو پۆ.....
 نێوی هۆردوی سور بلین دەپژێ زراوی زالمەن
 تۆ لە لات وایە چیه هۆردوی سور
 سوری چی؟ کاکە بلین کۆگای نور
 گەلی لاواز لە گیتی نێو برا
 تا رێگای کوردستانی دیت و لێی هەلکرد چرا
 مستی خۆی کردە گپێ خۆینمژانی مورتەجیع
 حەق وە سەر ناحەق کەوت لەو نێو حەقی کورد درا
 جیژنی ئیستقلالتان پیرۆز بێ ئەو لاوانی پاک
 دۆزمنو یاخوا لە خۆینی خۆی بگەوزینێ کەلاک
 زو هەمو کوردان لە ژێر زنجیری دیلی بێنە دەر
 پێکەوه هەوڵێ بدەن بۆ ئاوەدانی ئاو و خاک
 من "هەزار" یکم لە دەستم دا نیه غەیری دوعا
 ئەو پەنئەسی جمهوری کوردان هەر بژی بۆ کاری چاک
 تا هەیه چەرخ و خولی تۆپی زەمین
 بژی هۆردوی قزل و ئیستالین(۱۶)

۰۳.۰۶.۰۱ شیعری هێمن

نەوجەوانانی ژێر و وریای کورد
 پیرەپیاوانی پیاوو ئازای کورد
 بێچوێ شیرانی چابک و بێباک
 تازە لاوانی میلی و خۆینپاک
 نەونەمامانی باغچەئ ئاوات
 کاربەدەستانی حیزبی دیموکرات

بھئی ئەوانەى كە چاۋ بەگريان بون
 دژ و داماو كز و پەريشان بون
 بۆۋەتەن پوژ و شەو دەگريان زار
 ديتو لەو پەئىيەدا ھەزار ئازار
 بەشېراۋ بون لە خوڭشى و شادى
 دەرکراۋ بون لە باغى ئازادى
 موژدە بى لىۋو كە پاش گەلىك زەحمەت
 پاشى زۆر پەنج و تالى و مەينەت
 پاشى تالان و جەنگ و دەربەدەرى
 پاشى كوشتار و شين و قوپوھسەرى
 پاشى ۋەى سەد مەزن، ھەزار سەردار
 لەسەر ئازادى پوڭيىنە سەردار
 پاشى ۋەى سەد ھەزار كوپى لاۋچاك
 دەستى دوژمنان: لە خوڭين و خاك
 گەوز بو داىكى بۆى لە سىنگى دا
 بەزەبى ھات بە حالى ئىمە خودا
 يارىدەى داين و كرديە مەئەمور
 بۆ نەجاتدانى كوردى ھۆردوى سور
 مىللەتى كوردى بىكەسى پزگار
 كرد، لە ژيەر چەنگى دوژمنى زۆردار
 كوردەۋارى بە جارى ئازاد بو
 كوردى غەمگين بە كەيف و شاد بو
 ئاشكرا ھەلكراۋە بەيرەتى كورد
 ھاتە دەستى لاۋى كورد حەقى كورد
 تى پەرى پوژى پەش نەما دەمى خەم
 پوژى كورد ھاتەدەر لە ژيەر مژو تەم
 بۆ مە ئەو سائە كە چلەى زستان
 خوڭشترە زۆر لە مانگى جۆزەردان
 گەرچى ئىستا نەماۋە گوڭ لە چەمەن
 ۋەك گوڭە پومەتى كورانى ۋەتەن
 ئىستەكانە تەۋاۋى مىللەتى كورد
 كچ و كوپ پياۋ و ژن درشت و ورد
 بى خەم و لىۋو بەخەندە و شادن

ئۆچى چوڭكو ئەويىستە ئازادن
 ئەى برايانى مىللى و دئسۆز
 رۆرتان باش و جىژنەتان پيرۆز
 ئەوى ئاواتى ئۆيه بو ديتو
 نىشتمان سەربەخۆ و ئازاد بو
 بەيرەقى جوانى ئيمەيه ئىستا
 دەيشەكئىنى لە ھەر بليندى يەك با
 كارى خۆمان بە دەستى خۆمانە
 ئىستە با كويز بئى چاوى بىگانە
 تا ھەزار سالى دىكە ئىستالين
 ھەر بژى يا رەبى: بلين ئامين
 چونكە دەربەست ھەقى زەعيفانە
 لاگرى ديل و بئىنەوايانە
 بو ئەوھى بئى كەسان بكا مەسرور
 پايدار بئى و بمئىنى ھۆردوى سور
 پيشەوامان بژى لە بو خزمەت
 كردنى، دين و مەزھەب و ميللەت
 رەبى ھەر كەس كە دوژمنى كورد بئى
 ھەردو چاوى دەرى و مىلى ورد بئى
 بمرە "ھىمن" كە تۆ لە سەر زىادى
 ماپەو، چوڭكو ديتت ئازادى (۱۷)

۱. ۶. ۴. مەھەد ئەمىنى موعىنى

"بە ئىفتىخار و سەربلیندى دەزانم دەو رۆژە موبارەكەدا كە جىژنى
 سەربەخۆيى كوردستانەو بە پشتیوانى خودا و پيشەواى كوردستان دوژمنانى
 داخلى كە ھەتا ئەورۆ شەرىكى دز و پەفيقى قافلە بون بۆتان بەيان كەم:
 يەككە لەوانە قەرەنى ئاغای مامەشە. دەولەتى ئیران ھەرچەند جار
 تەلگرافى دەکرد بە لەقەبى شەرىفى نۆ دەبرد و ئەو نۆوھش مەعنای وابو
 كە ئەتۆ دەبئى وەتەن و ميللەتى خۆت كە كورده مەجوى كەيەوھو بىفرۆشى،
 ئەو شەخسە شەرىفە خائىنە كە بە زمانى دەولەتى ئیرانى بو بە حكومەتى
 دەولەتى ئیرانى لە مەھاباد دەست بە عەمەلياتى وەتەنفرۆشى و
 ميللەتفرۆشى كرد ھەروھەدا دەگەل كە بو بە حكومەت لە مەھاباد رونىشت
 ئەوھل كارىكى كە كردى ۳۰ نەفەرى سوار ناردە مالە رەسولى ياهوى پولىكى

پۆڕی به ناحهق لێ ئەستاندو بۆ خۆشی حەبسی بو جیا لەوه چەند نەفەر نازادىخواه بون که به ئەمرى تەوریز و دەستورى پەزائىهێ که پۆڕى گهیی بو خهیاو عەزمى خۆى جەزم کرد بو که ئەو نازادىخواهانه بگهڕئ و تەحویل به دەولەتى دىکتاتۆرى نێرانی بدا. ئەوانه محەمەدى مەولودى و سەید محەمەدى سەیدى و چەند نەفەرى دیکه بون. بۆ بهجیھێنانى ئەو کاره ۱۰۰ نەفەرى وه کوچه و خىابانان خست. ئەمما چونکه خودای تەعالا نهى وىست کورد زەلیلى دەستی ئەو دىکتاتۆرانه بئ دەستیکى غهیبى دە نیوى دا بو به لەمپەرى قەرەنى ئاغای مامەش لەقەب شەریف ئەلحەمدولیللا به ئاواتى خۆى نەگەشت و به تاییهتی مام عەزیزى ئەمیرعەشایەرى کۆرى قەرەنى ئاغای مامەش دەو ئاکارانەدا چى وا له بابى کهمتر نەبو، هاوڕێیهکانى ئەو نىستمانفرۆشانه که لەوانه یهکیان عەلى خانى نەوزەرى، دوهم بايزى عەزیز ئاغای گهورک، سێیهمی عەبدوڵا ئاغای مەنگور.

یهکیکی دیکه له خائینه گەورەکان عەلى یاره که ئەمیر ئەسەدى پۆڕ دەلێن سەهلە ئەو خائینه که کورد و یستا نیویکی وایان نەبو که خائینهتی دەکرد ئەلعانىش که حکومهتی کوردی ئەلحەمدولیل ابەرقراره و زۆر ساحیب قودرەتیشه ئەو خائینه حالى حازر له تارانى دەگهڵ ستادی لەشکر که سەرتیپ ئەرفەعه له تیکدانى بناغەى حکومهتی کورد راناوهستى. ئەو ئاغایه سى سأل لەوهی پێش که بو به فرماندارى مەهابادى ئەمرى کرد ئەهلى مەهابادى هەموى ژنه ژنیش نابئ ئەسلەحەى پۆڕ بئ. له سایهى خودای بئ هاوتا بناغه و دامەزراندنى حکومهتی کوردی دیموکرات مەهابادى دانرا. پێویسته ئەو خائینه بئ خۆى دە تەویلهى ئەو مەهابادى یانه که پۆڕى دەگوتن ژنن بهاوپۆژئ، ئەو وهخته ئەوان بۆ خۆیان دەزانن عەفوی دەکهن یان ناو خۆ دە تەویله هاویشتنى ئەو خاینه حەتمییه و یهکئ له هاودهستانی عەلى یار، ئاغای رحەمەتى شافىعیه که له کۆمەک و یاریدهى ئەو خائینه رانهوهستاوه. یهکی دیش لەوانه کاکەلا ئاغای گهورک سەهلە له سەقزی و مەهاباد رانهوهستا حەملەى دەبرد بۆ رەزائیه و تەوریز و سنه و کرماشان.

ئەمەن لەو تاریخهوه لەلایەن حیزبى حکومهتی دیموکراتى کوردستان بۆ ئامۆژگارى و ئاگاداریبونی ئەوخائینانه هەتا ۱۵ پۆژى دیکه ئىبلاغ دەکەم خۆیان به حیزبى دیموکراتى کوردستان بناسینن بەلگو له سوچ و تاوانى ئەوان چاو بپۆشن.

زیاتر لەوه دەلێم: بژى کورد و کوردستان!
 بژى حیزبى دیموکراتى کوردستان! (۱۸)

مودیرەیی مەدرەسەیی پەروانەیی کچانی مەهاباد

گە دنیای مۆتەمەدین و زانست دا. هەر میلەت و نەتەوویەك، هەر تاییفە و قەوم و تیرە و بەرەییەك، بە زمانی خۆی كە دایك لەسەر پۆشتی لانك حەرفێك و دو حەرف خستویەتیە ئیویان و دەگەل شیر دە زاری كردون خۆیندویانە و دەخوینن، نوسیویانە و دەنوسن، لە چوار سنور و ولاتیانی خۆیان دا بە نازادی ژیاون و دەژین. بەلام داخەكەم میلەتی كورد، ئەو میلەتەیی كە تارىخ ئیفتیخار و شانازی شەش هەزار ساڵی وانی لە بیرە و لەبەر ئەهەمییەت و گەورەیی لەسەر دلی كۆتیبانی داناو، ئەو میلەتەیی لەگەل هەمو بەرەهەلستێك، لەگەل هەر كەسێك كە پەلاماری نیشتمانی وانی دایئ بەر بەرەكانی یان كردووە بست بە بست بە خۆینی خۆیان رایان گرتووە، مودەییەكی زۆر گرفتاری چنگالی رەش و برش و پیسی ئیستیداد دیکتاتۆری بون. زمان و عادات و ئادابی میلی ئیئە قەدەغە كرابو. لە ترسی ئەووی مەقامی دیکتاتۆری و قازانجی ئیستیعاری خۆیان نەكەوێتە قولە، ئیئەیان لە تەرەقی و زانست و سەر كەوتن دەگێراو و نەیان دەهینشت دنیا لە ئیستیداد و لیاقتی ئیئە: میلەتی كورد حالی ببن. تا لەم شەپە گەورەیدا كە پەری عەدالەت و نازادی بە سەر مۆتە و دێوی فاشیست و دیکتاتۆری غالب بو، بە فەرمانی یەكە پیاوی مەیدانی عەدالەت و بەشەر دۆستی ژەنەرالیسموس ستالین ئیئەش لە زیندانی دیلی هاتینە دەری و پیگامان بو كراو. لە ژێر ئامۆژگاری حەكیمانە و شارەزایی كردنی پیاوانەیی پێشەوای موعەزەمی كوردستان جەنابی قازی محەمەد دا زمان و دین و عەدالەت و ئادابی میلی ئیئە نازاد بو. ئیستیدادی میلی و لیاقتی حەقی ژیانی خۆمان بە مۆستەقیلی و سەربەخۆیی بە دنیا نیشان دا. دەستی بە هیژی ئەو پێشەوا مەزن و گەورەیی ئەو تا باسکی ئیئە، میلەتی كوردی كە تا چوار ساڵ لەو پێش دیل و یەخسیر بوین، گرتو و زۆرخێرا لە هەمو كەندو كوێ و هەورازێك وە سەری خستوین و ئەو لە ژێر باڵی پیرۆزی و یە شاهییدی سەعادەت و خۆشبەختیمان دە باوێش گرتو. ئیئە مامۆستا و قوتابی یەكانی مەدرەسەیی كچان موبارەكبادی ئەو موفەقیەتە گەورە بە دەرمالی پێشەوا موعەزەم عەرز دەكەین و تەمەننای قبولمان هەییە و هەمومان وێكرا بە دلیك و زاریك دەئین:

بژی پێشەوای مەزنی كوردستانی گەورە! (١٩)

١.٧.٢. یای خەدیجەیی جەیدەری

"... مەشغولی فەعالیەت بون و خودای تەبارەك و تەعالا موفەقی كردن و دلی نەشكاندن. ئەلئان ئەی خوشكە خۆشەویستەكان با ئیعمەش چاوە لە برا خۆشەویستەكانمان بکەین دەستی ئیتیحاد بۆ یەكتری درێژ بکەین. چون دەبینم دایکی نیشتمان چاوەرێی کچەکانی خۆیەتی کە دەس بە فەعالیەت و خۆیندن بکەین بەلکو تا ئیعمە بگەینە برا خۆشەویستەکانی خۆمان لە بەر ئەوەی دنیای ئەورۆ موحتاجی کچ و کورە کە بە خوشکو برایەتی دەست بەدەینە دەستی یەك بۆ پرژگار کردنی دایکی نیشتمان.

ئەمن لە تەرەف تەواوی کچ و خوشکەکانی کوردستانی مەزن پیرۆزی ئەو پرۆژە موقەدەسە تەقدیمی هەینێتی دەولەت دەکەم. وە لە ئاخری دا تەمەننا دەکەم ئیووش لە گەل من هەمسەدا بن و بلیین: بژی پێشەوای بەرزی کوردستان جەنابی قازی محەمەدا!
بژی قارەمانانی کوردا!" (٢٠)

١.٨. قسەکان و قسەکرەکان

وەکو لە ناوی قسەکرەکان دا دەرنەکەوئ پێکھاتنی خێلەکی سیاسی - کۆمەلایەتی کۆمەلای کوردهواری تا ئەندازەیهکی زۆر لیک دراوەتەوہ. نفوزی مەلا و شیخەکان و، کار و دەسەلاتی سەرانی ئیلهکان و، ناوبانگی بنەمألە ناسراوەکانی مەھاباد لە بەر چاوەگیراوە.

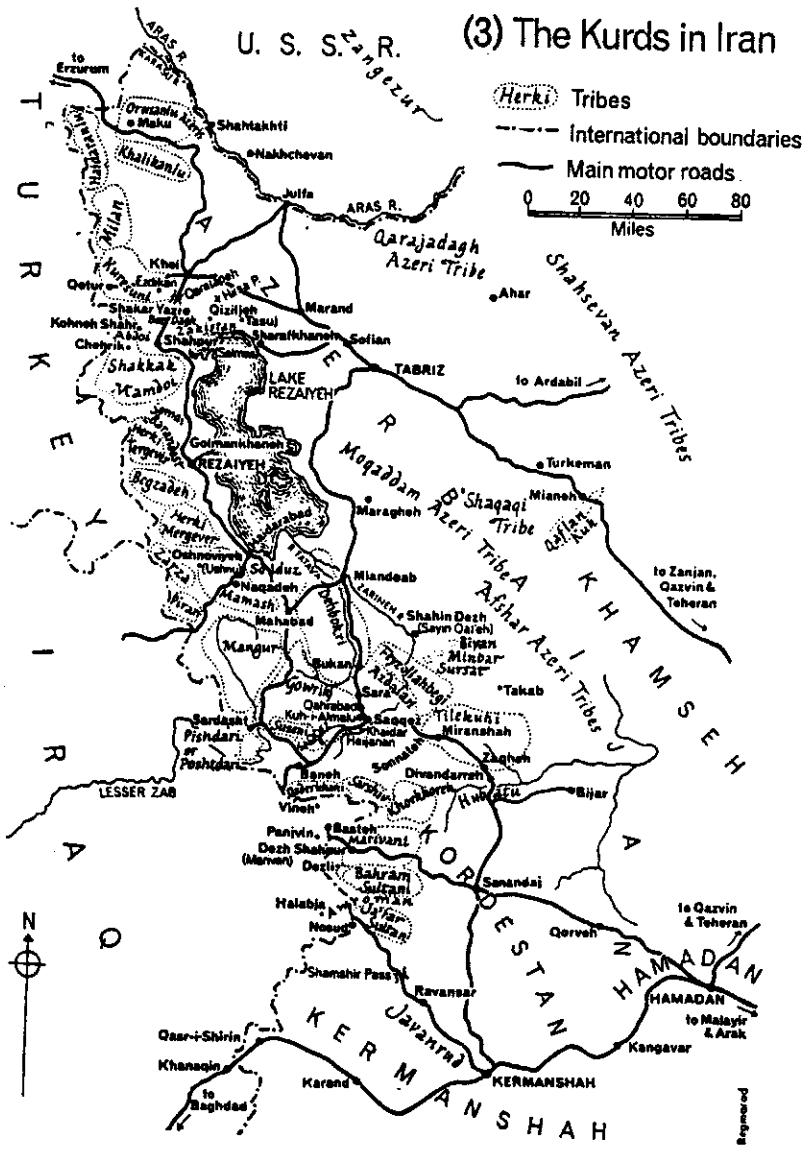
مەلا حسینی مەجدی، حاجی بابەشیخی سیادەت، شیخ حەسەنی شەمسی بورھان، سەید عەبدولعەزیزی سەید عەبدوولای گەیلانی (شەمزینی) و، سەید محەمەدی تەھازادە، وەکو کەسانی ناوداری دینی و بنەمألە دینی یە ناسراو و دەسەلاتدارەکانی موکریان.

عومەر خانی شکاک، زیپۆ بەگی هەرکی، ئیبراھیم ئەدھەم ئاغای مەنگور، محەمەد فەیزولابەگی، محەمەدی قادری مامەش، ئەحمەد ئاغای ئیلخانی زادە دیبۆکری و، محەمەد حسین خانی سەیفی قازی، وەکو گەورەپیاوی ئیله گەورە ناسراوەکانی مەتبەندی حکومەتی کوردستان.
ھێمن و ھەژار وەکو دو روی ئەدەبی و پرۆشنبیری ناسراوی کوردستانی ئێران.

محەمەد ئەمین موعینی، محەمەدی نانەوازادە و، غەنی خوسرەوی، وەکو کورانی بنەمألە ناسراوەکانی مەھاباد.
یای ویلمە و یای خەدیجە وەکو روی خۆیندەواری ئافرەتی کورد.

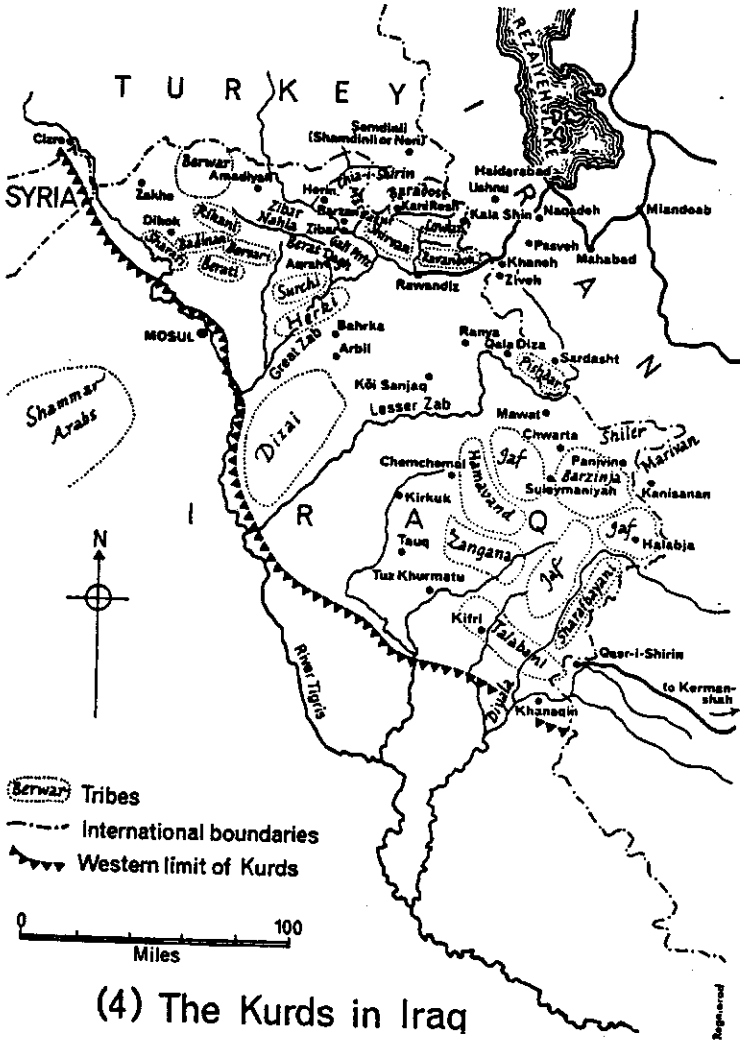
نخشه‌ی ۷: کورد مکانی نیران

(3) The Kurds in Iran

سرچاوه: حسن ارفع سرچاوه‌ی ناوبراو

نخشه‌ی ۹: کوردستانی عراق

(4) The Kurds in Iraq

سرچاوه: حسن ارفع، سرچاوه‌ی ناویراو

وێناردانی ئەمانە لە سەر سەکۆی ڕاگەیانندی حکومەتی کوردستان لە مەیدانی چوارچرای مەهابادا لە ئاھەنگەکانی ٢ ی ڕێبەندان دا، ھەر بۆ دەربڕینی خۆشی نەبو، بەلکو مەعنای تاییبەتی خۆیان ھەبوە.

ناوھەرۆکی وتارەکان لە دەوری چەند بابەتیکی دیاری کراو ئەخولانەوہ: باسی سەرۆھری یەکانی ڕابوردوی گەلی کورد و، ھێرش کردن بۆ سەر ڕیژی می دیکتاتۆری رەزاخان و، ستایشی سەردەمی ئازادی و، پێشەوا و، دەربڕینی دڵسۆزی و گوێڕایەلی. ستایشی ستالین و ئۆردوی سور و یەکییتی سوڤییت و، دوعای سەرکەوتنی. ئەمانە باسە سەرەکی یەکانی ھەمو "توتق" و "خیتابەکان" بەلکو ھی شیعەرەکانی ھەژار و ھیمنیش بون.

لە کۆبونەوہەکانی ٢ ی ڕێبەندان دا، چەند کەسی لە قسەکەرەکان لەوانە: محەمەد حسین خان، وەزیری ھیزی دیموکرات. محەمەد ئەمین موعینی، وەزیری کیشوہر. محەمەدی قادری مامەش. لە بەردەمی دەیان ھەزار کەسی بەشداری خۆپیشاندانەکەدا، بە توندی ھێرشیان کردە سەرچەند کەسیکی ناسراوی کورد سەبارەت بەوہی ھاوکارییان لە گەل حیزبی دیموکرات و، حکومەتە تازەکە ی نەکرد بو. لە مانەش سەیرتر ئەوہبو، زیڕۆ بەگی ھەرکی لە قسەکانی دا ھێرشێ کردە سەر سەید عەبدوللا گەیلانی (شەمزینی) لە کاتی ک دا خۆی لەو کۆبونەوانەدا، لەگەل قازی محەمەد بەشداری ئاھەنگی دامەزراندنی حکومەتی کوردستان و، ماوہیەک لەوہ پێش بەشداری ھەوہل کۆنگرە ی دامەزراندنی حیزبی دیموکرات بو. سەرھەرای ئەوہش سەید عەزیزی کورپی، ئەفسەری پێشوی ناو جەیشی عێراق، یەکی بو لە ئەندامە ناسراوہکانی کۆمەلە ی ھیوا و، یەکی بو لە ھاوکارەکانی مەلا مستەفای بارزانی. قسەکانی زیڕۆ بەگ لەو کات و پۆژەدا لەوانە بو کۆبونەوہەکان بەشتیوینی. سەید عەزیز لە سەر باوکی ھەلی دا یە. قازی محەمەدیش لە سەر سەید عەبدوللا ی کردەوہ. گرژی ناو خۆپیشاندانەکە خاوبوہوہ. (٢١) پاش ماوہیەک ھەمان وتار لە پۆژنامە ی کوردستان دا بلۆکرایەوہ. دیارە ئەمە بە "ئەنقەست" و، بە ھەلوێستی سیاسی ئەژمێردرا بۆ کەم کردنەوہ لە پایە ی سەید عەبدوللا، چونکە وەکو ئەلین، ئەو یەکی بو لەوانە ی ئەیان توانی لە گەل قازی محەمەد مەملانی ی نفوز و دەسەلاتی سیاسی و کۆمەلایەتی بکا.

٢. ڕیاری کۆبونەوہ ی ٢ ی ڕێبەندان

کۆبونەوہ ی ٢ ی ڕێبەندان ھەر بۆ شایێ کردن و، دەربڕینی خۆشی و، خۆپێندنەوہ ی سرودی میلی و، شیعی نەتەوہ یی دلرفین و، وتاری سیاسی بزوینەری ھەستی دەرون... نەبو، بەلکو بۆ ڕاگەیانندی ڕیاریکی میژیوی بو،

پێشتر سه‌رکردایه‌تی حیزبی دیموکرات و پێشه‌واکه‌ی، پاش پاویژ و پرس کردن به کاربه‌ده‌ستانی سوڤیتی و ژماره‌یه‌کی زۆر له گه‌وره‌پیاوه‌کانی کورد، دابویان ئه‌ویش: دامه‌زراندنی حکومه‌تی کوردستان بو.

پۆژنامه‌ی کوردستان، له پڕیۆرتاجیک‌ی تایبه‌تی دا، باسی کۆبونه‌وه‌که و بڕیاره‌کانی به‌مجۆره‌ ب‌لاوکردۆته‌وه:

قه‌راریک که له ۲ ی پڕیبه‌ندانی ساڵی ۱۳۲۴ دا له لایه‌ن ۲۰ هه‌زار نه‌فه‌ر نوامبندانی ته‌واوی ته‌به‌قاتی ئه‌هالی کوردستانی شیمال له میتینگ‌ی شاری مه‌هابادی دا قوبول کراوه

ده رابردوی نه‌ته‌وه‌ی کوردیش دا وه‌ک سایی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی دونیایه پادشایی و حاکمییه‌ت و ئوسول و ئیداره و مه‌ده‌نییه‌ت و عادات بوه، به‌لام له به‌ر فیئ و ته‌له‌که‌ی ده‌وله‌تانی مورته‌جیع له‌ت له‌ت بوه و کراوته‌ عه‌بد و دیل. وه نه‌بێ هه‌ر له حاکمیتی به‌لکو له ته‌واوی ئیختیاراتی میلی بی به‌ش کرا بون.

چهند عه‌سره که کورد گرانیی و ئه‌زییه‌تی غه‌یره قابیلی ته‌سه‌وری ئه‌ساره‌تیان له‌سه‌ر خۆیان درک کرده به تایبه‌تی له پاش هاتنه‌ سه‌رته‌ختی ره‌زاشای خوینخۆری مورته‌جیع کورده‌کان به گرانیی ئه‌ساره‌تی زیاتر دوچار بون و ئه‌و موسته‌بیده له لایه‌ن هیتله‌ری مه‌خبه‌ته‌وه کوردی له هه‌مو حوققی میلی خۆی مه‌حروم کرد و هیندیک له عه‌شایه‌ری کوردی به ته‌واوی له ریشه‌ ده‌رهینا و له نیشتمانی خۆیانی وه دورخستن و فارسانی مورته‌جیع به‌ خانمان و دین و مندالانی کورد جنیوی غه‌یره قابیلی شه‌رحیان ده‌دا و، کوردان نه‌ک هه‌ر خویندن به‌لکو قسه‌کردن و دوانیش به زمانی دایکی خۆیان قه‌ده‌غه کرا بو.

کورده‌کانی تورکییه‌ش خسوسه‌ن پاش هاتنه‌ سه‌کاری مسته‌فا که‌مال پاشای هه‌روا بون ئه‌و درنده‌یه بۆ بیده‌نگ کردنی هه‌رای نازادیه‌خواهی شیخ سه‌عید یه‌ک ملیۆن و نیوی له کوردان گوشت.

کورده‌کانی عێراقیش ده‌ردی ئه‌ساره‌تیان که‌م نه‌کیشاوه. له لایه‌ن که‌سانیک که ده فکری سه‌عاده‌تی به‌شه‌ری دا نین بۆ عه‌بدایه‌تی دران به‌ عه‌ره‌بان.

ده گه‌ل ئه‌و هه‌مو تیرۆر و ته‌عقیب و گوشت و گوشتار و ته‌له‌فاته‌ش کورد هه‌رگیز ده موقابیل زالمان دا سه‌ری دانه‌نه‌واندوه و ده رئی ئیستیقلال و نازادی دا موباره‌زه‌ی خۆی ده‌وام پێ دا و ئیراده‌ی پۆلایی فه‌نانا‌په‌زیره هه‌ر بوه و هه‌ر ده‌مینێ. ده‌و سالانه‌ی دوایه‌دا فرسه‌ت و ماوه‌یه‌کی چاک هه‌بو که

بازادی یهکی که ئەمه ئارەزومان بو پێی بگهین و له میژ بو وه دهستمان دهکهوت بزوتباينه وه وهك بزوتنه وهی قارهمانان و مهردانی پێشومان.

به دهبهختی ئەوهیه که ئیستا دهنیو کوردان دا کهسانیک هه ن وه نهی هه خزمهت بهو فارسانه، که چهن عهسریکه ئەمهیان ده ژیر زوئمی خۆیاندا راگرتوه، بکهن، بهئکو به ئاشکرا میلیهتی کوردی دهفرۆشن.

سهودای عهلی ئاغای ئەمیر ئەسهعد دهگهڵ ستادی ئهرتهشی ئیرانی که هه مو کوردی فرۆشتون له هه مومان مهعلومه. له خه لگی مهعلومه، مهلا عهبدوهرهعمانی سرنجداغی و محهمه دی فاروقی و حه مزه قاوهچی و غهیریهی جاسوسن و میلیهت فرۆشن. قهره نی ئاغای مامهش و محهمه دی عهباسی و عهلی خانی مهنگور و عهبدو لا ئاغای مهنگور و چهن کهسی دی به ئاشکرا بو ئیختیلاف و پارچه پارچه کردنی کوردان سهعی دهکهن.

عهیبهی بزائن ئهی مهلعونینه!

وه خه بهر بێن تا زۆر درهنگ نهبوه!

تهماشای دوژمنانی که چ فیکر نهکهین ده زانین کوپه پێشوی کورد هه رگیز میلیهتی خۆیان و هومید و ئارهزوی وانیان لهبیر نهکردوه.

لاوچاکانی مه وهك را بردوان بئ موزایهقه قوهی سهرف دهکهن که کورد خۆشبهخت و ئازاد بئ. ئەوان زانیا ن موهفهقییهت وهختیک وه دهست دهکهوئ زۆر توند پال ویک دا یهك... بئ و ده گه ل برایانی ئازه ربایجانی پێکهوه بزوتنه وه و پێ گه یشتن ئەو حیزبه که حیزبی دیموکرات بو به کۆمهگ و یاری خه لگی کوردستان دانرا له مودهتییکی کهمدا به موهفهقییهتی زۆر گه وره گه یشتوه، زدییهتییکی ده نیو عهشائیران دا بو هه لی گرت و یهکیتهیهکی قائمی ده نیو وان دا پهیدا کرد و هه یئتهتی میلی هه لبارد و چاپخانهی تهئسیس کرد و ئەوه له تاریخی کوردی ئیران دا هه وه ل جاره به تهوری عموم بلاوکردنه وهی رۆژنامه دهس پئ کراوه مه دره سهی میلی تهشکیل کردوه که ده وئ دا مندا لانی کورد به زمانی دایکی خۆیان ده خوینن و مه سه لهی خویندنی ئیجباری و عمومی هه ل دهکات و شارهوانی و عه دلییهی داناوه و هیزی موسه لله حی میلی و... ساز کردوه.

بژی حیزبی دیموکراتی کوردستان!

بژی موئه سیس و په هبه ری وی جه نابی قازی محهمه د!

ئهمه ده زانین و باوه ریمان هه یه که ئەندامه کانی کۆمیتهی مه رکهزی حیزبی دیموکراتی کوردستان ئەو کاره موقه ده سهی خۆیان به موه فهقییهت ده به نه سه رئ.

بەمە نوامیاندانی تەواوی تەبەقات و کوردانی شیمالی کوردستانی له میتینگێک که له شاری مههاباد سازمان کردوه و ژماره مان ٢٠ ههزار نهقه ره نهوپۆ ئارهزوی عمومی خۆمان ئیزهار دهکهین و له کۆمیتهی حیزبی دیموکرات و ئهنجومهنی خۆمان خواهیش دهکهین ئیختیاری دهدهینئ:

١. لهو جیگایانهدا که ئیستا کوردی تیدا دهژین به ئیستیقلاالی تهاواو بگا.

٢. ئینتیخاباتی مهجلیسی شورا دهس پئ بکهن.

٣. حکومهتی میلی کوردستان وهزیران ئیدارهکانی سازبکهن.

٤. هیژی موسهلههی میلی کورد تهشکیل بدن.

٥. له گهڵ دهولهتانی ههمسایه رابیتهی تیجارهتی و ئیقتیسادی بهرقهرار بکهن.

٦. لهگهڵ برا ئازهره رابایجانی یهکان ههmkاری و دۆستایهتی مهحکم بکهن.

پایه دار بئ کوردستانی ئازادا

بژی حیزبی دیموکراتی کوردستان!

بژی رههبری خهلكی کوردستان جهنابی قازی محهمهدا! (٢٢)

٣. ئاینی سویند خواردن

رۆژنامهی کوردستان له درێژهی رپیۆرتاجهکهی دا نوسیویهتی:

"... له ههوهڵ و ئاخر و نیوان وتارهکان دا و له هر کاتیگ دا نیوی:

ریاسهتی جمهور قازی محهمهده، به سهر زمان دا دههات بیوچان موزیکی میلی لی دەدرا و چهپلهپریزان دهکرا و بهیناوبهینیش قوتابییهکانی مهداریسی کور و کچ سرودی میلی یان دهخویندهوه. لهم کاتهدا رهئیسی جمهوری بهرز به ئەندامهکانی کۆمیتهی مهرکهزی ئەمر فەرمو که قورئانی موقهدهس و نهقشه و ئالای کوردستان حازر بکریت. بیوچان ههئیهت کۆبونهوه و دوبه دو له پشت سهری یهک کهوتنه رئ و چون له کانگای حیزبی دیموکراتی کوردستان قورئانی موقهدهسیان دهگهڵ ئالا و نهقشهی کوردستان، ده گهڵ ئیحترامییکی فهوقولعاده، له سهر دهستی مهلا حسینی شکاک دانا و، ههئیهت به تهرتیبی ههوهڵ له پشت سهری وی گهرا نهوه تا گهئیشتنهوه جزوری پئشهوا.

پئشهوا به دهستی خوی سهربۆشی له سهر قورئانی موقهدهس و نهقشه و

ئالای بهرزی کوردستان لابرد و مهراسیمی سویندی:

" ئەمن به خودا، به کهلامی عهزیمی خودا، به نیشتمان، به شهرافهتی

میلیلی کورد، به ئالای موقهدهسی کوردستان سویند دهخۆم که تا ئاخر

پێشانی سه‌ی ژیانم و پزاندنی ئاخر تنۆکی خۆینم به گیان و به ماڵ له رئی پارتنی سه‌ربه‌خۆیی و به‌رز کردنه‌وه‌ی ئالای کوردستان دا تێ کۆشم و نیسه‌ت به په‌نیه‌ی جمهوری کوردستان و یه‌که‌تی کورد و ئازهریایجان مو‌تیع و وه‌فادار بم.

خوینده‌وه و، هه‌مو پێشمه‌رگه‌کان و نوینهران و حازران به‌و سوینده سویندیان خوارد و قه‌ولی وه‌فاداریان دا.

پاش ٥ ده‌قیقه برای خۆشه‌ویست غه‌نی خوسره‌وی ته‌واو بونی میتینگ ئیعلام کرد. له پێش دا پێشمه‌رگه‌کان مه‌ره‌خه‌س بون و جه‌نابی ریاسه‌تی جمهور ته‌شریفی چو بۆ کانگای حیزبی دیموکرات و له سالۆنی ئه‌نجومه‌نی فه‌ره‌هنگی دا قه‌راری گرت و ده‌سته ده‌سته نوینهرانی ته‌وایف و قه‌بایل و لکه‌کانی حیزبی دیموکرات و خه‌لکی شارو دێهات ده‌چونه‌ حزوری پێشه‌وا و ئاینی به‌یعه‌تیان به‌ جێ ده‌هێنا. قه‌ولی فیداکاری و وه‌فاداریان ده‌دا، پاش خواردنه‌وه‌ی شه‌ربه‌ت و چای له خزمه‌ت مه‌ره‌خه‌س ده‌بون.

ده‌نگی: بژی کورد و کوردستانی گه‌وره، بژی په‌نیه‌ی جمهوری موعه‌زه‌می کوردستان، بژی یه‌که‌تی کورد و ئازهریایجان، ئینسان و هه‌یوان، دار و دیواری وه سه‌ما خست بو. دلان وه‌ها پڕ له شادی بو که هێندی مه‌ستی مه‌ی ئازادی و بڕیک له‌به‌ر شیده‌تی سرور ده‌گریان و هیندیک له مه‌رحه‌له‌ی گریان ده‌رچوو بو و بیده‌نگ دانیشه‌ت بو روحی له عاله‌می مه‌له‌کوت دا ده‌فپی و خۆی ده‌عاله‌می سه‌ره‌وه‌دا ده‌دیت و بیوچانیش له شه‌قام و کوچه‌دا ده‌نگی موسه‌لسه‌ل و تفه‌نگ و ده‌مانچه هه‌رد و چپایی ده‌له‌رزاند. ئه‌مانه هه‌مو‌ی به شانازی سه‌ربه‌خۆیی و ناساندنی په‌نیه‌ی جمهوری کوردستان ده‌کرا و میتینگ تا ساتی ١٢ ی پاش نیوه‌رۆ ده‌وامی بو له‌م وه‌خته‌دا ریاسه‌تی جمهور بۆ مه‌نزڵ گه‌راوه و حازرینیش له کاتیک دا که هه‌مو غه‌رقی سرور و مه‌ستی سه‌ربه‌ستی بون بۆ مه‌نزلی خۆیان چونه‌وه. (٢٣)

٤. ئاینی به‌یعه‌تی پێشه‌وا

یا: "جه‌ژنه‌کانی سه‌ربه‌خۆیی و ناساندنی سه‌رۆک جمهوری کوردستان" بۆ ده‌ربیرینی گوێپایه‌لی و دل‌سۆزی بۆ پێشه‌وا و سه‌رۆکی کۆماری کوردستان و، ناسینی به‌ په‌سمی، هێزه‌کانی پێشمه‌رگه، به‌رپرسه‌کانی هۆکانی پاگه‌یاندن، بازرگانه‌کان، سه‌رانی ئیل و هۆزه‌کان، هه‌روه‌ها "کۆمه‌لی یه‌هودی" جه‌ژنیان کردوه و ئاهه‌نگیان گێراوه و، به‌ خوینده‌نه‌وه‌ی وتار و شیع‌ر و سرود و شای و کۆبونه‌وه و دانیشه‌تی به‌ کۆمه‌ل خۆشی و دل‌سۆزی و گوێپایه‌لی خۆیان بۆ پێشه‌وا‌ی کوردستان ده‌ربیره‌وه.

٤. ١. بهیعتی پێشمه‌رگه به پێشه‌وا

پۆژنامه‌ی کوردستان له ریپۆرتاجیکێ تایبهتی دا نوسیویتی:
 "له کانگای پێشمه‌رگه له مه‌هاباد

"بهیانی پۆزی ٣ ی ١١ ی ٢٤ هه‌مو سه‌ریان له خه‌وی مه‌ستی هه‌لینا و گشت خوماری شه‌رابی سه‌ربه‌خۆیی بون که پۆزی پێشو ده‌رخواردیان درابو. ئه‌وه‌ش پێویستی شکانه‌وه بو. له ناکاو ساتی ٨ ی بهیانی ده‌نگی "شه‌ییور حازربه" له کانگای پێشمه‌رگه‌کان بڵیند بو. له ماوه‌ی چهند ده‌قیقه‌یه‌ک دا ته‌واوی پێشمه‌رگه‌کانی کورد، لیزگه، قۆل، ده‌سته، چل، لک، پۆل، خولاسه ته‌واوی هیزی کوردستان له کاتی‌کدا به ته‌جهیزاتی جه‌نگی رازابونه‌وه. سواره و پیاوه به جوئ و به‌شی موسه‌لسه‌ل و تۆپخانه به ته‌نی، نیه‌یه‌تی شادمانی و روخۆشی که له خۆشی‌یان پومه‌تیان وه‌ک گوڵی گه‌ش وا بو وه له‌به‌ر که‌یف و سرور ده‌ پێستی خۆیان دا نه‌ده‌حه‌جمین له کانگای کۆبونه‌وه و، هه‌مو فه‌رمانده‌کان له قۆل یه‌که‌وه بگه‌ر تا سه‌رقۆل یه‌ک و له سه‌رده‌سته‌وه تا سه‌رکرده و، له ناودار یه‌که‌وه تا سه‌رلک و، له سه‌رپۆله‌وه تا سه‌ره‌ییز هه‌ریه‌ک له جێی خۆی دامه‌زرا. فه‌رمانی فه‌رمانده‌هان دتی دوژمنانیان راده‌وه‌شان و زراوی خائینانی ده‌توانده‌وه، بیوچان فه‌رمانی حه‌ره‌که‌ت درا. هه‌مو پێشمه‌رگه‌کان قۆل قۆل و ده‌سته ده‌سته سێ که‌س سێ که‌س حه‌ره‌که‌تیان کرد و هاتن تا واریدی شه‌قامی وه‌فایی بون و فه‌رمانی پاوه‌ستان درا له‌م سه‌ر و ئه‌و سه‌ری شه‌قامدا هه‌مو هه‌ریه‌ک له‌جێی خۆی پاوه‌ستان و له سان دران.

ئهمه له‌به‌ر چی و بۆچی؟

هه‌ستی نیشتمانی په‌رستی، روحی پێشمه‌رگه‌یی و له‌خۆ بوردن، هه‌ستی تۆله‌ کردنه‌وه، ئاره‌زوی موله‌حق بون به شوه‌ده‌ای ئازادی، چیشتنی له‌زه‌تی سه‌ربه‌خۆیی، به‌رز کردنه‌وه‌ی ئالای موقه‌ده‌س، ده‌نگی دیلی و زه‌له‌یلی دایکی نیشتمان، ئهم لاوه نازدارانه‌ی وه‌جونبوش و جۆش و خرۆش هی‌نابون و ئیستا چاوه‌نۆری په‌نسیی جمهور و فه‌رمانده‌ی خۆیان ده‌که‌ن که به‌یعتی ده‌گه‌ل بکه‌ن به‌لینێی بده‌ن که ئهم له‌ خۆبوردانه ئاماده‌ن تا ئاخ‌ر تنۆکی خۆینیان ده‌س له‌ فیداکاری هه‌ل نه‌گرن. له‌م کاته‌دا په‌نسیی جمهوری به‌رزی کوردستان دیاری کرد و له‌سه‌ر شه‌قامی وه‌فایی دابه‌زی و پۆژباشی له هه‌موان فه‌رمو و له‌ لایه‌ن پێشمه‌رگه‌کان به "زیاتر فیداکارم" جوابی عه‌رز کراوه.

ئهم‌جا ریاسه‌تی جمهور یه‌که یه‌که نیو چاوانی ماچ ده‌کردن و ئه‌وانیش به‌یعتیان ده‌کرد و قه‌ولی فیداکاری‌یان تازه ده‌کرده‌وه. له نیوچه‌رگه‌ی

سویادا نۆبه گه‌یشته سه‌ید باوه‌جان که سه‌یدیکی په‌نجا ساله‌یه‌وردین داره. بی وچان ده‌ستی فه‌رمانده‌ی خۆشه‌ویستی ماچ کرد و وتی "حازرم ئەم ردینه‌م له رێی دیفاع له نیشتمان له خویین دا شه‌تل کم" و فه‌رمانده‌ی خۆشه‌ویست فه‌وره‌ن ردینی ماچ کرد و ئافه‌رینی لێ کرد. له‌م کاته‌دا ئا‌غای سدیقی هه‌یده‌ری‌یان له سه‌ر ده‌ستان هه‌ل گرت بو. ئه‌ویش به‌ ده‌نگیکی بلێند ده‌یگوت: "بژی کورد و کوردستانی گه‌وره". "بژی ره‌ئیس جمه‌وری به‌رزی کوردستان". دلی خه‌لکی وه‌ جۆش هه‌ینا بو. پاش ته‌واوبونی مه‌راسیمی به‌یعه‌ت ماوه‌ی ۲۰ ده‌قیقه شلینگی تفه‌نگ و موسه‌لسه‌ل کراو له‌ گۆشه‌ و که‌ناری شاریش دا به‌شانازی پێشمه‌رگه‌کان هه‌ر ته‌قه‌ ده‌هات... (۲۴)

له‌ رێپۆرتاجیکی تردا له‌سه‌ر "جه‌ژنی سه‌ربه‌خۆیی و ناساندنی سه‌رۆک جه‌مه‌وری به‌رزی کوردستان له‌ پێشمه‌رگه‌خانه‌ی هه‌یزی دیموکراتی کوردستان" نوسیویتی:

"شه‌وی ۴ ی ۱۱ ی ۲۴ شه‌ویکی سه‌راسه‌ر خۆشه‌ختی بو. ته‌واوی ئەفسه‌ران و پێشمه‌رگه‌کانی هه‌یزی مه‌رکه‌زی دیموکراتی کوردستان بو چون له‌و شه‌وه‌دا پێشمه‌رگه‌خانه‌ غه‌رقی نوری شادی بو، ته‌واوی وه‌تاغه‌کانی به‌ جۆریکی موجه‌له‌ل پارا‌بونه‌وه. ۲۰ نه‌فه‌ر کیشکچی ته‌شریفاتیی که‌ هه‌مو ئەفسه‌ر بون له‌ پێش ده‌رکی پێشمه‌رگه‌خانه‌ و ته‌شریف هه‌ینانی هه‌زرتی سه‌رۆک جه‌مه‌ور دامه‌زرا بو. هه‌مو جۆره‌ شیرینی و شه‌ربه‌ت بۆ په‌زیرائی میهمانانی خۆشه‌ویست له‌ سه‌ر میز داندران بو. ده‌سته‌ی موزیک له‌ حاالی ته‌ره‌نوم دا بو. ده‌هۆل و زورنا له‌ پێش ده‌رکی پێشمه‌رگه‌خانه‌ لێ ده‌درا و هه‌زاران برای به‌ ئیحساسات له‌ پێش ده‌رکی له‌ شادی و هه‌له‌په‌رین دا بون. به‌ پێی کارتی ره‌سمی که‌ بۆ میهمانان ناردرا بو میهمانانی خۆشه‌ویست ده‌سته‌ ده‌سته‌ ده‌هاتن و ۶ وه‌تاگی تایبه‌تی پر له‌ میهمان بون. له‌و ئانه‌دا ئوتۆمبیلی هه‌زرتی سه‌رۆک جه‌مه‌ور دیاری دا و له‌ لایه‌نی فه‌رمانده‌ی هه‌یزی دیموکراتی کوردستان فه‌رمانی ئیحتیرام درا. موزیک و کیشکی ته‌شریفاتیی ئیحتیرامیان به‌جێ هه‌ینا. هه‌زرتی سه‌رۆکی جمه‌وری نیسه‌ت به‌ کیشکی ته‌شریفاتیی ئیبرازی مه‌رحمه‌تی فه‌رمو. هه‌وا و چه‌پله‌په‌رزان ساتیک ئیدامه‌ی هه‌بو. پاشان له‌ لایه‌ن محمه‌د نانه‌وازاده فه‌رمانده‌ی هه‌یزی مه‌رکه‌زی دیموکراتی کوردستان له‌ عموم مه‌راسیمی به‌ خه‌رهاتن به‌ عمه‌ل هات."

ئه‌وانه‌ی له‌م جه‌ژنه‌دا قسه‌یان کرد: محمه‌د نانه‌وازاده، قاسم ئا‌غای ئیلاخانی زاده، ئەحمه‌دی ئیلاخانی زاده، عه‌بدوپه‌رحمان ئیلاخانی زاده، ئیسماعیل ئیلاخانی زاده، ئیبراهیمی ئیلاخانی زاده، محمه‌د ئەمین ئا‌غای

ئیلخانی زاده. قاسم ئاغای ئیلخانی زاده له باتی حاجی بایز ئاغا و مهحمود ئاغای ئیلخانی زاده، قادر ئاغای قارهمانی، مهعرفی، ئیفتیخاری چواردولی، برايم قارهمانی، سولتان ئاغای وهتەمیشی، محەمەد ئەمین موعینی، رحمةتی شافیعی، ئیسماعیل شیخ ئاغایی، حەسەن ئاغا و عەبدوڵا ئاغای داربەسەر، حەسەن خانى بوداغى.

هێمن بەم بۆنەیهوه شیعرى لای خواریى خویندهوه:
 رۆژى جێژن و شادییه تێپه‌ری رۆژی دهرد و خەم
 هات شنه‌باییکی ره‌حمەت راپه‌راند و بردى تەم
 دئ له هەر لاییکی قاقای پێکه‌نینى لاوه‌کان
 دئ له هەر لاییک سەدای ساز و تار و زیل و بەم
 گه‌رچی زستانه به به‌فر ئاخندراوه پاک و لات
 ئەو رۆ خەم‌لیوه و لاتى ئیمه وه‌ک باخى ئیهرم
 جێژنى ئیستیقلالى کوردستانه، رۆژی شادییه
 جێژنه پیرۆزه له هاوخوینى خوینگه‌رمم ده‌کەم
 نه‌وجه‌وانانى وه‌تن روجم فیداو بئ هه‌ول دهن
 بۆ ته‌ره‌قى کوردو بۆ پاراستنى خاك و عه‌له‌م
 بۆ نه‌جاتى نیشتمانى خۆشه‌ویستو کاربکه‌ن
 زو دهرى بێنن له چه‌نگى عاره‌ب و ترک و عه‌جه‌م
 هەر که‌سئ بۆ لای سنور و نیشتمانى ئیوه بئ
 هه‌ل‌دېرن ورگى ئه‌و و بېنێرنه مو‌لکى عه‌ده‌م
 لاوه‌کان! پێشمه‌رگه‌کان! نازایه‌کان! بێباکه‌کان!
 دەس دهنه شیر ئیوه، ئیمه‌ش تیژ ده‌که‌ین نوکی قه‌له‌م
 خوا مه‌ده‌د کاربئ له دەس بێگانه‌کان دینێنه دهر
 خاکی پاکی کورده‌وارى نایه‌لین بۆ کورد ئەله‌م
 جێژنه پیرۆزه ده‌که‌م لیت و ده‌لێم یا خوا بزئ
 ئەى ره‌ئیس جمهورى کوردو پێشه‌واى موخته‌ره‌م
 گه‌وره‌که‌م: کورد ئیستا که موخته‌جای کاره و نابئ تۆ
 ته‌ک به‌دى ساتیک و دانیشی ده‌میکی که‌مته‌رخه‌م
 تۆم به‌خوا ئەسپارد و ئەسپاردم به‌تۆ ئەى پێشه‌وا
 میله‌ته‌ نازایه‌که‌م، نازیزه‌که‌م، خوین پاکه‌که‌م

گه‌ دوايه‌ حه‌زه‌رتى سه‌رۆکی جمهورى کوردستان له پشت میزی خیتابه‌وه
 راوه‌ستا له هه‌وه‌ل‌دا له ئیحساساتى ئه‌و برايانه ته‌قدیری فه‌رمو و له

خوسى به نارەزو گەيشتنى ميللەتى كورد له دەرگای خودای بئى هاوتا شوكرى بهجئ هينا و بۆيهكەتى و پيشكەوتنى ميللەت نەسائىكى زۆرى فەرمو و مەرحەمەتێكى زۆرى نىسبەت به فەرماندەى هيزى نواند.

پاشان لەنيو هورا و چەپلەپريزان دا ساتى ٥ ى شهوئى خەرەكەتى فەرمو له نيو گاردى ئىحتىرام رابرد و مەجليسى شادمانى له ساتى ٨ ى شهوئى تەواو بو. (٢٥)

٢.٤. بەرپرسەکانى راگەياندن

كوردستان له رېپورتاژىكى تردا نوسيويتى:

"پۆژى ٥ ى ١١ ى ١٣٢٤ به مونسەبهتى سەربهخۆيى و ناساندنى سەرۆك جمهورى بەرزى كوردستان جيزنىكى موجهلەل گيرا..." له ساتى ديارى دا بانگراوهكان كه عيبارەت بون له ئەعزای كۆمىتەى مەركەزى و هەيئەتى رەئىسەى مىللى و كارگەرانى حيزبى ديموكرات و نوينه رەكانى قەبایل و تەوايف و لكەكانى حيزبى ديموكراتى كوردستان و عولەما و روحانيان و موختەرەمىنى شارى مەهاباد تەشريفيان حازر بون و هەركەس له جئى خۆى دانىشت و جەنابى سەرۆك جمهوريش له ساتى ٥ له كاتێك دا كه گاردى تايبەتى مەراسيمى ئىحتىراميان به جئ دينا و سرود و موزىكى مىللى كوردستان دەخويندراوه و لئ دەدرا، تەشريفى واريده بو له سەر جئگای خۆى نزولى ئىجلالى فەرمو و يەك دەوره شەربەت و چای به ميوانەكان پيشكەش كرا."

ئاغای عەلى خوسرەوى موديرى داخلى چاپخانه جيزنى ئىفتيتاح كرد. ئاغای قادرى مودەرپيسى مديرى چاپخانهى كوردستان و، سەيد محەمەدى حەمىدى مديرو سەردەبيري پۆژنامە و گوڤارى كوردستان، هاشم خەليل زاده ئەندامى هەيئەتى تەحريريەى پۆژنامەى كوردستان و، محەمەد شاپەسەندى به ناوى كارگەرانى چاپخانهى كوردستانهوه وتاريان خویندەوه. هەزار و هيمن هەريەكە شيعريكيان بهو بۆنەيهوه خویندەوه. (٢٦)

٣.٤. بازراگەكان

كوردستان له رېپورتاژىكى تردا نوسيويتى:

"جيزنى شيركەتى تەرەقى كوردستان

له لايەن بەزازان به بۆنەى سەربهخۆيى و ناساندنى پيشهواى كوردستان به بۆنەى جيزنىكى كه له لايەن ئەعزای شيركەتى تەرەقى كوردستان و تەبەقەى بەزازانى مەهابادى به بۆنەى ئازادى و سەربهخۆيى كوردستان كرا

پوستانی ٣ ی پاش نیوهرۆ مه‌جلیسی جیژن دایر بو و هه‌زره‌تی پێشه‌وا و جه‌نابی حاجی سه‌ید عه‌بدوڵای شه‌مزینی و جه‌نابی حاجی باباشیخی سیاده‌ت و حاجی بایزناغا و مه‌حمودئاغای ئیڵخانی زاده و ته‌به‌قاتی عوله‌ما و ئاغایانی عه‌شایهر و تیجار و موخته‌ره‌مینی شار ته‌شرفیانی بو.

عه‌لی خوسره‌وی کۆبونه‌وه‌که‌ی کرده‌وه. له‌م کۆبونه‌وه‌یه‌دا ئاغایان: هه‌ژار و هیمن و قادری مه‌حمودزاده، یه‌کی شیعرێکیان خوینده‌وه. حسین داودی ده‌رباره‌ی پیکه‌ینانی شیرکه‌ته‌که و هه‌لومه‌رجی ئابوری دوا. قاسم ئاغای ئیڵخانی زاده، ئه‌حمه‌د ئاغای ئیڵخانی زاده، پیرۆت ئاغای ئه‌میره‌شایه‌ری، حاجی بابه شیخ و، مه‌لا حسینی مه‌جدی، له‌م جه‌ژنه‌دا دوان.

پێشه‌وا و تارێکی دا له‌ قسه‌کانی‌دا وتی: "یه‌گانه‌ حه‌مله‌یی دوژمنان حه‌مله‌ی ئیقتیسادیه و هه‌میشه‌ خه‌ریک ده‌بن که له‌و رێگایه‌وه ئینقیلاب ده‌خه‌نه نێو میللته‌تی مه‌سه‌له‌ن مه‌سه‌له‌ی توتن که ده‌وله‌تی ئێران خه‌ریک بو وه‌سائیلی نیفاق و دوه‌ره‌کی له‌ نێو کوردان دا پیک بێنێ. لازمه‌ که ئه‌مه رێگایه‌کی ئیقتیسادی بۆ خۆمان بکه‌ینه‌وه، شیرکه‌تی ته‌ره‌قی ده‌بی ته‌وسیه‌ی پێ بدرێ و ره‌وابیتی تیجاره‌تی له‌ هه‌مو کوردستان دا به‌رقه‌راربکړئ. حکومه‌تی کوردستان ئیحتیاجاتی زۆره‌ ده‌بی وه‌زی خۆی وه‌کو دنیای ئه‌ورۆ ته‌غییر بدا مه‌سه‌له‌ن فه‌ره‌نگ، فه‌لاحه‌ت، کارخانه‌جات که ده‌بی ده‌ ته‌وسیه‌ و ته‌ره‌قی ئه‌وانه‌دا سه‌عی و جدییه‌ت بکړئ." (٢٧)

٤.٤. سه‌رانی ئیله‌کان

پۆژی ٦ ی رێبه‌ندان ئاغایان شیرزاد و مه‌مه‌د حسین خان ئه‌میری جه‌ژنیان کرد. له‌م جیژنه‌دا ئه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی و نوینه‌ران و سه‌رانی کورد ئاماده‌ بون. پێشه‌واش به‌شداری کرد.

به‌م بۆنه‌یه‌وه چه‌ند که‌سێ و تارێان داو هیمن شیعرێکی خوینده‌وه. (٢٨)
پۆژی ٩ ی رێبه‌ندان عه‌بدوڵا ئاغای قادری له‌ گوندی جه‌لدیان جه‌ژنی گرت و "مه‌راسیمی شه‌ربه‌ت خۆری به‌جێ هێنا" و "له‌ شادی ئه‌م جیژنه‌دا چه‌ند سه‌ر په‌شه و لاخی کوشته‌ته‌وه و عیده‌یه‌کی زۆر له‌ ئاغا و فله‌خوی ده‌وروبه‌ر تێدا حازر بون".

به‌م بۆنه‌یه‌وه مه‌لا سالح و چه‌ند که‌سی دی و تارێان خوینده‌وه. (٢٩)
هه‌ر له‌م پۆژه‌دا حاجی سه‌ید عه‌بدوڵا ئه‌فه‌ندی، گه‌وره‌ی بنه‌مه‌له‌ی شیخانی شه‌مزینان "به‌ شانازی پێشه‌وا‌ی کوردستانه‌وه" جیژنی گێپا.
به‌م بۆنه‌یه‌وه چه‌ند که‌س و تارێان دا له‌وانه‌ سه‌ید عه‌بدوڵعه‌زیزی کوری سه‌ید عه‌بدوڵا. (٣٠)

پۆژی ١٢ ی ڕێبەندان جەعفەری کەریمی "بە ئیفتیخاری ئازادی و سەربەخۆیی و ناساندنی پێشەوای کوردستان" لە سائۆنی ئەنجومەنی فەرھەنگی جەژنی گێرا. لەم جەژنەدا حاجی سەید بابا شێخی سیادەت، شێخ محەمەد مەعسوم زیانی و، "ژمارێکی زۆر لە عولەمای عیزام و ئاغاوانی عەشایەر و تیجار و موحتەرەمین" نامادە بون. جەعفەری کەریمی و چەند کەسیکی تر وتار و شیعریان خویندەووە. (٣١)

پۆژی ١٦ ی ڕێبەندان سەید عەبدووسەلام لە گردیگلان جیژنی کرد. سەید حسین و سەید محەمەد نورانی زەنبیل و چەند کەسێک بەشدار بون. سەید عەبدووسەلام و سەید کامیل و مەلا عەبدوڵا و شێخ ئەحمەد، وتاریان خویندەووە و شیلینگی تەنگ کرا.

پۆژی ١٩ ی ڕێبەندان محەمەد رەشید خان، ئەحمەد بەگی سەلیمی، حاجی گەنجەلی بەگی سەلیمی لەگەڵ خزمەکانیان و بنەمالەئێ شێر بەگ و دادخواه، و ئاغاوان ئیبراھیم بەگی سەلاح و سەلیم بەگی بەگزادە و محەمەد حسین خانی ئەمیری و فەیزوڵا خانی حەریقی و محەمەد کەریم بەگی مەجیدی و محەمەد بەگی ئیبراھیم بەگی فەیزوڵابەگی و ئەحمەد خانی کەیخوسرەوی ئاغاوانی ئەحمەد بەگی فەیزوڵابەگی تەواوی ئاغاوانی بەگزادە لە یەکشەوێ کۆبونەووە. هاشم حەمزەبی سەرۆکی ستادی بۆکان، حەسەن خانی بداقی، بۆ سەر ئەو جیژنە بانگ کرابون "لەسەعات ٩ ی بەیانی دا ١٥٠ نەفەر پێشمەرگە و غەیرە تاقمێکی ٣٠٠ نەفەری ئاغا و رەعییەت و نۆکەر بە ناوی گاردی ئیختیرامی ئالاً لە مەیدانی پێش کۆمیتەدا سەفیان بەست، لەو وەختەدا پێشمەرگە سەلیمی فەیزوڵابەگی هەلگری تاییەتی ئالاً، ئالای موقەدەسی لە غایەتی ئیختیراما نایە سەرشانی و فەرماندەئێ لک لە شانی راستی ئالاًو و فەرماندەئێ بەشی سوار لە شانی چەپەووە بە جەلال و شەوکیەتیکی زۆر جوان هینایانە مەیدانی پێش کۆمیتە لە قووی کەس نایەت شەرحی بدا کە لەو سەعاتەدا چە خۆشی و شادییەك لە ناو ئەو جەماعەتەدا پەیدا بو.

لە حدودی هەزار کەس زیاتر لە دێهاتی بەگزادەووە بۆ سەیر و پێشوازی ئالاً هات بونە یەکشەوێ لە پاش چەپلەپێزان و هورایەکی زۆر فەرماندەئێ لک ئاغای شێرزاد خیتابەییەکی زۆر شیرین و جوانی خویندەووە... لە دوا ئێووە ئاغا محەمەد شکارچی قەراردادی ٢ ی ڕێبەندان بە دەنگێکی بەرز خویندەووە. ئاغاوانی حسامی دادخواه، پێشمەرگە مستەفا فەیزوڵابەگی و، ئەسەدی دادخواه و، میرزا محەمەد ئەمین تاهیری، هەر یەك بە نۆبە

خۆیان نوتقیکی زۆر بهتین و تهوژمیان کرد". ئاغای عهبدوڵا نیرومه‌ند
نوسه‌ری حیزبی یه‌کشه‌وه شیعرێکی خوینده‌وه.

له پاش به‌جیهێنانی مه‌راسیمی ئیحتیرامی نیزامی چه‌پله‌پێزان و
هوراکیشان وه‌ گوتنی بزێ پیشه‌وای کوردستان تا‌قمئ پێشمه‌رگه‌ له ژێر
فه‌رمانی حسین شێرزاد ده‌سپێژیکی زۆریان کرد له‌ دوا‌ی ئه‌وانه‌ ئاغای
په‌ئێسی ستادی بۆکان نوتقیکی بی ئه‌ندازه‌ به‌تینی کرد له‌ و نوتقه‌دا ته‌واوی
حازرینی به‌لوتف و مه‌رحمه‌تی پیشه‌وای موعه‌زه‌می کوردستان ئومیده‌وار
کرد. ئه‌وجار به‌ که‌مالی ئیحتیرامه‌وه ئالای موقه‌ده‌سیان له‌ سه‌ربانی
کۆمیته‌ی حیزب نه‌سب کرد. سه‌لامه‌تی پیشه‌وای کوردستان به‌ ته‌قه‌ی ده‌هۆل
و زورنا، شه‌ربه‌تخۆری‌یان کرد و خاتیمه‌ به‌ جێژن درا. (٣٢)

پۆژی ٢٣ ی پێهه‌ندان "ته‌هالی ده‌وروبه‌ری کولیجه‌ که‌ بۆ جێژن بانگیشت
کرابون" له‌ دیوه‌خانی شیخ حسین کۆبونه‌وه" له‌ پاش سه‌رفی شه‌ربه‌ت و
چایی سه‌نه‌وه‌ به‌ ده‌ستی گه‌ل هاته‌نه‌ ده‌رئ. ماوه‌ی ٣ سه‌عات به‌ ده‌ف و
بلوێر لاوک گوتن و شایی و زه‌ماوه‌ند پایان بوارد. "به‌م بۆنه‌یه‌وه‌ مه‌لا
مه‌مه‌د ئه‌یوبی، مه‌لا قادری بو‌ره‌انی، سه‌ید برایمی نورانی، شیخ
عه‌بدو‌رهمان، مه‌لا عه‌بدوڵا قه‌مه‌ره‌یی و تاربان خوینده‌وه. ٣ که‌ره‌ت
شیلینگی تفه‌نگ کراو" ته‌واوی خه‌لکی به‌ پاهنومایی مه‌لا مه‌مه‌د به‌ خودا و
قورئان و ئالای موقه‌ده‌سیان سویندخوارد که‌ بۆ سه‌رکه‌وتنی کوردستان
کۆتایی نه‌که‌ن. (٣٣)

پۆژی ٢٦ ی پێهه‌ندان زیڤۆ به‌گی هه‌رکی له‌ گوندی بالانیش جه‌ژنی گێرا.
"له‌م جێژنه‌دا گه‌لێک له‌ ئاغایانی ده‌وروبه‌ری بالانیش و ورمئ تیدا به‌شدار
بون چه‌ند هه‌زار که‌س له‌ جوتی‌ر و فه‌خوی حازر بون شایی و هه‌له‌په‌رکئ و
خوینده‌نه‌وه‌ی گۆرانی میلی کوردستان و موزیک ده‌هۆل و زورنا هه‌مو که‌سی
سه‌رخۆش کرد بو. (٣٤)

٤. ٥. کۆمه‌لی یه‌هودی مه‌هاباد

"پۆژی ٦ ی ١١ ی ١٣٢٤ له‌ لایه‌ن کۆمه‌لی یه‌هودی مه‌هاباد به‌ شادی
سه‌ربه‌خۆیی کوردستان و ناساندنی پیشه‌وای کوردستان جێژنیکی زۆر جوان
گێرا چه‌ند موغازه‌ له‌ خیابانی قازی به‌ ئه‌نواعی پارچه‌ رازابونه‌وه‌ و به‌پێی
بانگه‌هێشتنێک که‌ له‌ ئه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی و کاربه‌ده‌ستان و
نوێنه‌رانی حیزبی دیموکرات و سه‌رانی ته‌واوی قه‌بایل کرابو ده‌سته‌ ده‌سته‌ و
پۆل پۆل بانگکراوه‌کان گرد ده‌بون پاش چاره‌کئ دانیشتن و خواردنه‌وه‌ی
شه‌ربه‌ت و چای هه‌ل ده‌ستان ده‌سته‌یه‌کی دی ده‌هاتن به‌وجۆره‌ ئه‌م جێژنه
٤٨ سه‌عات ده‌وامی کرد... (٣٥)

٥. دامه‌زاندنی ده‌زگاکانی حکومهت

حکومهتی کوردستان، حکومهتیکی "دی فاکتو" بو، حاله‌تیکی قانونی دیاری کراوی نه‌بو. نه له قانونی ئەساسی ئێران دا ده‌زگا و ده‌سه‌لاته‌کانی باس کرا بو، وه نه خۆیسی ده‌ستور یا قانونیکی ئەساسی نوێی بو خۆی دانا بو. له بهر ئەوه جوړی له پاشاگه‌ردانی وشه‌ی سیاسی و قانونی و به‌رپوه‌به‌رایه‌تی له ناو داووده‌زگاکانی حکومهتی کوردستان و ده‌سه‌لاته‌کانی دا هه‌بو.

پریژیمی ناوه‌ندی سه‌ئته‌نه‌تی بو که‌چی ئەم جمهوری بو. به ناو به خۆی ئەگوت "جمهوری خودمختار" به‌لام پاستی‌یه‌که‌ی ئەو ده‌سه‌لاتانه‌ی به خۆی په‌وا دی بو له هی فیدرالی ژۆرت‌ر بو.

له دوا‌ی "ره‌ئیس‌ی جمهور" که پیشه‌وای حیزبی دیموکراتی کوردستان، قازی محمه‌د، بو، به‌رزترین ده‌زگا "هه‌یه‌تی ره‌ئیس‌ه‌ی میلی کوردستان" بو، پیکه‌ینانی ئەم هه‌یه‌ته کاریکی ناچاری بو. له میژ بو مه‌هاباد ده‌سه‌لاتی حکومهتی ناوه‌ندی تی‌دا نه‌ما‌بو. له دوا‌ی ٢٦ ی سه‌رماوه‌زیشه‌وه که شاره‌بانی مه‌هاباد چه‌ک کرا، ئیتر بو‌شایی‌یه‌کی گه‌وره له کاروباری به‌رپوه‌به‌رایه‌تی‌دا دروست بو بو، ئەبو پریکریته‌وه. کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی حیزب پریاری پیکه‌ینانی "هه‌یه‌تی ره‌ئیس‌ه‌ی میلی" دا، ئەم هه‌یه‌ته پیک هات بو له:

حاجی باب‌ه‌ش‌یخ	ره‌ئیس‌ی هه‌یه‌ت
محمه‌د حسین‌ خانی سه‌یفی قازی	وه‌زیری جه‌نگ
محمه‌د ئەمین موعینی	وه‌زیری کیشوهر
ئه‌حمه‌دی ئیلاهی	وه‌زیری ئیقتیساد
که‌ریمی ئەحمه‌دین	وه‌زیری پۆست و ته‌له‌گراف
مه‌نافی که‌ریمی	وه‌زیری فه‌ره‌ه‌نگ
سدیقی هه‌یده‌ری	وه‌زیری ته‌بلیغات
خه‌لیلی خو‌سره‌وی	وه‌زیری کار
حاجی مسته‌فای داودی	وه‌زیری تیجاره‌ت
مه‌حمودی وه‌لی زاده	وه‌زیری کیشاوهرزی
ئیسماعیلی ئیلخانی‌زاده	وه‌زیری پێگاو‌بان
سه‌ید محمه‌دی ئەویوبیان	وه‌زیری بیه‌داری
عه‌بدوهره‌حمانی ئیلخانی‌زاده	وه‌زیری مو‌شاویر
مه‌لا حسین‌ی مه‌جدی (٣٦)	ره‌ئیس‌ی عه‌دلیه

ئەم دەزگایە لە باتی کابینە، یاخود ئەنجومەنی وەزیران بو. کارەکانی ئەویشی ئەنجام ئەدا. ناو لێنانی بەم جۆرە: یەكەمیان، چاو لێكەری حكومەتی نازەربایجان بو، چونكە ئەوانیش هەمان ناویان لە دەزگای وەزارەتەكەیان نابو. دوەمیان، بۆ پەواندەنەوێ ترسی دوژمنەكان بو، بۆ ئەوێ بە جیابونەوهخواری و پێكەینانی دەوڵەتی سەر بەخۆ تاوانبار نەكرین.

جگە لە وەزارەتی كاروباری پێشمەرگایەتی كە هەندێ جار بە "وەزارەتی جەنگ" و هەندێ جاری تر بە "وەزارەتی هێزی دیموكراتی كوردستان" و محەمەد حسین خان بە "وەزیر" ناو ئەبران، بە وەزارەتەكانی تر جاروبار ئەوترا "ئیدارە" و بە وەزیرەكان "پەنئیسێ ئیدارە" هەر بۆیە دەزگاكەش ناو نرا بو. "هەینەتی پەنئیسە". لە پۆژنامەي كوردستان دا "سەرۆكی كیشاوهرزی كوردستان" و "سەرۆكی فەرھەنگی كوردستان" و "سەرۆكی ئیدارەي عەدلییەي كوردستان" نوسراوه. هەر وەها "وەزیری تەبلیفات" و "وەزیری پۆست و تەلگراف". جگە لەوانەي ئەندامی هەینەتی پەنئیسە بون چەند كەسێكی تر لە پیاوێ ناسراوێكانی موكریان لە پایەي "مشاویر" دانران. هەر وەها چەند ئیدارەيەكی تریش دامەزرینرا لەوانە: ئیدارەي دارایی كوردستان بە سەرۆكایەتی عیلمی، ئیدارەي كۆلی ئەوقافی كوردستان بە سەرۆكایەتی محەمەد لاھيجان. ئیدارەكان كەوتنە ئەنجامدانی كارەكانیان. حوكمی داوودەزگا پەسەيەكانی حكومەتی كوردستان دەستی پێ كرد.

پەرراوێزه کانی بهشی سییهم

۱. ئەم پڕیۆرتاچه له بهر درێژی بهزنجیره له پ کوردستان، ژ ۱۰ تا ۱۵، ۱۱/۱۵ - ۱۳۲۴/۱۱/۲۷ بڵاوکراوه تهوه. دهرباره ی ۲ پێبهندان ههروهها بپوانه:
- مهحمود مهلا عیزهت، کۆماری میلی مههاباد: لیکۆلینهوهیهکی میژوویی سیاسی، ۱۹۸۴. ل. ۹۸-۱۰۲.
- جعفر مهدی نیا، زندگی سیاسی قوام السلطنه، چ ۲، تهران، تابستان ۱۲۹۹. لێره به دواوه ئهنوسین: مههدی نیا. ل. ۵۰۱-۵۰۴.
1963. p. , London. Jr. The Kurdish Republic of 1946. William. Eaglton
- ۶۲-۶۴.
- لێره به دواوه ئهنوسین: ئیگلتن.
۲. پ کوردستان، ژ ۱۰، ۱۳۲۴/۱۱/۱۵ بهرامبهر ۱۹۴۶/۲/۴.
۳. پ کوردستان، ژ ۱۰، ۱۳۲۴/۱۱/۱۵ بهرامبهر ۱۹۴۶/۲/۴.
۴. پ کوردستان، ژ ۱۰-۱۱، ۱۳۲۴/۱۱/۱۷-۱۵. ئەو شوینانهی نوقته دانراوه نهخویندراوهوه.
۵. پ کوردستان، ژ ۱۱، ۲۴/۱۱/۱۷.
۶. پ کوردستان، ژ ۱۲، ۲۴/۱۱/۲۰.
۷. لهو ژمارانهی له بهر دهس دان نوتقی عومهرخانی تی دا نیه.
۸. پ کوردستان، ژ ۲۱، ۱۳۲۴/۱۲/۱۱. وتارهکهی زیڕۆبهگ دوجار بڵاو کراوه تهوه. جاری یهکهم له ژ ۱۵ ی رۆژی ۲۴/۱۱/۲۷ تهنیا بهشی یهکهمی بی ئهوهی باسی سهید عهبدوڵای تی دا نوسرا بی، بهلام جاری دوهم بهو جوژه بڵاو کراوه تهوه.
۹. پ کوردستان، ژ ۱۵، ۱۳۲۴/۱۱/۲۷ بهرامبهر ۴۶/۲/۱۶.
۱۰. لهو ژمارانهی له بهر دهس دان وتاری محهمد فهیزوڵابهگی تی دا نیه.
۱۱. پ کوردستان، ژ ۱۳، ۱۳۲۴/۱۱/۲۲ بهرامبهر ۴۶/۲/۱۱.
۱۲. لهو ژمارانهی له بهر دهس دان وتارهکهی حاجی بابشهخیان تی دا نیه.
۱۳. پ کوردستان، ژ ۱۵، ۱۳۲۴/۱۱/۲۷ بهرامبهر ۴۶/۲/۱۶.
۱۴. پ کوردستان، ژ ۱۳، ۱۳۲۴/۱۱/۲۲ بهرامبهر ۴۶/۲/۱۱.
۱۵. پ کوردستان، ژ ۱۲، ۲۴/۱۱/۲۰. ئەو شوینانهی نوقتهیان لی دانراوه نهخویندراوهوه.
۱۶. پ کوردستان، ژ ۱۱، ۲۴/۱۱/۱۷. ئەو شوینانهی نوقتهیان لی دانراوه نهخویندراوهوه.
۱۷. پ کوردستان، ژ ۱۲، ۲۴/۱۱/۲۰.
۱۸. پ کوردستان، ژ ۱۸، ۱۳۲۴/۱۲/۴ بهرامبهر ۴۶/۲/۲۳.
۱۹. پ کوردستان، ژ ۱۳، ۱۳۲۴/۱۱/۲۲ بهرامبهر ۴۶/۲/۱۱.
۲۰. پ کوردستان، ههمان ژماره. ئەو شوینانهی نوقتهیان لی دانراوه نهخویندراوهوه.
۲۱. ئیگلتن، س ن، ل ۱۹. مههدی نیا، ل ۵۰۳.

٢٢. پ كوردستان، ژ ٨، ١٣٢٤/١١/٨ بهرامبەر ١٩٤٦/١/٢٨.
٢٣. پ كوردستان، ژ ١٤، ٢٤/١١/٢٤.
٢٤. پ كوردستان، ژ ١٤، ١٣٢٤/١١/٢٤.
٢٥. پ كوردستان، ژ ١٥ - ١٧، ١١/٢٧ - ١١/٢٧ - ١٣٢٤/١٢/١.
٢٦. پ كوردستان، ژ ١٧ - ٢١، ١ - ١٣٢٤/١٢/١١.
٢٧. پ كوردستان، ژ ٢٣، ١٣٢٤/١٢/١٥.
٢٨. پ كوردستان، ژ ٢٥، ٢٤/١٢/٢٦.
٢٩. پ كوردستان، ژ ٢٥، ٢٤/١٢/٢٦.
٣٠. پ كوردستان، ژ ٢٥، ٢٤/١٢/٢٦.
٣١. پ كوردستان، ژ ٣٠، ١٣٢٥/١/١٢.
٣٢. پ كوردستان، ژ ٢٤، ١٣٢٤/١٢/٢٢.
٣٣. پ كوردستان، ژ ٢١، ٢٤/١٢/١١.
٣٤. پ كوردستان، ژ ٢٣، ٢٤/١٢/١٥.
٣٥. پ كوردستان، ژ ٢٢، ١٣٢٤/١٢/١٣.
٣٦. علاءالدين سجادی، شورشه‌كانی كورد و كورد و كۆماری عێراق، به‌غداد، چاپخانه‌ی مه‌عارف، ١٩٥٩، ل
- گ رۆژی نوێ، ژ ١٠، كانونی دوهمی ١٩٦١، ل ٤٠.
- محمودعزەت، س ن، ل ١٠٢ - ١٠٣.
- دكتور عزيز شمزینی، الحركه القومیه التحریریه للشعب الكردی، مطبعه الشهيد
- ابراهيم عزو، نیشان ١٩٨٦. ل ١٦٢.
- ئەرفەح، ل ٨٥.
- ٨٥P. 1966. London, The Kurds, Hassan Arafa
- ئینگلتن، س ن، ل ١٣٤.

٤. گه‌شانه‌وه‌ی پۆشنبیری

حیزبی دیمۆکراتی کوردستان بایه‌خیکی تایبه‌تی به‌کاروباری پۆشنبیری و خوینده‌واری دا. مه‌نافی که‌ریمی به‌ وه‌زیری فه‌ره‌ه‌نگ و سدیقی هه‌یده‌ری به‌ وه‌زیری ته‌بلیغات له‌ هه‌یه‌ته‌ی په‌ئێسه‌ی میلی‌دا دانا. هه‌ردو وه‌زاره‌ت له‌و ماوه‌ کورته‌ی ته‌مه‌نیان دا کاری گ‌رنگ و نرخ‌داریان ئه‌نجام دا.

١. به‌ کوردی کردنی زمانی په‌سمی

له‌وه‌تی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد ده‌ستی پێ کردوه، به‌ کاره‌ئێنانی زمانی کوردی و پاک‌کردنه‌وه‌ی له‌ وشه‌ی بی‌گانه‌ و پاراستنی له‌ شیوان و له‌ ناوچون بۆته‌ یه‌کێ له‌ ئامانجه‌کانی.

له‌ تورکیا دوا‌ ئینقیلابی عوسمانی یه‌کێ له‌ خواسته‌ سه‌ره‌کی‌یه‌کانی رێک‌خراوه‌ کوردی‌یه‌کانی ئه‌سته‌مول ناسینی په‌سمی زمانی کوردی بو له‌ ناوچه‌ کوردنشینه‌کان دا وه‌کو زمانی: دادگا و، قوتابخانه‌ و، نوسینی گۆڤار و رۆژنامه‌. هه‌ر به‌و مه‌به‌سته‌ش هه‌فته‌نامه‌ی تورکی - کوردی "کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی غه‌زه‌ته‌سی" و گۆڤاره‌کانی "کوردستان" و "پۆژی کورد" و "هه‌تاوی کورد" و "ژین" یان ده‌رکرد و، له‌ گه‌ره‌کی چه‌مبه‌رلی تاش قوتابخانه‌یه‌کی سه‌ره‌تاییان بۆ ده‌رس دانی زمانی کوردی به‌ مندالانی کورد دامه‌زراند. کاربه‌ده‌ستانی "ئیتیحاد و ته‌ره‌قی" و، دوا‌یی تر که‌مالی‌یه‌کان بونی کوردیان ئینکار و به‌کاره‌ئێنانی زمانی کوردی‌یان له‌ هه‌مو بواره‌کانی ژێانی په‌سمی و نا‌په‌سمی‌دا له‌ تورکیا قه‌ده‌غه‌ کرد.

له‌ عێراق ئه‌و هه‌ولێی له‌ دوا‌ی برانه‌وه‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌مه‌وه‌ بۆ کورد په‌خسا، بۆ به‌کاره‌ئێنانی زمانی کوردی له‌ بلاو کردنه‌وه‌ی کتێب و گۆڤار و رۆژنامه‌ و له‌ خویندنێ قوتابخانه‌کان و، له‌ قسه‌کردنی ناو دائیره‌کانی ده‌ولت دا به‌ تایبه‌تی دادگا‌کان، جیگیر بو. به‌لکو چوه‌ قالبی قانونی‌یه‌وه‌ چونکه‌ پارله‌مانی عێراق له‌ ١٩٣١ دا "قانون اللغات المحلیه" ی ده‌رکرد و

زمانی کوردی به رسمی ناسی. به دهیان کتیب و گوڤار و رۆژنامه‌ی پێ بلّاو کرایه‌وه.

له ئێران جگه لهو تاقه حهفته‌نامه‌یه‌ی که سمکۆ له ورمی بۆ ماوه‌یه‌کی کورت بێ پێگه پێدانی قانونی حکومه‌تی تاران ده‌ری کرد بو، ئیتر ماوه‌ی ده‌رچونی هه‌یچ گوڤار و رۆژنامه‌یه‌ک، یا چاپ کردنی هه‌یچ کتیبی‌کی کوردی نه‌دراوه. به‌کاره‌یانی زمانی کوردی بۆ قسه‌کردنیش له دائیره‌کانی ده‌وله‌ت و له قوتابخانه‌کان دا قه‌ده‌غه بو.

کاربه‌ده‌ستانی ریژی‌می په‌هله‌وی بونی کوردیان ئینکار نه‌نه‌کرد، وه‌کو که‌مالی‌یه‌کان له تورکیا ئه‌یان کرد، به‌لام دانیان به‌وه‌دا نه‌نه‌نا که کورد نه‌ته‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ و جیاوازه له فارس. وایان بلّاو ئه‌کرده‌وه: کورد یه‌کێکه له قه‌بیله ره‌سه‌نه خوینیاکه‌کانی ئێران و، زمانی کوردی یه‌کێکه له زاراوه پاکه‌کانی زمانی فارسی. چه‌ندین مامۆستای زانستگای تاران و، زانای ئێرانی له لایه‌ن کاربه‌ده‌ستانه‌وه راسپێردران بۆ ئیسیات کردنی ئه‌و بۆچونه ئیکۆلینه‌وه و باسی میژویی و جوگرافی و زمانه‌وانی و سۆسیۆلۆجی بنوسن.

کاربه‌ده‌ستانی ئێران و تورکیا ئه‌یان وت کوردی زمان نیه. له‌وه‌دا هه‌ندی عه‌ره‌بیش ئه‌بونه هاوئاوازیان. ئه‌مه یه‌کێک بو له‌و هۆیانه‌ی هه‌میشه‌ی وای له کورد ئه‌کرد که زمانه‌که‌ی به‌ په‌مزی خۆناسین و سه‌لماندنی نه‌ته‌وایه‌تی خۆی دابنێ. رۆشنبیره‌کانی هه‌ولێ دارشتنی پێزمان و رینوسی تایبه‌تی و، پاگرتنی ئاخاوتنی زمانه‌که به‌ پاکێ و بزار کردنی له وشه‌ی بێگانه‌ی عه‌ره‌بی و، تورکی و، فارسی و، نوسینی فه‌ره‌نگ بده‌ن. یه‌کێ له خواسته سه‌ره‌کی‌یه‌کانی هه‌مو ریکخراوه سیاسی و رۆشنیری‌یه کوردی‌یه‌کانی سه‌رانسه‌ری کوردستان، ته‌نانه‌ت هه‌ی شو‌رش و راپه‌رینه‌کانیشی ناسینی رسمی زمانی کوردی بو له ناوچه کوردنشینه‌کان دا.

یه‌کێ له ئامانجه‌کانی کۆمه‌له‌ی ژ. ک و، دوا‌یتر حیزبی دیموکراتی کوردستان هه‌مان مه‌سه‌له بو. حیزبی دیموکرات نوقته‌ی ۲ ی خواسته‌کانی له حکومه‌تی ناوه‌ندی له ناو یه‌که‌مین راگه‌یاندنی دامه‌زراندنی خۆی و، ماده‌ی ۱۳ ی فه‌سلێ ۳ ی مه‌رامنامه‌که‌ی بۆ ئه‌و مه‌به‌سته ته‌رخان کرد بو.

کورده‌کانی ئێران له ژبیر سایه‌ی ریژی‌می په‌هله‌وی دا هه‌رگیز ئه‌م ئاواته‌یان نه‌هاته‌دی. به‌لام یه‌کێ له کاره‌ گرنگه‌کانی حیزبی دیموکراتی کوردستان دوا‌ی ئه‌وه‌ی کاروباری موکریانی گرته ده‌ست ئه‌وه بو: زمانی کوردی کرده‌ زمانی رسمی خویندن و نوسین و قوتابخانه و دائیره‌کان. قازی محه‌مه‌د له وتاره‌که‌ی رۆژی ۲ ی رپه‌ندانی دا به‌شانازی‌یه‌وه ئه‌لێ:

چەند مەدرەسەى كچان و كورپانمان كردهوه، مەدرەسەى شەوانەمان داير كرد و كتيپ بە زمانى كوردى تەرجهمە كران... كورپ و كچ و پياوى گەوره له مەدرەسەى شەوانە و پوژرانه بە زمانى كوردى دەخوينن له جياتى ئەوهى شەش هەوت سال خەرىكى خويندن و فيربونى فارسى بن له مانگيك و دو مانگ دا دەبنە خویندەوار و هەمو شتيك دەخويننەوه و دەنوسن. بۆ ناساندنى لياقەتى ميللى و دەرختنى حەياتى ئەدەبى و فەرھەنگى كورد و بۆ راگەياندىنى هاوارى خۆمان بە گوئى دنياى بەشەريەت و عدالەت موحتاجى وەسيلەى چاپ و بلاوكردنەوه بوين چاپخانەى زور چاك تەئسيس كراو دانرا لەشارى خۆماندا بە زمانى خۆمان بە چاپخانەى خۆمان گوڤار و پوژرنامە دەرەچى و بىر و فيكر و داخوازي ئيمە له دنيايدا بلاو دەكاتەوه."

١.١. مزگەوت

مزگەوت له كوردهواری دا گرنگى يەكى زۆرى هەبوه. جگە له وهى شوپى نويز و خواپەرستى بوه. ماوه يەكى دريژ تەنيا جيگای فير بونى خویندەواری و زانست بوه. زۆرى شاعير و نوسەر و ئەدیبەکانى كورد تا كۆتايى چلەكان له مزگەوتەكان دا پي گەيشتون. سەرەراى ئەوهش شوپى كۆبونەوهى خەلك و، پرسە و بەلادا خستنى ناكۆكى بوه. مەلاكان له دوانگەى مزگەوتەكانەوه ئەيان توانى كار له بيروپراى خەلك بكەن. له هەمو شار و ئاوابيە گەورهكان دا پوژرانی هەينى نويزى بە كۆمەلى موسولمانان لەوئ ئەكرئ. نويزى هەينى گرنگى يەكى تايبەتى هەيه چونكە لەو پوژرەدا ئيمامى جومعه و تاريكى دريژ ئەخويننەوه و، ژمارەى بەشدارانى نويزى جومعهش له نويزى جەماعەتى پوژرانی تر زۆرتەرە.

مزگەوت بۆ ح د ك و بۆ حكومەتى كوردستانيش گرنگ بو. قازى محەمەد زۆرى كۆبونەوه گرنگەكانى له مزگەوت دا ئەكرد و، لەوئ دا له گەل پيشەوا دينى و دەمراست و ئاغاكانى كورد كۆ ئەبوهوه و پاويزى ئەكرد. هەمو دينى بۆ ئەوهى باوه و سەرەتاكانى خۆى بە خەلك بگەيەنئ ئەبن بە زمانى خۆيان بدوئ. كورد لەم مافەش بئ بەش بو. له مزگەتى گەورهى شارەكان دا خەتیبى جومعه ئەبو بە زمانى عەرەبى يان بە زمانى رەسمى دەولەت خوتبەى جومعه بخويننەوه. حاجى قادرى كۆبى مشتومرپىكى توندوتيزى خۆى له گەل كابرايهك دا ئەگيرپتەوه، له سەر ئەوهى كابرا رەخنەى له كاك ئەحمەدى شيخ گرتوه، چونكە قورئانى بە كوردى ليك داوتەوه.

خ د ك بریاری دا كه ئیتر خوتبهی جومعه به كوردی بخوینریتتهوه. بهو
بۆنهیهوهله رۆژنامهی كوردستان دا ئهم ههواره بلاو كراوتهوه:

"ههوهل جاره كه خوتبهی جومعه به كوردی دهخوینریتتهوه

وهكو بریایان ههمو دهزانن سالیکی تهواوه كه له لایهن حیزبهوه دهستور
به ئیمامی جومعه درا بو كه خوتبهی جومعه به كوردی بخوینریتتهوه و، ئیمام
له پیش دا خوتبهی به كوردی دهخویندهوه پاشان به عهرهبی. بهلا دوینی ۱۲
ی ۱۱ ی ۱۳۲۴ ئیمام پاش بهسمهله... خوتبهی به كوردی خویندهوه دلی
ههمو...

به ئهمری پیشهوا و رهئیس جمهوری بهرزی كوردستان له لایهن حیزبهوه
به جهنابی مهلا حسینی مهجدی ئیمام جومعه و سهید محهمهد حهمیدی
ئهمر دراوه كه خوتبهی جومعه له سهردهستوری ژێرو تهنزیم بكرئ:

موبارهزه دهگهل خورافات و، ئیحتیرامی قانون و دین. بیهداری و ئیجادی
بیمارستان. تهئسیری ئهمنیهت له سهركهوتنی نیشتمان دا. تههمهدونی
كوردستانی قهديم. ئیعتیماد به نهفس و ئههمیهتی سهربازی وهزیفه...
تههیهی كودهكستان. چلۆن دهبی پیش به تهراخوم بگیرئ. روحی
سیلهحشۆری. وهحدهتی میلی. عهواقیبی تهبههكاری، سوخن چینی و
دوزبانی. وه دهستور دراوه جهنابی ئیمام جومعهش ئهمانه رهچاو بكرئ و
خوتهبای دیهاتیش لهم دهستوره پشتیوانی بکهن." (۱)

۲.۱. خویندن

قوتابخانهی حكومهتی له كوردستان دا یهكجار كهم بو، بهشی ههره زۆری
خهلك نهخویندهوار بون. ئهوهش وهنهبی روداویکی به رێكهوت بویئ. بهلكو
ئهمه سیاسهتیکی نهخشهكیشراوی ریزیمی پهلهوی بو. یهكهمین سهفیری
عیراقی بۆ دهرباری پهلهوی گفتوگۆی خۆی له گهل سهفیری بهریتانی له
تاران دهربارهی كیشهی كورد بهمجۆره ئهگیریتتهوه:

"ئینجا چوینه سهرباسی سیاسهتی ئێران بهرامبهر كیشهی كوردهكان.

وتم: لهوهتی گهیشتمهته تاران تا ئهمپۆ، بهرپرسه ئێرانی بهكان چهندن
كهپهت باسی كیشهی كوردیان له گهل كردومهتهوه. وا تیگهیشتم ئێران
گرنگی بهکی زۆر به كیشهی كوردهكان ئهدا، عیراق ههرجی كارناسانی بهك
بۆ ئاواتی كورد بكا ئهمان به جهزربهیهکی دانهنن بۆ سیاسهتی ئێران و
به مهترسی بهکی دانهنن له دهرهوه دیتته سهریان. ههروهها وا حالی بوم كه
سیاسهتی ئێرانی پشت ئهبهستی بهو تهئمیناتهی دراوینتی دهربارهی
یارمهتی نهدانی كورد بۆ وهرگرتنی لهوه زیاتر كه بهدهستیان هیناوه.

وتی: زۆر جار گفئوگۆمان بوه له گهل تهمورتانی سهربهری خورد. نه توانم بپیت بلێم هه ندئ جار ده مه قاله شمان بوه له سه ری. ئه وهی ئه یزانم سیاسه تی تورك به رامبه ر كورده كانی دانیشتی ئه و ولاته، سیاسه تی توندوتیژی و نه هیشتنیانه به هه مو رێگایه ك، ئینجا به تورك كردنیان. به لام سیاسه تی ئێرانی به رامبه ر كورد بریتی یه له سیاسه تی پشت گۆی خستن، واته فه رامۆش كردنی په گه زی كورد و یارمه تی نه دانی له پوه پوه رده و ته ندروستی و نیسلاحت و شتی تره وه تا رۆژی دئ ئه وه نده لاواز ببی نه توانی خۆی رابگرئ و، ناچار بی له ناو په گه زی ئێرانی دا بتویته وه و نه مینی. (۲)

حكومه تی كوردستان بو پێ كردنه وهی ده لاقه ی پشت گۆی خراخی ده یان سا ل چه ند هه نگاویکی گرنگی هاویشت. مه نافی كه ریمی له "هه یئه تی په نیسه ی میلی" دا دانرا به "هه زیری فه ره هه نگ" و له پا ل ئه وه دا "هه یئه تی فه ره هه نگی" یه دامه زری نرا.

"هه یئه تی فه ره هه نگی كوردستان" له یه كئ له كۆبونه وه كانی دا چه ند بریارێکی گرنگی به مجۆره دا:

"رۆژی چوار شه مویه ۱۲ ی ۱۰ ی ۲۴ جه له سه ی هه یئه تی فه ره هه نگی كوردستان ساتی دو پێش نیوه رۆ گه ر له بابته مه كته ب و دانانی دو نه فه ر پشكنێر بو مه كته به كان گفئوگۆی لازم كرا. ئا غایانی عه لی خوسره وی و ره حیم له شكری بو پشكنێر هه لبژێردران و حوكمیان سادر كرا.

قه رار درا ئه و مندا لانه ی بی كه سن وه به سوال مه شغو لئ كۆ بکری نه وه له ناو میله هت دا به ش بکری ن و رۆژانه له مه كته بی گه لاویژ بخوین و بو خر كردنه وهی ئه م هه ژار و بی كه سانه به شاره وانی ئه مر درا كه خریان كاته وه و بیان داته ده ست ئا غایانی حسێن فره هه ر و مه نافی كه ریمی و ئه وانیش به نیو میله هت دا به شیان كه ن.

۲. به ئه كسه ری هه تی ئارا په سه ند كرا ئا غایانی فره هه ر و كه ریمی خه لکی بی سه واد حازر كه ن كه شه وانه له مه كته ب دا به زما نی كوردی بخوین.

۳. په سه ند كرا هه مو نیشانه ی "تابلۆ" ئیدارات و مه كته ب و تیجاره تخانان و عه ماره تان بگۆرن و به كوردی بنوسرئ.

۴. په سه ند كرا ئه و مندا لانه ی كۆ ده كرێنه وه ته مه نیان له ۶ تا ۱۴ سا لان زیاتر نه بی.

۵. له ئاخری جه له سه دا په سه ند كرا كه جه له سه ی دیکه جوړی لیباسی شاگردی مه كته ب مه علوم كرئ. (۳)

هه‌کنکی تر له کاره‌گرنگه‌کانی "هه‌یه‌تی فه‌ره‌ه‌نگی" ماوه‌نه‌دانی شیواندنی زمانی کوردی بو به ناوی داهینانی وشه‌ی تازه‌کوره و دروستکراوه‌وه. کوردستان له‌و باره‌یه‌وه ئه‌م "ئاگاداری" یه‌ی ب‌لا‌و کردۆته‌وه:

"به‌ته‌واوی زانایانی به‌رزى کورد راده‌گه‌یه‌ندریت:

بۆ وه کاره‌پینانی وشه‌ی کوردی که تا ئه‌ورپۆ وه کارنه‌ه‌پیندراوه ده‌بێ له پیش دا به هه‌یه‌تی فه‌ره‌ه‌نگی پ‌پ‌ش‌ن‌یه‌اد بک‌رێ و له‌وێ دا ته‌سو‌یب و ئیجازه‌ی وه کاره‌پینانی بدرێ وه که‌س که‌س حه‌قی نیه‌ وشه‌ ر‌و‌ئێ و ده‌کاری ب‌ینێ." (٤)

ناوه فارسی و نا‌ق‌و‌ل‌ا‌ک‌انی مه‌که‌ته‌ب و شو‌پ‌نه گ‌شتی‌یه‌کان کران به ناوی کوردی و خو‌ش. بۆ نمونه ئه‌م "ئاگاداری" یه‌ له کوردستان دا ب‌لا‌و کراوه‌ته‌وه:

"به‌ پ‌ی‌ ده‌ستوری پ‌پ‌شه‌وا و ر‌ه‌ئ‌ی‌سی جم‌ه‌وری کوردستان له ٢٠ ی ١٠ ی ٢٤ دا هه‌یه‌ته‌تیک له ئا‌غ‌ایانی فه‌ره‌ه‌نگی له ئیداره‌ی فه‌ره‌ه‌نگ ک‌و‌ب‌ی‌ونه‌وه په‌سه‌ند ک‌را که مه‌دره‌سه‌ی په‌له‌ه‌وی به نیوی مه‌که‌ته‌بی کرمانجی کوردستان نی‌ودار ب‌ئ. خواه‌یش ده‌که‌ین له‌و تاریخه‌وه به نیویکی که په‌سه‌ند ک‌راوه: (مه‌که‌ته‌بی کرمانجی) بناسن" (٥)

قوتابخانه‌کان به ناوی "کوردستان" و "گه‌لا‌ویژ" و "پ‌پ‌شه‌وا" ... نا‌و‌ن‌ران. وه نه‌بێ هه‌رناوی قوتابخانه‌کان گ‌و‌را ب‌ن، به‌ل‌کو زمانی خو‌پ‌ن‌دن و، جو‌ری خو‌پ‌ن‌دن و، به‌رنامه‌کانی به گ‌و‌یره‌ی هه‌لومه‌رجی سیاسی نوێ گ‌و‌ران. کوردستان به ئیمزای "معاونی حیزب - ته‌ها‌زاده" به ناوی "گ‌و‌م‌یه‌تی مه‌رکه‌زی حیزبی دیموک‌راتی کوردستان" ئه‌م ئا‌گ‌اداری‌یه‌ی ب‌لا‌و کرده‌وه:

"به‌ته‌واوی ئه‌هالی خو‌شه‌ویستی ساب‌لا‌غ راده‌گه‌یه‌ندریت:

له سه‌ر ئه‌م‌ری پ‌پ‌شه‌وا‌ی موعه‌زه‌م و قه‌راری حیزبی دیموک‌راتی کوردستان له‌وێ به‌ولاوه پ‌پ‌ویسته بۆ په‌ره‌پ‌یدان و په‌واجی زمانی کوردی خو‌پ‌ن‌دن له مه‌دره‌سه‌کان دا به کوردییه. له‌و تاریخه‌وه تا ١٠ ر‌و‌ژی دیکه هه‌ر که‌سێک ک‌و‌ر و ک‌چی هه‌بێ که عومری ئیقتیزای خو‌پ‌ن‌دن ب‌کا ده‌بێ بن‌ی‌ریته مه‌دره‌سه. ئه‌لبه‌ت هه‌ر که‌س له‌و ئه‌م‌زه ر‌و وه‌رگ‌ی‌رێ به توندترین مو‌جازات ته‌نب‌ی ده‌ک‌رێ." (٦)

له‌م ب‌ریار و فه‌رمانه‌دا دو مه‌سه‌له‌ی گ‌رنگی تی دا باس ک‌راوه:

(١) به کوردی کردنی خو‌پ‌ن‌دن له قوتابخانه‌کان دا.

(٢) ته‌علیمی ئیلزامی منالان بۆ ک‌و‌ر و ک‌ج.

هه‌ندێ قوتابخانه‌ی نوێ له ساب‌لا‌خ و بۆکان و شنۆ کرانه‌وه. له‌وانه

قوتابخانه‌یه‌کی ک‌چان له شنۆ. (٧)

چەند مامۆستایەکی کوردی عێراق لە وانە: محەمەد توفیق ووردی، عەبدولقادر ئەحمەد، عوسمان دانیش، جەمیل بەهادین، لە رەوتی گەشەپێدانی خۆیندن و پەرەردەدا بەشدار بون. ئیدارەى فەرھەنگی کوردستان بۆ پێزانینی ئەم چاکەییە لە زمانى: "سدىقى - لە لایەن رەئیسى فەرھەنگى مەھاباد" لە رۆژنامەى کوردستان دا سوپاسى بۆ نوسیون. (۸)

چەند ھەینەتیک دانرا بون بۆ "پێی ڕاگەشتن بە کارەکانى فەرھەنگ، ئەوقاف، دانانى دانیشکەدەى مەعقول و مەنقول و..." (۹) بەلام تێکچونى حکومەتى کوردستان بو بە ھۆى سەرئەگرتنى دامەزراندنى ئەم دانیشکەدەییە.

حکومەتى کوردستان ڕیزی مافی فەرھەنگى و دینیى کەمینە دینیەکانى گرتووە. ڕینگەى بە "کلیمى" یەکان، واتە بە جۆھکان، داوھ قوتابخانەى تاییەتى خۆیان بکەنەوھ. لە رۆژنامەى کوردستان دا لەو بارەییەوھ ئەم "ئاگادارى" یە بڵاو کراوھتەوھ:

"بە عمومى میللەتى کلیمىیانى دانیشتوى مەھاباد ڕادەگەینەم کە لە ژێر حیمایەتى ھەرزەتى پێشەوای موعەزەم و مەحبوبى کوردستان و نەزارەتى ئیدارەى موختەرەمى فەرھەنگ بە ئیجازە لە مەقاماتى بەرزى کوردستان مەدرەسەییەك بە نۆی تیکەلى کوردی و عیبیری دەکەینەوھ. پێویستە لە بروارى ئەو ئاگادارىیەوھ منداڵانى خۆتان چە کوپ و چە کچ بە دەفتەرى ئەو مەدرەسە کە ڕوبەروى عەمارەتى داودزادەییە بە موعەرەفى و بە سەبتى بگەینەن. لە غەیری ئەو سورەتەدا مەجبورەن بە وەسیلەى شارەوانى حازر دەکرین. مدیر و سەرپەرشتى مەدرەسەى عیبیری - داودزادە" (۱۰) ڕینگە دان بە تاقمى جوی خەلکى مەھاباد بۆ کردنەوھى قوتابخانەى تاییەتى خۆیان گرنگى یەکی تاییەتى ھەبو چونکە:

(۱) زۆر لە میژنەبو جو لە ئەلمانیا و قەلەمپرەوى ژێردەستى ئەلمانى دا کەوت بونە بەر ھێرشى لە ناو بردنى بە کۆمەل. لە سەرئانسەرى دنیا دا بە کەمایەتى یەکی دینیى زۆر لێکراوى بێ دەسەلات ئەژمێردران.

(۲) فراوانى ئاسۆى بێرکردنەوھى سەرانى حکومەتى دیموکراتى کوردستانى دەرنەخست سەبارەت بە ریزگرتنى مافی دینیى و پۆشنبیری کەمایەتى یەکی پچوکى دینی، لە ولاتیک دا کە بە دریزایی زەمان چەوساندنەوھى دینیى، مەزەبى، نەتەوہیى، تى دا بوبو بە جوړى لە نەریتى ھوکمرانى.

٣.١. زمانى حوكمرانى

زمانى هيج نەتەوهەيهك بئى هەبونی دەسەلاتى سياسى ناتوانئ وهكو پيويست له بوارهكانى قانون، سياست، ئابورى، ديپلوماسى... دا گەشە بکات و دەولەمەن بئى. کوردیش لەم قانونە بەدەر نیه. چونکە دەولەتى تايبەتى خۆى نەبوه، زمانەکەشى نەى توانیوه پيويستىیه زۆرهکانى مهیدانه جیاوازهکانى ژيان به ئاسانى بەدەستهوه بدات. حکومهتى کوردستان له مههاباد له دواى تهجروبهى حکومهتى کوردستانى جنوبى به سهرکردایهتى شیخ مەحمودى حەفید دوهمین تهجروبهى حوکمرانى کورد بو. هەردوکیان تازه بون. ئەبو له نوئ خەریكى دانانى بناغەى زمانى دەولەت بن.

حکومهتى کوردستان، له کاروبارى پوژانەى خۆى دا وازى له زمانى فارسى هئنا و، هەر له سەرەتاوه هەنگاویكى ئازایانەى هاویشت بو دانانى بناغەى ئەو زمانە پيويستە. کۆمیتەى مەرکەزى، که به کردەوه، ئەرکى دانانى قانون و هەیهتى رهئیسەى میلی و، وهزارهتەکانیش یاخود وهکو خۆیان ناویان بردون: ئیدارهکان که ئەرکى بهرپوهبردنى کاروبارى پوژانە و جییهجئ کردنى بریارهکان ئەبینئ به کوردى کارهکانیان ئەنجام دا. له وهش دا سەرکەوتو بون و به شینەبى خەرىک بو زمانى کوردى ئەبو به زمانى دەولەت و حوکمرانى. لێره دا وهکو نمونە بو زمانى حکومهتیی: قانونى و ئابورى و بازرگانى چەند بریار و ئاگادارىیهک ئەنوسینهوه:

١.٣.١. زمانى شەرى

له ٢٤ ی رپپهندانى ١٣٢٤ دا "رهئیسى هەیهتى میلی کوردستان حاجى سەید بابا شیخ" دو برپارى دەربارەى دو مەسەلەى کۆمەلایهتى گرنگ بلاو کردۆتهوه: رەدوکهوتن و، پرسەى مردو.

"رەدوکهوتنى کچان و ژنان قەدەغەیه

له سەر قەراردادى هەیهتى میلی کوردستان هەر پیاویک به زۆر ژنى به مێرد، گویزراپتتهوه یا نه گویزراپتتهوه، راکیشئ دەبئ بکوژئ، به زۆر ئەگەر کچیکیش راکیشئ دەبئ ئەو پیاوه بکوژئ. ئەمما کچئ خوازبینى بکا مانى شەرىش نەبئ، به مێرد نەبئ و کچەکه رەزای ببئ جەزای نیه وه گەرنه له ٣ مانگهوه تا ٣ ساڵ حەبس دەکړئ"

"له تەرهف هەیهتى میلی کوردستانهوه قەرار درا که لێره بهولاهه سەرەخۆشى کردن دەبئ به ئەمرى شەرى ئیسلام بئ.

مردودار حەقی نیە بە هیچ جۆریک زەحمەت و مەخاریج بکێشێ. مەجلیسی سەرەخۆشی بۆ پیاوان دەبێ لە نزیکتر مژگەوتی دابنری و نابێ پەزیرانی لە سەرەخۆشیکەران بکری. ھەرۆکو شەرع دەفەرموئ مەجلیسی سەرەخۆشی رەسمەن پۆژیکە.

ئەم قەراردادە بۆ ھەموو شار و دێھاتی کوردستان حوکمیکی ھەیە. (۱۱)

۱. ۳. ۲. زمانی قانونی

نمونە ۱ "تاگاداری

بە ھۆی ئەو نوسراوە لە سەر قەراری کۆمیتەیی مەرکەزی حیزبی دیموکراتی کوردستان بە تەواوی مەئورینی حکومەتی کوردستان و میللەت پادەگەییەندریت ھەرکەس لە ھەر مەمەپیکەووە بە ھەر نیۆیک تەمەنیک تا چەند تەمەن بۆ ھەلسۆپاندنی کاریکی (چە قانونی شەرعی و غەیریھی) بەرتیل و پێشوە بدات وە یا وەربرگێرێ لە پاش مەعلوم بون بە خایینی میللەت و مەملەکەت دەناسرێ و قەراری مोजازاتی ئەو کەسانەش لە دە ساڵ حەبسی ھەتا کوشتن (ئێعدام) تەسویب و موقەرەپ کراو.

کۆمیتەیی مەرکەزی حیزبی دیموکراتی کوردستان. (۱۲)

نمونە ۲ "تەسویبی قانونی مोजازات

بەرابەر بە ئەمرییەیی ژمارە ۱۶۰۷ - ۲۵/۲/۱ ی کۆمیتەیی مەرکەزی حیزب، دیوانی حەربی ھیزی دیموکرات تەشکیل و قانونی مोजازاتیش وەک لە خوارووە نوسراووە تەسویب بو:

قانون

مادە ۱ جاسوسی کە بە یەقین گەیشت جەزای ئەو ئێعدامە. ئەمما ئەگەر دەلیلی تەخفیف لە کاردا ببین تەواوی دارائی ئەو کەسە دەبیتە ھی دەولەت، یان زیندانی بەکار لە شەش مانگەووە تا مردن.

مادە ۲ مەستی و ھەرزەبی لە دە پۆژەووە تا یەک مانگ زیندانی لە گەل کار و لە پەنجا تا دوسەد قەمچی ھەر نۆبەیی لە پەنجا قەمچی زیاتر نەبێ. مادە ۳ دزین یان لە نیۆ بردنی مالی دەولەت لە چاوە ئەو گوناحە کە کردویە ئێعدام یا ھەلگرتنی دارایی ئەو کەسە بۆ دەولەت و یان زیندانی بەکار لە دو مانگەووە تا مردن و لە ھەموو حال دا دەرکردنی لە سەر خدمەت. کەسانیک کە بە تەفەنگ و یان ئەسلەحەییەکی شەر جەردەیی و پێگری و یان دزی بکەن ئەوانیش جەزایان ھەروایە.

مادە ۴ زۆرھێنان بۆ ھاوسەر یان بۆ کەسانی دی یەکسال زیندانی بەکار و لێ ئەستاندەنەووی ئەووی کە سەندویە.

ماده ۵ تریاک کیشان بئ بهش بون له تهواوی حقوقی مهدهنی نهوانهش که لهسه خزمهتن نهگهر له دوایهدا فیژی تریاک بن له دوا یهکسال زیندانی بهکار له سه خزمهت دهردهکرین.

ماده ۶ ههلاتن له شهردا و نهسلهحه به دوژمن دان جهزای ئیعدامه.

ماده ۷ خهیانته به میلته یان دهولته یان نیشتمان ئیعدامه نهما نهگهر دهلیلی تهخفیف له بهین دا بئ وهک له مادهی ۱ دا نوسراوه پهفتار دهکرئ.

ماده ۸ دهسدزیژی به ناموسی خهک جهزای هر بهو جوړهیه که له ههئتهی پهئیسهی میلیلی دا گوزهراوه.

ماده ۹ بهرتیل وهگرتنیش ههروهها.

تیبینی ۱: تهواوی گرتوان (دوکنۆر، لیسانس، دیپلومه و ناقیس نهبئ) له رۆژی گیرانهوه به ئهمری نهو مهقاماتهی که سهلاحیهتیان ههیه مومکینه کاریان بئ بکرئ نهما رۆژی له ۶ سهعات زیاتر نا و رۆژانی تهعتیلش ههرا.

تیبینی ۲: نهفسهران و نهفهراتی هیژی دیمۆکراتی کوردستان و جاسوسانی خاریج نهگهر یهکیک لهو گوناخانهیان لی پرو بدا ههر له دیوانی حهرب پیی رادهگن خهلکی خاریج له هیزهوهش به پیی فهرمانی ریاسهتی موعهزهمی جمهور نهو دیوانه حوکمیان دهکات.

نهوا بو ناگاداری تهواوی دیمۆکراتی کوردستان نهو قانونه چوارجار له دوی یهک له رۆژنامهدا چاپ و بلاو دهکریتتهوه خودا بکات هیج کهس یهکی لهو گوناخانهی لی رونهدا حهتمن بهو موجازاتهی که نوسراوه گرفتار دهبئ.

سهروکی دیوانی حهربی هیژی دیمۆکراتی کوردستان

ئیبراهیم سهلاح " (۱۳)

۱. ۳. ۳. زمانی بازرگانی

"ناگاداری

له نهتیجهی جهلهسهی رۆژی جومعهی ۱۹ ی رپیهندانی ۲۴ وا قهرار درا سهرمایهی نهسللی شیرکته به یهک ملیون تمه دانراوه که سولسیکی نهغده دو سولسی دیکه قهیزی سپهردهی دوخانییه له کهسانیکی پولی نهغدیان نهبئ قبول دهکرئ بهلام قازانجیان بو حساب ناکرئ ههتا سوللی پولی نهو قهبزانه و شیرکتهی تهرهقی موجاز کرا سهرمایهی خوئی به دو موقابیل مهبلهغی نهسللی زیاد بکا کهسانیکی تا وئستاکه سههمیان نهکرپوه

هوانیش دهتوانن به قهبزی سپهردهی دوخانیه هه‌رچه‌ند سه‌همیک مایل بن بکرن هه‌ر سه‌همی شیرکته عیبارته له یه‌ک هه‌زار تمهن له بروارى نه‌و نوسراوه قه‌بزی سپه‌ردهی دوخانیه قبول ده‌کرئ هه‌تا ناخر مانگی ره‌شه‌مه‌ی ۱۳۲۴ هه‌رکەس مایله قه‌بزی خو‌یان به نیوی شیرکته‌ی ته‌ره‌قی کوردستان ئینتیقال بده‌ن. مودیری شیرکته‌ی ته‌ره‌قی کوردستان محهمەد ئەمین موعینی" (۱۴)

۱. ۳. ۴. زمانی پێشمه‌رگایه‌تی

کاربه‌ده‌ستانی وه‌زاره‌تی هه‌یز ته‌قه‌للایه‌کی زۆریان داوه بۆ دانانی ناو و وشه‌ی کوردی له جیگای زاراوه‌ی بیگانه. "سه‌رۆکی ستادی هه‌یزی مه‌رکه‌زی دیمۆکراتی کوردستان مرادی" له نامه‌یه‌کی ره‌سمی دا بۆ رۆژنامه‌ی کوردستان نوسیویتی:

"به‌رگه‌یه‌ک له ئەلقابی قه‌دیم که به تازه‌گی له دانیشتوی ئەفسه‌ران دا ته‌سویب کراوه له گه‌ل ده‌نێدری‌ت پێویسته له رۆژنامه‌ی دا ده‌ستور به چاپ کردنی ده‌فه‌رمون:

ئێستیلحاتی قه‌دیم	ئێستیلحاتی تازه
سه‌ریاز	پیش مه‌رگه
جوگه	لێزگه
گروه	قۆل
ده‌سته	ده‌سته
گروهان	چل
گوردان	لك
هه‌نگ	پۆل
تیپ	تیپ
له‌شکر	له‌شکر
سپا	هه‌یز" (۱۵)

له ژماره‌ی ۱۷ هوه به ئیمزای "قه‌رمانده‌ی هه‌یزی مه‌رکه‌زی دیمۆکراتی کوردستان نانه‌وازاده" لیسته‌یه‌کی تری "لوغاتی مه‌ربوت به پیش مه‌رگه‌ی که کراوه به کوردی...." بلاو کراوه‌ته‌وه.

۲. دامه‌زراندنی چاپخانه‌ی کوردستان

چاپخانه یه‌که‌یکه له نیشانه‌کانی پێشکه‌وتنی ولات و، بۆ پێشه‌وه چونی له مه‌یدانی شارستانیتی دا. هه‌ر وه‌کو حکومه‌تانی داگیرکهری کوردستان نه‌یان

پێشکەوتوو نوسینی کوردی لە چاپخانه گه‌وره‌کانی پایته‌خت و شاره‌ گه‌وره‌کان دا چاپ بکړئ، مۆله‌تیشیان نه‌داوه له کوردستان چاپخانه دابه‌زرئ و گه‌شه بکات. له کوردستانی عێراق کۆنترین چاپخانه نه‌وه‌بو مېجر سۆن دواي تیکدانی حوکمدارێتی شیخ مه‌حمود (١٩١٩) له گه‌ل خۆی بو چاپکردنی رۆژنامه‌ی پێشکه‌وتن هێنایه سلیمانی. ئەم چاپخانه‌یه بو به هی حکومه‌ت. هه‌مو رۆژنامه‌کانی سه‌رده‌می شیخ مه‌حمود و دواي ئەو به‌مه چاپ کران. دوايتر پیره‌مێردیش چاپخانه‌یه‌کی کړی و حه‌فته‌نامه‌کانی "ژیان" و "ژین" ی پێ چاپ ئەکرد. جگه له چاپخانه‌ی "به‌له‌دییه" یاخود "حکومه‌ت" و چاپخانه‌ی "ژین" ته‌نیا چاپخانه نه‌وه بو که حسێن حوزنی موکریانی له رواندز دای مه‌زاند بو چاپی گۆفاری "زاری کرمانجی" و هه‌ندئ نوسراوی تری کوردی. هه‌میوان کۆن بون و به ده‌ست به‌کار ئەخران.

له کوردستانی ئێران کۆنترین چاپخانه ئەوانی ورمئ بون، ئەوانه‌ش هه‌ندیکیان موڵکی میسیۆنێره‌ بیگانه‌کان بون و دواي سییه‌کان چاپخانه‌ش دامه‌زراپی هه‌م بچوک بون و، هه‌م به‌ره‌مه‌ی کوردی‌یان پێ چاپ نه‌کراوه. له‌به‌رئه‌وه چاپخانه‌ی کوردستان له مه‌هاباد و چاپخانه‌ی بۆکان به روداوێکی گرنگ دانه‌رئ له میژوی رۆشنییری و سیاسی کوردستانی ئێران. به‌گه‌ر خستنی چاپخانه‌که و چاپکردنی رۆژنامه‌ی کوردستان به لای تیکۆشه‌رانی حیزب و گه‌وره‌ پیاوانی کوردوه به روداوێکی نه‌وه‌نده گه‌وره دانه‌را، ئەو رۆژه جێژنیان بو کرد. کوردستان خۆی لهو بابه‌ته‌وه رېپۆرتاژیکی نوسیوه:

"جێژنی کردنه‌وه‌ی ئیداره‌ی رۆژنامه‌ی کوردستان

رۆژی ٢٠ ی ١٠ ی ٢٤ ساتی ٥ ی پاش نیوه‌رۆ له ئیداره‌ی رۆژنامه‌ و گۆفاری (کوردستان) به مونساه‌به‌تی کردنه‌وه‌ی ئیداره‌ و بلاوکردنه‌وه‌ی هه‌واڵ و ژماره‌ی رۆژنامه‌ی کوردستان جێژنیکی به شه‌وکه‌ت گیرا. عوله‌مای ئەعلام و ئەعزای حیزبی دیمۆکرات و نوینه‌رانی نوقاتی کوردستان و توجار و موخته‌ره‌مینی مه‌هاباد و زۆر له ئا‌غایانی ئەتراف له‌م جێژنه‌دا حزوریان بو. له پێش دا‌جه‌نابی حاجی باباشیخ به‌نوتقیکی کورت جه‌له‌سه‌ی ئیفتیتاح فه‌رمو، له‌ زیمین دا له‌ جه‌نابی قازی محه‌مه‌د ره‌ئیسی حیزبی دیمۆکرات و پێشه‌وا‌ی میلی و دینی کوردستان زۆر ته‌مجید و ته‌حسینی کرد و فه‌رموی: "وجودی وی بو مه‌ غه‌نیمه‌ته‌ و هه‌ر ئەو ده‌توانێ که‌شتی کوردستان له‌ نیو شه‌پۆلی سیاسه‌ت دا بگه‌یه‌نێته‌ ساحیل."

سەید محەمەدی تەهازادە مەعوانی حیزب لە لایەن پێشەواوە: قادری مودەرریسی بە سەرۆکی بنگاهێ چاڤخانه، عەلی خوسرەوی بە مدیری داخڵی چاڤخانه، سەید محەمەدی حەمیدی بە مدیر و سەرەبیری رۆژنامە و گۆڤاری کوردستان ناساند.

لەم کۆرەدا سەید محەمەدی حەمیدی، ئیبراھیم ناغای ئەدەھەم، قاسم ناغای ئیلخانی زادە، سدیقی حەیدەری، وتاریان خۆیندەوہ. شاگردانی مەدرەسە سرودی میلییان پێشکەش کرد. بە قسە ی رۆژنامەکە "لەم ئانەدا کە حوزار لە نیو شادی و چەپلەرپێزان دا غەرقی شادی بون چرابەر قەھەل بو و چاڤخانه دەستی کرد بە کار و حوزار بو دیتنی چاڤخانه بانگ کران. دەستە دەستە ناغایان دەستگای چاڤخانهیان دیدەن کرد و جێژن ساتی ٧ ی پاش نیوہرۆ تەواو بو" (١٦)

وہکو لە رۆژنامەکەدا دەرئەکەوئ سەعید رزگەیی و محەمەدی شاپەسەندی لە چاڤخانهکەدا کاریان کردوہ. ہەندئ جار شیعەر و وتاریشیان بلأو کردۆتەوہ.

لە رۆژانی داھاتودا قازی محەمەد و زۆری تر لە پیاوہ ناسراوہکانی کورد چون بو دیدەنی چاڤخانە ی کوردستان و باربویان پئی کردون. چاڤخانە ی کوردستان لە چاو کورتی تەمەنی دا بەرھەمیکی زۆری چاپ کردوہ.

١.٢. گۆڤاری کوردستان

ژمارە ییەکەمی سالی یەکەمی گۆڤاری "کوردستان" لە ١٥ ی سەرماوہرز ی ١٣٢٤. دا بەرامبەر ٦ ی دێسەمبەری ١٩٤٥ لە چاڤخانە ی کوردستان لە مەھاباد چاپ و بلأو بوئەوہ. گۆڤاری "کوردستان" لە ژبەر ناوہکە ی دا نوسراوہ: "بلأو کەرەوہ ی بیری حیزبی دیمۆکراتی کوردستان" و "گۆڤاریکی ئەدەبی، کۆمەلایەتی، سیاسییە، ہەر پازدە رۆژ جارێک بلأو دەرکریتەوہ".

سەید محەمەدی حەمیدی سەرنوسەری گۆڤارەکە بوہ.

گۆڤارەکە خۆی بە ناویشانی "خۆیندەوارانی بەرپێژ" نامانجەکانی خۆی بەم جۆرە رون کردۆتەوہ:

"خۆمان گەلێک بە بەختیار دەزانین کە بە یارمەتی خودا یەکەم ژمارە ی "کوردستان" تان پێشکەش دەکەین و ہیوامان ہەییە بە دلێکی خۆش لیمان وەرگرن و لە حدودی دەسەلاتی خۆتان دا بو بلأو کردنەوہ و ژیاندن و پێش خستنی ئەو گۆڤارە یارمەتیمان بدەن تا ئە ی گەییەنیتە ریزە ی گۆڤارە

ههچاکهکانی گیتی چونکه نهو هۆش و لیكدانهوه و گهرمییهی که ئیمهی
 ههسنۆته سهر دههینانی ئەم گۆقاره له دلی گهرمتر و بهتینتره.

نه کهس له پڕی دهبی به کورئ و نه ئیمهش به گهرهیی و پۆشتهیی و
 خویندهواری له دایک بوین. ههمو شتی سهرهتایهکی ههیه و ههمو شتی له
 سهرهتادا کهموزۆر ناتهواوی و کهم و کورتی تیدا دهبی کوتوپر نایی لئی
 زویر بن و فرئی دهنه لاوه. "گوردستان" وهکو گۆقارهکانی گیتی رهنگاوپهنگ
 و پڕ وینه و ریکوپیککی نابینن چونکو کالاً له قهد بالایه و دیاری شوان
 ئالهکۆکه و چاکی و خرابی و دوا کهوتن و پێشکهوتنی ههمو گۆقاریک به پئی
 کهموزۆری و دلسۆزی و کهمتهرخهمی خویندهوارهکانیته.

گوردستان گۆقاریکی ئەدهبی، تاریخی، کۆمهلایهتی (اجتماعی) مانگی
 کوردی یه یهکهمین ئارمانی بژار و ژیانهوهی زمان و ئەدهبیاتی کوردی یه و
 زیندوکردنهوهی کورد و گوردستانه به پئی شارستانیتی ئەمڕۆ و بۆ
 ژیانهوهی نیو و ئاساری زانایانی کورد تهقهلا دهدا له بهر ئەوه تکا له
 خویندهوارانی خۆشهویست دهکهین ههر کهس بهیت و حیکایات و
 سهرگوزهشتهی پیاویکی مهزن وه یا عهشیرهتیککی کوردی له کن بی و یان
 نوسراویکی له لا بی یا له بهر بی: کوردی، فارسی، عهرهبی... مادامیک هی
 زانایانی کورد بی و له چاپ نه درابن بۆمان بنێرن که به یارمهتی خودا له
 چاپی بدهین که به سهرهاتی رۆژگار له نیوی نهبا.

بابهتهکانی ژماره یهکهمی بریتی یه له: ل ۲ تا ۴ شهرجی حالی
 ستالین، ل ۵ تا ۸ په یامی من به میللهتی کورد، ل ۹ تا ۱۰ بۆ پهیدا نه بونی
 جهنگی سییهم، ل ۱۱ تا ۱۶ کردهوهی حیزبی دیمۆکرات، ل ۱۸ تا ۲۰
 دیمۆکراسی چیه. ههروهها دو شیعی ههزار و شیعیکی خاله مین که له
 ههوهل کۆنگرهی حیزب دا خویندویانه تهوه و، شیعیکی م م عهشقی و،
 شیعیکی کۆکهیی سانی. گرنترین بابتهی ئەم ژمارهیه ئەو رپۆرتاچهیه
 که له سهر بهستنی یهکهمین کۆنگرهی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان بلاوی
 کردۆتهوه.

ژماره ی دوهمی له ۳۰ ی سه رماوهزی ۱۳۲۴ به رامبه ر ۲۱ ی دیسامبه ری
 ۱۹۴۵ ده رچوه. بابتهکانی بریتی یه له: ل ۱ تا ۶ زبان و ئەدهبیاتی
 کوردی (لیکۆلینه وه یهکی فارسی) م حه میدی، ل ۶ شیوه نم بۆ وه ته نه (شیعی ر)
 شیواو، ل ۷ تا ۹ بژی دیمۆکرات (شیعی ر) م هین، ل ۹ تا ۱۰ ئە ی دایکی
 نیشتمان (په خشان) ع خوسره وی. ل ۱۰ تا ۱۱ دهوره دهوره ی هونه ر و کار
 دهبی (شیعی ر) م عه شقی، ل ۱۱ تا ۱۴ نامه ی کچیککی دیل (وه رگێران) م هین،

فرمیسیکی ههتیو (شیر) ع ههژار، ل ۱۴ تا ۱۷ دیموکراسی چیه م نژادی، ل ۱۷ تا ۱۸ هه ل دهکهم (شیر) م ههمن، ل ۱۸ تا ۲۰ ژهنرالیسیموس ستالین م ههمیدی. گرنگترین بابتهتی ئەم ژمارهیه پئیپورتاجیکه له سهه "هه لکردنی ئالای موقه دهسی کوردستان له نهغه ده".

دهرچونی گوڤاری "کوردستان" هاوزه مان بو له گه ل هه لچونی بزوتنه وهی نه ته وهی کوردا له ئیران دا. له و ماوه یه دا رودای میژوساز قهومان. دهست کرا به ده رکردنی پوژنامه ی پوژنه نا پوژهی "کوردستان" له هه مان چاپخانه به هه مان نوسه ر و کریکار له به ر ئەوه ژماره ی، سیه می گوڤاری کوردستان دواکه وتوه تا خاکه لئوه .

ژماره ی سیه می له مانگی خاکه لئوه ی ۱۳۲۵ به رامبه ر ماری ۱۹۴۶ دهرچوه بابته کانی بریتی یه له: عه کسی پشه وای موعه زه می کوردستان، ئیین خه له کان سه یید محمه د ههمیدی، سو سیالیستی چیه (وه رگێران) ب شیرین، فیلد مارشال کوتوزوف (وه رگێران) محمه دی شاپه سندی، سه رگوزه شتی من (په خشان) دلشاد ره سولی، ئەشعاری مه رحوم سه یفولقوزات، یا وه تن یا مردنم (شیر) محمه د گلۆلانی عه تری، سوزه ی ده رون (شیر) محمه د گلۆلانی عه تری. گرنگترین بابته تی ئەم ژماره یه پئیپورتاجیکه له سهه "هه لکردنی ئالای موقه دهسی کوردستان له مه هاباد".

گوڤاری کوردستان له گه ل پوخوانی حکومه تی کوردستان دا له ده رکه وتن که وت.

۲.۲. پوژنامه ی کوردستان

یه که مین ژماره ی له پوژی پینج شه ممو ۲۰ ی ۱۰ ی ۱۳۲۴ به رامبه ر ۱۱ ی کانونی دوهمی ۱۹۴۶ دهرچوه له سه ر ناوی پوژنامه که نوسرا بو: "به نیوی خودای بهرز و بئ هاوتا" و له ژیریشی دا: "بلاوکه ره وه ی بیری حیزبی دیموکراتی کوردستان".

دهرچونی "کوردستان" ته جروبه یه کی تازه بو له ژیانی سیاسی و پوژشنبیری نه ته وه ی کوردا. بو کوردستانی ئیران بایه خیکی زوری هه بو. دوی ته قه للا ته مه ن کورته که ی سمکو، یه که مین جار بو له شاریکی ئازادی کوردستان دا به زمانی کوردی بلاوکه راوه یه کی ریکوپیکی به رده وام ده رچی.

سه یید محمه د ههمیدی سه رنوسه ری پوژنامه که له ژیر سه ر دپیری "تامانجی ئیمه" دا له یه که مین ژماره ی دا نوسیویتی:

"له م کاته دا که خاکی کوردستان له هه مو وه ختیک زیاتر پئیویستی به فیداکاری کورپه کانیی.

لهو ئاندا كه هه مو نه ته وه كانى گيىتى بۆ راگرتن، بۆ وه دهسته نىانى سه ره به ستى و ئازادى خۆيان وه بۆ وه دهس خستنى وه سائىلى پيشكه وتنى هاو نيشتمان ه كانيان ده ته قه لادان.

لهو وهخته دا كه هه مو نه ته وه كانى عالم غه يرئ هز سه ره به ستى و گه وره بى نيشتمان ه كه بيان ئامانجى كانى نيهو به شهو و به رۆژ بۆ گه يشتن بهم ئامانجه هه ول ده دن، ئيمه خه ريكى چين و ئامانجمان چيه؟

پاش چه ندين سال ده ره به ده رى و سه ركزى و به ند و تئيه لدانى بى ژمار و قوربه سه رى و هه ژارى، له پاش ئه وهى به ئيشاره تى دوژمنان به نيوى مه نگوپ و مامهش و زه رزا و ديبوكرى و گه ورك و گه لباغى و.. كه وت بوينه گيان و مالى يه كتر و خوينا يه كترمان ده مژى و ده پشت و بۆ قازانجى شه خسى خۆمان هيج شتى كمان نه ده هاته بهر چاو و هه ر خهريك بوين دو به ره كى و ته فرقه بخهينه نيو يه كتر، به كورتى پاش ئه وهى هيج وه ختيك له بىرى هاو نيشتمانى خۆمان دا نه بوين و له ته پوتۆزى زه ماندا به غه بىرى نه فعى خۆمان بى ريكمان نه بو و دوژمنه كانمان نه يان ده هيشت به زمانى خۆمان بخويناين و له تيشكهى زانستى ده وهى بىستهم بى بهش كرا بوين بىرى سه ره به ستى له لمان خه يالى پوچ بو و، ئه وان ههش كه بى ريكيان هه بو كه م بون به تايبه تى غولى ئىستىدادى ره زاخان به جار يك پشتى ئيمه ي شكاند بو. پياوه نيشتمان په ره ره كانى كوردستان يا كوژران يا له شيراز و تاران و خۆراسان دا به ند كران. لهو كاته دا كه زيلله ت و ده ره به ده رى به نو قتهى ئاخه ر گه يشت خوداى به رز هاته سه ر رحم و به زه بى به ئيمه دا هات. شه هر يوه رى ۱۳۲۰ هاته پيش. ئيمه له زنجى رى دىلى پرزگاريمان بو، وه ده ستى به ستر و امان كراوه، چاوى نوستومان وه خه بهر هات. كو مه لىك له لاوان و گه نجانى كوردستان كو بو نه وه ده ستى برايه تى و يه كى تى يان دا دهس يهك، بيوچان سه عى يان به خه رج دا تا حى زبى ديموكراتيان به وجود هينا و هه ر به ره لست و خائى نىك كه له ناو كوردستان دا هه بو له نيو يان هه لگرت. حى زبى ديموكرات له مه ودايه كى كه م دا توانى لكى خوى له ته واوى شاره كانى كوردستانى ئىران بكاته وه. ئىستا له كوردستان دا نيوى مه نگوپ و مامهش و زه رزا و ديبوكرى و... و هه ر پى تى كه بو نى جو دا يى لى بى نا گو تى رى. هه مو به يه كده نگ ده لى ن: ئيمه كوردين كوردمان ده وئ. ئيمرۆ سه ركزيمان به سه ر بلى ندى و هه ژاريمان به ده و له مه ندى و دو به ره كيمان به يه كى تى گو رپوه ته وه.

... بۆ میللەت کار دەکەین و بە زمانی شیرینی کوردی دەخوینین، ئەخلاقى خەراپمان گۆرپووتەو بە ئەخلاقى چاک. ئێمە کە بە دلمان دا نەدەهات خاوەنى چاپخانه و ئینتیشارات بین، ئەوا بە یارمەتى خودا نامەى کوردستان داندرا و هەوێ ژمارەى بڵاوکراوه، ئەم نامەیه کە لە لایەن حیزبى دیموکراتى کوردستان بڵاو دەبێتەو دەیهوێ قەڵایەكى ئاسنین لە ئیتیحاد و بریایەتى بێنیتە بەرھەم کە بناغەکەى بە زانست و ھونەر و لەشەخى داندرا بێ و بتوانێ دە گەل سێلاوى دوپەرەکى و بیدینى و ھەمو جۆرە پەوشتنیک کە بۆ سەر بەستى زەرەر بێت بەر بەرەکانى بکا.

ھیومان وایە کە ئەم قەڵایە کە خەریکین قایمى بکەین: وەھا قایم و بەھیز بێت کە هیچ ھېزیک نەتوانێ بەر بەرەکانى لە گەلا بکا.

ھەر لە لاپەرەى یەكەمى ژمارەى یەكەم دا وتار بۆ "ژەنرال یسموس ستالین بە بۆنەى ٦٦ ھەمین سالى لە دایک بونی" تەرخان کراوه. جگە لەمانە "گفتوگۆى جەنابى قازى محەمەد: پێشەواى بەرزى کوردستان دەگەل خاوەنانى پۆژنامەى تاران" و پێپۆرتاجى لە سەر "ھەڵکردنى نالای موقەدەسى کوردستان لە شارى بۆکان" لە گەل چەند ھەوال و ناگادارى یەکى کورت.

کوردستان ژمارە یەکى زۆر بابەتى سیاسى، کۆمەڵایەتى، دینى، ئەدەبى، بڵاو کردۆتەوہ. لەو سەر دەمەدا شیعرى سیاسى بە جۆرىکى دیار گەشاووتەوہ. سەید محەمەدى ھەمىدى چالاکترین نوسەرى پۆژنامەکە بو. جگە لە چەندین سەر و تار و لیدوانى سیاسى لە سەر بابەتەکانى پۆژ، بە زنجیرە: پێپۆرتاجىکى درێژى لە سەر "جێژنى سەر بەخۆبى و ئىستىقلالى کوردستان" و، وەرگێپراوى فارسى "گوردان از بدو تاریخ تا سال ١٩٢٠" ی لەسەر مێژوى کۆنى کورد و، وەرگێپراوى کوردى "بەسەرھاتى ئارارات" ی "پۆژنامەى کۆھستان" ی تارانى و، "زانایانى کورد" ی بڵاو کردۆتەوہ. "بەسەرھاتى ئارارات" ناگادارى زۆر و زانیارى بە نرخى لە سەر شۆرشی ئاگرى تى داہە.

ھەسەن قزىلجى، ھىمن، ھەژار، ھاشم خەلیل زادە، رەسول مەکائىلى، دلشاد رەسولى، ئىبراھىم نادى، لە نوسەرە دیارەکانى پۆژنامەکەن. جگە لەوان چەندین کەسى تر وتار و بابەتى جۆراوجۆریان بڵاو کردۆتەوہ لەوانە: قادر مودەرىسى، محەمەد مەجدى، مەلا محەمەد ئەبوی، عەلى خوسرەوى، عەزیز مەولەوى، عەبدورەحمان ئىمامى، محەمەد شاپەسەندى، سەید محەمەد تەھازادە، عەبدورەحمان زەبىحى، ئەحمەد ئىلاھى، عەبدورەحمان سالار، سەید عەبدولقادر سیادەت، قاسم ئوتەمىشى، عەبدولقادر دەباغى، محەمەد یاھو، محەمەد قادى.

جگه له ههژار و هیمن که به بۆنه‌ی جیاوازه‌وه ژماره‌یه‌کی زۆر شیعیری سیاسی‌یان له کوردستان دا چاپ کردوه، چه‌ند شاعیری تریش یه‌ک شیعیری یا زیاتریان ب‌لاو کردۆته‌وه له‌وانه: خال‌ه‌مین، حه‌قیقی، خالید حیسامی (شیواو)، عه‌لی حه‌یده‌ری، سه‌ید کامیل، سه‌عید زرگه‌یی.

له کوردستان دا ئافره‌ت بی‌ به‌ش نه‌بون. سه‌ره‌رای دواکه‌وتنی هه‌لومه‌رجی ئه‌وسای و‌لات و، زۆری نه‌خوینده‌وار له ناو پیاوان دا چ جای ژنان، چه‌ند ئافره‌ت‌یکیش که یان له بۆنه‌ سیاسی‌یه‌کان دا "خیتابه" یان داوه و له کوردستان دا ب‌لاو کراوه‌ته‌وه وه‌کو: ویلمه‌ی سه‌یادیان، خه‌دیجه‌ی حه‌یده‌ری، سه‌لته‌نه‌ت داودزاده، عوشه‌ت عه‌زیمی، فه‌ریده زه‌ندی، ئیرانی بلوری، یا وتاریان نویوه وه‌کو: کوبرا عه‌زیمی، حه‌له‌ب سماییلی فه‌ره‌جی، شاه سو‌لتان خانم فه‌تاحی قازی.

چه‌ند نوسه‌ری کوردی عێراقی به‌ نوسین و شیعیر به‌شداری "کوردستان" بون. له‌وانه: محه‌مه‌د مه‌حمود (شه‌هید محه‌مه‌د قودسی)، محه‌مه‌د توفیق ووردی، عه‌بدولقادر ئه‌حمه‌د، یه‌حیا چروستانی، ئه‌نوه‌ر د‌لسۆز، شوان، میرزا محه‌مه‌د ئه‌مین مه‌نگوری، قانع.

رۆژنامه‌ی کوردستان نرخ‌یکی می‌ژویی گه‌وره‌ی هه‌یه بۆ لی‌کۆلینه‌وه‌ی روداوه‌کانی ئه‌وسای کوردستان چونکه: به‌ش‌یکی زۆری نوتقه‌کانی قازی محه‌مه‌د و کاربه‌ده‌سته‌کانی تر و هه‌واله‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و پێشمه‌رگه‌یی و فه‌ره‌ه‌نگی‌یه‌کانی حکومه‌تی کوردستانی تی‌دا ب‌لاو کراوه‌ته‌وه.

نه‌ حکومه‌تی کوردستان "ناژانسی ده‌نگوباسی" تاییه‌تی خۆی و نه‌ هیچ ناژانسیکی بی‌گانه‌ بنکه‌ی له کوردستان هه‌بوه، له به‌ر ئه‌وه سه‌رچاوه‌ی هه‌واله‌کانی کوردستان هه‌ر رادیۆکانی بی‌گانه و رۆژنامه‌کانی ده‌ره‌وه بون.

له گه‌ل تی‌کچونی حکومه‌تی کوردستان رۆژنامه‌ی "کوردستان" یش له ب‌لاوبونه‌وه که‌وت. وه‌کو ئه‌لین: به‌ هه‌موی ۱۱۲ یاخود ۱۱۴ ژماره‌ی لی‌ ده‌رچوه.

رۆژنامه‌ی کوردستان ئه‌ه‌ینێ سه‌رله‌نوێ چاپ بکریته‌وه، لی‌کۆلینه‌وه‌ی تاییه‌تی له سه‌ر ناوه‌رۆک و باه‌ته‌کانی و نوسه‌ره‌کانی بنوسری.

۳.۲. هاواری نیشتمان

یهکهمین ژماره‌ی له ۱ ی خاکه‌لیپوهی ۱۳۲۵ دا به‌رامبه‌ر ۲۱ ی ماریسی ۱۹۴۶ له مه‌هاباد له چاپخانه‌ی کوردستان ده‌رچوه. هاواری نیشتمان "بلاوکه‌ره‌وه‌ی بیری بیکه‌تی جه‌وانانی دیمۆکرات" و "گۆفاریکی: ئه‌ده‌بی، سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی" بوه. مودیری مه‌سئولی سدیقی ئه‌نجیری ئازهر بوه.

۴.۲. گۆفاری کړوکالی مندالان

۵.۲. گۆفاری هه‌لانه

۳. رادیۆی: " کوردستان قسان ده‌کا"

ده‌زگاکانی راگه‌یانندی گشتی له‌و ولاتانه‌دا که کوردیان به‌سه‌ردا دابه‌ش کراوه به‌شی بوه له‌ ده‌زگاکانی حکومه‌ت. کوردیش که نه‌ خۆی حکومه‌تی هه‌بوه و، نه‌به‌شی له‌و حکومه‌تانه‌دا هه‌بوه، هه‌میشه له‌و ده‌زگایانه‌دا به‌شی نه‌بوه. ته‌نانه‌ت مافی ئه‌وه‌شی نه‌بوه به‌ زمانه‌که‌ی خۆی له‌و ده‌زگایانه‌وه گۆرانی بلۆ. به‌ریتانیا و فه‌ره‌نسه له‌ جه‌نگی جیهانی دوهم دا وه‌کو به‌شی له‌و هیرشه‌ پڕوپاگه‌نده‌یه‌ی فراوانه‌ی له‌ سالانی جه‌نگ دا دژی ئه‌لمانیا و ده‌وله‌تانی میحوهر ده‌ستیان پئی کرد، هه‌ندی کاری پڕوپاگه‌نده‌ییان، چ به چاپ و چ به رادیۆ، به‌ زمانی کوردی کرد.

سالێ ۱۹۳۹ ئیستگای رادیۆی به‌غداد ۱۵ ده‌قیقه‌ی بو‌ به‌رنامه‌ی کوردی ته‌رخان کرد. سالێ ۱۹۴۳ به‌ریتانیاش ۳ که‌س له‌ ئه‌دیب و هونه‌رمه‌ندانی کورد: گۆران، ره‌فیق چالاک، ره‌مزی فه‌زازی بانگ کرد بو‌ شاری یافا له‌ فه‌له‌ستین بو‌ ریکخه‌ستنی به‌شی کوردی رادیۆی عه‌ره‌بیی "رۆژه‌لاتی نزیك". هه‌رچه‌نده ئه‌م رادیۆیه ته‌رخان کرابو بو‌ بلاو کردنه‌وه‌ی هه‌واله‌کانی جه‌نگ و پڕوپاگه‌نده بو‌ به‌ریتانیا و هاوپه‌یمانه‌کانی، به‌لام سرودی نه‌ته‌وه‌یی و گۆرانی و به‌رنامه‌ی کوردی خۆشی پێشکه‌ش ئه‌کرد. گۆفاری "گه‌لاویژ" له‌ کوردستانی عێراق و گۆفاری "نیشتمان" له‌ کوردستانی ئێران به‌ خۆشی‌یه‌کی زۆره‌وه هه‌والی دامه‌زراندنی ئه‌م رادیۆیه‌یان بلاوکردۆته‌وه.

رادیۆ ئه‌توانی ده‌وریکی کاریگه‌ر له‌ یه‌کخه‌ستنی زمان و گه‌شه‌پێدانی هه‌ست و هۆشی هاوبه‌شی نه‌ته‌وه‌یی و له‌ سازدانی بیروپاری گشتی خه‌لك دا بگێرێ. کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌تی کوردستان گرنگی رادیۆیان ئه‌زانی. یه‌که‌مین ئیستگای رادیۆیان دامه‌زراند. له‌ چله‌کان دا به‌هۆی دواکه‌وتنی

جەلومەرجی ئابوری، کۆمەلایەتی و فەرەه‌ه‌نگی دانیشتوان و، بلاویی هەژاری و نەخۆبەندەواری لە کوردستان تا کوتوک رادیۆ هەبو. لە گەل ئەو هەش ئەم رادیۆیە بایەخی سیاسی گەورە هەبو. رۆژنامە ی کوردستان رێپۆرتاجیکی لە ژێر سەردیاری "کوردستان قسان دەکا" بلاو کردۆتەو. لەبەر نرخی میژوی رۆداو، و لە خوار ئی نوسینەو:

"رۆژی سێ شەممۆ ۱۰ ی بانەمەری ۱۳۲۵ ئیستاسیۆنی رادیۆی مەهاباد پایتەختی حکومەتی میلی کوردستان دەگەل ۵ دەستگا بلیندگۆ که (۱. لە هەوشی کانگای حیزبی دیموکرات ۲. لە پیشمەرگەخانە ۳. رۆبەرۆی شارەوانی ۴. رۆبەرۆی خانوی حەزرتی پێشەوا ۵. رۆبەرۆی مزگەوتی عەباس ئاغا نەسب کران) دانرا و رەسمەن کرایەو و جێژنیکی جوان گیرا بو. لەم جێژنەدا جەنابی حاجی سەید بابا شیخ رەئیسە هەییەتی رەئیسە میلی کوردستان و ئەندامەکانی کۆمیتە مەرکەزی و کاربەدەستانی حیزبی دیموکراتی کوردستان و ژمارەبەکی زۆر لە ئاغانی دەرەو و ریحال و موختەرەمین شاری مەهاباد حزوریان بو.

لە ساتی چواری پاش نیوەرۆ ئاغانی سەید محەمەد تەهازادە معاوانی حیزبی دیموکرات جەلەسە دەست پێ کرد و لە تەرەقیات و پێشکەوتنی... لە ئیتیحادی جەماهیری شۆرەوی دا بەیاناتیکی چاکی کرد.

پاش ئەو جەنابی سەید بابا شیخ لە لایەن هەییەتی رەئیسە میلی، ئاغانی محەمەد ئەفەندی لە لایەن ژەنەرال مەلا مستەفای بارزانی، جەنابی قازی محەمەد لە لایەن کۆمیتە لکی بۆکان، ئاغانی سەلاح لە لایەن هیزی کوردستان، ئاغانی عەلی خوسرەوی لە لایەن ئیتیحادیە جەوانان، ئاغانی دلشادی رەسوڵی لە لایەن کۆمیتە ناوەندی، ئاغانی ئەحمەدی ئیلاهی لە لایەن زەحمەتکیشان و جوتیارانی کوردستان، ئاغانی کوری کورد لە لایەن مەدرەسە کورپان، ئاغانی حەسەن داودی لە لایەن بازرگانان، ئاغانی مایور عەلی زادە هیئەری چەکان لە لایەن دەولەتی با شەهامەتی ئیتیحادی شۆرەوی، ئەیهزەن ئاغانی دلشادی رەسوڵی لە لایەن وەزارەتی فەرەه‌ه‌نگ لە بەرانبەر میکروڤۆن وتاری زۆر بە تینیان خۆبەندەو و مەراتیبی سوپاسگوزاری خۆیان نەسبەت بە ئیتیحادی جەماهیری شۆرەوی که ئیستاسیۆنی رادیۆی دەگەل پێداویستیەکانی و دەگەل یەک دەستگا ماشینی سینەمایی سەیاریان بە نیوی ئەنجومەنی رەوایتی فەرەه‌ه‌نگی بە کوردستان بەخشیو، بە جی هیئا.

پاشان ئاغای سهید محهمه دتههزاده دهستگاکانی له ئاغای مایور عهلی زاده تهحویل وهرگرت و دیسان مهراثیبی سوپاسگوزاری لهلایهن میللهتی کوردستانه وه نیسهت به ئیتیحادی جهماهیری شوروی نواند و به تاییهتی له زهحهماتی ئاغای مایور عهلی زاده که زهحهمتی هیئانی ئهو چتانهی قبول کرد بو، زوری تهشهکور کرد و ههردوکیان دهستیان له ئیو دهستی بهکتر ناو، میهری موتهقابیلیان دهرحوق به بهکتر ئیزهار کرد و، جیزن له ساتی ٦ ی پاش نیوهرو دوایی هات." (١٧)

بهه بونهوهیه قازی محهمه له سهعات ٦ ی روژی ١٢ ی ٢ ی ١٣٢٥ دا "نوتقی ژیریوی به هو ی رادیو به گوئی دانیشتونانی کوردستان گهیاند و به بلیندگو بلاوکرایه وه:

برایانی خوشهویست!

له دامهزاندنی دهستگای رادیو و ئهم موهفهقیهتهی که دهستتان خستوه تهبریکتان لی دهکهه چونکو له وهختی کردنهوهی دهستگای رادیو لییره نهبوم ئیستا ئیجساساتی خویم نیسهت به پیشکوتنی ئیوه ئیزهار دهکهه. ئومیدهوارم که لییره به دوا روژ به روژ بتوانین له مهسایلی مهدهنی دا پتر تهرهقی بکهین.

له ههمو شتی چاتر بو ئیمه ئهوهیه که بتوانین قسهی خویمان به گوئی دنیا بگهیهنین و تهسدیقی دهفرمون که ههمو شتی کرده ورده تهرهقی پی دهدرئ. دیسان دهتوانین به هو ی ئهم دهستگایه دهرسی ئهخلای و، فهلاحتهی و... به برایانی خوشهویست بلین و له ئایندهش دا بهرنامهیهکی باش بو رادیوکهمان دیاری دهکهین." (١٨)

لهسهرهتای مانگی جوژهردان دا عهلی خوسرهوی دانرا به "موعاوینی وهزارتهی تهبلغات" و "مودیری ئیستاسیون". (١٩)

مهودای رادیوی کوردستان ئهوهنده بری نهئکرد بگاته شارهکانی تری کوردستان. وهکو دهنگیکی ناوچهیی بو ناو شاری مههاباد مایهوه تا ئهرتهشی ئیران ولاتی داگیرکردهوه. ئهوسا ئهویش له "قسان" خرا.

٤. دامهزاندنی کتیبخانی میلی

روژنامهی کوردستان نوسیویتی:

"لهبهر ئهوهی پیداویستییهکی زور به بونی کتیبخانهیهکی میلی له شاری مههاباد ههست دهکرئ چهزهرتهی پیشههوی کوردستان دهستوری فرمو که به زویهکی زو دهست به کوکردنهوهی کتیبهکانی قهرائهتخانهی عیسهزاده و فرههنگ بکرئ و بهکجئ له سالونی تهنیشتی چاپخانهی کوردستان دابنرین و کتیبخانهیهکی میلی و عومومی ساز کرئ..." (٢٠)

هاواری

نیشتمان

بهری-سۆل: ص. انجیری . آفر

پلاو کهره‌وی بیر ییکه‌تی چه‌وانانی دیوی گرات
 مگه‌وارکی زانی ساسی . گه‌لانی

بانی ١ ژینه‌١ - ١ عا کۆلوی ١٣٧٤ - ٢١ مارس ١٩٤٦

نه‌ هاواری کورد *

روژنامه

١.

ژۆنگی هه‌لانه‌ دۆنایانجۆ و کۆریدی هه‌زار له‌ ژامی نوژی گۆر نه‌مان

بوو چه‌وه‌وی نه‌مان له‌ مه‌ل هه‌له‌ دۆن . نه‌ سانه‌ش له‌ ژستانه‌مانه‌ به‌ر .
 ساهانی تازینی چه‌رمانی نوژی بو . تازینی خه‌ری به‌سهند هه‌له‌ گۆر
 و دۆنایانجۆ گۆر له‌ دۆن . خۆنی به‌هه‌له‌مانی ساره‌و گۆر کادی به
 به‌ به‌شێوانی آزادی دۆنیا گه‌شت نوژی سۆر گۆرین له‌ گه‌له‌مان . خۆنی
 غه‌له‌مان له‌ دانه‌مان . به‌ آزادی هه‌له‌مان گه‌له‌مان .

نۆرو سهره‌به‌زی کۆرستان له‌ عێراق و شه‌ر که‌ وایسزان به

١٣٧٤

رۆژنامهوانی ٦: گۆڤاری "مه‌لانه" له بۆکان دەرچۆه

هه‌لانه

ملتیکی بو ته‌ستاندنی حتمی خوی تینه‌کوشی
وهورژم نه‌با وه‌ر ده‌فکری خو پاراستنابی
ذلیل ده‌بی . حضرت علی

ژماره ٣ سالی به‌کۆم
بانه‌ده‌ری ١٣٢٥

١٩٤٧

چاپخانه‌ی بۆکان

رۆژنامهوانی ٦: گۆڤاری "مه‌لانه" له بۆکان دەرچۆه

دیاره دامه‌زاندنی کتییخانه‌ی میلی گرنگی‌یه‌کی زۆری هه‌یه له ژێانی هه‌مو گه‌لێك دا. هه‌نگاوی یه‌که‌م بۆ دامه‌زاندنی نرا. هه‌ندئێ کتیب کۆکرایه‌وه و هه‌ندئێ که‌س کتیبیان پێ به‌خشی. ئه‌ویش له‌گه‌ڵ گیرانه‌وه‌ی مه‌هابادا هه‌لۆه‌شایه‌وه.

٥. سینه‌مای کوردستان

یه‌کێ له هه‌ولێکانی حکومه‌تی کوردستان بۆ دامه‌زاندنی سینه‌ما بوه. دیاره سینه‌ما وه‌کو هۆیه‌کی ڕاگه‌یانندی ببنراو هه‌م بۆ گه‌شه‌پێدانی هۆشی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی خه‌لک، به تاییه‌تی نه‌خوینده‌واران و، هه‌م وه‌کو هۆیه‌کی به‌سه‌ربردنی کات بایه‌خیکێ زۆری هه‌بوه. له پێش دا وه‌کو پڕۆژه‌یه‌کی تاییه‌تی جه‌غه‌ری که‌ریمی ئیجازه‌ی له حکومه‌تی کوردستان وه‌رگرتوه بۆ دامه‌زاندنی سینه‌مایه‌ک. پێ ئه‌چێ ئه‌م پڕۆژه‌یه سه‌ری نه‌گرت بێ.

له‌گه‌ڵ هێنانی ده‌ستگای ڕادیۆ له لایه‌ن کاربه‌ده‌ستانی سوڤیتی‌یه‌وه، ده‌زگای سینه‌مایه‌کی گه‌رۆکیشیان به دیاری داوه به حکومه‌تی کوردستان. له ژماره‌ی ٦٢ دا هه‌وائێک ده‌رباره‌ی سینه‌ما به‌م جوړه بلاوکراوه‌ته‌وه:

"سه‌حنه‌ی سینه‌مای کوردستان که چه‌ندئێ له‌وه‌ی پێش له لایه‌ن وه‌زاره‌تی به‌رزی ته‌بلیغات‌ه‌وه ده‌ست به سازکردنی کرا بو دوا‌یی هات و فیلمی نوێ‌ی زۆر ئه‌علا‌ی ئه‌خلاق‌ی که ئه‌ندازه‌ی له خۆبوردن و نیشتمانی په‌رستی قاره‌مانی جه‌ماهیری شوره‌وی نیشان ده‌دا و ده‌نوینێ که ئه‌م میلله‌ته ئازایه بۆ پاراستنی نیشتمانی خۆشه‌ویستیان چه فیداکاری‌یه‌کیان به خه‌رج داوه واریدی کراوه و ده‌ستی به‌کار کردوه. پێویسته برایانی نیشته‌جێ‌ی مه‌هاباد و ده‌وربه‌ر ئیستیفاده‌ی لێ بکه‌ن و به تاییه‌تی له‌لایه‌ن وه‌زاره‌تی ته‌بلیغات‌ه‌وه ڕاگه‌یه‌ندراوه که له‌کاتی چون بۆ سینه‌ما و له وه‌ختی وارید بون و دانیشتن دا موراعاتی ئینزییات به‌فرمون." (٢١)

دراویزه کانی بهشی چوارهم

۱. ر. کوردستان، ژ ۱، ۲۴/۱۱/۱۵ بهرامبەر ۴/۶/۲۴. ئەو شوێنانەى نووخته دانراوه کۆپى به کهى خراپ بو نه خوینرایه وه.
۲. توفیق السویدی، مذكراتی: نصف قرن من تاریخ العراق و القضیه العربیه، دار الکتاب العربی، تموز ۱۹۶۹، بیروت، ص ۲۰۸-۲۰۹.
۳. ر. کوردستان، ژ ۱۰، ۲۰/۱۰/۲۴.
۴. ر. کوردستان، ژ ۱۵، ۲۷/۱۱/۱۳۲۴ بهرامبەر ۱۶/۲/۱۹۴۶.
۵. ر. کوردستان، ژ ۱۰، ۱۵/۱۱/۲۴ بهرامبەر ۱۶/۲/۱۹۴۶.
۶. ر. کوردستان، ژ ۱، ۲۰/۱۰/۲۴ بهرامبەر ۱۱/۱/۴۶.
۷. ر. کوردستان، ژ ۲۴، ۲۲/۱۲/۲۴ بهرامبەر ۱۳/۳/۴۶.
۸. ر. کوردستان، ۳۰/۴/۱۳۲۵.
۹. ر. کوردستان، ژ ۱۱، ۱۷/۱۱/۲۴ بهرامبەر ۶/۲/۴۶.
۱۰. ر. کوردستان، ۲۰/۵/۱۳۲۵.
۱۱. ر. کوردستان، ژ ۱۷، ۱/۱۲/۱۳۲۴.
۱۲. ر. کوردستان، ژ ۱۸، ۴/۱۲/۱۳۲۴.
۱۳. ر. کوردستان، ژ ۴۱، ۹/۲/۲۵.
۱۴. ر. کوردستان، ژ ۱۶، ۲۹/۱۱/۲۴.
۱۵. ر. کوردستان، ژ ۱۲، ۲۰/۱۱/۲۴.
۱۶. ر. کوردستان، ژ ۳، ۲۴/۱۰/۲۴.
۱۷. ر. کوردستان، ژ ۴۳، ۱۴/۲/۱۳۲۵ بهرامبەر ۴/۵/۴۶.
۱۸. ر. کوردستان، ژ ۴۴، ۱۶/۲/۱۳۲۵ بهرامبەر ۶/۵/۱۹۴۶.
۱۹. ر. کوردستان، ژ ۵۴، ۱۵/۳/۲۵.
۲۰. ر. کوردستان، ژ ۲۵، ۲۶/۱۲/۲۴ بهرامبەر ۱۷/۳/۴۶.
۲۱. ر. کوردستان، ژ ۶۲، ۵/۴/۱۳۲۵.

۵. دامه‌زراوی پێشمه‌رگایه‌تی

۱. ستراتیجی سیاسی - پێشمه‌رگه‌یی حکومه‌تی کوردستان

چه‌ککردنی عه‌شایه‌ر به‌کۆ له‌ کۆله‌که‌ سه‌ره‌کی‌به‌کانی سیاسه‌تی ره‌زاشا بو بۆ جیگیرکردنی ده‌سه‌لاتی دیکتاتۆری خۆی له‌ ناو عه‌شایه‌ر و ناوچه‌ دێهاتی‌به‌کانی سه‌رانسه‌ری ئێران دا. ئه‌رته‌شی ئێران بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌م کاره‌ له‌ چه‌ندین شوێن توشی پێکادان و شه‌ری خۆیناوی درێژخایان بو. به‌لام سه‌ره‌نجام ده‌ستی به‌ سه‌ر هه‌مو ناوچه‌کان دا گرت و چه‌کی له‌ ناو دانیشتوان دا نه‌هێشت. هه‌ره‌سی ئه‌رته‌ش، به‌ دوا‌ی هاتنی هێزی روسی - به‌ریتانی دا بۆ ناو خاکی ئێران، سه‌رله‌نوێ هه‌لی بۆ خه‌لك هه‌لخست خۆیان چه‌كدار بکه‌نه‌وه. کوردستان له‌و باره‌یه‌وه هه‌لی زۆرتری بۆ هه‌ل که‌وت. له‌ ناوچه‌ دێهاتی‌به‌کانی موکریان دا، ته‌نانه‌ت له‌ ناوچه‌ دێهاتی‌به‌کانی ئوستانه‌کانی کوردستان و کرماشان دا به‌ هه‌زاران که‌س خۆیان چه‌كدار کردبو. پاساگاکانی ئێرانیان چه‌ك کرد بو. سه‌ربازه‌کان چه‌که‌کانیان ئه‌فرا‌ند و به‌ نرخ‌ی هه‌رزانی ئه‌یان فرۆشت، یا خه‌لك لێیان ئه‌سه‌ندن له‌ پێش ۲ ی رپیه‌ندانی ۱۳۲۴ دا که‌سانێکی زۆری سه‌ر به‌ حیزبی دیمۆکراتی کوردستان چه‌كداربون. سه‌رکردایه‌تی حیزب هه‌ندیکی رێک خست بون. له‌ ئاهه‌نگه‌کانی ۲ ی رپیه‌ندان دا به‌ قسه‌ی رۆژنامه‌ی کوردستان "... هێزی به‌هێزی دیمۆکرات به‌ ساز و به‌رگ و ئه‌سه‌له‌هوه له‌ لایه‌که‌وه و قوتابی‌به‌کانی کچان و کورانی هه‌مو قوتابخانه‌کان له‌ لایه‌کی دی..."(۱) به‌شدار بون. هه‌ر له‌ ئاهه‌نگه‌کانی هه‌مان رۆژدا محمه‌د حسین خانی سه‌یفی قازی "کومه‌گ فه‌رمانده‌ی هه‌مو هێزی کوردستان" "به‌ نوێنه‌ری له‌ لایه‌ن هێزی حیزبی دیمۆکراتی کوردستانه‌وه." و محمه‌دی نانه‌وازاده "فه‌رمانده‌ی هێزی مه‌رکه‌زی حیزبی دیمۆکرات" هه‌ر یه‌که‌ و تارێکیان خۆینده‌وه.

ستراتیجی سیاسی و پێشمه‌رگه‌یی حکومه‌تی کوردستان هه‌مان ستراتیجی سیاسی - پێشمه‌رگه‌یی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان بو. ح د ک هیواکانی

ئێزى له سهر به‌ئینه‌کانى هاوپه‌یمانەکان به تايه‌تى دۆسنایه‌تى به‌کێتى سوڤیٲ و ڕاگه‌یاندنى ئەتلانتیک هه‌لچنى بو. ح د ك ئەى ویست له چوارچێوه‌ى ده‌ولته‌ى ئێران دا خودموختارى یا خود راستتر مافى هه‌لبژاردنى گشتى بۆ ئەنجومه‌نى ئەیه‌اله‌تى و ولايه‌تى بۆ مه‌لبه‌نده کوردنشینه‌کانى ئێران دابین بکا. بۆ ئەو مه‌به‌سته‌ش زۆرتر باوه‌رى به‌ خه‌باتى سیاسى و گفتوگۆى سیاسى و گوشار دروست کردن و رێى هێمانه‌ى به‌لاداخستنى ناکۆکى به‌کان هه‌بو، نه‌ک به‌ له‌شکرکێشى و هێرشى چه‌کدار بۆ ڕزگارکردنى شاره‌کانى کوردستان. قازى له‌ وتاره‌کانى دا، چ ئەوى له‌ به‌رده‌م خه‌ک دا به‌ ئاشکرا و ڕاشکاوى گوتیه‌تى و، چ له‌ قسه‌کانى ناو کۆبونه‌وه‌ داخراوه‌کان دا کردویه‌تى، ئەمه‌ى نه‌ شارده‌وته‌وه‌.

مه‌سه‌له‌ى ڕزگارکردنى کوردستانى گه‌وره‌ و، مه‌سه‌له‌ى دامه‌زراندنى ده‌ولته‌ى سه‌ربه‌خۆى کوردیى جیاواز له‌ ئێران ئەگه‌ر له‌ شیع‌ر و نوسینی هه‌ندئى که‌سى کاربه‌ده‌ستى ناو حکومه‌تى کوردستان دا ڕه‌نگى دابێته‌وه‌، ئەوا لای بێشه‌وا ئەوانه‌ قابیلی جێبه‌جێ کردن نه‌بون، له‌ قسه‌کانى دا له‌ گه‌ل ڕۆژنامه‌ نوسه‌کان دا به‌ ئاشکرا له‌وانه‌ دواوه‌.

له‌ گفتوگۆیه‌ک دا له‌ گه‌ل ڕۆژنامه‌وانه‌کانى "ایران ما" و "فرمان" و "ره‌بر" ى تارانى، که‌ ڕۆژنامه‌ى کوردستان له‌ یه‌که‌مى ژماره‌ى دا نوسویه‌تی به‌وه‌، بئى پێچوپه‌نا ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ ڕون ئەکاته‌وه‌:

"پرسیار: له‌ تاران ده‌لێن کوردان به‌ ره‌هه‌رى جه‌نابت جوئ بونه‌وه‌ و ئیستیفلالی کوردستانیان ده‌وئ ئایا راسته‌؟

وه‌لام: خه‌یر راست نیه‌ له‌ به‌ر ئەوه‌ى ئیمه‌ له‌ ده‌ولته‌ى ئێران ئیجراى قانونى ئەساسى مان ده‌وئ و ده‌مانه‌وئ به‌ خودموختارى له‌ژێر به‌یداغى ئێران دا بژین، وه‌ خودموختاریشمان وه‌ گیرکه‌وتوه‌."

هه‌ر بۆیه‌ له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زراندن تا هه‌ره‌سى حکومه‌تى کوردستان دو بۆچونى جیاواز له‌ ناو کاربه‌ ده‌سته‌کانى کوردستان دا بو:

یه‌کێکیان که‌ پێشه‌وا نوینه‌رایه‌تى ئەکرد، لای وابو به‌ ڕیگه‌ى گفتوگۆى سیاسى هه‌ولئى سازین و ڕیکه‌وتن بدئى له‌ گه‌ل ده‌سه‌لاتى ناوه‌ندى له‌ تاران، له‌ ئەنجامى ئەمه‌ش دا ڕیگه‌ى هیچ جوړه‌ پێشپه‌وه‌یه‌کى به‌ پێشمه‌رگه‌کانى کوردستان نه‌ئه‌دا. به‌لکو ئەبو له‌ حاله‌تى دیفاع و چاوه‌پوانى و ڤاوه‌ستان دا له‌ سه‌نگه‌ره‌کانى خۆیان دا بمیینه‌وه‌.

ئه‌ولای تریان هه‌ندئى له‌ سه‌رکرده‌ لاوه‌کانى دیمۆکرات و ئەفسه‌ره‌ کورده‌کانى عێراق و بارزانیه‌کان، ته‌نات که‌سانى وه‌کو حاجى بابه‌شیخى

هێزێکی ههیهتی رهئیسە و محەمەد رهشید خان، پێیان وا بو که ئەبێ هێزهکانی کوردستان ساز بدرین بۆ ئازاد کردنی شاره کوردنشینەکانی ئێران یهک له دواى یهک.

سهرانی کۆمار تا ئەو کاتهی حکومهتهکهیان ههرهسى هینا له ناو خۆیان دا له سهر ئەو مهسهلهیه ساخ نهبونهوه. لهوهش دا چهند فاکتەر دهوری ههبو: تهرازوی هاوسهنگی هێزهکانی کورد و ئێران. ههروهها فاکتەری سیاسی، ههلوێستی روسی، ئینگلیزی، ئەمریکی، له روداوێکی وهها. مهترسی هێرشى ئهرتەشى ئێران بۆ سهر کوردستان و گرتنهوهی ناوچهکانی ژێر دهسهلاتی حکومهتی کوردستان تا ئەهات زیادی نهکرد. به تايبهتی لهگهڵ نزيك كهوتنهوهی کاتی کشانهوهی هیزی روسی. هێزهکانی ئێران له سنه مۆلیان ئەخوارد.

پادگانی سهقز به هیز ئەکرا. لهم پوهوه سهقز گرنگی بهکی تايبهتی ههبو. له وێه ئێران ئەبویست پادگاگانى بانه و سهردهشت به هیز بکات و رۆی پێشکهوتنی هیزی پێشمهگره دیموکرات بپێ بهروه و سنهو کرماشان و له دواپۆزیش دا پێگه گهراپانهوهی خۆی بۆ ناوچهکانی ژێر دهسهلاتی حکومهتی کوردستان تهئمین بکا.

حکومهتی کوردستان ئەبو هێزهکانی خۆی بۆ پاراستنی خۆی و سنورهکانی له دهستدریژی ئێران ساز بدات.

٢. ریکهستنی پێشمهگره

٢.١. وهزارهتی هیزی دیموکراتی کوردستان

له پێش ئاههنگهکانی پێبهندان دا سههرکردایهتی حیزب پێشمهگرهکانی له: لیزگه، قۆل، دهسته، چل، لک، پۆل، هیز... دا پێک خست بو. بۆ "بهیعهتی پێشهوا" بهیانی پۆزی ٣ ی ١١ ی ٢٤ له "کانگای پێشمهگره" ناماده بون. له مهراسیمیکی پێشمهگرهیی - سیاسی دا بهیعتیان به پێشهوا کرد و، نامادهیی خۆیان بۆ خۆبهختکردن له پیناوی پاراستنی حکومهتی کوردستان دا دهبرپێ. (٢)

ح د ک کاتی دامهزراندنی حکومهتی کوردستانی راگهیاندا هیزییکی چهکداری ههبو. بۆ سههرپهرشتی ئەم هیزه له "ههیهتی رهئیسە" دا محەمەد حسین خانی به وهزیری جهنگ دانا و وهزارهتی جهنگی دامهزراند. له ئەنجامی سیاسهتی رهزاشادا کوردستان به دواکهوتویی مابوهوه. له بهر ئەوه بهشی کوردستان، له کادری پێگهیشتهو و کارامهی کیشوهری و لهشکری دا، نهبو یا ئەگهر ههبو بۆ زۆر کهم بو. حکومهتی کوردستان کادری جهنگی

هەر چۆی زانستگا جهنگی په کانی ئیرانی نه بو. هەر له سه ره تاوه ناچار بو پلهی سپایی و پيشمه رگه یی به کادره سیاسی و ریکخواوه ییه کانی خۆی و سه روکه کانی عه شایه ر بدات.

محهمه د حسین خانی سه یفی قازی به پلهی جه نه را ل بو به وه زیری جه نگ. جه عفه ری که ریمی به پلهی مایور (میجه ر) به معاو نی حه ربی وه زیر و، محهمه د نانه وازاده به پلهی پات کۆلۆنیک به فه رمانده ی هیزی مه رکه زی و دواییتر به معاو نی سیاسی وه زیر و، ئیبراهیم سه لاح به پلهی مایور به سه روکی سنادی گشتی و، محهمه د ئه مین شه ره فی به پلهی مایور به سه روکی ته خشابیی هیز و، عه زیزی سدیقی به پلهی کاپیتان به بازپه سی هیز... تاد.

جگه له سه یفی قازی پلهی جه نه را لئ به خشی به 3 له گه وه ره پیاوانی کورد: عومه ر خانی شه ربیی سه رداری ئیلی شکاک، محهمه د ره شید خانی مه زنی به گزاده کانی بانه و، مه لا مسته فا سه رکرده ی ناو داری ئیلی بارزانی. هه مو ئه ندانه کانی کۆمیته ی ناوه ندی حیزب پلهی "مایور" یان پئی درا. که سانی تریش پلهی جیاواز وه کو کاپیتان. ئه مانه هه یچ کامیان هه یچ زانستگاهه کی جه نگ یان له ئیران یان له ده ره وه ی ئیران نه دی بو. له پیدانی پلهی پيشمه رگه یی دا، شه ره زایی زانسته کانی جه نگ ره چاو نه ئه کرا، ئه وه ی ره چاو ئه کرا دئسوژی ئه و که سه بو بۆ حکومه تی کوردستان و، راده ی نفوزی سیاسی و کۆمه لایه تی له ناو ئیل و مه لبه نه ده که ی خۆی دا. پلهی ئه فسه ره کان و جلو به رگیشیان ه ی له شکر ی روسی بو، ئه فسه رانی کوردی عیراقی، که هه ندیکیان له گه ل بارزانی و هه ندیک ی تریشیان دوای ئه و، چوبونه کوردستانی ئیران، ئه وانیش پلهی نو ئیان درایه.

ئه فسه رانی کوردی عیراق له زانستگای جه نگ ی عیراق ده رچو بون، هه ندیکیان زانستگاکانی ئه وروپاشیان دی بو. ئه مانه ئه یان توانی ده ورکی کاریگه ر بگێرن بۆ پیکه ینانی سپای کوردستان و پیکه یاندن و مه شق پئی کردنی. هه روه ها بۆ دامه زراندنی هه ندئ فی رگا و زانستگای جه نگ ی نو ئ. سه رانی حکومه تی کوردستان، وه کو چه ند جار ئ ناگاداری سه رکرده کانی ریکخواه کانی کوردستانی عیراقیان کرد بو، پئی یان وابو جگه له یزیشک و برین پچ پئیو یستی یان به هه یچ کادریکی تر نه یه. له به ره ئه وه هانی هه یچ کوردیکی عیراقیان نه ئه دا بچیته ئه وئ.

ناوی وهزارهتهکه به ناوی جیا جیاوه له پۆژنامهی کوردستان و، له نامه
 رەسمییهکان دا ئەهات، وهکو: وهزیر و وهزارهتی جهنگ، وهزارهتی هیژی
 میلی کوردستان، وهزارهتی هیژی دیموکراتی کوردستان.

وهزارهتی هیژ دهستی کرد به ریکخستنی نوئ و هاوچهرخی هیژهکانی و،
 دانانی رېوشوینی راهینان و مهشق پئ کردنی. هیشتا بریاری "سهربازگیری"
 نهدا بو، پېشمه رگایهتی کاریکی ئارهزومه ندانه بو.

کوردستان له ژیر سهردیپی "تهعلیماتی پېشمه رگهیی" دا نوسیویتی:
 "به پئی دهستورئ که له لایهن کۆمیتەهی مه رکهزی به وه درا بو رۆژی ۱۴
 ی ۴ ی ۱۳۲۵ تهواوی پوئەسا و کاربه دهستانی ئیدارات و ئەندامهکانی
 کۆمیتەهی مه رکهزی سهعات ۷ ی بهیانی له پېشمه رگهخانه حازر بون.

له پېش دا له لایهن ئاغایان حاجی رحمان ئاغای ئیلخانی زاده،
 کاپیتان میزانی (سه رکردهیهکی ئازه ربايجانی)، عیزهت عهبدو لهعیز،
 محهمه د مهحمود، ئیبراهیمی نادری، محهمه د ئەمین قادری، جه عفه ری
 که ریمی معاونی وهزارهتی هیژ، سدیقی حهیدەری، ئیبراهیم سهلاح
 فه ماندهی هیژی ناوهندی له بابته فیروبونی تهعلیماتی پېشمه رگهیی و،
 خۆشه و بستی و پارێزگاری له نیشتمان و فه ریزه ی فه ردی و ئیجتیماعی هه ر
 که سێک نوتق کرا.

پاشان حازرین رېزبان بهست و تهعلیمات دهستی پئ کرا و تا سهعات ۱۱
 ئیدامه ی هه بو." (۳)

۲.۲. هیژهکانی ئیلاتی کورد

سهعاتی ۲ تا ۶ ی پاش نیوه رۆی رۆژی ههینی ۲۰ ی ۴ ی ۱۳۲۵
 "پېشمه رگهکانی هیژی ناوهندی کوردستان بۆ عه مه لیا تی سه حراییی چوبونه
 ده ری شاری" مه هاباد، له گه رانه وه یان دا "وه زیری هیژ" نوتقی ژیروی بۆ دان:
 "برایان! پېشمه رگهکان، سه رکردان، ئەهالی موحته ره م!

شو کری خودا ته واو ناکه م که شانازی و ئیفتیخاری ئازادی کورد وه چه نگ
 مه هاباد و میلیه تی نیگه یشتوی ئەم شاره که وت. ئیوه هه رچه نده له مادییات
 دا زۆرتان زیان کێشاوه به لام له مه عنه و بیات دا زۆر وه پېش که وتون.

برایان ئیوه جیگای هومئید و چرا و ئالا هه لگری هه مو کورد و ئازادی
 کوردستانی مه زنن.

ئیوه ده بی رۆژ به رۆژ هیژی کارکردنتان زیادتر و ئینزییات و دیسیپلینتان
 قايمتر بئیت.

برایان مزگینیتان دهمه می به کویری چاوی دوژمنانی نازادی، کورد نازادی دهست کهوتوه. هەر نازادیش دهبی و هیچ هیژیک ناتوانی ههستی نازادیکوایی ئیمه بکوژینیتوه و نازادیکووانی دنیاش ههمو پشتیوانی ئیمه و به هەر ئیسم و پهسمیک بیت کورد نازاده و نازادی خووی وه گیر هیناوه بهلام گهورهترین وهزیفهیهک که ئهورۆ له سهر ئیوه نهنجامی بیویسته فیداکارییه له ریگی راکرتنی نازادی دا.

ئهورۆ نزیکه ملیونیک کورد له ژیر ئالای موقهدهسی کوردستانی نازادا زۆر به خووی دهژین و دلایان پیر له ههستی نیشتمان پهستییه. ئهورۆ چل و پینچ ههزار فیدایی کورد له ژیر ئیختیاری من دایه گشت نامادهن به چکۆلهتر ئیشارهیهک خوینی پاکی خویان له ریگی پاراستنی نیشتمانی موقهدهس دا بریژن.

ئاغایان ئهوا پهسمهه به ههمو کهس رادهگهیهنم لهمهودوا ههرکهس بیتو کاریک به پیچهوانه نازادی کورد بکا وه یا زهرهیهک له دهستورات لا بدا مهحو و نابودی دهکهه و حکومهتی میلی و ههیهتی دهولت دهسلاتی ههیه دوژمنانی نازادی کورد به موجازاتی سهخت بگهیهنی. لهوه پتر زهحهمهتو نادهه و به خوداو دهسپیرم." (4)

له راستی دا هیژی سهرهکی حکومهتی کوردستان، هیژی ئیلهکان بو به سهرکردایهتی گهورهکانی خویان. ههرچهنده سهیفی قازی باسی چل و پینچ ههزار فیدایی کورد ئەکات، بهلام زۆر له سهرچاوه ئاگادارهکان ژماره ی هیزهکان به جوړیکی تر باس ئەکهه. لهوانه ئیگلتن له کاتی سازدانی هیزهکان دا له جهبههی سهقز بهمجۆرهی لای خواری سهرژمیریان ئەکات:

بارزانی به سهرکردایهتی مهلا مستهفا	١٢٠٠ پیاده
بارزانی به سهرکردایهتی شیخ ئەحمهد (له جهبه نهبون)	٩٠٠ پیاده
جهلالی و میلانی	٤٠٠ سوار
شوکان به سهرکردایهتی عومهرخان	٨٠٠ سوار
شوکان به سهرکردایهتی تاهیرخانی سمکو	٥٠٠ سوار
ههرکی به سهرکردایهتی رهشید بهگ و بهگزاده	
به سهرکردایهتی نوری بهگ	١٠٠٠ سوار
ههرکی به سهرکردایهتی زیرو بهگ	٧٠٠ پیاده
تاقمی بنهمالههی سهیدعهبدولای گهیلانی	
به سهرکردایهتی سهید فههیم	٢٠٠ سوار
زهززا به سهرکردایهتی موسا خان	٣٠٠ سوار

	تیره پاپاخ (تورک) به سهرکردایه تی پاشاخان و
۵۰۰ سوار	خوسره وی خان
۴۰۰ سوار	مامه شی تیره ی کاک عه بدولآ قادری
	مامه ش به سهرکردایه تی کاک هه مزه
۵۰۰ سوار	نه لۆسی ئەمیر عشائیری
	پیران به سهرکردایه تی محهمه د ئەمین ئاغا و
۳۰۰ سوار	قه رهنی ئاغا
۳۰۰ سوار	مه نگور به سهرکردایه تی عه بدولآی بایه زید
۲۰۰ سوار	مه نگور به سهرکردایه تی سه لیم ئاغا ی ئو جاع
	مه نگور به سهرکردایه تی عه لی خان و
۴۰۰ سوار	ئیبیراهیم سالاری
۲۰۰ سوار	گه ورکی سه رده شت به سهرکردایه تی کاکه لّلا
۳۰۰ سوار	گه ورکی مه هاباد به سهرکردایه تی بایزی عه زیز ئاغا
	گه ورکی سه قز به سهرکردایه تی عه لی جه وانمه ردی و
۴۰۰ سوار	محهمه د ئاغا و حاجی ئیبیراهیم ئاغا
۵۰۰ سوار	تیکه لّوی خیلّه کانی سه رده شت
۱۰۰ سوار	تیره ی سوپسینی
۴۰۰ سوار	دیبوکری مه هاباد به سهرکردایه تی جه عفه ر که ریمی
۵۰۰ سوار	دیبوکری بۆکان به سهرکردایه تی ئاغا کانی ئیلخانیزاده
۸۰۰ سوار	فه یزولآ به گی بۆکان و سه قز
۲۰۰ سوار	بنه ماله ی بداغی سه قز
۳۰۰ سوار	تیکه لّوی تیره کانی مه هاباد و شاهیندژ
۳۰۰ سوار	تاقمی حه مه ره شید خانی بانه
۱۵۰ سوار	پیشمه رگه ی جوانرۆ و هه ورامان
۱۲۷۵۰ (۵)	کۆی هه مویان:

۳. بارزانی به کان

۱.۳. پيشوازی په سمی مه لا مسته فا

له سه رده تا دا مه لا مسته فا و بارزانی به کان به جوړئ پشت گوئ خرا بون، بیریان له وه نه کرده وه بگه پینه وه ته سلیمی حکومه تی عیراق بینه وه. نه خووشی تیفوس و هه زاری و نه بونی ته نگگی پی هه لچنی بون. له لایه ک مه ترسی هیرسی نه رته شی ئیران بۆ سه ر کوردستان و، له لایه کی تره وه مه زبه ته یه ک که تیگۆشه رانی کوردستانی عیراق، به یارمه تی شیخ له تیفی

مهید و هه‌ندئ له سه‌رانی ئیله کورده‌کانی عێراق، پێکیان خست بو بۆ کاساندنی مه‌لا مسته‌فا وه‌کو نوێنه‌ری هه‌مو کوردي عێراق و پێزلێنانی، ناردیویان بۆ قازی محهمه‌د، وایان له قازی و سه‌رانی حکومه‌تی کوردستان کرد ئاوپ له بارزانی و کورده‌کانی عێراق بده‌نه‌وه.

له مانگی ر‌ه‌شه‌مه‌دا قازی محهمه‌د، مه‌لا مسته‌فای بانگ کرد بۆ مه‌هاباد. ئه‌مجاره‌یان به ر‌ه‌سمی پێشوازی لێ کرا. کوردستان هه‌والی هاتنی له "ئه‌خباری نیوخۆمان" دا به‌مجۆره‌ نوسیه‌وه:

"جه‌نابی مه‌لا مسته‌فا قانیدی کوردي بارزان پۆزی ٩ ی ١٢ ی ١٣٢٤ ساتی ٥ ی پاش نیوه‌رپۆ واریدی مه‌هاباد بو.

وه‌ختی گه‌یشه‌ نێوباغان ئه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی پێشوازی‌یان لێ کرد. وه‌ختی مه‌لا مسته‌فا له چۆمی په‌رپیه‌وه به ئیحتیرامی ئه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی دابه‌زی له‌م کاته‌دا کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی هه‌نگاویان توندتر کردو له قه‌راخ چۆمی پێک گه‌یشتن، ب‌رای خۆشه‌ویست س‌دیق حه‌یده‌ری مه‌راسیمی به‌ خیره‌هاتنی به‌ جێ هێناو هه‌مو ئه‌ندامه‌کانی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی به‌ مه‌لا مسته‌فا ناساندو ئه‌ویش ده‌ستی له‌ ناو ده‌ستی هه‌موان ناو له‌ نیه‌یه‌تی خۆشی دا بۆ کانه‌گی حیزبی دیمۆکرات هاتن و له‌ سالۆنی ئه‌نجومه‌نی فه‌ره‌هنگی دانیشتن.

له‌ ساتی ٦ حه‌زره‌تی پێشه‌وا‌ی کوردستان به‌ پێی (القادم بزار) ته‌شریفی بۆ کانه‌گا هات و مولا‌قاتی ده‌گه‌ل مه‌لا مسته‌فا فه‌رمو، له‌و وه‌خته‌دا محهمه‌د ئه‌فه‌ندی خیتاب به‌ حه‌زره‌تی پێشه‌وا، خیتابی‌ک که‌ وێنه‌ی ئیجساساتی قه‌لبی مه‌لا مسته‌فا بو له‌ خسوس خوده‌پێناوانی کوردي بارزان و ده‌ربه‌ده‌ری ئه‌م قه‌ومه‌ نه‌جیبه‌ له‌ ر‌ئی سه‌ربه‌ستی کوردستان دا خوینده‌وه و جه‌نابی پێشه‌واش وه‌لامی دانه‌وه‌و ئه‌وانی بێ ئه‌ندازه به‌ حکومه‌تی کوردستان و حیزبی دیمۆکرات ئومیده‌وار کرد.

پاشان حه‌زره‌تی پێشه‌وا ته‌شریفی برده‌ سالونی تایبه‌تی خۆی ئه‌نجا مه‌لا مسته‌فا به‌ حزوری شه‌ره‌فیاب، ماوه‌ی دوسات خه‌ریکی گه‌فتوگۆ بون. مه‌لا مسته‌فا پیاوی‌کی سیاسی و زه‌عیمی کوردي به‌رزانه له‌ ر‌ئی سه‌ربه‌ستی کوردستان دا زۆری مه‌ینه‌ت گێشاوه. دۆژمانی کوردستان ئه‌و و ته‌واوی ئێل و عه‌شیره‌تی ویان به‌ گونا‌هی ئازادیخوا‌هی ده‌ربه‌ده‌ر و له‌ نیشتمانی خۆشه‌ویستیان وه‌ ده‌رناوه. زاتی ناو ب‌راو ب‌یجگه‌ له‌وه‌ی قانیدی‌کی به‌رزه، پیاوی‌کی زانا و تیگه‌یشه‌وتوه‌ موته‌مه‌ددین و نیشتمانی‌په‌رسته و ته‌مه‌نی له‌ حدودی چلوپێنج سا‌ل دایه." (٦)

محەمەد مەحمود، خەلکی سلیمانی و دەرچۆی زانستگای جەنگی عێراق بو. لە ناوەرستی سییەکان دا ئەندامی "گۆمەلێ براپەتی" و، دوایی یەكئێ لە ئەندامە چالاک و شۆرەگێرەکانی "حیزبی هیوا" بو. نوسەر و خەتیب بو. چەندین وتاری سیاسی لە بلاوکراوە نەهێنەکانی حیزبی "هیوا" و گوڤاری "گەلاویژ" و لە پۆژنامەی "گوردستان" دا نوسیوە. بەشداری شۆرشی بارزان بو. یەكئێ لە دامەزرێنەرەکانی "هەینەتی ئازادی" بو. لە گەل بارزانی چۆه کوردستانی ئێران و یەكئێ لە هاوکارە نزیکەکانی بو. لەوئێ وه کیلی مەلا مستەفا بو. لە زۆری بۆنە سیاسی یەکان دا محەمەد مەحمود بەناوی مەلا مستەفاوه قسەئێ ئەکرد. لێرەش دا ئەم وتارەئێ بە ناوی بارزانی یەوه خویندەوه:

"پێشەوای موعەزەم! گەوره بەرپێزەکانم!

بە ناوی کوردی وریا بوەوه لە ژێر ماوهی پەیرەوی کۆنی زەبر بەدەستی، بە ناوی سەرکردەئێ شۆرشی گەل لە بارزان، شۆرشی بەرھەلستی سەرگەردانی، شۆرشی نەهێشتنی زولم و ئیستیداد، پۆژباش پێشکەشی دانێشتوانی ئەم کۆبونەوهیە دەکەم، کە ئالای پیرۆزیان لە سئێ یەکی نێشتمانی گەورەدا بلیند کردەوه، بە ناوی خوینی پاکئێ گەلئێ کۆشکەرانیەوه کە لە مەیدانی ئازادی دا پێشکەشیان کردۆه، هاوارتان دەکەینئێ کە ئەم بەرە پیرۆزه - ئازادی و سەر بەخۆئێ پێ بگەیهنن. بە ناوی فرمێسکی چاوی بیۆهژنان و ئاه و ئالینی هەتیوانەوه هاوارتان دەکەینئێ کە پەیمانی حقوقی گەل بەدن، ئیقتیساداتی بپارێزئێت، پستی فەرھەنگ بگرن بە پەرۆردە کردنئێکی گیانی دیمۆکراتیەوه، پارێزگاری لە دیمۆکراتی بفرمون کە رێگەئێ پێشخستنی گەل و سەر بەخۆئێ نێشتمان و پۆیشتنە بەری وهیە لە گەل کاروانی گەلانی ئازادی بەرەو تەواوەتی.....

بێگومان لەبیر ناکرئێت کە حکومەتی ئازاد هێشتا لە یەکەم قۆناغیایەتی وه کۆششی ئێوهی پێ دەوئێت، بۆ سەرکەوتنی کوردستانی مەزن و پرزگار بونی، یارمەتی گەلێشی پێویستە. ئەو بەشانی نێشتمانی مەزنان کە لە ژێر دەستی بێگانەدان، گەلی کوردستانی مەزن چاوی بپێووتە یارمەتی ئەو ئالایە کە لە سەر ئەم حکومەتە دەشکێتەوه، دەیهوئێت ژێر سیبەرێهوه، لە پیاوهکانی حکومەت دەخوازن کە براکانیان لەو پێوهندی ئاسنینه پرزگار بکەین کە تێدا دەنالینن.

پیشه‌وای موعه‌زه‌م! گه‌وره‌کانم!

ئهو سیاسته‌ته‌هه‌کیمه‌ جوانه‌ی که پارتی دیمۆکراتی کوردستان له‌ سه‌ری
 رۆیشت و سه‌ربه‌خۆیی نیشتمان و ئازادی کوردی وه‌رگرت، ئاماده‌یه‌ که بچیت
 به‌ هاواری نیشتمانی گه‌وره‌وه‌ و، گه‌لی کورد سه‌رتاپا رزگار بکا.

له‌م کاته‌دا، له‌ هه‌مو کانی دئمانه‌وه‌ و یاریده‌ی راستیمان‌ه‌وه‌ به‌ره‌و
 گه‌وره‌ترین شه‌خسیه‌تی کورد، ئهو شه‌خسیه‌ته‌ی که گه‌لی کوردی به‌ بی‌ری
 به‌هیزی و سه‌رکرده‌یه‌کی هه‌کیمان‌ه‌وه‌ به‌ رینگای دیمۆکراتی دا برد و
 گه‌یاندیه‌ سفه‌ری ئازادی، به‌ کۆششیکی عه‌به‌ه‌ری و عه‌زمیکی قایم وه
 سه‌رکرده‌ی دیمۆکرات، پیشه‌وای موعه‌زه‌می کوردستان جه‌نابی قازی
 محهمه‌د، خۆمان پێشکه‌ش ده‌که‌ین.

با هه‌مو پێکه‌وه‌ هاوار که‌ین بژی سه‌رکرده‌ی موخلیسی کوردستان، بژی
 گه‌لی کورد پشت به‌ست به‌ دیمۆکراتی، بژی پارتی ئازادی کوردستان و پارتی
 گه‌ل، بژی پارتی دیمۆکرات، بژی نیشتمانی مه‌زمنان به‌ سه‌ربه‌خۆ و ئازادی،
 بژی یه‌کیتی سۆقیاتی مه‌زن هه‌تا بی گه‌لانی خۆش به‌ختی ئازادی و
 سه‌ربه‌خۆیی. (٧)

بارزانی و، کورده‌کانی تری عێراق ئه‌یان توانی له‌وئ وه‌کو په‌نا به‌ر به
 گۆشه‌گیری دابنیشن، خۆیان له‌ هیچ کاروباری نه‌گه‌یه‌نن. به‌لام ئه‌وان بۆ
 ئه‌وه‌ نه‌چو بون پالی لئ بده‌نه‌وه‌. چوبون بۆ ئه‌وه‌ی به‌ هه‌مو تواناوه
 به‌شداری بکه‌ن له‌ پاراستن و سه‌رخستنی ئه‌و ته‌جروبه‌ تازه‌یه‌دا.
 خویندنه‌وه‌ی ئه‌م وتاره‌ به‌ ناوی بارزانی‌یه‌وه‌، له‌و کاته‌دا، چه‌ند مه‌به‌ستی
 ئه‌گه‌یان. یه‌کیکیان، ده‌ربیرینی دلسۆزی بۆ حکومه‌تی کوردستان و
 پیشه‌واکه‌ی و، پێشاندانی ئاماده‌یی خۆ له‌ پێناوانی به‌ هه‌مو توانایه‌که‌وه‌.
 دوه‌میان، به‌ درۆ خستنه‌وه‌ی واته‌واتی مملاتی پێشه‌وا - بارزانی و، قوبول
 کردنی سه‌رۆکایه‌تی قازی محهمه‌د. سێیه‌میان، پێداگرتن له‌ سه‌ر یه‌کیتی
 چاره‌نوسی کورد و هه‌ولدان بۆ ئازادکردنی ناوچه‌کانی تری کوردستان.

٣.٣. به‌رنامه‌ی گه‌رانی بارزانی

کوردستان له‌ ژ ٢٦ - ٢٧ دا به‌رنامه‌ی گه‌رانی مه‌لا مسته‌فای به‌دریژی

به‌م جۆره‌ نویسه‌:

پۆژی جمعه ١٠ ی ١٢ ی ١٣٢٤

ئه‌ندامانی حیزب و ئه‌شراف و ئه‌عیانی شاری مه‌هاباد و پوه‌سای
 عه‌شایه‌ریه‌که‌ به‌دوا یه‌که‌ دا چونه‌ خویپناسینی میوانی خۆیان. هه‌ر که‌ کاتی
 نویژی جمعه‌ هات زه‌عیم مه‌لا مسته‌فا له‌ گه‌ل ئه‌ندامیکی هه‌یه‌تی

مەركەزى حيزب تەشريفى برده مزگەوتى جاميعە و فەريزەئى خوداى مەزنى لەگەڵ ھەمو موسولمانانى شارى مەھاباد دا لە سەرخۆ لا بردو دوايى لە ناو قەرەبالغى يەكى زۆردا گەرايەو ھەرهەنگى مەركەزى حيزب .

پۆزى شەممۆ ۱۱ ی ۱۲ ی ۱۳۲۴

بەيانى ۱۱ ی ۱۲ ی ۱۳۲۴ زەعیم مەلا مستەفا و ئەفسەرانى و يەكێك لە ئەندامانى ھەيئەتى مەركەزى ئاغاى ئەحمەدى ئىلاھى تەشريفیان چو ھىزى كوردستان و ھەر كە گەيشتنە ئەوئى لە لایەن قەرەولئى تايبەتى يەو ھىزى رەسمى تەعزیمی بۆ كراو سەركردانى ھىز بە سەركردەى فەرماندەى ھىزى مەركەزى محەمەد نانەوازادە پيشوازی كراو يەكە يەكە سەركردەكانى پئ ناسرا نزيكەى نيو سەعاتێك لە گەل سەركردەكاندا راي بواردو لە دوايى دا يەكە يەكە چو ھە لای سەركردەكان لە جیگای خۆيان دا و ھ پيرۆزبايى خۆى پيشكەش كردن و داواى لئ كردن كە ھەمو بە گيانێكى پاكي نيشتمانپەرورەرانەو ھە ببنە سپەرى نيشتمان و پيشخزمەتى پيشەواى موعەزەم كانگای ھىزى بەجئ ھيشتەو ھە بە بە بزۆكى ھەزرتى پيشەوا روى كردە دەبیرستان لەوئ قوتابى يەكان ھەمو كۆبونەو ھە لە دواى زيارەتى مامۆستاكان و رەئيسى ھەيئەتى فەرھەنگ ئاغاى رەشید ئاغاى ھەمزە ئاغا تەشريفى برده لای شاگردەكان و ھ ليرەدا ئەفسەر عەبدوپەرھمان تەيب موفتى چەند ئامۆزگارى و پيرۆزبايى يەكى بەناوى زەعیم مەلا مستەفاو ھ پيشكەش كردن لە دوايى دا زەعیم مەلا مستەفا روى كردە ئىدارەى شارەوانى.....

... ھەر ھەھا تەشريفى برده ئىدارەى دژوانى لە دواى ئەو ھە روى كردە مەدرەسەى گەلاويز و بە ھۆى ئاغاى ئەحمەد ئىلاھى يەو مامۆستايانى ناسين و يەكە يەكە بە پۆلەكان دا گەراو لە ھەر پۆلێك ئەفسەر محەمەد مەحمود بە ناوى زەعیم مەلا مستەفاو ئيزھارى خۆش وەختى و ئامۆزگارى بۆ شاگردەكان دەكرد. لە دوايى دا تەشريفى برده مەدرەسەى كوردستان ديسان لەگەل مامۆستايان خۆناسينيان كردو بە ناو پۆلەكان دا گەرا و لە ھەر ئێك دا سرودێك دەخویندرايەو ھە.

ئینجا زەعیم مەلا مستەفا گەرايەو ھە مەركەزى حيزب .

شەوى يەكشەممۆ ۱۲ ی ۱۲ ی ۱۳۲۴

زەعیم مەلا مستەفا تەشريفى برده چاپخانەى كوردستان و ھ لە لایەن موديرى چاپخانە ئاغاى قادرى مودەرىسى بە ھۆى ئاغاى ئەحمەد ئىلاھى يەو ھۆناسينيان كردو لە دوايى دا لە لایەن محەمەد مەحمودەو ھ

بەل ئامۆزگاری یەك بە كارگەرانى چاپ كرا و سپاسى مودیرى چاپخانهى به ناوى زەعیم مه‌لا مسته‌فاوه كرد.

رۆژى به‌كشەممو ١٢ ی ١٢ ی ١٣٢٤

به‌یانى له‌گه‌ڵ ئه‌فسه‌ران و ئاغای ئه‌حمه‌دى ئیلاهى ته‌شریفى برده‌ لای ره‌ئیسى هه‌یه‌ئەتى ره‌ئیسەى میلی کوردستان جه‌نابى سه‌ید حاجى بابە شیخ له‌ دواى سه‌عاتیک گه‌فتوگۆی گیانی به‌ گیانی به‌ خو‌شى به‌وه‌ زه‌عیم نه‌وئى به‌جئ ه‌یشت و گه‌رايه‌وه‌ مه‌رکه‌زى حیزب.

رۆژى دوشه‌ممو ١٣ ی ١٢ ی ١٣٢٤

به‌یانى دیسان زه‌عیم مه‌لا مسته‌فا و ئه‌فسه‌رانى له‌ گه‌ڵ ئاغای که‌ریمى ئه‌حمه‌دین ته‌شریفى برده‌ ئیداره‌ى شه‌هردارى له‌ لایه‌ن میرزا غه‌نى خوسره‌وى... پێشوازی ئى كرا.....

سه‌عات ١٠ ی ئیواره‌ دیسان خو‌ی و ئه‌فسه‌رانى محمه‌د مه‌حمود و عه‌بدوپه‌حمان ته‌یب موختى ته‌شریفیان برده‌خزمه‌ت پێشه‌واى موعه‌زه‌م له‌ یانه‌ى فه‌ره‌ه‌نگى... نزیکه‌ى نیو سه‌عات گه‌فتوگۆى تاییه‌تى‌یان کرد و گه‌رايه‌وه‌ جیگه‌ى خو‌ی" (٨)

٤.٣. رێکخستنى هێزی بارزانیان

تاقمیکى باش ئه‌فسه‌رى كورد له‌ ده‌رچوانى زانستگای جه‌نگى عێراق که له‌ هاوکارانى بارزانی بون و هه‌ندیکیان له‌گه‌ڵ ئه‌و چوبونه کوردستانی ئێران و هه‌ندیکیشیان دوایتر له‌وانه‌ : عیزه‌ت عه‌بدولعه‌زیزه‌ سه‌ید عه‌زیزى شه‌مزینى، مسته‌فا خو‌شناو، میرحاج ئه‌حمه‌د، محمه‌د مه‌حمود قودسى، عه‌بدوپه‌حمان موختى، به‌کر عه‌بدولکه‌ریم هه‌وێزى، خه‌یرولا عه‌بدولکه‌ریم، نوری ئه‌حمه‌د ته‌ها، جه‌لال ئه‌مین به‌گ، محمه‌د سالح و نائب زابت ئه‌حمه‌د ئه‌فه‌ندى کویى و، شه‌وکه‌ت ئه‌فه‌ندى.

قازى محمه‌د داواى له‌ مه‌لا مسته‌فا کرد بارزانی‌یه‌کانیش وه‌کو هێزیکى پێکوپێک له‌ ریزی هێزی دیموکرات دا رێک بخه‌ین و کاروباریان پێ بسپێردرئ. له‌ سه‌ره‌تای نیسان دا له‌ سه‌ر داواى مه‌لا مسته‌فا زیاتر له‌ هه‌زار بارزانی بو‌ پێشمه‌رگایه‌تى بانگ کران. له‌ ٤ لک دا رێک خران. چه‌کى نو‌ئێیان درایه‌. پاش مه‌شق پێ کردنیکى کورت نێردرانه‌ جه‌به‌ه‌ى سه‌قز بو‌ پاراستنى سنورى حکومه‌تى کوردستان له‌ هێرشى چاوه‌پوانکراوى ئه‌رته‌شى ئێران. ئه‌فسه‌ره‌ کورده‌ عێراقى‌یه‌کان، ئه‌گه‌رچه‌ که‌سیان بارزانی نه‌بون، دانران به‌ سه‌رکرده‌ى لکه‌کانى هێزی بارزانیان. میرحاج ئه‌حمه‌د، به‌کر عه‌بدولکه‌ریم هه‌وێزى، مسته‌فا خو‌شناو، نوری ئه‌حمه‌د ته‌ها که‌ ٤ ئه‌فسه‌رى ده‌رچوى

بەسنگا جەنگی یەکانی عێراق بون، هەر یەکهیان بو بە سەرکردە یە کەئ
 لەم ٤ لکه. ئەفسەرەکانی تر هەندیکیان لە گەل مەلا مستەفا خۆی وەکو
 "هەییەتی ئەرکانی هیزی بارزانیان" مانەوه و، هەندیکیشیان لە "ستادی
 کول" بو کاروباری مەشق کەلکیان لئ وەرگرتن. لە گەل ئەمانیش چەند
 کەسێ لە تیکۆشەرە ئازاکانی بارزانی یەکان پلە ی پێشمەرگەیی یان درایە و
 کران بە فەرماندە ی چلەکانی ئەم ٤ لکه وەکو: محەمەد ئەمین میرخان،
 مامەند مەسیح، فارس کانی بۆتی، سەعید وەلی بەگ، خۆشەوی خەلیل،
 مستەفا جانگیر، سالح کانیالەنجی، حەیدەر بەگ عارف بەگ، وەهاب
 محەمەد عەلی ئاغای رەواندزی. (٩)

٥.٣.٦. پێکەینانی پارتی دیموکراتی کورد

جیاوازی بیروبوچونی ئەندامەکانی حیزبی هیوا سەبارەت بە هەلۆیستی
 سیاسی لە شۆرشێ بارزان و، لە هەردو دەولەتی سوڤیتی و بەرینانی، بو بە
 هۆی تیکچونی ریزەکانی و، سەرەنجام پارچە پارچە بونی. سالی ١٩٤٥
 چەندین ریکخراوی سیاسی جیاواز لە کوردستانی عێراق دا دروست بوو. لە
 ناو ئەو ریکخراوانەدا حیزبی شیوعی کوردستان "شۆرش" و، حیزبی پرگاری
 کورد و، لقی عێراقی کۆمەلە ی ژ. ک لە هەمویان گرنگتر بون. ئەفسەرە
 کوردەکانی چوونە ناو شۆرشێ بارزانەوه، ئەوانیش ریکخراویکیان بە
 سەرۆکیەتی مەلا مستەفای بارزانی بەناوی "هەییەتی ئازادی" هە
 دامەزراند بو، بەلام لە گەل کشانەوهیان دا بو کوردستانی ئێران ئینتر
 چالاکییان نەمابو. لە پال ئەم ریکخراوانە دا لقی کوردی حیزبی شیوعی
 عێراق و، چەند ورده ریکخراویکی تر هەبون. بەم جوړه پەراگەندەیی سیاسی
 بالی کیشا بو بە سەر بزوتنەوهی نەتەوهیی کوردستانی عێراق دا. حیزبی
 دیموکراتی کوردستان، وەکو حیزبیکێ ئێرانی، نە ی ئەویست و نە ی ئەتوانی
 ببیتە ریکخەر و پێشەرە ی کوردستانی عێراق و، نوینەرەوه ی ئامانج و ئاواتە
 سیاسی یەکانیان. لەو سەرەمدەدا بیری کۆکردنەوه ی ریکخراوه سیاسی یەکانی
 کوردستانی عێراق لە حیزبیکێ یەگرتو دا لای بارزانی و هاوڕیکانی گەل
 بو. نوری ئەحمەد تەها بو ئەم مەبەستە بە نەینی سەری کوردستانی عێراقی
 دایەوه. بارزانی بە هاوکاری میرحاج ئەحمەد، نوری ئەحمەد تەها، عیزەت
 عەبدولعەزیز، سەید عەزیزی شەمزینی، خەیروللا عەبدولکەریم، محەمەد
 مەحمود و چەند کەسیکی تر "پارتی دیموکراتی کورد" یان دامەزراند و
 بەرنامە کەیان نوسی. بارزانی لە ناو خەلکی کوردستانی عێراق دا و، لە لای
 تیکۆشەرەکانی، پایە یەکی تایبەتی هەبو. هەمزە عەبدو لای بە نوینەری خۆی

خاوهه بۆ كوردستاني عيراق بۆ پهيوهندي و گفتوگو له گهه له سهراني ههمو
 پيخراوهكان و، ئاماده كردني ريشوييني به كگرتني ههمويان له ناو نهو
 حيزبه نوئييه دا. بيري دامهزراندني نهنيا حيزبيكي به كگرتو بۆ
 سهركردييهتي خهباتي كورد له كوردستاني عيراق دا، جوړئ بو له چاو
 ليكردني كوردهكاني ئيران.

ههمزه له كارهكه ي دا سهركهوتو بو. له ١٦ ي ئابي ١٩٤٦ دا به كه مين
 كوئگره ي دامهزراندني "پارتي ديموكراتي كورد" له به غداد له مالي عهلي
 حهمدى به ستره. مهلا مستهفاي بارزانيان به سهروكي حيزب ههلبژارد و
 بهرنامه كه يان په سهند كرد.

٤. گفتوگو له تاران و شهر له سهقز

٤.١. شهر ي صالح ناوا: به كه مين پيگاداني پيشمه ره و نه رتهش

پوژي ٣ ي ٢ ي ٢٥ نوينه راني ههر دو حكومهتي كوردستان و نازه ربايجان
 له ته ورپز "پهيماني به كيتي و براههتي" يان ئيمزا كرد.
 پوژي ٨ ي ٢ ي ٢٥ دهسته ي نوينه رايهتي تيگه لاوي نازه ربايجان و
 كوردستان به سهروكايهتي پيشه وهري چو بۆ گفتوگو بۆ تاران. محهمه د حسين
 خاني سهيفي قازي، وهزيري جهنگي حكومهتي كوردستان و، نهبولقاسمي
 سهدر ي قازي، نوينه راي مه هاباد له خولي ١٤ ههمي مهجليسي شورادا،
 نه ندامي ههيه ته كه بون.

له و كاته دا كه نوينه راني حكومه ته كاني نازه ربايجان و كوردستان له
 تاران سهرقالي گفتوگو بون هيزه كاني ئيران له سهقز خهريكي به هيز كردني
 بنكه و سهربازگه كاني خو بيان بون، پوژي ك دواي چوني ههيه ته كه بۆ تاران،
 هيشنا قازي محهمه د له ته ورپز بو، هيزه كاني ئيران له قولي سهقزه وه
 هيز شيكيان كرد.

جه نه رال مايور محهمه د ره شيد خان قادر خان زاده "فه رمانده ي هيزي
 بوكان و مه نتيقه" كه سه ركرده ي جه بهه ي سهقز بو له دو نامه دا كه پوژي
 ١٢ ي ٢ ي ١٣٢٥ بۆ "پيشه واي به رزي جمهوريه تي كوردستاني موعه زهم" ي
 نوسيوه، ههم باسي شه ره كه ي گيپراوه ته وه و، ههم پيشنياره كه ي خو ي بۆ
 به رپه رچدانه وه ي هيز شي دوژمن نوسيوه.

سه عات ١١ و ١٥ ده قيقه ي پوژي ٩ ي ٢ ي ٣٢٥ هيزيكي ئيراني كه پيگ
 هات بو له ٧٠٠ كه س به توپ و ره شاش و نارنجوك به پشتيواني ٢ فپوكه ي
 جهنگي له ناكاو له چه ند لايه كه وه هيز شي كرده سه ر پوسته كاني هيزي
 ديموكرات:

له مهلقه رهنی له شاخی بیژنگ به سهر که له ژیر سهرپهرشتی به کر ناغای چهویزی و، له کهلی سهر که له ژیر سهرپهرشتی میرحاج و، له کبوی بالومان که له ژیر سهرپهرشتی مستهفا خوشناو دا بو.

له م شپه دا زیاتر له ۱۰۰ کهس له هیزی ئیرانی کوژرا و ۳۹ کهسیان لئ به دیل گیرا و هه ندئ چهک و تفاقى جهنگى یان دهس کهوت. شهر ۷ سهعاتى خایاند. له کوتایى دا هیزی ئیرانى شکا.

به قسه ی خان: "له وهخته ی که دوژمن له هه مو لایه که وه خه ریکى ته قه دوم و ناگر باران بو پیشمه رگه کانی هیزی بارزانى یهک به یهک نیهایه تی چه ماسهت و نه شه ژان گوئ یان له نه وامیری فه رمانده و قیاده ی خویان پانه گرت به وینه ی نيزامی موده په بی ده وله تیی و، خه رفیه ن ته تبقی نه و پرؤغرامه یان نه کرد که له ته رف قیاده و سهر کرده و نه فسه ران پی یان نه بیژرا. به نه ندازه یهک له ئیقدام و فئونی جهنگ و نیشان گرتن و هه لمهت بردن شاره زا بون که قه له م له ته عریفی عاجزه."

به و بونه یه وه که: میرحاج، به کر چهویزی، مستهفا خوشناو، وه هاب ناغا و یارمه تیده ره کانیا ن: محمه د ئه مین میرخان، مامه ند مه سیح، ساکو، خوشه وی خه لیل له و شهره دا قاره مانه تی یان نواندوه، حه مه ره شید خان تکای له پیشه وا کردوه که ۴ نه فسه ره گه نه که به "ته قدیری عه مه لیات" و "موکافات" و یارمه تیده ره کانیا ن به "ده ره جاتی لایق مه سرور و ته شجیع به فرمون". (۱۰)

دلشاد ره سولی له سه روتاری رۆژنامه ی کوردستان دا له ژیر سه ردپی ری "رۆژی نهنگ و پيسوایی ده وله تی فارس" سه بارهت به م شه پانه نوسيوپتی: "... بو هه وه ل جار له تاریخی ۱۰ ی ۲ ی ۲۵ له جه به یه سه قز - سألج ناوا هه وه ل ماده یان به ئیمتیحان گه یشته و له سه ر نه وه هه مو نه سه له حه گه ورانه ی که نه وان هه یان بو عیده یه کی ۱۵۰۰ نه فه ری نه وان له به رامبه ر ۲۰۰ نفوسی ئیمه به و نه وه نهنگ و پيسواییه شکاو په رتوبلا و کراو هه ر له ماوه ی ۲ سه عات دا ۱۱۰ نه فه ریان لئ کوژرا و ۲۸ نه سیریا ن لئ گیرا جودا له ۳۰۰ قه بزه تفهنگ و ۳ موه سه لسه لی قورس و ۳ موه سه لسه لی سوک.

له رۆژیکی وادا ده بو نه وه سه ره له شکره لوت بلیندانه ی فارسان نه و مارشاله فیراری یانه ی پر غروری نه رته شی ره زا خانی له شه رمه ساری واقیعه ی ۳ ی شه هریوه ری ۱۳۲۰ سه ری خه جاله تی به رده نه وه و خویان بکوژن. به ره عکس ده بینین وهک ریوی یان لئ هاتوه بو خویان به ته نها جیگایان نابیته وه هه رگیکیش له دوا ی خویان راده کیشن. ئیستیقلا لی فارسان به ته واوی له ژیر نفوزی بیگانان مه حو بو ته وه تازه نه و مارشالانه خه ریکى دا گیر کردنی کوردستان... (۱۱)

٤.٢. هاتنی پیشمه رگه و له خۆبوردوان

ئۆردوی سور له سهر كشانه وهی یه كجاری بون. ئیران هیزی كۆ نه كرده وه و سازى ئه دان. په لى ئه هاویشته بۆ به رزاییه كانی ده وروپشتى سه ر بازگه كانی. هیزی زیادى له ده رى ناوچه كه وه ئه هینا بۆ به هیز كردنى پادگانه كانی. مه ترسى په لاماردان له قۆلى سه قزه وه زیادى نه كرد. ئه وه هیزانه ی پیشمه رگه كه له وئ بون به شى پارێزگارى سنورى حكومه تى كوردستانى نه ئه كرد له هیرشى ئه رته شى ئیران. وه زاره تى هیزی دیمۆكرات به شى له هیزه كانی شیمالى سازدا. پیشمه رگه كانی شكاك و هه ركى و به گزاده ی له گه ل سهرداره به نفوز و ناوداره كانی وه كو: عومه رخانه ی شه ریفى شكاك، تاهیرخانه ی سمكو، نوری به گى عه باسى، زېړۆ به گى هه ركى، هینایه ناوچه كانی سه رده شته، بانه، سه قز. به رامبه ر هیزه كانی ئه رته ش دای مه زراندن.

پۆژنامه ی كوردستان له و باره یه وه نوسویه تى:

"ئه م پۆژانه پیشمه رگه و له خۆبوردوانى كوردستان بپوچان وارید ده بن و بۆ پارێزگارى بۆ سنورى كوردستان ده پۆن.

ئالا به پیره وه بردن: پۆژى ١٦ ی ٢ ی ٢٥ ساتى ٦ ی ئیواره كه پیشمه رگه و له خۆبوردوانى ئیلى قاره مانى هه ركى گه یشتنه قه راخ شارى ئالاى موقه ده سی كوردستانیان به پیره وه بردن و له نپو هه ست نواندنیکى له ئه ندازه به ده ر واریدى کران. هه ر كه گه یشتنه پیش كانگای حیزبى دیمۆكراتى كوردستان ئاغانى زېړۆبه گ و ته ها ئاغای هه ركى ده ستگای ئیستاسیۆنى رادیۆیان دیدن كرد و یه كى سه د تمه نیان باربوی ده ستگای ئیستاسیۆن كرد و ئاغای زېړۆبه گ نوتقیكى به تینی خوینده وه له زیمین دا گوتى: ئیمه تا ئاخ تئۆكى خوینی خۆمان له كوردستان قاره مانانه پارێزگارى ده كه یین و له باتى ئه و ئالا یه كه به ئیمه تان پیشكه ش كردوه ئیمه ش ئاماده یین به كۆمه گى خودا شارى كى گه وه رى كوردستان بۆ ئیوه بگرین و به ته واوى چه ك و موهمیاته وه پیشكه ش به حكومه تى كوردستانى بكه یین.

له خۆبوردوانى ئیلى قه ره پاپاق: پۆژى ١٦ ی ٢ ی ١٣٢٥ ساتى ٦٣٠ ئیواره له خۆبوردوان (فیدائى یان) ی ئیلى غه یورى قه ره پاپاخ بۆ پارێزگارى كوردستان له نپو هه ست و نواندنیکى له ئه ندازه به ده رى خه لكى شارى دا وارید و له لایه ن حیزبه وه په زیراییان لى كرا." (١٢)

٤.٣. هیزه‌کانی ئێران له سه‌قز

به گوێره‌ی هه‌لسه‌نگاندنی فه‌رمانده‌ی جه‌بهه‌که له حه‌فته‌ی یه‌که‌می بانهمه‌ری ١٣٢٥ دا هیزه‌کانی ئێران له جه‌بهه‌که‌دا به‌مجۆره بو:

٣٠٠٠	نه‌فه‌ری عه‌جه‌م له ناو سه‌قزدا
٥٠٠	نه‌فه‌ر عه‌جه‌م له دو‌لی میره‌دئ و ته‌موته و که‌لیخان
١٥٠٠	نه‌فه‌ر له ناو بانهدا
١٠٠٠	نه‌فه‌ر له سه‌ر ده‌شت (١٣)

به‌گوێره‌ی هه‌لسه‌نگاندنی نانه‌وازاده، له حه‌فته‌ی یه‌که‌می پو‌شپه‌ری ١٣٢٥ دا، ئه‌بێ هیزه‌کانی ئێران له سه‌قز و ده‌وروبه‌ری به‌مجۆره بوین:

١٨٠٠	سه‌رباز و ئه‌فسه‌ر له ناو سه‌ربازگا.
٤٠٦	که‌س له ناو بو‌رجه‌کان دا.
٢٢٠٦	که‌س کو‌ی هه‌مویان
٢	تانکی گه‌وره و ٢ تانکی بچوک و ٢ زریپو‌ش
٧	فه‌رۆکه‌ی ٢ که‌سی (فه‌رۆکه‌وان و دیده‌بان) یه‌که‌کیان شکا بو
١٥	ئوتومبیلی نیزیامی (١٤).

٤.٤. راوه‌ستان یا پێشه‌وه‌ی

له‌و کاته‌دا هیزی دیمۆکرات پێگاکانی نیوان پادگانه‌کانی بانه و سه‌رده‌شتی له ژێر ده‌ست دا بو. هه‌مه‌ره‌شیدخان له‌نامه‌یه‌کی دا نوسیو‌یتی:

"... بۆ ئه‌وه‌ی که جاریکی تر دو‌ژمن نه‌توانی ئه‌م ئیراده‌ی ته‌ه‌جوزه بکاته‌وه‌و، ئه‌یه‌زه‌ن هیزی ئیمه‌ حاکم بێ به‌سه‌ر خه‌تی مواسه‌لات و هاتوچۆ و ئیتیسالاتی دو‌ژمنان کیوانی ئالتون و مل قه‌ره‌نی و مه‌رخوز و سه‌یداوامان خستۆته ژێر سه‌یته‌ره‌ی خۆمانه‌وه‌. حا‌لی حازر هیزی ئیمه‌ له دو جیهه‌ته‌وه‌ ته‌قربیه‌ن موحاسه‌ره‌ی مواسه‌لاتی له سه‌قزا کردوه. تا حا‌ل ئه‌و جیگایانه‌ی که به‌ قوه‌تی سیلاح له دو‌ژمن وه‌رگیراوه ره‌دمان نه‌کردۆته‌وه‌.

.....

... هه‌روه‌کو به‌ عه‌ززی باره‌گای به‌رزتانم گه‌یاند هیزی ئیمه‌ له دو جیهه‌ته‌وه‌ قه‌تعی خه‌تی مواسه‌لاتی دو‌ژمنی کردوه و سه‌قزی خستۆته شکلیکی خه‌ته‌ره‌وه‌. به‌لام دو‌ژمنیش بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و ئیستیحکاماتانه‌مان لێ وه‌ربگرێته‌وه‌ هه‌روه‌ها خه‌ریکی ته‌رتیبات و ته‌نزیماتی عه‌سکه‌ری و پڕوپا‌غانده‌ی عه‌شائیری ئه‌و ناوه‌یه‌. جا بۆ ئه‌وه‌ی که دو‌ژمن مه‌یدانی ئه‌وه‌ی نه‌بێ ئیتیسال له‌گه‌ڵ هیزی بانه و سه‌رده‌شت و سه‌قز و ئا‌غایانی ئه‌ترافیا

بەیدا بکات و نەتوانی کە زەفەر بە هەدەفی ئەساسی پێشەوا و خیتە ی بەزری کوردستان بەرئ زۆر بە زەروری ئەزانم کە ئێرا دە بفرەموی بە تەرتیبیاتی حەرەکات بۆ سەر دوژمن... (١٥)

ئەفسەرەکانی هێزی بارزانی لە جەبەهی سەقز: میرحاج، مستەفا خۆشناو، وەهاب ئاغا، بە وردی لە ناوچەکەیان تۆری بو. پلانی پاککردنەوهیان دارشت بو. هەریەکە لە لای خۆیەوه پلانیەکە ی خۆی خست بوە بەردەستی فرماندە ی جەبەه بۆ ئەوه ی بریاری لئ بدات. (١٦) بەلام بریار دان لە سەر مەسەلە یهکی وا گرنگ و ژیا نیی نە لە دەس حەمە رهشید خان دا بو، نە لە دەس مەلا مستەفای بارزانی دا. تەنیا کەس کە دوای بریاری بە دەس بو قازی محەمەد بو. قازی لە وەلام دا بۆی نوسین:

"جەنابی ئاغا ی محەمەد رهشید خان

لەو دیفاعە ی کردو تە تەبریک دەکەم. هەر نەوعە ئیحتیاجیکو هەیه فەوری بۆم بنوسن کە خەریک بم پەفە ی بکەم. چونکە نو مایندانی مە لە تارانی خەریکی گو فتوگۆ یه ن بە هیچ وەجە نابئ بچنە سەر دوژمنی. لەو جئ هەن پراو هستن و خۆتان مەحکەم کەن.

محەمەد قازی ١٢ / ٢ / ٢٥"

پۆزی ٢٣ ی ٢ ی ٢٥ وەفدی هاو بەشی کورد و نازەری بەسەر نەکە وتویی لە تاران گە پرایه وه. سەیفی قازی بەو بۆنە یه وه لە مەها باد نو تقیکی درێژی دا. هەر بەو بۆنە یه وه قازی محەمەدیش و تاریکی دا. سەرەرای تیشکانی گفتوگۆ "نەچونە سەر دوژمن" و "پراو هستان لەو جئ ی هەبون" بو بە ستراتیجی سیاسی - پێشمەرگە یی حکومەتی کوردستان.

٤.٥. بەردەوامی ورده شه

لە نیوان هێزه کانی دیمۆکرات و هێزه کانی ئێران دا ئیتر ورده شه بەردوام بو. ئێران ئە ی ویست پێشمەرگە کانی کوردستان ماندو بکا. پۆزنامە ی کوردستان لە ژمارە ی پۆزی ٤ ی ٣ ی ٢٥ دا لە ژێر سەردێری "هێرش ئیرتبجاع" دا نوسیویتی:

"بە ران بەر راپۆرتیکی پۆزی ٢٨ ی ٢ ی ١٣٢٥ گە یشتو ه لە بەشی سەر دەشت هۆردوی فارسە مور تە جیعه کان عیدە یه ک بانە یی یان دە گە ل بون هێرشیان بۆ عید دە ی حەسەن ئاغا ی هەنارە و زیڤۆ بەگ و گەورکە کان هینا وه لە نە تیجە ی دیفاع دا مور تە جیعه کان زۆر خراپ شکاون و تە لە فاتیکی زۆریان دا وه ٣٠ کەس لە بانە یی یان بە دیل گیراون و دو ئاغا و دو نوکەریان کوژرا وه ١٤ قەبزە تەفەنگ ٤ قەبزە دە پانچە و یه ک دوربین و ٦ ئەسپ بە غەنیمەت گیرا وه و بە شیرزە یی گە رانە وه دا وه". (١٧)

له ژماره‌ی رۆژی ٦ ی ٣ ی ٢٥ دا له ژبیر سه‌ردیڤی "ده‌نگوباس له جه‌به‌ی سه‌رده‌شت" دا نوسیویتی:

"خه‌به‌ر گه‌یشته‌وه که شه‌وی چوارشه‌ممو پێشمه‌رگه‌کانی ئیرتیج‌اع به‌هه‌راره‌ی (١) نیزیکی سه‌رده‌شت که پۆستی کوردستانی لئ ده‌بئ په‌لاماری ده‌به‌ن و پۆسته‌که ده‌وره ده‌ده‌ن و... په‌لاماری ئیلی گه‌ورک که کاکه‌لا ئاغا فه‌رمانده‌یان ده‌بئ ده‌به‌ن له پاش شه‌رپکی زۆر هیزی ئیرتیج‌اع و کورانی به‌زۆر هاتوی ئیرانی ٤٤ که‌سیان لئ ده‌کوژری و نیزیکی ٤٠ که‌سیان بریندار بوه زۆر به‌ شه‌رزه‌یی ده‌شکین و هه‌ل‌دین و له هیزی کوردستان ٥ که‌س برینداره و سه‌عید به‌گ پیاوی حه‌مه‌دی وسین ئاغا به‌ ده‌ره‌ج‌ه‌ی شه‌هاده‌ت گه‌یشته‌.."(١٨)

له ژماره‌ی رۆژی ١٥ ی ١٣ ی ٢٥ دا نوسیویتی:

"له کیوی نه‌سراباد پشتی سه‌قز له رۆژی ٨ ی ٣ ی ٢٥ که هیزی کوردستان له ژبیر فه‌رمانی محه‌مه‌د حسین هه‌رکی داده‌نیشن له‌و رۆژده‌دا هیزی ئیرانی ده‌وره‌یان ده‌ده‌ن که عیده‌ی کوردستان نه‌سیر بکه‌ن وه‌لئ پاش زه‌دوخوردیکی زۆر ٤ سه‌رباز بریندار و سه‌ربازیکی ئیرانی ده‌کوژری و ٢ نه‌سپ و تفه‌نگیان لئ به‌جئ ماوه. هه‌ر له‌و رۆژده‌دا ٦ نه‌منیه و ١ کوردی عیلى تيله‌کۆ له لایه‌ن هیزه‌کانی نورکۆ کوژراون."(١٩)

٥. گه‌توگۆ یا خه‌لافاندن

٥.١. کۆبونه‌وه‌ی سه‌قز

له خاکه‌لیوه‌ی ١٣٢٥ دا سه‌رله‌شکر عه‌لی ره‌زمئارا، سه‌روکی ستادی نه‌رته‌ش، خۆی هاته‌ ناوچه‌ی سه‌قز بۆ دانانی نه‌خشه. له پێشه‌وه که‌وته‌ کات به‌سه‌ربردن به‌ ناوی گه‌توگۆوه. خه‌تی ته‌موینی پادگانه‌کانی سه‌قز و بانه و سه‌رده‌شت له ژبیر ده‌ستی پێشمه‌رگه‌دا بون. نه‌یان نه‌هه‌بشت خوارده‌مه‌نی و ته‌قه‌مه‌نیان پێ بگات. له‌و کاته‌دا نه‌ هیزه‌کانی نه‌رته‌شی هه‌بشتا توانای هه‌یرشی گه‌شتی‌یان په‌یدا کردبو، وه نه‌ هه‌لومه‌رجی سیاسیش هه‌بشتا بۆ کاریکی وه‌ها له بار بو. ره‌زمئارا نه‌ی وایست بئ شه‌ر ئه‌م ئابلقه‌یه بشکینئ.

ره‌زمئارا له سه‌قز له گه‌ل نوینه‌رانی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان دانیشته. ئیبراهیم سه‌لاح، یه‌کئ له نه‌ندامانی ده‌سته‌ی نوینه‌رایه‌تی کوردستان له ژبیر سه‌ردیڤی "نوینه‌ره‌کانی کوردستان و تاران له سه‌قز" راپۆرتیکی ده‌رباره‌ی ئه‌م کۆبونه‌وه‌یه بۆ رۆژنامه‌ی کوردستان نویسه‌وه. وا له خوارئ وه‌کو خۆی نه‌ی نویسه‌وه:

رۆژی یه‌کشه‌ممو ۵ ی ۳ ی ۲۵ هه‌یه‌تی نو‌ماینده‌گی حکومه‌تی کوردستان که‌بینه سه‌قز لای رۆژئاوا سه‌رله‌شکر ره‌زمئاراش له گه‌ل ۳ نه‌فه‌ر نو‌ماینده‌گانی ئازهر‌بایجان:

۱. ئاغای جه‌وده‌ت وه‌زیری کار ۲. ئاغای عه‌لی زاده موفه‌تیشی مه‌خوسوی جه‌نابی پیشه‌وه‌ری. ۳. ئاغای ئازهر‌بیادگان فه‌رمانداری مه‌راغه له تاران‌ه‌وه واریدی سه‌قز بون سه‌عاتیک له شه‌و چو بو جه‌له‌سه له مه‌نزلی سه‌رتیپ هوما‌یونی ته‌شکیل بو. موزاکه‌ره تا سێ سه‌عات و نیو‌تولی کیشا:

۱. سه‌ره‌نگ ۲ عیزه‌ت عه‌بدولعه‌زیز بۆ کردنه‌وه‌ی جه‌له‌سه به زمانی کوردی به‌یانان‌تیک‌ی زۆر باشی کرد که جومه‌له به جومه‌له به زمانی فارسی ته‌رجومه ده‌کرا بینای ئه‌و به‌یانانه له‌سه‌ر ئه‌وه بو که زۆرجی‌ی خۆشه‌ختی‌یه له گه‌ل برایانی ئازهر‌بایجانی دۆستی‌یه‌کی مه‌حکهم و برایه‌تی‌یه‌کی ته‌واومان بۆ حاسل بوه و له‌م جه‌له‌سه‌ش دا وا دیاره که برایانی فارس مه‌یلیان له سه‌رحوسنی ته‌فاهومه که ته‌قازایان کردوه ئه‌مه بێینه سه‌قز و ئاغای سه‌رله‌شکریش بۆ موزاکه‌رات له تاران‌ه‌وه هانتۆته ئیره تا ئیستا که دو برای ئازهر‌بایجانی و کورد ده‌ستیان پیک دا‌بو هه‌ویایان هه‌یه که له گه‌ل برایانی فارسیش دا له سه‌ر ئه‌سلی برایه‌تی موافه‌قه‌ت حاسل ببن و بینه ۳ برا.

۲. ئاغای سه‌رله‌شکر ره‌زمئارا له پاش به‌یاناتی برای خۆشه‌ویست سه‌ره‌نگ ۲ کاک عیزه‌ت مه‌نزوری جه‌له‌سه‌ی به‌یان کرد که:

چونکو به‌مزوانه دوباره موزاکه‌راتی به‌ینی ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی تاران و نو‌ماینده‌گانی ئازهر‌بایجان و کوردستان ده‌ست پێ ده‌کریته‌وه له‌به‌ر ئه‌وه که موزاکه‌ره له سه‌ر ئه‌سلی حوسنی ته‌فاهوم قه‌رار بگرێ و به چاک زانرا که ئه‌م مه‌جلیسه لیره ته‌شکیل ببن و کاریکی وا بکه‌ین له ته‌واوی جه‌به‌دا تا دوا‌یی موزاکه‌ره ئارامی به‌رقه‌رار بێت.

۳. سه‌ره‌نگ ۲ کاک عیزه‌ت جوابی داوه که ئه‌سلی هاننی ئیمه له سه‌ر ئیعتیارنامه‌یه‌که به ئه‌مه دراوه و، ئه‌وه‌یه که سابیت بکرێ شه‌ری قاره‌وا برواری ۹ ی بانه‌مه‌ر هه‌وه‌ل جار حه‌مله له ته‌ره‌ف کێوه بوه؟ جا له‌سه‌ر ئه‌م ئه‌سله چه‌ندین ده‌لیلی به‌یان کرد له‌وانه یه‌کێک ئه‌وه بو: به هه‌مو قاعیده‌یه‌کی حه‌ربی هه‌میشه ته‌له‌فات له عیده‌ی موهاجیم زیاتر ده‌بن چون له عیده‌ی نیزامیی ئیران له‌و شه‌ره‌دا ته‌له‌فاتیک‌ی زۆر بوه له عیده‌ی ئه‌مه یه‌کێک خوی‌ن له قامکی نه‌هاتوه ئه‌وه خۆی ده‌لیله که عیده‌ی نیزامیی ئیران حه‌مله‌ی کردوه بۆیه لێ‌یان ته‌له‌ف بوه ئه‌مما هی ئیمه چون له سه‌تگه‌ری

خۆتان دا بون گولله نهی گرتون. دهلیلیکی دی ئهوهیه له ئهسیرانی خۆتان که له مههاباد و تهوڕیزن بپرسن تا لێیان مهعلوم بیټ که نیزامیی ئێران حهملهی کردوه.

سهرتیپ هومایونی گوتی: من عیدهیهکم بۆ شیمالی سهقز نارد بو ئهمانه چو بونه خاکی مههابادهوه لهو سورهتهدا ئهوه به حهمله مهحسوب نیه. سهرهنگ ۲ کاک عیزهت له جوابی دا وتی: سهقز و مههاباد له یهک جوئ نین ههردوک خاکی کوردستانن ههر کوئ کوردی لێیه ئیمه به هی کوردی دهزانین.

لهو بهینهدا برای خۆشهویست کاپیتان سهعیدزاده لهسهردوسی مهتلهبی دی له قهبیل فرینی تهیاره و هیئدی شتی دی پیلهی به سهرتیپ هومایونی گرت. چون سهرتیپ هومایونی دهلیلی حهقی به دهستهوه نهبو ناچار له مهجلس وهدهرکهوت ئیدی نههاتهوه له ئاخردا ئاغای سرلشکر رهزمنارا ئیقراری کرد که لهوهدا عیدهیهک له سهقزهوه ئێردراوه بۆ سهردوسی کوردستان هیچ قسهی تێ دا نیه. مهوزوعی حهمله بهو جوړه له جهلهسهی پهسمی دا مهعلوم بو که خهتای نهیروی ئێران بوه.

۴. مهوزوعی بهرقراری ئارامی له جبههدها له پاش گفتوگۆیهکی و موتالهعهی نهخشهجاتی نیزامیی ئێران به ئیتیفاقی ئارا قهرار کرا تا تهواو بونی موزاکهره هیچ لایهک حهقیان نیه بچنه پێشهوه دهبی ههر کهس له ههر جێیهک ههیه رابوهستئ و هیچ لاش حهقیان نیه تهقه بکهن. زیمهن سهرهلشکر رهزمنارا تهفازای کرد که هیزی کوردستان چوارهزار گهز له دهرهوهی سهقز دورهوه کهون و سئ ههزار گهزیش لهسهردوسی بهینی بانه و سهقز بکشینهوه و بۆ لای خۆراوا تا نیزامییانی ئێران بتوانن به ئازادی بۆ عیدهی بانه و میرهدئ ئازوخه به رئ بکهن و له موقابیل دا ئیمزایان دا که تهیاراتی ئهوان ههر به سهردوسی جادهدا حهقی حهرهکهتی بیئ و علاوه ۳ نهفر نومایندهی خۆمان ههیشه له سهقز و بانه و سهردهشت دا ههبی و نازری کاری ئهوان بن که عیده و موهیمات بۆ ئه و ۳ نوخته له تهرهف دهولهتی ئێرانوه بهرئ نهکرئ ئهمنما ئهگهر عیدهیان بۆ عهوهز کردنی نهفهراتیك که وادهی خزمهتیان تهواو بوه بیټ مانیع نهبو. ئهم مهوزوعه به مهقاماتی بهرزی مهركهزی خۆمان عهرز کرا له جواب دا فهرمویان که له سهردوسی نیحتیرامی دو تهرهفی ئیمه ههرچهند بکشینهوه دواوه نیزامییانی ئێرانیش ههر بهو قهرازه دهبی بکشینه دواوه تهنیا غهیره مومکینه و ههر جێیهک که ئیشغالمان کردوه ههر له دهست ئیمهدها

هه‌بێ و جاده‌ش به جێ ناهێلین هه‌ر به‌و جووره له جله‌سه‌ی رسمی دا به‌ ناغای سه‌رله‌شکر ره‌زمئارا جواب دراوه.

۵. له موده‌تی ۳۸ سه‌عات دا که ئی‌مه له سه‌قز بوین فه‌رمانده‌ی نی‌زامی‌یانی ئی‌ران چه‌ند جار هاواری بو ئی‌مه نارد که: ئه‌وا له میره‌دئ شه‌ره وه‌رن مه‌هێلن. ئه‌وا جاده‌ی به‌ینی سه‌قز و سنه هیزی کوردستان داگیری کرد بچن بیان گێڤنه‌وه. تا وابو بو وه‌ی نه‌هێلن ته‌قه بکړئ نوینه‌ره‌کانی کوردستان له ماشین دا که به‌یداغی شه‌هامه‌تی کوردستانی له‌سه‌ر ده‌له‌راوه له سه‌قزه‌وه به‌سه‌ر جاده‌ی بانه‌دا هاتینه‌هه‌ره‌که‌ت و له پشت سه‌ر ئه‌وانه‌وه ماشینی نی‌زامی‌یانی ئی‌ران که یه‌کێک له نو‌ماینده‌کانی و دو سه‌ره‌نگی ئی‌رانی تی‌دا بو له ژێر په‌ناه و حیمایه‌تی به‌یداغی ئه‌رزی کوردستان دا هی‌واش هی‌واش به‌ دوا‌ی ئی‌مه دا ده‌هات له ئایچی، له ته‌موغه، له به‌له‌جه‌ر و له ئه‌غله‌بی کێو به‌ چاوی خۆیان عیده‌ی مونه‌زه‌می پێشمه‌رگان و سه‌رکردانی کوردیان ده‌دی که چون له که‌مالی شه‌هامه‌ت و بی‌یایکی دا ئه‌و جێ‌یانه‌یان داگیر کردوه و مونته‌زیرن به‌ مه‌حزی سادر بونی فه‌رمان قه‌لبی دو‌ژمن هه‌ل‌د‌رن. یه‌کێک له نوینه‌ره‌کان ئی‌براهیم سه‌لاح" (۲۰) ئه‌م کۆبونه‌وانه زو‌ر تر لایه‌نی سپایی‌یان هه‌بو نه‌ک لایه‌نی سیاسی. وه‌کو ده‌رئه‌که‌وئ زو‌رتر بو راگرتنی شه‌ر و پێنه‌دانی پێکادان و پاراستنی هێمنی پێگه‌وبانه‌کان و دا‌بینکردنی ناردنی پێداویسته‌کانی پادگانه‌کانی ئی‌ران بو، نه‌ک بو گه‌فتوگۆی سیاسی له‌سه‌ر پێوه‌ندی حکومه‌تی کوردستان و حکومه‌تی ناوه‌ندی و پاشه‌پو‌ژئ ناوچه‌که.

حه‌سه‌ن ئه‌رفه‌ع له‌م باره‌یه‌وه نوسیویتی: "هه‌م هێزه‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ندی و هه‌م کورده‌کان ئه‌یان ویست که‌لک له‌م به‌لگه‌یه وه‌ریگرن بو کات به‌سه‌ربردن بو ئه‌وه‌ی هێزه‌کانیان کۆبکه‌نه‌وه. ئی‌ران ئه‌ی ویست پاش کۆکردنه‌وه‌ی هیزی ته‌واوی هێرشێ گشتی خۆی ده‌ست پێ بکا، کورده‌کانیش به‌ ته‌ما بون له دوا‌ی گرتنی شاره‌کانی بانه، سه‌قز، سه‌رده‌شت، به‌ره‌و ئوستانی کوردستان پێشپه‌وی بکه‌ن، بو ئه‌و مه‌به‌سته‌ش له هه‌مو شوپنه شاخاوی‌یه‌کانی ده‌وروبه‌ر بو پێگرتن له به‌هێزکردنی پادگانه‌کانی ئی‌ران په‌لاماری هێزه‌ نی‌ردراوه‌کانیان ئه‌دا..." (۲۱)

۵. ۲ بو‌ چونی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی

پێ ئه‌چئ کاربه‌ده‌ست و به‌رپه‌سه‌کانی کورد باوه‌ریان به‌ کاربه‌ده‌ستانی ئی‌ران و گه‌فتوگۆ و به‌لینه‌کانیان نه‌بوئ پو‌ژئ ۶ ی ۳ واته پو‌ژئ دوا‌ کۆبونه‌وه‌کانی ره‌زمئارا و نوینه‌رانی کورد له سه‌قز کۆمیته‌ی مه‌رکه‌ز.

حیزبی دیمۆكراتى كوردستان نامهیهكى ئاراستهئى نوینه رهكانى خۆئى كردوه بۆ وهلامدانه وهئى خواستهكانى نوینه رانى ئیران. لیڤه دا تیکستی نامهكه وهك خۆئى ئه نوسینه وه:

"حیزبی دیمۆكراتى كوردستان

كۆمیتهئى مه ركه زئى

نوینه رانى به رزئى حیزبى دیمۆكراتى كوردستان

۱. عیددهئى مه له وه موده یهئى سه ر خود هیچ جوړه ته جاووز و عه مه لیاتیکی نه كرده تا له ته ره ف عیددهئى حكومه تئى مه ركه زئى یه وه ته جاووز و حه مه لیهك بۆ سه ر عیددهئى مه نه كرابئ پاش ته جاووز و حه مه له ش عیددهئى مه مه جبوور بوه بۆ وهئى كه نه یه لئى عیددهئى ته جاووزكار ده فعه یه كى دیکه ئه و جیگایهئى به ده ستییه وه بوه نه یكاته مه بده ئى حه مه لى سانه وئى ئه وهئى ده گیر خۆیان بخهن.

۲. قیسه تئىکی موهیم له عیددهئى مه عه شایرن. وه كو ئه فرادئى نیزامى دیسپیلینه نین هیچ مومكین نیه كه له دوای وهئى عه سه بانى كرا له ئیتاعه تئى خاریج ده بن چۆن ده بئى مه ئمورینى حكومه تئى مه ركه زئى فكرى وهئى نه كهن كه ته یاره بچئته سه ر ئه وان به موسه لسه لان دایان گرنئى، لئى یان بكوژئى، دیسان ئه وان به ئومئیدى واهى موزاكه راتئى سولحئى ده جه ره یان دایه حه مه لى موته قابیله نه كهن. ئه وه شتئىكى غه بیره مومكینه.

۳. چۆن ده بئى ئه وان هه جاله تئى نه یان گرنئى ده وه ختئى دا كه دونیا پئى زانیوه كه موزاكه راتئى سولحئى ده مابهین دایه و ده وه ختئى دا كه نومایندهئى مه چۆته بهر ده ركه و ئاستانى وان ئه وان شه رمى نه كهن له جه بههئى سه قز - سه رده شتئى ته وائى عیددهئى مه و ژن و مندالئى دئیه اتئى یان كه هیچ جوړه زدیكى هه وایان نیه به موسه لسه لان دایان گرن و ته له فاتئى یان پئى بدهن.

۴. نازانین مه ئمورینئى حكومه تئى مه ركه زئى تا كه نگئى ده ست له ده سیسى و نه بیره نگی خۆیان هه ل ناگرن كه ئه لعانه كه به جه بر و زۆر نه یان توانیوه ئیمه بكشینه وه دواره به حیله و ته زویر خه ریکن. ئه گه ر... مه قسو دیان ئه وه نیه كه ئه و جیگایانه دوباره ته سه روف بکه نه وه حازرین هه رچه ندئى ئه وان... ئه مه ش بكشینه وه. به ساعه ت ده لئین، به فرسه خ ده لئین، به مه نزل ده لئین، كه ئه وه قاعیده یه كى به ینه لمیله لئى یه. ئیدى كه س نهئى بیستوه لایهك به ته نئى بكشینه وه.

۵. فیلیکی دی ئه وهیه که به به هانهی خواروبار خه ریکن ریگیان به مه چۆل ده کهن که ده سوره تیکی له وه منتیقانهی که ده ده ستیان دایه خۆراکیان ههیه و چاترین شاهید ئه وه سه ربازانهن که له وان گیراون و فیراریان کردوه و ئه لعان حازرن.

۶. ئیمه نازانین ئه وه به هانه و به هانه تراشیه چیه؟ ئه وه کشانه وه و مؤلته و ئیمروزه فهدا بۆچی نه گهر حکومه تی مه رکه زی راست ده کا و سولح ده کا له دومانگ موزاکه ره زیاتر؟ فه رمون بیکهن ئه وه سولحه ی که فه وری برایه تی ده نیو میله تانی ئیرانی به رقه رار بیته.

۱۳۲۵/۳/۶ کۆمیتیه ی مه رکه زی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان (۲۲)

۵. ۳. بۆجونی فه رمانده ی جه به

جه نه رال محمه د ره شید خان فه رمانده ی جه به ی سه قزیش له و روه وه نامه یه کی بۆ بی شه وا نوسیوه . تی کستی نامه که:

بۆ چه زره تی بی شه وای به رزی جمه وریه تی کوردستان

مه وزوع: حیلە ی دوژمن، و عه ده م موافقه ت بۆ ئینسیحابی هیزه کانمان

۱. گوزارشات ی رۆژی ۵ / ۳ / ۳۲۵ م مو فه سه له ن عه رزی وه زاره تی حه ربی هیز کردوه به نوسراوی ژماره ۳۳۸ - ۵ / ۳ / ۳۲۵ به لام له بهر ئه وه ی که ئاغای که ریمی ئه گه ریته وه بۆ خزمه تتان و نه تیجه ی موزاکه راتی خۆیانته به عه رز ئه گه یه نی، مه جبور مام که منیش نه زه ریبه ی حه تمی خۆمتان عه رز بیکه م. ه یچ ئومید نا کرئ که دوژمن له م ته له به ی دا مه قسه دیکی راستی و دو ستایه تی و ریک که و تنی بی له غه پره ز وه قت و فرسه ت زایع کردنی ئیمه نه بی. ئه گه ر دوژمن به هانه ی ته ئمینی زه خیره و وه سیله ی مه عیشه تی هیزی بانه و میره دی و سه قزیه تی، ته ئمینتان ده کم له هه مو جه به تیکه وه وه سیله ی مه عیشه تیان ته واوه . ئه توان هه تا موده یه کی زۆر به ره فاهیه ت به زه خائیری حازره یان ئیداره بکه ن. وه ئه گه ر هه ر مه تله بیش به هانه یه که که سه یته ره تی هیزی ئیمه له سه ر مه نتیقه ی نفوزی خۆیان دور بخه نه وه . به سوره تی قه تعی ئیمکانمان نابئ که یه ک بست بکشینه دواوه . ئه وه جیگایانه یان بۆ چۆل بکه ین که به قوه تی سیلاح لیمان گرتون . به لام ئه گه ر ده ولته تی عه جه م مه تله بی ئاستی و ریک که و تنه من زامنم که هه تا نیهایه تی موزاکه ره ته قه دوم و ته جاوزات له نه ره ف هیزی دیمۆکراته وه واقع نه بی. جا به و مونسه به ته وه به واجییم زانی که نه زه ریبه ی ئیداری و عه سکه ری خۆمتان عه رز بیکه م گه رانه وه مان بۆ پاشه وه زۆر موشکیله . ئیتر ئیجابی مه وه قیفی ئه مر تانه .

فه رمانده ی هیزی بۆکان و مه نتیقه ی له سه را" (۲۳)

٥. ٤. بۆچونی قازی محەمەد

پیشەوا لە وەلامی محەمەد رەشید خان دا نوسیویتی:

حیزی دیمۆکراتی کوردستان

کۆمیتەى مەرکەزى ٢٥ / ٣ / ١٣

ئاغای فەرماندەى هێزى بۆکان و مەنتیقەى سەرا

وە جواب نامەى ژمارە ٣٧١ ی ٢٥ / ٣ / ١٠

هەر کاریکی جوژنی ئەلئان دەبێ لە گەل ئەوزاعی بەینەلمیلەلی تەتبیق بکری چە جای کاری مە که کوللیە لەبەر ئەوەی ئەمە مەجبورین لەرئى سولحەوہ تا مومکین بئ ناتوانین بە رئى دى دا برۆین ئەو تاخیرە هی وەپە دەنا ئەمن لە تۆ بە پەلەترم. لە هاتنی عائیلە لە لایەك خۆشحالم که بە سەلامەتى نەجاتیان بوە لە لایەك غەمگینم که تا کەنگی کورد دەبێ مالیکی جیگای خۆی نەبێ خودا رەحمیکی بکا. محەمەد قازی" (٢٤)

بۆچونی پیشەوا لەگەل فەرماندە و بەرپرەکانی جەبەهە سەقز، تەنانەت لەگەل هەندئ لە کاربەدەست و بەرپرەکانی حکومەتى کوردستان لەوانە حاجی بابە شیخ، سەرۆکی هەيئەتى رەئیسەى میللی و، کۆمیتەى مەرکەزى جیاواز بو، نامەکەى کۆمیتەى ناوەندى بۆ نوینەرەکانیان لە سەقز لەگەل وەلامەکەى پیشەوا بۆ حەمە رەشید خان جیاوازه.

هەر لەو ماوەیەدا نوینەرانی کورد سەرلەنوئ چۆنەوہ بۆ سەقز. رۆژنامەى کوردستان هەواڵەکەى لەژێر سەردیڤى "نوینەرى کوردستان بۆ سەقز" نوسیویتی: "رۆژى ٨ ی ٣ ی ١٣٢٥ ساتى ٤ ی پاش نیوەرپۆ جەنابى حاجى سەید بابا شیخ رەئیسى هەيئەتى رەئیسەى میللی کوردستان و ئاغانیانى مەنەفى کەرىمى و ئەحمەدى ئیلاهى بۆ گەفتوگۆ لەگەل نوینەرەکانى تاران بۆ حەللى هیندئ جودابى لە نیوان هەر دو حکومەتدا چون بۆ سەقز هومیدمان وایە نوینەرەکانى کوردستان بە موەفەقیەت بگەرپنەوہ." (٢٥) مانەوہى هیزەکانى کورد لە سەنگەرى پارێزگارى دا بئ ئەوہى توانای دابینکردنى بیویستى بە سەرەکی بەکانیان هەبئ، هیزەکەى توشى زۆر کیشەى نالەبار کردبو. ئەفسەرەکانى هیزى بارزانیان و حەمەرەشیدخان و... بیئیان وابو که ئەبێ پەلامارى شارەکانى سەقز و سەردەشت و بانە بەن رزگاریان بکەن لە ژێر دەسەلاتى تاران و، دواى ئەوہش بەرەو سەنە بکشین. بە گوپرەى هەئسەنگاندنى شارەزاکانى کاروبارى پیشمەرگە ئەمە لە توانادا بو پیشەوا رینگەى نەدا ئەم کارە بکری. تەنانەت خۆى لەو نوتقەدا که بە بۆنەى شەرى مامەشاوہ داویتى بە راشکاوى باسى ئەکا که ئەو رینگەى نەداوہ پەلامارى

هه‌ه‌ز بدهن. "... ئهم ئیله ئازایه - مه‌به‌ستی بارزانی‌یه‌کانه - ته‌نیا داخی که هه‌یانه ئه‌وه بو خه‌یالیان بو په‌لامار بۆ سه‌ق‌ز به‌رن و داگیری بکه‌ن به‌لام ئه‌من مه‌نعم کردن..." (٢٦)

هۆی موافه‌قه‌ت نه‌کرنی قازی محهمه‌د ئه‌وه نه‌بو که پێشمه‌رگه له هێرشه‌که‌یان دا بشکێن له‌و کاته‌دا ژماره‌ی پێشمه‌رگه و له خۆبوردوانی کورد که له به‌رامبه‌ر هه‌یزه‌کانی ئه‌رته‌ش دا پاره‌ستا بون و، چاوه‌پوانی فه‌رمانی هێرش بون، له هه‌یزه‌کانی ئه‌رته‌ش به ژماره زۆرتر و، به مه‌عنه‌ویات باشتر بون. ئه‌وه‌ی وای لێ کرد موافه‌قه‌ت نه‌کا کاربه‌ده‌ستانی سوڤییتی بون، به تاییه‌تی کۆنسۆلی روسی له ورمێ، هاشموف. (٢٧)

٦. ئاگرپری تا سه‌ر

٦.١. شه‌ری مامه‌شا: دوا‌ین پێکادانی پێشمه‌رگه و ئه‌رته‌ش

پوژی ٢١ ی ٣ هه‌یه‌تی نوینه‌رایه‌تی حکومه‌تی ئێران به سه‌روکایه‌تی موزه‌فه‌ر فه‌یروز گه‌یشه‌ته ته‌وریز بۆ درێژه پیدانی گفتوگۆ.

هه‌ر وه‌کو له کاتی خولی یه‌که‌می گفتوگۆکانی تاران له ٨ - ٢٣ ی ٢ هه‌یزه‌کانی ئێران له قۆلی سه‌ق‌زه‌وه پوژی ٩ ی ٢ هێرشیان هه‌ینایه سه‌ر هه‌یزه‌کانی پێشمه‌رگه، ئه‌مجاره‌ش له کاتی ده‌ستپێکردنی خولی دوه‌می گفتوگۆکانی ته‌وریز له ٢١ - ٢٣ ی ٣ هه‌یزه‌کانی ئێران له قۆلی سه‌ق‌زه‌وه پوژی ٢٥ ی ٣ سه‌ر له‌نوێ هێرشیان هه‌ینایه‌وه سه‌ر پێشمه‌رگه‌کانی کوردستان. هه‌ر دو چاره‌که قازی محهمه‌د له ته‌وریز له په‌یجوری گفتوگۆ دا بو.

ئهمه کارێکی ریکه‌وت یا خود ته‌گبیر کراو بو؟ پرسیاریکه هه‌شتا وه‌لامی نه‌دراوه‌ته‌وه.

له دوا‌ی رودانی شه‌ر قازی له ته‌وریزه‌وه گه‌پایه‌وه مه‌هاباد له وتاریکا که به‌م بۆنه‌یه‌وه دای وتی:

"... که سوئی ته‌فاهوم ببوه هۆی رودانی ئهم جه‌نگه چونکو من ده‌ستوری ته‌لگرافیم دابو که رینگای بۆ ميره‌دئ و بانه و سه‌رده‌شت بکه‌نه‌وه که خوارده‌مه‌نی بۆ سه‌ربازه‌کانی ئێران که له‌و مه‌له‌بندانه هه‌ن ببری‌ت نازانم ته‌لگرافه‌که دره‌نگ گه‌یشه‌ت بویا ئیجرا نه‌کرا بو.

سه‌رتیپ ره‌زمئاراش که ئیستا له سه‌ق‌زه ته‌لگرافی بۆ ئاغای قه‌وامی سه‌لته‌نه‌نارد بۆ مه‌وزوعی رینگاکردنه‌وه‌ی وه‌لام دا بو و قه‌وامی سه‌لته‌نه‌ش ده‌ستوری دا بو به هه‌یزی خۆیان رینگا ئاوه‌له بکه‌نه‌وه له نه‌تیجه‌دا له حدودی ٣ هه‌زار که‌س سه‌رباز که به ٨ توپ و ٢ ته‌پیاره و ٢ تانک پشتیوانییان لێ کراوه په‌لامار بۆ گردی مامه شا دین و فه‌رمانده‌ی پوستی ئیمه‌ش له‌وی په‌یام بۆ سه‌رکرده‌ی خۆی مه‌سته‌فا خۆشناو ده‌نیی که ئه‌وا

هێزی ئیرتیجاع پهلاماری هیناوه چاره چیه؟ ئه‌ویش دهستور هه‌دا تا نه‌یه‌نه نێو سه‌نگه‌ری ئیوه ده‌ست مه‌که‌نه‌وه ئه‌وانیش جه‌معه‌ن به‌ کۆمه‌کیکه‌وه که له لایه‌ن سه‌رکرده‌ی خۆیانه‌وه پێ‌یان ده‌گا ده‌بنه ۳۹ که‌س ده‌نگ نا‌که‌ن تا دو‌ژمن ده‌گاته نێو سه‌نگه‌ره‌که‌یان ئه‌مجار لێ‌یان ده‌رده‌په‌رن و عی‌ده‌یه‌کیان لێ‌ ده‌کوژن و په‌نجا هه‌زار فیشه‌کیان لێ‌ ده‌گرن و دو‌ژمن ده‌شکێ.

دوای که‌می‌ک دیسان دو‌ژمن په‌لامار دێنی ئه‌مجار له‌ حدودی ۳۰ که‌س له پۆلی سه‌رکرده میرحاج ئه‌حمه‌د کۆمه‌ک بۆ کورده‌کان دیت و شه‌رپێکی رۆسته‌مانه و قورسیان ده‌گه‌ڵ ده‌که‌ن و گوره‌هانپێکیان لێ‌ دیل ده‌که‌ن به‌لام چو‌نکو پێشمه‌رگه‌کانی کوردستان گه‌رمی شه‌رپ ده‌بن و ژماره‌یان له ۷۰ که‌س پتر نابیت که‌س نابێ ئه‌م دیلانه لێ‌ خو‌رپ. ئه‌مجاریش دوای لێ‌ گرتنی چه‌ند تفه‌نگ و کوژراویکی زۆر دو‌ژمن ده‌شکێ دیسان جاری سێیه‌م په‌لاماری دین عی‌ده‌ی مه‌ که‌ وه‌سیله‌ی هه‌لگرتنی برینداره‌کانیان نه‌بو ناچار بۆ خۆیان برینداره‌کانیان هه‌لده‌گرن و ده‌کشینه‌وه و گردی مامه‌شا به‌ جێ دێلن و له سه‌ربازه‌کان ۵۰۰ که‌سیان کوژراو و ۲۵۰ که‌سیان برینداره ۲ تانک و ۲ ته‌یاره‌یان سوتاو و شکاوه.

حه‌زه‌رتی پێشه‌وا فه‌رموی:

موقارینی ئه‌م په‌لاماره له‌وبه‌ر چۆمیش را له‌ دئی خه‌یدره‌وه و له‌ پۆستی میره‌دیش را په‌لاماریان بۆ هێزی کوردستان برد بو هه‌رچه‌ند له‌ جه‌به‌ی خه‌یدر پێشمه‌رگه‌کانی ئیمه‌ له‌ به‌ر که‌می له‌ هه‌وه‌له‌وه‌ پاشه‌کشێ‌یان کردوه به‌لام سواریانی ئا‌غای ئه‌حمه‌دخانی فاروقی به‌ هیمدادیانه‌وه هاتوه بیلنه‌تیجه له‌ هه‌ر دو جه‌به‌ دو‌ژمن برێک تفه‌نگ و فیشه‌کی به‌ جێ هێشته و عی‌ده‌یه‌کی کوژراو داوه و هه‌لاتون و له‌ جه‌به‌ی میره‌دئ محمه‌د ئا‌غا... شه‌ربه‌تی شه‌هاده‌تی نۆشیوه." (۲۸)

رۆژنامه‌ی کوردستان له‌ راپۆرتیکی درێژدا به‌ قه‌له‌می عه‌بدولپه‌حمان عه‌لی شه‌ری مامه‌شا به‌مجۆره‌ هه‌گێرپه‌ته‌وه:

" شه‌ری مامه‌شا: ۳ هه‌زار سه‌رباز، ۸ توپ، ۲ ته‌یاره، ۲ تانک به‌رامبه‌ر به‌ ۳۹ بارزانی"

له‌ رۆژی ۲۵ ی مانگی جو‌زه‌ردان سا‌لی ۱۳۲۵ پادگانی سه‌قز به‌ سه‌رکرده‌یی سه‌رله‌شکر حاجی عه‌لی ره‌زمئارا دو ساعه‌ت شه‌وی مابو ده‌ستی کرد به‌ ئا‌گه‌ریانی هێزی ئیمه‌ که‌ له‌ ده‌وری شار بون به‌و هیوایه‌ که‌ ئه‌و پۆسته‌ی ئیمه‌ دامان مه‌زراندون له‌ سه‌ری رئی سه‌قز و بانه‌ بگێرینه‌وه دو‌اوه و خواروبار بگه‌یه‌نن به‌ قشونیان له‌ میره‌دئ، بانه‌ و سه‌رده‌شت.

نهم شه‌په دوازده سه‌عات ده‌وامی کرد، هه‌رچی له توانایان بو به‌کاریان هینا ۲ هه‌زار سه‌رباز، هه‌شت توپ، دو ته‌یاره و دو تانک بی‌وچان شه‌ریان ده‌کرد. شه‌ری ده‌کرد له‌گه‌ل هیزیک وه‌کی خوی ئاماده و پر چه‌ک؟ نه ! پۆستیکی ئیمه که عیباره‌ت بو له ۳۹ تفه‌نگچی بارزانی به سه‌رکرده‌ی پوت پولکونیک ئاغای مسته‌فا خۆشناو دلیرانه خویان بو له سه‌نگه‌ری خست بو وه به ته‌نها سینگی به‌رامبه‌ر به‌و ناگره زۆره راگرت بو.

هیزی ئیمه له به‌ر ئه‌وه‌ی که ده‌ستوری شه‌ری پئی نه‌درا بو ئاماده نه‌بو پۆ شه‌ر. له پاش سه‌عاتیک فیشه‌کی ته‌واو بو. به‌لام سه‌ربازه‌کانی پۆست سندوقی سه‌رمۆری فیشه‌کیان به‌جی هیشت بو له سه‌نگه‌ره‌کانی پیشه‌وه‌یان. ئه‌و فیشه‌کانه وه ده‌ست هیزی ئیمه که‌وتن ئه‌وجار هه‌ر ده‌بینی سه‌ربازه و به گولله‌ی خوی ده‌کوژریت.

شه‌ر قایم بو: تانکی پوی کرده سه‌نگه‌ری بارزانی‌یان و به توندی ناگری ده‌هاویشت. توپه‌کانیان چاوی نه‌ئه‌تروکان (له‌و شه‌رانه‌دا نزیکي پینچ هه‌زار گولله توپی هاویشت). ته‌یاره له خول خواردن نه‌ده‌که‌وت. موسه‌لسه‌ل (!) بۆمبای نه‌ده‌ویست و بۆمبارانی خوی ده‌کرد و هیزی پیاده‌ش بی‌وچان هیرشی ئه‌هینا به‌لام خیرا رایان ده‌کرد و به په‌له‌په‌رۆزی خویان گه‌یاندوه سه‌نگه‌ر ئه‌ویش په‌ریشان و بریندار به چه‌ند لاوه.

له‌و ناگره‌بانه‌دا بارزانی‌یان میشیان میوان نه‌بو. ئاغای مسته‌فا خۆشناو هاواری ده‌کرد: کوردایه‌تی خۆتان بنوینن، میلله‌تی کورد پوسور که‌ن. دو تانک به گولله‌ی تانک‌شکین شکیندران. یه‌کی له شۆفییره‌کان کوژران. ئه‌وی دی هه‌لات. ئاغای مسته‌فا خۆشناو له ته‌قزیره‌که‌ی دا ده‌لیت: هه‌ر بو خۆم بیست گولله‌ی تانک‌شکینم به تانکه‌کانه‌وه نا. یه‌کی له بارزانی‌یان به ته‌نها هیرشی برده سه‌ر تانکه‌کان تا گه‌یشتی ۵ سه‌ربازی کوشت، سه‌ربازیکی ده‌ی ویست له پشته‌وه به‌یده‌ستی بارزانی بکا. بارزانی نیشته سه‌ری و گرتی، قه‌مه‌ی سه‌ربازه‌که‌ی ده‌رکیشاو له ورگی دا. عیدده‌ی سه‌قز ته‌له‌فاتیکی زۆری بو، ماندوویی زۆری بو هینان ئینجا شه‌ر ده‌ستی کرد به کز بون. به‌ره به‌ره توپه‌کانیان له ناگردان که‌وتن و هاره‌ی ته‌یاره برآ. تانکه‌کانیان ئاره‌زوی هیرش هینانیا نه‌ما وه‌ختی که دیان دوانیان به‌و ده‌رده چو که چو. پوت پولکونیک ئاغای مسته‌فا خۆشناو باسی زه‌ره‌ر و زیانی هیرش هینه‌ره‌کان ئه‌کا و ده‌لیت: وه‌کو به چاوی خۆمان دیتومانه ۵۰۰ نه‌فه‌ر سه‌رباز کوژراوه. خوین وه‌کو جوگه فرکه‌ی ده‌کرد. دو تانکمان شکاندوه و شۆفییریک کوژرا. نزیکه‌ی ۲۵۰ نه‌فه‌ر ئه‌سیر بون. به‌لام مه‌عه‌له‌سه‌ف له به‌رئه‌وه‌ی که

سەھەراتمان زۆر كەم بو لەم شەپەدا نەمان توانی كۆیان بكەینهوه...
دواوەیان نكەین. تەفەنگ بێ حەدو حیساب لە گەل مۆسەلسەلی گەورە و
پچوك كەوت بۆ، بەلام لە بەر ئەووی ئەمرم كرد بو كە مەمنوعە دەست درێژ
كردن بۆ هیچ چەك و سیلاحێك و لە بەر ئەووی لە ناخردا شیددەتی ئاگر زۆر
زیاد بو نەمان توانی چەك و سیلاح كۆ بكەینهوه لە كیسمان چو.

لەم شەپەدا لە بارزانییان یازدە كەس بریندار بون. كۆزراویان نەبو. با
بیرسین و لێی بكۆلینەوه چ سڕیکە ئەو لەشكرە زۆرە پیر چەكەیی سەقز ئەو
هەمو زینەیی لێ كەوت و كشیاهەوه دواوە، بەرامبەر بەو هیژە كەمەیی
بارزانییان؟

بێگومان ئەو ئاگری نیشتمانپەرۆرییە كە ئاگری تۆپ و تەیارە و تانك و
مۆسەلسەل، هەرچەندە زۆر بەتین بێت، كەم توانا و بێ كەلكە و هەرۆهكو
پشكۆ ئاگری ئاوی بە سەردا كەیی دەبێتە رێژو سارد ئەبێتەوه.

نشوستی نەهێنی هیژی حكومەتی میلی كوردستان
سەربەرز بێ هیژی بارزانییان" (٢٩)

یەكێ لەو پێشمەرگانەیی لەم شەپەدا بە سەختی بریندار بو خۆشەوی
خەلیل مزوری (١٩٢٨ - ١٩٤٦) بو. خۆشەوی كۆری خەلیل خۆشەوی بو كە
دوای كشانەوهیی بارزانییەكان بۆ توركیا لە سالی ١٩٣١ دا ئەو لە چیاكانی
سەرسنور مابووه تا لە ١٩٣٧ دا كۆزرا.

خۆشەوی بەشداری شۆرشێ بارزانییان بو، لە گەل ئەوان كشا بووه
كوردستانی ئێران. لە كاتی رێكخستنی هیژی بارزانییەكان ئەم بە
فەرماندەیی چلی ٢ ی لکی ١ ی هیژی بارزانییان دانرا بو. بە برینداری بۆ
تەداوی نێردرایە تەوریز. بەلام لەوئ دوا ٤ رۆژ لە نەخۆشخانە مرد. بە
مەراسیمیکی پیر شكۆ لە مەهاباد بە خاك سپێردرا. محەمەد مەحمود لە
رۆژنامەیی كوردستان دا ژیننامەیی "قارەمان خۆشەوی خەلیل مزوری" نوسیوه و
هیمن شیعیکی بە ناویشانی "خونچەیی خۆینین" بۆ شیوهنی
هۆنیوتەوه. (٣٠)

لە پێش مامەشا دا چەند جارێ شەپ و پێكادان لە نیوان پێشمەرگە و
ئەرتەش دا روی دا بو. ئەرتەش پتەوی دیواری دیفاعی پێشمەرگە، بە
تایبەتی هیژی بارزانییانی تاقی كرد بووه.

٦ . ٢ . رێككەوتنی سپایی قازی - رەزمازا

لە كاتی رودانی شەپێ مامەشا دا قازی محەمەد لە تەوریز بو،
نۆینەرایەتی تارانیش لە تەوریز بو. خەریکی گفوتگۆ بون. قازی رۆژی ٢٦ ی

ی ١٣٢٥ به پهله له تهوڕیزهوه چو بۆ گوندی سهرا. گوندی سهرا بارهگای سهرکردایهتی جهبههی سهفزی لی بو.

رۆژنامهی کوردستان بهمجۆره ههوالی "چونی ههزرهتی پێشهوا بۆ سهرا" ی بڵاوکردۆتهوه:

"رادیوی کوردستان وهلامی دا ههزرهتی پێشهوا کوردستان له تهوڕیزهوه چۆته دئی سهرا و دهگهڵ سهرتیپ رهزمئارا گفتوگۆیان بوه ئیستا که خهریکه به جهبههکان رابگا و دهستوراتی پێویستیان بۆ سادر دهفهرموی." (٣١)

گفتوگۆکانی سهرا له نیوان قازی و رهزمئارا دا لایهنی سپاییان ههبو. ههردولا ریکهوتن له سهرا رونهدانی شهڕ و، لابردنی مهرجداری گهمارۆدانی ئهترهش و، دانانی چهند نوینهریکی کورد له ناوچه گهمارۆدراوهکان دا. خاله سهرهکییهکانی پیکهاتنهکه بریتی بون له:

١. رینگهدان به هیزهکانی ئیران له سهقهزهوه خواردهمهنی و جلوهرگ، له دواي پشکنینی، بنیرن بۆ ئه وه هیزانهی که له میره دئی و بانه و سهردهشت له لایهن هیزهکانی کوردستانهوه ئابلقه درابون.

٢. نهاردنی چهك و شتومهکی جهنگ بۆ ئه وه شوینانه و، نهگۆرینی ئهفسهر و سهربازهکانی شوینه ئابلقه درابوهکان، جگه لهوانهی نهخۆش و بریندارن.

٣. ههر کاروانیک ئازوخه و جلوهرگ که له لایهن حکومهتی ئیرانهوه، پاش پشکنینی، ئه نیردرا بۆ هیزه ئابلقه درابوهکان ئه بو نوینهری حکومهتی کوردستانی لهگهڵ بی.

٤. ئه گهر ئهترهشی ئیران به پێچهوانهی ئه م بهندانه بزوتنهوه نهیروی کورد حهقی ئه وهی هه بو بهربهستی بکا و نههیلئ شتومهك بجئ بۆ ئه وه شوینانه. (٣٢)

٣. دانانی نوینهرانی کورد

بۆ جێبهجئ کردنی بهندهکانی ریکهوتنهکه نوینهری حکومهتی کوردستان له شارهکانی سهقر، بانه، سهردهشت، دانرا. سهرا نی حکومهتی کوردستان جێبهجئ کردنی وردی ئه م ریکهوتنهیان ئه وهنده بهلاوه گرتگ بو چهند کهسئ له بهریرسه پایه بهرزه باوهڕ پئ کراوهکانی خویان بۆ دانا. "وهزیری هیزی میلی کوردستان ژهنهرا ل سهیفی قازی" به نامهیهکی رهسمی له ١٨ ی ٤ ی ٢٥ دا "پات پالکونیک محهمهد نانه وازاده معاونی سیاسی وهزارهتی هیزی کوردستان" بۆ ئه م کاره داناوه:

ههروهو کو حوکمی بازپهسی تهواوی هیزی میلی کوردستان به تۆ دراوه نهلعان که مهئوریهتت له سهقز پیویسته ده غیابی مندا به چاکی موتهوهجیه بی ههر وهختی حیست کرد که نوختهیهک له پۆستهکانی قیوای دیمۆکرات عهملێک بهر خیلافی روحی موسالهمهت روی دا فهوری شهخسهن بۆ رهفییعی ئهو عهمله بچی و لهو مهوزوعه ئیختیاراتی تهواوت ههیه بهو جوړه ئیختیاراتی تۆ به فهرماندهانی جهبهه راگهیاندرای که مهسئولیهتی ئهو مهوزوعه منهوهجیه به تۆیه." (٣٣)

جگه له نانهوازاده چهنهین نوینهری تر له شارهکانی سهقز، بانه، سهردهشت، دانران. ئالوگوژی نامه و هاتوچۆ له نیوان نوینهرانی حکومهتی کوردستان و ئهفسهرانی ئهرتەش دا دهستی پێ کرد. رۆژی ١٤ ی ٤ ی ٢٥ سهیفی قازی و مستهفا بارزانی پیکهوه چون بۆ سهردانی جهبهه. (٣٤)

٥. بهربونهوی نانهوازاده

نانهوازاده له لایهن وهزارهتی هیزهوه راسپێردرا بو له سهقزهوه سهربهرشتی گوێزانهوهی ئهو نازوقهیه بکات که بۆ سهربازگهکانی بانه و سهردهشت ئهنیردان. بهیانی رۆژی ٢٥ ی ٤ ی ٢٥ له بانه سواری فرۆکه ئهیی بچی بۆ سهقز له نزیک کهلیخان فرۆکهکهیان ئهکهوینه خوارێ. فرۆکهوانهکه به چهتری نهجات خۆی رزگار ئهبی. بهلام نانهوازاده له فرۆکهکهدا ئهسوتی. (٣٥)

محهمهدی نانهوازاده کورپی میرزا عهبدوڵا، له بنهمالهی نانهوا، یهکی له بنهماله کۆنهکانی مههاباد بو، باوکی نانهوازاده بازرگان بو. سالانی ١٢٩٨ - ١٣١٠ له قوتابخانهکانی مههاباد خویند بوی. چهند سالی فهرمانبهری "ئیدارهی فهرههنگ" بو. سالی ١٣١٦ چوبو بۆ سهربازی "مهدرهسهی گروهیتی" بری بو. ماوهیهک له "ئیدارهی مالییهی مههاباد" سهروکی "مالیاتی غیر موستهقیم" بو. سالی ١٣٢٣ وازی له کاری حکومهتی هینا بو خهریکی بازرگانی بو.

نانهوازاده سالی ١٣٢٠ چوه بۆ ناو "حیزی ئازادی کوردستان" و، یهکی له دامهزرینهره چالاکهکانی کۆمهلهی ژ. ک بو. له رپیهنداتی ١٣٢٤ دا بو به فهرماندهی هیزی مهركهزی و، موعاوینی سیاسی وهزیری هیزی دیمۆکراتی کوردستان بو.

نانهوازاده یهکی له بهرپرسه پایه بهرزهکانی حکومهتی کوردستان و، جیگهی ریز و باوهری قازی محهمهد بو. له رۆژنامهی کوردستان دا زۆر بهریز

داخهوه له سهريان نوسى و شيوهنيان بو كرد. قانع شيعريكي به سوزى بو شينى هونيوهتهوه.

6 . 5 . دۆخى جهبه و ژباني پيشمهركهكاني

بارهگای سهرهکی سهركردايهتی جهبههی سهقز له گوندی سهرا بو. جهنهراڻ مایور محهمهده رهشیدخان فهماندهی گشتی جهبهکه لهوئ بو. بارهگا و شوینی هیزهکان له ناو ناواییهکانی دهوری سهقز و، بانه و، سهردهشت داو له ناو مائی دانیشتوان دا بو. هیشتا هیزی کوردستان، وهکو ههر هیزیکی ریک و پیکی سپایی، فیڕ نهکرا بون سهربازگه بو خویان له دهروهوی ناوایی دروست بکهن. ئەمەش دەبو بە هۆی تیکه‌لاوی له‌گه‌ڵ خه‌لك و له ئەنجام دا دروست بونی گه‌لێ کیشه و گیروگرفتی رۆژانه.

هیزهکان خیلهکی بون. ریکخستنی کهرتهکانی پيشمه‌رگه‌ی ئیله‌کان له یه‌که‌ی دیاری کراودا و دیاریکردنی پله‌ی پيشمه‌رگه‌یی فه‌رمانده و سه‌رکرده‌کانیان نه‌ی توانی بو دیسیپلینی سپاییان تیدا بچه‌سپینئ. زور جار گوئیان نه‌ئهدایه سه‌روکه‌کانیان. شوینه‌کانی خویان به‌ر ئەدا. ده‌ستدریژیان ئەکرده سه‌ر مافی دانیشتوانی بی ده‌سه‌لات. لیپرسینه‌وه‌ش به‌هۆی هه‌لومه‌رجی ئەو کاته‌وه که‌م بو.

حکومه‌تی کوردستان نه‌ی توانی بو وه‌کو پنیویست نازوقه و خوارده‌مه‌نی و، جلوبه‌رگ و، داووده‌رمان، چه‌ک و ته‌فه‌مه‌نی، بو هیزه‌کانی دابین بکات. له‌به‌رئوه ئەرکیکی قورس کهوت بوه سه‌ر دانیشتوان. هه‌ندئ جار پيشمه‌رگه به‌ زور شتیان له خه‌لك ئەسه‌ند و بیگاریان پئی ئەکردن.

سه‌ره‌رای هه‌موو ئەم که‌م و کورپی و ناته‌واویانه خه‌لك پيشمه‌رگه‌یان به هیزی خویان ئەزانی، هیزه‌کانی ئیران زوریان لئ ئەترسان و پيشمه‌رگه‌کانی کوردستان له‌به‌رده‌می هیرشه‌کانی نه‌رته‌شی ئیراندا رائه‌وه‌ستان و هیرشه‌کانیان تیک ئەشکاندن، شوینه‌کانی خویان چوڤ نه‌کرد تا ئەو رۆژه‌ی حکومه‌تی کوردستان فه‌رمانی پاشه‌کشه‌ی پیکردن.

7 . ریکه‌وتنی سپایی کوردستان و نازه‌ربایجان

مه‌ترسی هیرشی ئیران بو سه‌ر قه‌له‌مه‌روی نازه‌ربایجان و کوردستان سه‌رانی ههر دو حکومه‌تی ناچار کرد بیر له دانانی ریوشوینی هاوبه‌ش بکه‌نه‌وه بو ریکخستنی هیزه‌کانی خویان و پارێزگاری سنوره‌کانیان له ههره‌شه و ده‌ستدریژی.

له ١٦ ی تشرینی یه که می ١٩٤٦ دا سهرانی ههر دو حکومت ریکه و تنيان
 بيمزا کرد. "گوميسيوني ديفاعي موشته رهك" يان پيك هينا. خاله
 سهره کی یه کانی ریکه و تنه که بریتی بون له:

١. پیکهینانی له شکریکی کوردی - نازهری هاوبهش. ناوهنده که یان له
 ته وریز بی.

٢. ناردنی هیزی نیزامی نازهریایجان بو به هیزکردنی جه بهی سه قز له
 کوردستان و، ناردنی هیزی نانیزامی کوردستان بو نازهریایجان نه گهر
 پیویستی کرد.

٣. جه نه رال عهزیمی سهر کرده ی گشتی هیزه کانی بی له سه قز و سهردهشت
 و هه وشار.

٤. جه نه رال بارزانی سهر کرده ی گشتی هیزی هاوبهشی کورد و نازهری
 جه بهی سه قز بی.

٥. جه نه رال سه یفی قازی سهر په رشتی ناوچه ی هه وشار بکا.

٦. قازی محمه د فه مانده ی هه ره به رزی هه مو هیزه کانی کورد و نازهری
 بی له کوردستان.

٧. پیشه وهری فه مانده ی هه ره به رزی هه مو هیزه کانی نازهری و کورد بی
 له نازهریایجان. (٣٦)

به پیی نه م ریکه و تنه حکومتی نازهریایجان چهند نه فسه ریک و چهند
 توپیکی بو به هیزکردنی خه تی ديفاعي سنوری کوردستان نارد جه بهی
 سه قز.

نه م ریکه و تنه ش، وه کو هه مو پلانه کانی تری نازهریایجان و کوردستان،
 له گهل بریاردانی به رهنگاری نه کردنی نه رتهش دا هه لوه شایه وه.

بەراویزەکانی بەشی پێنجەم

١. ر كوردستان، ژ ١٠، ٢٤/١١/١٥ بەرامبەر ٤٦/٢/٤.
٢. ر كوردستان، ژ ١٤، ٢٤/١١/٢٤.
٣. ر كوردستان، ١٨/٤/١٣٢٥.
٤. ر كوردستان، ٢٧/٤/٢٥.
٥. ئینگلتن، س ن، ل ٩١-٩٢.

Eaghton, William, Jr. The Kurdish Republic of 1946, London, 1963. p.

٩١-٩٢.

لێره به دواوه ئەنوسین: ئینگلتن.

٦. ر كوردستان، ژ ٢١، ١١/١٢/١٣٢٤.
 ٧. ر كوردستان، ژ ٢٣، ١٥/١٢/١٣٢٤.
 ٨. ر كوردستان، ژ ٢٦ و ٢٧، ٢٧/١٢/٢٤ - ١٥/١/٢٥.
 ٩. بۆ زانیاری زۆرتر بپروانه:
- مهحمود مهلا عیززهت، دهولتهتی جمهوری کوردستان: نامه و دوکوئینت، ب ١، سوید، نازاری ١٩٩٢. لێره به دواوه ئەنوسین: عززهت.
- مسعود البارزانی، البارزانی والحركة التحرریه الكردیه: ثوره بارزان ١٩٤٥-١٩٥٨، کوردستان ١٩٨٧. ل ١٥-١٦.
١٠. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، نامه‌ی ژماره ٢٢ و ٢٤.
 ١١. ر كوردستان، ١٦/٢/٢٥.
 ١٢. ر كوردستان، ژ ٤٥، ١٨/٢/٢٥.
 ١٣. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، دوک ١١، ل ٣٧.
 ١٤. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، دو ١٨٠، ل ٢٥١.
 ١٥. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، دو ٢٢، ل ٢٥-٥٣.
 ١٦. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، لاپه‌ره‌کانی ٧٨، ٩٤-١٠١، ل ١٠٦-١١١.
 ١٧. ر كوردستان، ژ ٤٩، ٤/٣/٢٥.
 ١٨. ر كوردستان، ژ ٥٠، ٦/٣/٢٥.
 ١٩. ر كوردستان، ژ ٥٤، ١٥/٣/٢٥.
 ٢٠. ر كوردستان، ژ ٥٣، ١٣/٣/٢٥.
 ٢١. ئه‌رفه‌ع، ل ٩١.

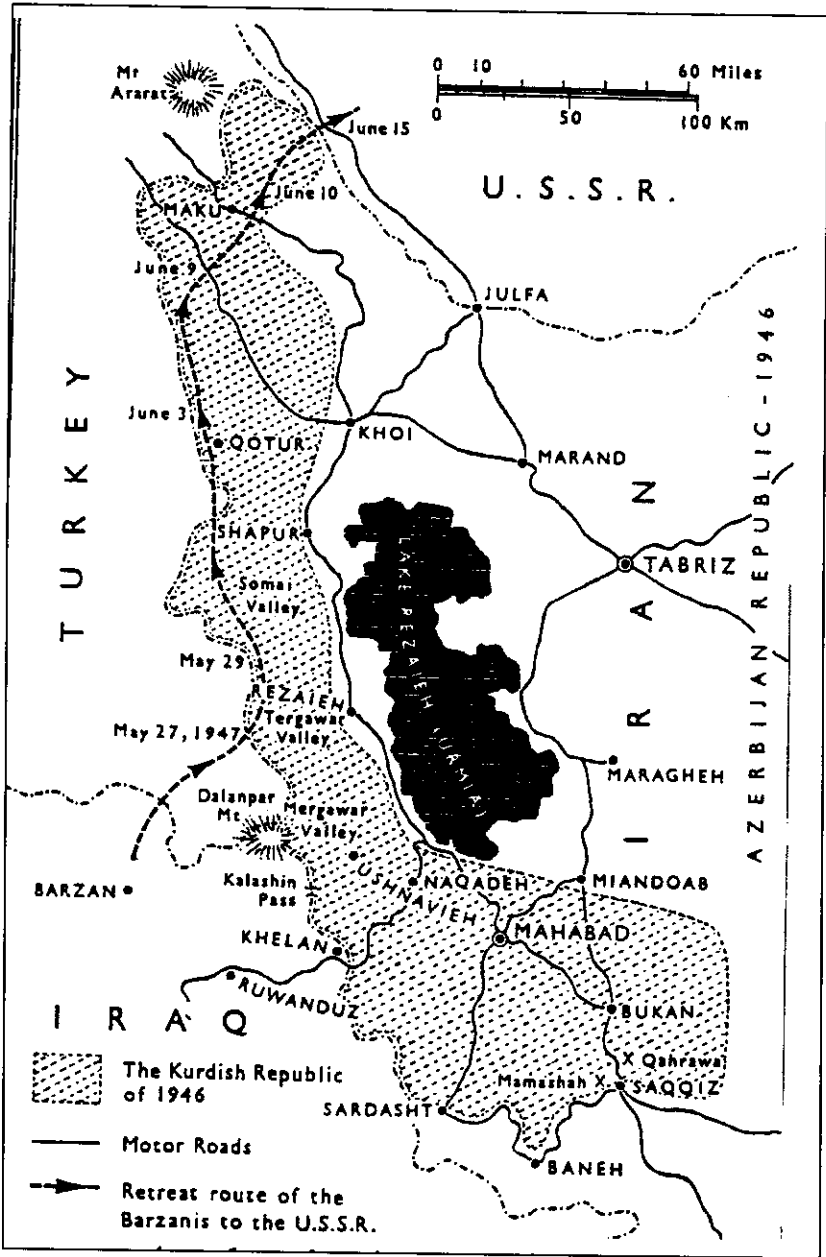
P.91. 1966, London, The Kurds, Hassan Arafa,

لێره به دواوه ئەنوسین: ئه‌رفه‌ع.

٢٢. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، دوک ٩٧، ل ١٥٥.
٢٣. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، دوک ١٣١، ل ١٩٣.
٢٤. عیززهت، دهولتهتی... ب ١، ل ١٩٤.
٢٥. ر كوردستان، ژ ٥٢، ١١/٣/٢٥.
٢٦. ر كوردستان، ژ ٦٢، ٥/٤/٢٥.

٢٧. د قاسملو، چل ساڻ خهبات له پیناوی نازادی: کورتهیهک له میژوی حیژیی
 دیموکراتی کوردستانی ئیران. بهرگی بهکهه، چ ٢، ١٩٨٨. ل ١٠٢.
- ئینگلتن، س ن، ل ٩٧.
٢٨. ر کوردستان، ژ ٦٢، ٢٥/٤/٥.
٢٩. ر کوردستان، ١٣٢٥/٤/١٨.
٣٠. ر کوردستان، ژ ٦٢، ٢٥/٤/٥.
٣١. ر کوردستان، ژ ٦٠، ٢٥/٣/٢٩.
- ههروهها پروانه: ئهرفهه، س ن، ل ٩٤.
٣٢. علاءالدین سجادی، شوپشهکانی کورد و کورد و کۆماری عیراق، بهغداد،
 چاپخانهی مهعارف، ١٩٥٩. ل ٢٩٠. لئیره به دواوه ئهنوسین: سجادی.
- مهحمود مهلا عیززهت، کۆماری میلی مههاباد: لیکۆلینهوهیهکی میژوویی
 سیاسی، ١٩٨٤.
- ل ١٧٢.
- ئهرفهه، س ن، ل ٩١.
٣٣. عیززهت، دهولهتی... ب ا، دو ١٩٣، ل ٢٦٧.
٣٤. ر کوردستان، ١٣٢٥/٤/١٨.
٣٥. ر کوردستان، ١٣٢٥/٤/٣٠.
٣٦. سجادی، س ن، ل ٣٠٨-٣٠٩.

نەخشەی ١٠: سنوری دۆسه لاتی حکومهتی کوردستان،
 شوینی شهڕمکانی پێشمه‌رگه‌و نه‌رته‌ش، ڕنگای چوونی بارزانییان بۆ سوڤییت

سه‌رچاوه: نینگتن، سه‌رچاوهی ناویراو

٦. كورد له نيوان دۆست و دوزمنه كانى دا

١. راگهياندى ئەتلانتىك و هيواكاني كورد

لهو كۆبونە وە يەدا كە سەرکۆماری ئەمريکا رۆزفيلت و سەرۆه زيرى بهريتانيا چەرچل له ئابى ١٩٤١ دا له ناو ئەتلانتىك دا كرديان، راگهياندىكى هاوبه شيان بلاو كرده وە سەرەتايانهيان تيا باس كرد بو كە ئەبو ئەم دو ولاته پيرەوى بكەن له تهقه لاکانيان دا بۆ دامەزراندنى ناشتییەكى رەوا و دنيايەكى ئارام دواى پوخاندنى پزىمى نازى. سەرەتاکان بریتی بون له: (١) چوار ئازادىيەكە: ئازادى له ترس و برسیتی. ئازادى دوان و دین، (٢) جيبه جيكردى سەرەتاي ئازادى خۆبیراردان له هەمو گۆرانه ئەرزىيەكان دا، (٣) مافی هەمو گەلان بۆ هەلبژاردنى جۆرى ئەو حكوماتەنەى بۆ ژيانى خۆيان ئەيانەوى، (٤) چونی وەكو يەك بۆ بازرگانی و كەرەستەى خاوى بنەرەتى خۆشیی و هاوكارى ئابورى له ناو هەمو نەتە وەكان دا، (٥) ناشتی و ئاسایش بۆ هەمو دەولەتەكان، (٦) ئازادى دەریاکان، و (٧) وازهيان له بەكارهینانی چەك و دامەزراندنى سیستەمىكى ئاسایشی گشتی تاسەر و چەككردنى هەمو ئەو نەتە و انەى هەرەشە له ناشتی ئەكەن.

ئەمانە خالە سەرەكىيەكانى راگهياندى ئەتلانتىك بون. ئەمیش وەكو ١٤ سەرەتاكەى ویلسۆن، كە له يەكەم جەنگى جیهانى دا بلاوى كردنە وە، لایەنى پىروپاگەندەى سیاسى هەبو. بۆ دلخۆشکردنى گەلانى زۆرلىكراوى دنيا و، بە دەستهياننى لایەنگیری و پشتیوانیيان بو دژی ئەلمانیا و هاوباوەرەكانى. هیچ هیزىكى له پشت نەبو جيبه جييان بكا.

له سالانى دوهم جەنگى جیهانى دا سەرکرده كانى كورد، وەكو سالانى يەكەم جەنگى جیهانى هيواكاني خۆيان له سەر بەلین و گفته بلاوكراره كانى هاوپه يمانەكان هەلچنى بو. هیچ دەولەتێك، بەلینىكى دیاریكراوى دەربارەى چارەنوسى سیاسى كورد، بە ئاشكرا یا بە نهینى، بە گەلى كورد یا بە سەرکرده كانى نەدا بو. قازى محەمەد و سەرانی ترى كورد باوهرپىكى زۆریان بە يەكیتى سۆقتیت و هيوایهكى زۆریان بە "راگهياندى

مەتلانتیک" هەبو. لایان وابو، ناوەرۆکی ئەو پراگەیانندنە سەبارەت بە دابین کردنی ئازادی گەلان بۆ دیاریکردنی چارەنوسی خۆیان، کوردیش ئەگریتەوه. گوڤاری "نیشتیمان" زمانی کۆمەڵەی ژ. ک لە دواین ژمارەیدا لە ژێر سەردێری "مۆسکۆ، واشینگتون، لوندۆن" دا بە قەڵەمی "ع مرۆ" نوسیویەتی:

"ئەوه هاواری هەمو کوردانە بۆ ئەو سێ دەولەتە گەورانە کە بۆ پزگاری و خۆشبهختی گیتی بە شەپ دین، کوپ و باب و برای خۆیان بە گوشت (دەدەن) تا کوپ و باب و برای نەتەوه بچوکهکان پێک شادو شکور بن، زەویوزاری کێندراو و پرحاسلی خۆیان بە سوتان دەدەن و دەیکەنە پێشیل و، مال و مندالی خۆیان برسی دەکەن تا دەشت و کێوی بهیار و پەقوتەقی ئەوان بێتە کێلگە و پێخوست نەبو کوروکالیان تێر و تەسەل بن، ئەو هەمو کارخانە گەورە و کۆشک و بالەخانە رازەوه و ئاوەدانانە خۆیان دەکەنە نیشانگەمی بۆمب و توپ و ئاور، وه بە تیکدان و ویرانبونی دەدەن، بە کەم بەرگی و بێ خانویی میلیتە خۆیان رازی دەبن تا دەزگای جۆلابی و خەرک و ناشی ئەوان بە ئارامی بگەبێ و جاو و بوزو و، ئاردی ورد، بۆ بەرگ و خواردەمەنی ئەوان ساز بکا و بە کۆک و پۆشتهیی و دلخۆشی دەکوخ و خانووە نەوی و بچوکهکەمی خۆیان دا بژین!

ئەو پەروەشتە لای ژوروی پیاووەتی و ئینسانییەت و بەشەرییەتە و دەبێ ببیتە سەرمەشقی هەمو دەستروۆیۆک.

خشل و خۆپازاندنەوهی پیاوان، ئاکاری چاکە، نەک بگرەوبەرەدە و زێر و زیوهری دیمەنی چاک و دل و دەرونی پیس و خراب. ئەو سێ دەولەتە گەورانە بریاریان داوه هەر بە چاویک تەماشای گشت نەتەوهکان بکەن و نەهیلن زۆردار بیزۆر بخوا، هیژدار بیهیز قوت بدا و، ئازادی و سەربەخۆیی بە تەواوی نەتەوهکان ببەخشن.

کوردیش کە یهکێک لە گەلانی بەشخوراو و زۆرلیکراوه لەسەر ئەو بریارە لە ئازادی و سەربەستی و پزگاری خۆی دلنایه وه هیندی هەمو دنیا بەم بریارە دلخۆشه و شانازی پێوه دەکا، چونکو هیچ میلیتەتی و ژیرچەپۆکە و سوک و چروک و بەشخوراو نەبوه.

دراوسیکانی ئیمه: تورک، عەرەب و فارس ئیمەیان لە ناوخۆیاندا بەش کردوه و بە چاوی دیلی و یهخسیری تەماشامان دەکەن و هیچ چاکەیه کمان پێ رەوا نابینن و لە هیچ خراپەیهک دەربارەمان خۆناپاریژن.

بۆ ئەوهی وردەورده لە ناو خۆیاندا بمان تویننەوه نایه لێن بە زمانی خۆمان بخوینن و بنوسین، تەنانهت لە قوتابخانەکاندا دەبێ ئاخاوتنیشمان

په زمانى وان بئى نايه‌نن خۇبه‌خۆ پښك بكه‌وين، نه‌گه‌ر دو كه‌س پښكه‌وه كوښينه‌وه به ناوى سياسه‌ت ده‌مان گرن و ده‌مان كوژن.

خه‌ريكن له لاي ئيوه كه به‌پيارى ژيانى سه‌ربه‌خۆتان بۆ هه‌مو نه‌ته‌وه‌يه‌كى پچوك داوه په‌گه‌زمان به‌رنه‌وه سه‌ر خۆيان، به‌تورك، عه‌ره‌ب و فارس مان بناسينن تا هاوارمان نه‌گاته پښگاي عه‌داله‌تى ئيوه.

خۆ ئيوه‌ش ده‌زانن، ميژوش گه‌وايى ده‌دا كه كورد نه‌ته‌وه‌يه‌كى جياواز و بنه‌مانه‌يه‌كى سه‌ربه‌خۆ و پاكه، نه‌ عه‌ره‌ب، نه‌ تورك و نه‌ فارسه، نه‌ ده‌ش بينه‌ يه‌كه له‌وانه.

كورد به‌ هيچ بارښك له‌و نه‌ته‌وانه‌ى كه ده‌ژيڤ سايه‌ى ئيوه‌دا نازاد و موسته‌قيل ده‌ژين كه‌متر نين. تكامان وايه ئيمه‌ش له‌ قه‌ومانى تر هه‌ل ناويڤن وه زياد له‌و هه‌مو نه‌ته‌وه‌ گه‌وره و بچوكانه، كوردان دلشكاو و جه‌رگه‌پاو نه‌كه‌ن و ئاهونزوله‌ى ئه‌و هه‌مو ژن و مندا له‌ بښكه‌س و هه‌ژارانه مه‌هيننه سه‌ر خۆتان. ئه‌وه‌نده‌ش بزائن عه‌ره‌ب و تورك و فارسه‌كانيش تڤ بگه‌هيئن كه كورد چاويان كراوه‌ته‌وه‌و ده‌زانن: زه‌مانى يه‌خسيري و به‌نده‌يى نه‌ماوه، ئه‌و هه‌مو شه‌ر و كوشتاره له‌ پښاوى وشه‌ى پيروزى "پزگارى - نازادى" يه و تازه ناچنه‌وه ژيڤ بارى ئاغا و نوكره‌ى هيچ كه‌س. هه‌ركه‌س به‌ته‌ماى داگيركردنى كوردستان بئى لازمه سه‌ر و له‌شى سه‌ربازانى خۆى و كوردان بكاته پرده‌باز و كه‌شتى تا له‌ زه‌رياي خويى خۆى و كوردان به‌په‌پښته‌وه به‌رى كوردستانى گه‌وره.

كورد گه‌لښكى گه‌وره، داراي و لايتىكى بپ خيڤر و به‌ره‌كه‌ت، كه به‌ خويىن كراوه و پاريزراوه.

پسته‌يه‌كى كوردى هه‌يه كه هه‌مو كورد باوه‌پيان پښى هه‌يه‌و ده‌لښن: "ژين وه‌ك لښيان كردۆته هه‌را وا خۆش نيه، مردنيش وه‌ك لښيان كردۆته هه‌را واناخۆش نيه". پښداويسته عه‌ره‌ب، تورك و فارسه‌كان چاك بير له‌ داواى ميللى ئيمه (كوردان) بكه‌نه‌وه و چى ديكه خۆمان لښ گڤل نه‌كه‌ن و لښمان نه‌بنه: وشترى ناو په‌مو. ده‌ستى ئيمه‌و دامڤنى ئيوه، ئه‌ى حكومه‌ته‌ گه‌وره و دادپه‌روه‌ره‌كانى گڤتى! (١)

حيزبى ديموكراتى كوردستان له‌ ئڤران، له‌ يه‌كه‌مڤن پراگه‌ياندنى خۆى‌دا نوسيوڤتى:

"ئه‌مپۆ گه‌لانى دونيا له‌ گه‌وره و بچوك ده‌يانه‌ه‌وئ له‌و پښگايه‌ى كه به‌ره‌و نازادى خۆش كراوه كه‌لك وه‌رگرن و له‌و به‌لښنى‌يانه‌ى كه به‌ هۆى مه‌نشورى

میلژی بی ئاتلانتیکه وه دراوه سود ببینن و ههلسوڤاندنی کاروباری خۆیان به دهسته وه بگرن و چاره نوسی خۆیان به ویست و مهیلی خۆیان دیاری بکهن.^۱ حیزبی ڤزگاری کورد، له عێراق، هه ر له و سه رده مه دا له و یادداشته دا که داویتی به کۆنفره نسی وه زیرانی دهره وه ی ده ولته ته گه وره کان له مۆسکۆ نویستی:

"مروڤایه تی به خۆشی یه وه برانه وه ی جهنگ و سه رکه وتنی هیژه دیموکراتی یه کان و تیکشکانی پیستزین شیوه ی ئیستیمار (فاشیزم) له ڤۆژه لات و ڤۆژئاوادا وه رگرت. گه لی کوردی دابه شکراوی مافخوراو له میژه له ژیر باری زولم و چه وسانه وه دا نه نالین، له هه مو مافه مروڤایه تی و نه ته وایه تی یه کان یه بی به ش کراوه. نه وه ش له نه نجامی پلان و قازانجه کانی ئیستیماری به ریتانی و حکومه ته کۆنه په رسته فاشیسته کانی ئیران و تورکیا و عێراق دا بوه.

به بۆنه ی برانه وه ی جهنگ و سه رکه وتنی هاو په یمانه کانه وه گه لی کورد تکا نه کا به چاوی عه داله ت سه یری مه سه له که ی بکری و، بی به ش نه کری له و به لێن و په یمانانه ی هاو په یمانه کان دابویان به گه لانی بچوک، سه باره ت به رزگاری و مافی چاره نوسی خۆیان. ئیستاش که وه زیرانی دهره وه ی^۲ ده ولته زله که له مۆسکۆ کۆنه بنه وه هیوادارین به ویژدانه وه سه یری مه سه له ی گه لان و نه ته وه کان بکهن.

حیزبی ڤزگاری به خۆشی یه وه نه م نوقتانه تان نه خاته به رچا و که په یوه ندی یه کی پته ویان هیه به کی شه ی گه لی کورد و ناشتی ڤۆژه لات ی ناوه پراسته وه:

۱. ئیمه پشتیوانی له خه باتی برا کورده کانمان له ئیران له گه ل برا نازه ریا جانییه کان دا نه که یین له پیناوی خودموختاری و حوکی دیموکراتی و خه بات دژی حکومه تی کۆنه په رست و لایه نگره کانیان.

۲. به گرنگی یه وه سه یری دۆخی گه لی کورد له تورکیا بکری، حکومه تی تورکیای فاشیست به شیوه یه کی درپدانه په فتاریان له گه ل نه کات بۆ نه وه ی به ته واوی له ناویان ببات به زۆر بیانکا به تورک.

۳. دۆخی گه لی کورد له عێراق دا تا راده یه کی زۆر خراپ بوه، له هه مو مافه ده ستوری یه کان یه بی به ش کراوه به هۆی بونی ئیستیماری به ریتانی و حکومه تی کۆنه په رستی ئیستا و نوسلوبه فاشیستی یه کانیه وه. سوتاندنی دیهاتی بارزانی یه کان و ناوچه نزیکه کانی و، په ره وازه کردنی هاو لاتی یان و گرتنیان، وه کو مه لا مسته فا و لایه نگره کانی، به لگه ی عه مه لین له سه ر نه وه.

ئەرکەوه داوا ئەکەین خواستە نیشتمانی پەکانی کورد لە عێراق دا جێبەجێ بکړین، هەرچەندە ئێمە باوەرمان وایە ئەوەش هەر بە لەناو بردنی ئیستیعمار و حکومەتی کۆنەپەرستی ئیستا و گۆڕینی بە حکومەتییکی دیموکراتی راستەقینە ئەبێ مافە نەتەوهییەکانی گەلی کورد لە عێراق دا دا باین بکا.

ئێمە وا سەرنجمان راکێشان بو ئەم راستییانە، هیوادارین بە گیانی مەروڤپەرەری چاره ی بکەن، چاره سەرکردنی بە شێوهیەکی واقعی راستەقینە ئەبیتە هۆی گەشاندنەوهی شارستانی و ناشتی لە پۆزەهلای ناوه پراستدا. کۆمیتە ی بەرپوه بەری حیزبی پرگاری کورد". (۲)

ئیلگتن لە زمانی قازی محەمەدەوه چیرۆکی ئەگێڕیتەوه، کە لە یەکی لەو دانیشتنانەدا کردویەتی، کە لە گەل باقیرۆف بویەتی:

"ئاغایە تانجی یەک بە گوندی یەک ئەبەخشی. بۆ پۆژی دوهم گوندی یەکە دیتەوه لای ئاگاگە و سوپاسییکی لە رادە بەدەری ئەکات، بە جۆری ئاگاگە چاوهروانی ئەو هەمو ستایشە ناکات. سەری سوپ ئەمینێ و ئەلێ: پیم نالێ ی خەلاتییکی وا بچوک ئەم هەمو سپاسە ئەهینێ؟

گوندی یەکە لە وهلام دا ئەلێ: لەبەر ئەوهیە تانجی یەکت پێ بەخشیوم ئەوەش مەعنا ی وایە بۆ تەواوکردنی کەرەسە ی پاو و پاوی نیچیر ئەسپیکیشم ئەدەیتێ، ئەسپیش بێ خواردن ناژی، مانای خواردنی ئەسپە کەشم ئەدەیتێ. ئەسپ و خاوهنە تازە کە ی بێ لانەش ناژین، بۆیە خانویە کیشم ئەدەیتێ. جا من ئەو هەمو شتانەم ئەدریتێ چۆن کە یفخۆش و لە هەمو کەس زیاتر خۆشحال نابم؟"

ئەم جۆرە بیرکردنەوه و چاوهروانی یە، لە راستی دا، نمونە یە کە بۆ جۆری بیرکردنەوه ی هەمو سەرانی کورد، لەو سەردەمە دا، سەبارت بەو چاوهنۆپی یە زۆری لە هیزە زلەکانی دنیا یان هەبو.

پۆزنامە ی کوردستان لە سەروتاری پۆژی ۲۴ ی ۱۰ ی ۲۴ دا نوسیویتی:

"... هیچ قوت و قودرەتێک ناتوانێ لە دنیا ی دیموکراسی فیعلی دا ئێمە بێنیتەوه ژێر یوغی ئەسارەت و بەندەگی چون ئەو حەقە ئەورۆ ئێمە بەدەستمان هیناوه روحی مەنشوری ئەتلانتیک و موعاهەداتی مۆتەفیقینە."

محەمەد محەمود لە ژێر سەردیاری "گورد و پەیمانێ ئەتلانتیک" نوسیویتی:

"لە لایەن هەموهوه ئاشکرایە کە پەیمانێ ئەتلانتیک کە ی دانرا.

هه پهمانه میژوییه که له بهینی سه ره کوه زیری پیشوی ئینگلیز میسته
 چه رچیل و سه ره ک جمهوریه تی ئه مریکا میسته فرانکلین پوزفیلت. ئه و
 پهیمانه ی که هه مو میلیه تانی بچوک و گه وره ی سه رزه مینی دل خوش کرد و
 هه ر به و بۆنه یه وه هه مو میلیه تانی سه رزه مین به مه بده ئی خویان که
 ئازادی یه و مژده یه کی خوش بو له لایهن ئه م پهیمانه وه باوه پریان هینا و
 پشت ئه ستور بون.

ئه گه ر ته ماشایه کی ئه م پهیمانه بکهین که له لایهن دو گه وره ی سیاسی
 عالیه وه ئیمزا کرا و بلا و کرایه وه ئه و ده مه مان دیته پیش چا و که هیزی
 دیکتاتور و فاشیستان گه یشت بونه پۆپه ی سه ره که وتنیان له هه مو ئه وروپا و
 زوری ئه فریقا و به شی ئوکراین و به ره و قه فقا زیش ده هاتن. هه ر له م کاته دا
 بو ئه م مزگینیی هه درایه هه مو میلیه تان که له چیشتنی تالی و ناخوشی زولم
 و ئیستیعمار دا بون.

ئیسنا بیینه وه سه ر ئه و کاته ی که چه رخ وه رگه پرا و به هوی هیزی سور و
 هیزانی سویندخورانه وه شه ر کۆتایی هات و هه مو میلیه تان له ... دیکتاتور
 رزگاریان بو.

..... هه ره وه ها کۆبونه وه ی ده وله تانی موته فیقین له سانفرانسیسکو و
 کۆبونه وه ی وه زه رای ده ره وه ی روس و ئینگلیز و ئامریکا و چین و فرانسه
 ئه مانه هه موی بۆ دامه زراندنه وه ی دونیای دوا ی شه ر بوه له سه ر ئه و پهیمانه
 بیروژه به نرخه که پهیمانی ئه تلانتیکه.

به ئی هه مو میلیه ت و ده وله تیک چاوه پروانی ئه وه یه پهیمانی ئه تلانتیک
 بیته جی. چونکو به تایبه تی میلیه تانی بچوکی ئه م دوا یی شه ره وه ک دوا یی
 شه ری پیشو ته ماشا ناکه ن. میلیه تی کوردیش، که یه کیکه له و میلیه تانه که
 ئاواره ی ده ستی ئیستیعمار بوه، به هه مو هیزی که وه تئ ده کوشی بۆ
 هینانه جی پهیمانی ئه تلانتیک که ریگای بۆ هه مو میلیه تیک کردۆته وه چه
 گه وره چه بچوک به ره و ریگای ئازادی بپروات.

میلیه تی کورد خاوه نی جیگای خۆیه تی له و به شه ی رۆژه لاتی
 ناوه راست دا، که ده ستی ئیستیعمار ی شه ری پیشو وای به سه ر هینا و، کردییه
 سی به شه وه. به لام کوردیش ئه مپۆ زۆر باش ئاگاداری ئه و سیاسه تانه یه که
 له نا و ده وله تان دا ده گه پیت و، ئه مینه له وه ی که پهیمانی ئه تلانتیک ته نها
 نوسین نیه له سه ر کاغه ز، به لکو پهیمانی که به رامبه ر هه مو میلیه تیک
 دیته کاره وه و، ئه م هاتنه کاره ش ده گاته میلیه تی کوردی خاوه نی میژو و
 نه رز و زبان و ئه ده بیات و عه نه ناتی میلی.

كورد له هه‌مو ده‌مێك دا بۆ ته‌ئ‌مینی ئاسایشی دنیای د‌وای شه‌ر خۆی به‌ به‌شدار داده‌نی‌ت به‌ تایبه‌تی ئه‌ساسی پ‌ۆژه‌ل‌اتی ناوه‌باست له‌ ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی خۆی‌دا ده‌بین‌ی و ئه‌نجا له‌و ده‌وره‌دا خۆی هه‌وائی هه‌مو ده‌وله‌تیکی دراوس‌ی و هه‌مو میله‌تیکی عادله‌په‌روه‌ری سه‌رزه‌مین ده‌زان‌یت". (٤)

سه‌رکرده‌کانی کورد له‌ نوتقه‌کانیان‌دا و، نوسه‌ره‌کانی پ‌ۆژنامه‌ی کوردستان له‌ وتاره‌کانیان‌دا زۆر جار راگه‌یان‌دنی ئه‌تلانتیکیان ئه‌کرده‌ بنچینه‌ی بیانوی سیاسی و قانونی دامه‌زراندنی حکومه‌تی کوردستان. به‌لام ئه‌م به‌لگه‌یه‌ هه‌یج هه‌یزیکی قانونی نه‌بو ده‌وله‌تان ناچار بکا پ‌ی‌په‌وی بکه‌ن و هه‌یج هه‌یزیکی چه‌کداریش بۆ جیه‌یه‌ج‌ئ کردنی ته‌رخان نه‌کرا بو. بۆ حکومه‌تی کوردستانی هاپه‌یمانی یه‌که‌یتی سو‌ق‌یت، که ستایشیکی ب‌ئ ئه‌ندازه‌ی هۆردوی سور و ستالینی ئه‌کرد و له‌گه‌ل حکومه‌تی ئازهریایجانی لایه‌نگری کۆمۆنیزم و حیزبی توده‌ی ئێران په‌یمانی هاوکاری ستراتیجی به‌ست بو، چاوه‌پروانی و هیواداری به‌ راگه‌یان‌دنی‌ک که له‌ لایه‌ن ئه‌مریکا و ئینگلیزه‌وه ب‌لاو کرابه‌وه، دور بو له‌ واقیعه‌بینی سیاسی‌یه‌وه.

هه‌روه‌ها دامه‌زراندنی حکومه‌تی کوردستان به‌ پشتیوانی سو‌ق‌یتی و خۆ ساغ کردنه‌وه‌ی یه‌ک لایه‌نه‌ی سیاسی و خۆبه‌ستنه‌وه به‌ هورودی سوری سو‌ق‌یتی‌یه‌وه، له‌ کاتیک دا به‌ پ‌ئی پ‌یکه‌وتنی "یالتا" دیار بو ئێران و هه‌مو پ‌ۆژه‌ل‌اتی ناوه‌راست له‌ دابه‌شکردنی جیهانیی ناوچه‌کان‌دا، ئه‌که‌وتنه‌ ناو مه‌ل‌به‌ندی ده‌سه‌ل‌اتی پ‌ۆژئاواییه‌وه و ئه‌بو یه‌که‌یتی سو‌ق‌یت به‌ج‌ئ‌ی به‌ئ‌ی، هه‌له‌یه‌کی کوشنده بو، سه‌رکرده‌کانی حیزب و حکومه‌تی دیموکراتی کوردستان توشی بون.

٢. ق‌رسی کورد: په‌زاره‌ی هاوبه‌ش

جمهوریه‌تی کوردستان له‌ مه‌هاباد ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خۆ نه‌بو. نه‌خۆی به‌ جیاواز و سه‌ربه‌خۆ دا‌ئ‌نا له‌ ئێران، نه‌ هه‌یج ده‌وله‌تیکیش به‌ سه‌ربه‌خۆی ئه‌ناسی. حکومه‌تیکی "دی فاکتۆ" بو له‌ناو چوارچۆبه‌ی ده‌وله‌تی ئێران‌دا. له‌به‌رئ‌ه‌وه پ‌یوه‌ندی‌یه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی سنوردار بو له‌گه‌ل چه‌ند شوینیکی دیاری کراودا. به‌ واتیه‌کی تر دنیای ده‌ره‌وه‌ی حکومه‌تی کوردستان، دنیایه‌کی زۆر ته‌نگ بو.

هه‌لومه‌رجی جیوپۆلیتیکی کوردستانی ئێران له‌ هی به‌شه‌کانی تر باشتر نه‌بو. لایه‌کی ده‌سه‌ل‌اتی ئێران و لایه‌کی تورکیا و لایه‌کی عێراق و لای سه‌روی سو‌ق‌یت بو. واته‌ له‌ ٣ لاوه‌ دوژمن ده‌وری دابو. ده‌وله‌تانی هاوسنوری، جگه‌ له‌

یه کۆتیی سوڤتیت، ههمویان به توندی دژی حکومهتی کوردستان بون. به هه ره شهیهکی راسته قینه و ترسناکیان دانهنا بۆ سه ر ئاسایشی نه ته وهیی دهوله ته کانیان.

ئه مریکا و بهریتانیا له دو سه ره وه دژی حکومه ته کانی ئازهریایجان و کوردستان بون: له سه ریکه وه، له بهرئه وهی ئه وان دژی هه مو شتیکی یه کۆتیی سوڤتیت بون و ئه م دو حکومه ته شیان به ده ستردی روسی دانهنا و له سه ریکی تره وه ئه وان ئه مه یان به هۆی پارچه پارچه کردنی زه مینی ئێران و تیکدانی ئاسایشی تورکیا و عێراق و سوریا دانهنا، که راسته وخۆ پیچه وانهی قازانجه ستراتیجیی به کانیان بو. نوری سه عید به په له سه ردانی تورکیای کرد بۆ ئه وهی رێوشوویی هاوبهش دژی کۆشهی کورد دابنن. عه بدولرعه مان زه بیحی له ژماره ی ۱۲ ی ره شه مه ی رۆژنامه ی "یران ما" ی چاپی تاران ه وه وتاریکی له سه ر "چونی نوری سه عید بۆ تورکیه" کردۆته کوردی، له بهر نرخی سیاسی وتاره که ئێره دا دوباره ئه ی نوسینه وه:

"چه ندیک له مه وه بهر هیندیک له رۆژنامه نیگاره کانی مه رکه ز ئاگایی چونی نوری سه عید سه ره ک وهزیری ئیستای عێراق و ئه ندامی به کاری یه کۆتیی عه ره بیان به رێگای سوریا دا بۆ تورکیا بلا و کرده وه: ئه و ده می نوری سه عید له کابینه ی عێراق دا ئه ندامه تی نه بو له کاتی که له گه ل کاربه ده ستانی سوریا خه ریکی هاو پر سه کی و گفتوگۆ بو، کابینه ی عێراق به سه روکایه تی حه مدی پاچه چی که وت، نوری سه عید له لایه ن نایبوسه لته نه ی عێراقه وه بۆ دامه زراندنی کابینه ی تازه بانگ کرا وه به غدا.

ئه و وهختی هیندیک مه حافیلی سیاسی وایان ده زانی که سیاسه تی ئیمپریالیزم پێی باش نیه نوری سه عید بجێته تورکیا، به لام چه ند شه و پێش، رادیوی رۆژه لاتی ناوه راست خه بهری دا که هه یه ته تیکیی ره سمی به سه روکۆتیی نوری سه عید ده چی بۆ تورکیا، له به غداش بۆ بێده نگ کردنی په یامنێرانی بێگانه به رنامه ی ئه م هه یه ته یان له پێنج به نددا به هۆی ئیعلامیه یه کی ره سمی بلا و کرده وه.

له یه که م سه فه ری نوری سه عید بۆ سوریا گه لیک له په یامنێره بێگانه کان چاویان پێی که وت و گفتوگۆیان ده گه ل کرد له جوابی پرسیاره کانی ئه م په یامنێرانه دا ده یگوت: "ئه م سه فه ره ی من هیچ جه نبه یه کی سیاسی نیه" باسی ئێرانی شی کرد بو گوته بوی: "ئه وزاعی ئێران گه لیک تیکه لۆپیکه له پیم چاک نه بو له گه ل کاربه ده ستانی ئه وئ بدویم" له م وته یه را ده رده که وئ که نوری سه عید خه یالی بوه گفتوگۆیه ک ده گه ل کاربه ده ستانی ئێران بکاو

نەتىجەكەى بە حكومەتى توركييا خەبەر بدا بەلام چونكو ئەوزاعى ئىران تىگەلوپىكەل بوە، وازى لەم گفتوگوئىە هئناوہ.

ئىمە بۇ ئەوہى ماكەى ئەم سەفەرەى نورى سەعید بدۆزىنەوہ دەبئ چاوتك بە رۆژنامەكانى بىگانەدا بخشىننن و بزانین كە پەيامنئىرەكانى ئەم رۆژنامانە وەزعیەتى رۆژھەلاتى ناوہراستیان چۆن لىك داوہتەوہ و لەم بابەتەوہ چى دەنگوباسنىكيان بلاو كردۆتەوہ.

مەسەلەن رۆژنامەى "گومبا" چاپى پاریس لە ژمارەى ۲۸ ى نۆفەمبەرى خۆىدا دەنوسئ: "نورى سەعید لە بەیتەلمەقدىس پەيدا بونى نەھزەتئىكى تازەى كورد لە ئىران بەیان دەكا، بە راستى نابئ وا بزانی كە تىرەيەك بە تەنھایی لە ئىراندا شۆرشیان كردوہ بەلكو لە ناو كۆمەلئىكى نۆ ملیوئىنى كورد كە لە نیوان ۳ ولاتى توركييا، عىراق و ئىراندا دابەش كراون ھەر لە ئەرزپۆمەوہ تا ئارات و لە موسل تا لورستان دەست پىكرانى شۆرشىكى گەورە دئتە بەرچاوا" ھەر ئەم پەيامنئىرە لە جىگايەكى دىكە دەنوسئ: "كوردانى توركييا لە ژئىر زولموزۆرىكى بئ مانەندا دەژئىن، لە عىراق بە يارمەتى ھىزەكانى ژەنەرال (رەنتون) ى ئىنگلىسى قەتلوعام دەكرئىن". رۆژنامەكانى دىكەش ھەر وەكو رۆژنامەى كومبا لە بارەى كوردەكان و كارەساتى توركييا و عىراق بۆ دامركاندنى قىامى كوردەكان ئەخبارئىكيان بلاو كردۆتەوہ كە نىگەرانى زۆرى كاربەدەستانى ئەو ولاتانە لە جولانەوہى ئازادى خوازى كوردان نیشان دەدا.

خوئىنەرەكانى رۆژنامەى "ايران" ئاگايان لئىە كە نىگەرانى كاربەدەستانى توركييا لە كوردان شتىكى تازە نىە بەلكو ساللەھايە كە توركەكان بۆ بەربەست كردنى ھەستى ئازادى خوازى لە كوردستانى توركييا بە ھەمو ھىزى خوئانەوہ تئ كۆشاون ھەتا رادىو پاریس چەند مانگئىك لەمەوپئىش خەبەرى دا: "حكومەتى توركييا بۆ پئىش گىرى لەپەرەسەندنى بىرانى ئازادى خوازى لە ناو توركييا بە تايبەتى كوردەكان ھىزئىكى گەورەى پەوانەى سنورەكانى ئىران و عىراق و سوريا كردوہ."

توركەكان وایان دەزانى بەمجۆرە دەتوانن ببنە بەرھەلستى شۆرشى ئىجتىمالى كوردانى توركييا و قەومئىكى چەندىن ساللە بەبئ پوھمى و زولموزۆر لە ژئىر بەند و دىلى خوئان دا رايان گرتون رامیان بكەن، ئىتر بىريان نەكردەوہ ھەستى تۆلە سەندنەوہى كوردان كە لەپئىناوى ئازادىدا ھەزاران قوربانىيان داوہ موحتاجى بزواندەوہ و تەحرىك نىە و لە كاتى -

خۆی دا بهرانبه زۆلم و بێدای تورکهکان پادهبن و خۆیان له دیلی و ژیر دهستی پزگار دهکهن.

کاتیك که کاربه دهستانی تورکیا ههستیان کرد داخستنی دهرگای ولات (سنور) ئامانجی تورکهکان پێک ناهێنێ، کهوتنه سهروکاری دامرکاندنێ ئهم نههزهت و شوپشه. ئهوهش پێک نهدههات مهگهر دهگهڵ کاربه دهستانی سوریا و عێراق پێک کهون و بیان هێننه ژیر نفوزی سیاسی خۆیانوه و کوردهکانی ئهم دو ناوچهیان پێ بئ دهنگ بکهن، ئهوهش له وهختیک دا بو که نایبوسه لته نهی عێراق، عهبدو لئیلاه، له لۆندۆن پا به تورکیا دا دهگهراوه بۆ عێراق.

کاربه دهستانی تورکیه به فرسه تیان زانی پێیان گوت: ئهگهر حکومهتی عێراق پێی ئازادی کوردهکانی خۆی بگرێ ئهوان حازرن له داوای خۆیان دهبارهی ناوچهی موسل که له جهنگی رابوردوړا تا ئیستا ماوه تهوه و حل نهکراوه وازده هێنن.

ههروهها خه بهر درا که نایبوسه لته نهی عێراق کچی سه رکۆمار (په ئیسی جمهوری) تورکیا ماره دهکا. موسه فاره تی سه رۆک کۆماری تورکیا یا وه زیری دهره وهی ئهم ولاتهش بۆ عێراق له نیۆ ئهم دهنگوباسانه دا هه بو که هیشتاش ههر ده یێنه وه به لام په سمی له م بابه ته وه هیچ شتیک نه بیژراوه.

وا هه ل کهوت کاتی نایبوسه لته نهی عێراق گه یشته وه به غدا شوپشی مه لا مسته فای بارزانی ها ته پێش، به ته حریکی حکومه تی تورکیا و ئیقتی زای سیاسه تی ئینگلیسه کان حکومه تی عێراق له شکری برده سه ر ئه و پۆله ئازا و ئازدیخوازه ی کورد له نه تیجه دا توشی زهره روزیانیکی زۆر بو. عیده یه که له ئه فسه ره کورده کان بۆ لای برا ئازا و دلیره کانیا ن هه لاتن و له پێناو پاراستنی ئازادی نه ته وه که یان دا ئه وه نده ی پێیان کرا جه نگی ن.

په کیش کردن و هێنانه به ربیاری حکومه ته تازه بنیاده که ی سوریا ش زۆر سه مه ره و سه یر بو، له کاتیك دا که هه یئه تی تورکیا له لوندۆن پا به سوریا دا ئه گه پانه وه چه ند پوژیک په سمه ن ده گه ل کاربه ده ستانی ئهم ولاته گه تو گوژیا ن کرد.

حکومه تی تورکیا به دو شه رت: یه کیک ئازادی کوردانی سوریا ئه وه نده ی مومکین ببی به ربه ست بکریت. ئه وی دیکه سوریا ئیتر داوای وه رگرتنه وه ی ناوچه کانی ئه سه که نده رونه و ئه نتاکیه که له سه ره تای جه نگ دا حکومه تانی ئینگلیس و فه ره نسه به به رتیل دا بویا ن به تورکیا، نه کاته وه.

ئەگەر خوینەرەکانمان بە چاکی ورد ببنەو دەزانن کاربەدەستانی تورکیا مودەتیکە هەستیان بە نالەباری وەزعی ئیستای خۆیان کردووە بۆیە جارێک لە یەکییتی عەرەبەکان... و جارێکیش هەوای تازە کردنەوێ پەیمانی فەشەگالتهی سەعدئابادیان دەکەوێتە مێشک.. وە بەمجۆرە بۆ خنکاندنی پوچی ئازادی لە ناو کوردەکان دا تۆ دەکوژن و خەریکن لەم پەیمانە شوم و نەگبەتەیی خۆیان دا چەند حکومەتی دیکەش بکەنە بەشدار.

پەنگە بە شوین ئەو گەفتوگۆیەدا کە ئیستا لە نیوان تورکیا و عێراق دا هەیه تورکیا لە ئێرانیش بگێرێتەو بەلام حکومەتی ئێران دەبێ بزانی هاوکاری و یەکرەنگی دەگەڵ هەر ئەنجومەنێک کە بۆ بێدەنگ کردنی کوردەکان تەشکیل دەدرێ بۆ ئێران زیانی زۆرتەرە لە قازانج..."(۵)

تورکیا و عێراق لە ۲۹ ی ۳ ی ۴۶ دا پەیمانی "دۆستایەتی و دراوسێیەتی باش" یان ئیمزا کرد.

۳. کورد و نازەر

۱. ۳. باشاوەی ناگۆکی بەکانی رابردو

عەلی خوسرەوی، یەکی لە نوسەرەکانی ئەوکاتە، لە ژێر ناوینیشانی "کورد و نازەربایجان" دا لە پڕۆنامەیی کوردستان دا نوسیویتی:

"تا چەند ساڵ لەو وەپێش کە ویستا شەبپوری ئازادی لێ نەدرا بو هیزی ئەهریمەنی فاشیستی دەدونیادا موسەللەت بون کورد و نازەربایجانی لە گەڵ یەک زۆر ناگۆک بون. دەستی ئیستیعمار بۆ ئیستیفادەیی خۆی شەوورپۆژ خەریکی ئیختیلاف لە نیو ئەو دو نەتەو... دا بون تا بە بۆنەیی ئەو وە بتوانی لە مەنقەعەتی مادی ئەو نەتەوانە بەهرەوەر بن و لە مەنافیعی وان کۆشک و بالەخانەیی چەند نەهۆمیان ساز دەکردو لە تێک بەردانی ئەوان بۆ خۆیان لە کۆشکەکانی تارانێ دادەنیشان و قاقا بە ریشی میللەتی مەزلۆم کە هەڵ فریوا بون پێ دەگەنین.

وەلێ بە یارمەتی خودای بێ هاوأل رۆژی رەشمان روناک بو، زنجیری ئەسارەت لە دنیادا پساو ئاخوین نەفەر لە دەستپەرورەدەکانی هیتلەر یەک لە دوای یەک بە جەهەننەم موشرەف بون.

چاومان هەلێنا دیمان کە دەستویپۆەندی گۆبلیزی لەعەنتی تا ویستا لە دۆبەرەکی ئیمە ئیستیفادەیان کردووە و بۆ مەنزور و مەرامی خۆیان کورد و نازەربایجانیان پێک وەر کردووە.

ئىستىعمارچىيان بو تىكوپىك چو و بۇ ئۇو دو مىللەتە ئازادىخواھانەش ھەل ھەل كەوت لە نىو خۆيان دا بۆ لە بەين بردن و مەحو كردنەوھى فاشىستى و دىكتاتورى قەدى پياوھتىيان بەرزكردەوھ و شان بەشانى يەك بەربەرەكانىيان دەست پىي كرد و ئالای بە راستى ديموكراسى و ئازادىيان بلىند كرد و لە بەر ئۇوھى ئۇو دو مىللەتە برايانە نەك ھەر بۆ جىكردنەوھى ئازادى خۆيان بەلكو بۆ دامەزراندنى ئازادى لە سەرتاسەرى ئىران بۆ ھەمو وەختىكى دەستيان داوھتە دەستى يەكدى.

جا لەبەر ئۇوھ لە پوژى سى شەممو ۳ ى بانەمەپى ۱۳۲۵ ساتى ۵ ى ئىوارى لە شارى تەورىز لە ەمارەتى مىللى ئازەربايجان بە حزورى سەرانى حكومەتى مىللى كوردستان:

پەئىسى حكومەتى مىللى كوردستان جەنابى ئاغای قازى محەمەد، ئاغای سەيد ەبەدولای گەيلانى عزوى كۆمىتەى مەركەزى حىزبى ديموكراتى كوردستان، ئاغای عومەر خانى شەرىفى عزوى كۆمىتەى مەركەزى حىزبى ديموكراتى كوردستان و پەئىسى عىلى شكاك، ئاغای محەمەد حىسنى سەيفى قازى وەزىرى ھىزى حكومەتى مىللى كوردستان، ئاغای رەشىد بەگى جىھانگىرى عزوى كۆمىتەى مەركەزى حىزبى ديموكراتى كوردستان و پەئىسى عىلى ھەركى، ئاغای زىرۆبەگى بەھادورى عزوى كۆمىتەى مەركەزى حىزبى ديموكراتى كوردستان، نوپنەرى كوردى شىو ئاغای قازى محەمەد خزرى.

وہ بە حزورى سەرانى حكومەتى مىللى ئازەربايجان:

پەئىسى مەجلىسى مىللى ئازەربايجان جەنابى ئاغای حاجى مىرزا عەلى شەبۆستەرى، سەرۆك وەزىرى حكومەتى مىللى ئازەربايجان جەنابى ئاغای سەيد جەعفەر پىشەوھەرى، معاونى سەدرى فىرقەى مەركەزى حىزبى ديموكراتى ئازەربايجان ئاغای پادگان، وەزىرى داخلى ئازەربايجان دكتور سەلامولای جاويد، وەزىرى فەرھەنگى ئازەربايجان ئاغای محەمەد بىرىا.

بۇ قايم و مەحكەم كردنى دۆستايەتى كە لە بەينى ئازەربايجان و مىللەتى كوردستان دا بوھ بۆ پاىەدارى سەمىمىيەت و دۆستايەتى زياتر لە بەينى ئۇو دو مىللەتەدا ئۇو قەرارانەى خوارەوھيان قبول كرد ھەردوكيان لەوھودا لە گەل ژيانى خۆيان تەتبىقى دەكەن:

۱. لەو جىگايانەى پىويست بزائرى ھەردوك حكومەتى مىللى نوپنەر دەگۆرپنەوھ.

۲. لە ئازەربايجان دا ئۇو جىگايانەى كە دانىشتوانى كورد بن كارى ئىداراتى دەولەتى بە كوردان دەبى ھەروھە لە كوردستانىش لەو جىگايانەى

بهشی زۆری دانیشتوانی نازهربایجانی بن له تهرهف مهئورانی
حکومهتی میلی نازهربایجانوه ئیداره دهکری.

۳. بۆ ههل بونی مهوزوعی ئیقتیسادی له بهینی ههردوک میلیلتان
کۆمسیۆنیکی تیکهلاو دادهمهزری و قهراری ئهو کۆمسیۆنه به کۆششتی
سهرائی ئهو دو حکومهته ئیجرا دهکری.

۴. له کاتی پێویست دا له بهینی حکومهتی میلی نازهربایجان و
کوردستان هاوکاری پێشمههگهیی دهکری و دهبی ئهوهی لازم بی بۆ کۆمهگی
یهکتری ئههجام بدری.

۵. ههر کاتی پێویست بی له گهه حکومهتی تاران قسه بکری دهبی
موافیقی نهزهری حکومهتی میلی نازهربایجان و کوردستان بی.

۶. حکومهتی میلی نازهربایجان بۆ ئهو کوردانهی که له خاکی
نازهربایجان دا دهژین تا ئهو ئههنازی که بتوانی بۆ پێشکهوتنی زمان و
تهههقی پێدانی فهههنگی میلی وان ههول ددها.

ههروهها حکومهتی میلی کوردیش بۆ ئهو نازهربایجانیانهی که له
خاکی کوردستان دا دهژین بۆ پێشکهوتنی زمان و تهههقی پێدانی فهههنگی
میلی وان ئهو ئههنازی که بتوانی ههول بدا.

۷. ههر کهس بۆ تیکدانی دۆستایهتی تاریخی نهتهوهی نازهربایجان و
کورد و له بهین بردنی برایهتی وه دیموکراتی میلی وه یا لهکهدار کردنی
یهکهتی وان ههول بدا ههردولا به یهکهدهست ئهو مورتهکیانه به جهزای
خۆیان دهگهیهنی. (۱۰)

سههرکردهکانی کورد و نوسهههکانی گوشار و پۆژنامهکانی کوردستان به
گرنگییهکی زۆروه پێشوازییان له ریکهوتنی کورد و نازهر کرد. له
بارهیهوه سهید محهمهدی حهמידی، حهسهن قزنجی، ههژار، هیمن... چهندین
وتاری سیاسی و لیكدانهوه و تههانهت شیعریشیان پیا ههه دا.

راستییهکهشی ئهوه بو، ئهگههچی ئهم ریکهوتنه هههئێ له ناکۆکییه
بنهههتییهکانی به چارهسهه نهکراوی بهجێ هیشت، بهلام بهسهه کهوتنیکی
گهوره دانهرا بۆهه دو نهتهوهی کورد و نازهری چونکه دواي چهندین سال
ناکۆکی و ناتهبایی نوینهههکانیان پهیمانیان به یهکتری دا له مهیدانی
سیاسی و سپایی دا چارهههوسییکی هاوبهش بۆ خۆیان دیاری بکهن.

حکومهتی تاران و، ناههزهکانی حکومهتهکانی نازهربایجان و کوردستان،
لهه ریکهوتنه زۆر توپه بون. پێیان وابو ئهوانه وهکو دو حکومهتی جیاواز
هههتاریان کردوه و بۆ دابهشکردنی ئیران ههول ئههه. (۱۱)

٣.٣. ٣. گفتووی هاوبهشی

٣.٣.١. خولی په کهمی گفتوگو له تاران

به دواى ئیمزا کردنى "پهیمانى په کیتى کوردستان و نازهربایجان" دا دهسته په کی تیکه لاو له نوینهرانى ههر دو حکومتى نازهربایجان و کوردستان به سه روکایه تی جه عفر پیشه وهرى چون بو تاران. نوینهرهکانى کورد له م هه یئه ته دا وه کو قازى محمه د له نوتقى پوژى ١٢ ی ٢ ی ٢٥ دا به هوى رادیو رای گه یاند: محمه د حسین خانى سه یفى قازى و نه بولقاسم سه درى قازى بون. (١٢) په که میان وه زبرى هیژى دیموکراتى کوردستان و، دوهمیان نوینهرى مه هاباد له خولى ١٤ هه مى مه جلیسى شورای میلی ئیران دا.

پوژى ٢٦ ی ٢ ی ١٣٢٥ سه یفى قازى نوینهرى حکومتى کوردستان له تاران گه راپیه وه. (١٣)

وه کو پوژنامه ی کوردستان نوسیویتى، سه یفى قازى له میتینگى پوژى ٣١ ی ٢ ی ١٣٢٥ دا گوزارشى ژىروى ده رباره ی گفتوگوکانى خو یان له تاران به ئیتیلایى عوموم گه یاند:

"هاونیشتمان بریانی خو شه ویست!

ئهن به نه مری پیشه وای موعه زهم و به دلگه رمى و پشتیوانى بریانى خو شه ویست مه نمور به ئیفتیخارى نو ماینده گى بو حکومتى تاران بوم. به پیویست ده زانم که شهرى مه نمورییه تی خو م ئیجماله ن به عه رز بگه یهنم. پوژى په کشه ممو ٨ ی بانه مه ر سه عاتى ٩ و ٢٠ ده قیقه له ئیستگای ته ور یزه وه ده گه ل نو ماینده گانى نازهربایجان که عیبارت بو له: ئاغای پیشه وه رى سه روکى حکومتى میلی نازهربایجان و ره ئیسی هه یئه تی نو ماینده گى و، ئاغای سادق پادگان و، ئاغای دکتور جیهان شاهلو و، ئاغای ئیبراهیمى و، ئاغای دیلمقانى و ١٤ نه فهر فیدایى به ریاسه تی ١ نه فهر کاپیتان هه ره که تمان کرد و له ساتى ١١ و ٢٠ ده قیقه واریدى ئیستگای میهراباد بوین له لایهن نازادىخواهان و نه هالى نازهربایجان ساکنى تاران - با ئیکه که سه عاتیک پیش وارید بونى مه به وه سیله ی مه نمورینى ده ستگای دیکتاتورى عیبارت بو له نه فرادى ژاندارمرى بئ شه رمانه مومانه عه تیكى موسه له حانه ی بو پیشوازی نه کردن له ئیجه به عه مه ل هات بو و دو نه فهر له و نازادىخواهانه کوژرا بون چه ند نه فهریشیان بریندار کردن بون - دیسان جه معیه تیكى په کجار زور که خو یان له چنگى موسه حفیظینى ژاندرم خه لاس کرد بو به ده سه که گوئه وه خو یان گه یاند بوه مه دیدانى ته یاره ی. شور و

مهسهف و ئیحساساتیکی وایان به خه‌رج دا که روجی مه‌یان وه له‌ره‌زه خست و به ده‌نگیکی بلیند چه‌پله‌یان لئ دها و هاواریان ده‌کرد: ئه‌نگۆ ئه‌مه‌و نه‌جات دا. ئه‌نگۆ خه‌لکی ئیرانی و له ئه‌ساره‌ت خه‌لاس کرد. ئه‌مما وشیار بن ئیشتیباهی نه‌که‌ن ئازادی ئیمه به حه‌ره‌کاتی راست و بئ خه‌تای ئیوه پپوه‌نده. و هورایان ده‌کیشا و لی‌کرا ده‌یان گوت: بزئی خه‌لکی ئازهر‌بایجان. بزئی مه‌سه‌هلداری ئازادی ئیمه ئازاد‌بخواهانی کوردستان.

ده واقیع دا ئه‌و ئیحساساته‌ی وان ببوه باعیسی سه‌ر بلیندی ئه‌هالی کوردستان و ئازهر‌بایجان و ئه‌وه‌یان به ته‌واوی مه‌علوم ده‌کرد و ده‌یان گه‌یاند که مه‌علومه کوردستان و ئازهر‌بایجان خۆیان خه‌لاس کردوه به‌لکو لیاقه‌تی ئه‌وه‌یان هه‌یه که ئازادی ته‌واوی خه‌لکی ئیران وه‌ده‌ست بئین و سابیتی بکه‌ن. ئاغای موزه‌فه‌ر فه‌یروز معاوونی سیاسی نوخت وه‌زیری ئیران و سه‌رتیب سه‌فاری ره‌ئیسی ته‌شکیلاتی کوللی شاره‌وانی له ته‌ره‌ف ده‌وله‌تیوه بۆ ئیستیق‌بال حازربون و به شاره‌زایی وان بۆ قه‌سری جوادیه که له دوازه کیلۆمه‌تری تاران‌یه‌و له پپیش دا بۆ په‌زیرایی حازر کرا بو حه‌ره‌که‌تمان کرد. وه‌سایلی په‌زیرایی مه له ته‌ره‌ف وه‌زاره‌تی ئوموری خاریجه‌وه به عه‌مه‌ل ده‌هات.

له رۆژی دوشه‌ممویه‌وه موزاکه‌ره ده‌ستی پپئ کرا. نو‌مایندانی ده‌وله‌تی تاران‌ی عیباره‌ت بون له ئاغایان: موسته‌شاروده‌وله محه‌مه‌د وه‌لی میرزا، فه‌رمافه‌رمانیان، له‌نگه‌رانی، ئیپکچیان، و ئاغای موئه‌ریخوده‌وله سه‌هه‌ر وه‌زیری پپیشه و هونه‌ر و، موزه‌فه‌ر فه‌یروز معاوونی سیاسی و پارله‌مانی نوخت وه‌زیر...^(١٤)

نوینه‌رانی ئازهر‌بایجان ئه‌یان ویست به حکومه‌تی ناوه‌ندی سه‌لمینن:

١. که ئه‌نجومه‌نی میلی ئازهر‌بایجان له باتی ئه‌نجومه‌نی ئه‌یاله‌تی به په‌سمی بناسن.
٢. ئه‌نجومه‌نی ئه‌یاله‌تی ئوستاندار و، سه‌رۆکی دائیره‌کان له‌وانه سه‌رۆکی به‌پپوه‌به‌رایه‌تی دارایی دابنن.
٣. زمانی تورکی ئازهری ببیته زمانی په‌سمی خویندن و دادگا و دائیره‌کانی ده‌وله‌ت و ئه‌رته‌ش.
٤. ئه‌و هیزه‌ی پیکیان هی‌نا بو وه‌کو به‌شیکی ئه‌رته‌شی ئیران وه‌ربگیرین و، هه‌مو ئه‌و پله‌و پایه سپایی‌یانه‌ی دابویان به ئه‌فسه‌رانی هی‌زه‌که‌یان حکومه‌تی ئیران دانی پپیدا بنن.

نۆینه رایه تی حکومتی ناوهندی نهی ئهویست هیچ کام لهم خواستانه
بسهلمینن.

داویان ئهکرد هیزه چهکدارهکانی نازهربایجان ههله بوهشینهوه،
حکومهتی ناوهندی ئوستاندار و، سهروکهکانی دهزگاگانی دهولت دابنن و،
زمانی پهسمی ههروهکو جاران فارسی بئ و، ئهنجومهنی ئهیهالتهیش ههله
بگیرئ بۆ دواي ههلبژاردنی خولی ۱۵ ههمی مهجلیسی شورای میلی و
دانانی قانونیکی تایبهتی بۆ ئهوه مهبهسته.

مهسهلهی مانهوه یا ههلهوشانهوهی هیزه چهکدارهکانی نازهربایجان بو
بوه گریکویرهی گفتوگوکان. حکومتی قیوام و سهروکی ستاد و، شهخسی
محهمد رهزاشا به هیچ جورئ ئاماده نهبون مانی ئهم هیزه بسهلمینن.
نۆینهرانی نازهربایجانیش ئاماده نهبون ههلهی بوهشیننهوه. نۆینه رایه تی
نازهربایجان بۆ گونجاندنی هیزه کهیان له گهله ئهرتهشی ئیزان پرۆژهیهکی
۱۴ مادهییان دا به حکومت. حکومتی قیوام موافقهتی له سهر نهکرد.
بهلام له باتی ههمو پرۆژه و خواستهکانی نۆینهرانی نازهربایجان
پرۆژهیهکی ۷ مادهییان بهمجۆرهی لای ژیرو دا به دهستهی گفتوگوکهر.

۱. سهروکهکانی کشتوکال، بازرگانی، پیشه و هونهر(کار)، گوپزانهوه،
فه رههنگ، تهنروستی، دادگا، چاودیریکه رانی دارایی ناوچهیی، له رئی
ئهنجومهنی ئهیهالتهیهوه ههلهههلبژیردین و، برپاری دامهزراندنی
پهسمی یان له لایهن حکومتهوه له تاران ده رئهچئ.

۲. ئوستاندار له لایهن حکومتی ناوهندییهوه به له بهرچا وگرتنی رئی
ئهنجومهنی ولایهت دانه نریت. فرماندهکانی ئهرتهشی و ژاندارمری له
لایهن حکومتی ناوهندییهوه دانه نرین.

۳. زمانی پهسمی نازهربایجان وهکو ههمو شوینهکانی تری مهمله کهت
فارسی نهبئ، ههمو ئه حکامی پهسمی و بهرپهوه به رایه تی و دادگایی به
زمانی فارسی و نازهربایجانی (تورکی) نهبئ. خویندن تا پۆلی پینجه م به
زمانی نازهربایجانی نهبئ.

۴. له کاتی دانانی بودجه و ده رامه تی مالیات دا، حکومت
پهویستییهکانی نازهربایجان بۆ چاکردن و ئاواکردنهوهی شاره کان و،
باشکردنی کاری فه رههنگی و تهنروستی و شتی تری نازهربایجان له
به رچا و نه گرئ.

۵. چالاکي ریکخواه دیموکراتییهکانی نازهربایجان و یه کیتی به کان و
هی تر وهکو شوینهکانی تری مهمله کهت نازاد نهبئ.

٦. بهرامبەر ئه‌هالی و به‌شدارانی فیرقه‌ی دیموکراتی نازه‌ربایجان و یه‌کیتی کریکاران هیچ کارێ ناکرێ.

٧. ژماره‌ی نوینه‌رانی نازه‌ربایجان به‌ گویره‌ی ژماره‌ی راسته‌قینه‌ی دانیشتوانی ئه‌و ئه‌یاله‌ته‌ زیاد بکری، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ له‌ سه‌ره‌تای کردنه‌وه‌ی خولی ١٥ هه‌می مه‌جلیس دا پێشنیاری پێویست له‌م پرۆه‌وه ئه‌خزیته‌ به‌رده‌می مه‌جلیس و پاش په‌سند کردنی بۆ پێکردنه‌وه‌ی ژماره‌ که‌مه‌که‌ی ئه‌م خوله‌ هه‌نێژاردن ئه‌کرێ. (١٥)

سه‌یفی قازی له‌ درێژه‌ی گوزارشه‌که‌ی دا ئه‌لێ:

”پاش گفتوگۆیه‌کی زۆر له‌ ئه‌تراف نه‌هزه‌تی دیموکراسی کوردستان و نازه‌ربایجان داخوواز و ته‌قازای ٥ ملیۆن کورد و نازه‌ربایجانی، که‌ به‌ خوینی هه‌زاران لاو و پیر و جه‌وانی میله‌ته‌ی قاره‌مانی کورد و نازه‌ربایجانی، که‌ سه‌له‌های ساڵ له‌و رێیه‌دا له‌ مله‌ و موباره‌زادا بون و به‌ ده‌ستیان هێناوه‌و ده‌ موقابیلی ئیبلاغیه‌ی پوچ و بێ مه‌عنای هه‌وتگانه‌ی ده‌وله‌تی تاران، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ دنیا بزانی که‌ میله‌ته‌ی قاره‌مانی کورد و نازه‌ربایجان حازر به‌ خوینزشتن و براکوژی نین و، بۆ له‌ ده‌م دانی ئیرتیجاع و خوینزته‌ زالم و گه‌وره‌کانی دنیا به‌ ده‌و رێیه‌دا هه‌زاران ئیفتیرا و بوختانیان بۆ ساز کرد بوین، به‌ ٣٣ مادان به‌ ده‌وله‌تی تاران پێشنیهاد کرا که‌ ئه‌وه‌ بۆ ئاگاداری ئیوه‌ عه‌رز ده‌کریین.

پاش گفتوگۆ کیشه‌ کیشه‌کی زۆر و چه‌ند رۆژ موزاکه‌ره‌ به‌ ئیستینادی درۆ و قسه‌ی پوچی قانونی ئه‌ساسی و به‌و نه‌وعه‌ی که‌ ئه‌من له‌ نیزیکه‌وه‌ دیومه‌و لێم مه‌علوم بوه‌ قانونی ئه‌ساسی به‌ ته‌عبیری ده‌وله‌تی تاران، عیباره‌ته‌ له‌ پامال کردنی حقوقی میله‌ته‌ و ده‌ست و پێ به‌ستنی وان وه‌ به‌ره‌لا کردن وتی به‌ردانی عیده‌یه‌کی مه‌حدود، به‌ عینوانی جوئ جوئ، مه‌ئمورینی له‌شکری و کیشوهری و ژاندارم که‌ له‌ پامال کردنی حه‌ق و عه‌داله‌ته‌، که‌ مه‌زامینی قانونی ئه‌ساسی حه‌قیقی، به‌ ته‌واوی نه‌ته‌وانی ئیرانی قایل بوه‌ و، دانراوه‌ درێغیان نه‌کردوه‌. هه‌روه‌کو بۆ خۆتان دیوتانه‌ له‌ ته‌عه‌رۆز به‌ گیان و مال و هه‌یسیه‌ته‌ و ناموسی نه‌ته‌وانی ئیرانی مه‌خسوسه‌ن میله‌ته‌ی کوردی... ده‌که‌مالی بێ شه‌رمی و بێ حه‌یایی دا له‌ موده‌ته‌ی ٢٠ ساڵه‌ی دیکتاتۆری ره‌زاخان دا موزایه‌قه‌یان نه‌کردوه‌و، ئه‌وان ئیرانی فه‌قه‌ته‌ به‌ تاران ده‌زانن و، به‌ غه‌یری ئیستیفاده‌ی شه‌خسی و خۆشگوزه‌رانی و پاگرتنی مه‌قام و جاوجه‌لالی خۆیان هیچ فیکری دیکه‌یان نه‌یه‌. تارانیش چه‌ تاران مه‌رکه‌ز و بناغه‌ی فه‌ساد، لائوبالی و بێ عه‌لاقه‌یی و بێ خه‌به‌ری و ده‌ حه‌قیقه‌ته‌ دا

مەزگەزىكى زۆر زۆر كەسىف و قەسرو قسورى زۆر عالى و موجهلەل كە بە خويىن و زەحمەت و پەنج و ئارەقى نىوچاوانى ھەزاران ھەزار بەدبەخت و بىچارەى نەتەوانى زەحمەتكىشى ئىرانى بناغەى دانراوھو پازاندرائوتەوھ، بە ھىچ نەوعىكى شوعلەى پوناكايى و ئومىدى پرگارى دەو عەسرى تەمەدون و ئەتۆم دا بۆ مىللەت و نەتەوانى ئىرانى وە بەر چاوا ناىەو، ھەتاكو ئەو سەفەرە وە دىتنى ئەو دەزگايە، مەعنای كەلىمەى حكومەتانى پوشالىم نەدەزانى، بەلام لەو موسافەرەتەى تارانى دا كە بەچاوى خۆم دەستگای ھەلسورى خويىنمژ و پوچەلى حكومەتى تارانم دى لىم حالى بو كە حكومەتى پوشالى ئەوھىە كە ئەلعان لە تاران بەرقەرارە. ئەمما ئەوھندە ھەىە ئەورۆكە ئەوھى جەنبەى مەيدانى سىياسەتى بەىنەلمىلەلى پەيدا كەردوھ دەستگای ئىرتىجاعى دونىايە بە وەسىلەى كاسەلىسانى خۆيان، بۆ مەنفعەت بردنى و قازانجى دائىمەن خەرىكى دەسىسەو ئانتريك و ھەو و جەنجالن، ئەمە دوپارە لەبەر ئەوھى كە دونىا بزائى غەبرى حەقى حسابى خۆمان و خويىندن و نوسىن بە زمانى داىكى و پەرەپىدانى فەرھەنگ و لەشساعى و ھاتنە دەر لە غار و ئەشكەوتى بەدبەختى و خۆگەياندن بە عەسرى تەمەدون ھىچ مەنزور و دەسايىكى خارىجى نىە بۆ گوزەشتىكى زۆر لەو حەقەى كە وە دەستمان ھىناوھە حازربوین، ھەرچەند بە سورەتى زاھىر شەخسى ئاغای قىوامو سەلتەنە موساعىد و تا دەرەجەىەكى حازر بوھ كە دە موزاكەراتى دوائى دا كە دەست پى كرابا موافەقەت، پىشنىھادى خۆيان دە تەحتى ۱۴ مادەدا تا ئەندازەىەك موافەقەت حاسل بو، بەلام چەند نەفەر لە وەزىران كەوا مەعلوم نەشەيان گولى كەرد بو بە ئىستىناد بە فەرمايشى ئاغای پىشەوھەرى لە ئەوپەرى قانونى مەنعى تريك لە ئازەربايجانى دا عەسەبانى ببون، نەيانھىشت كە دەولەتى ئاغای قىوامو سەلتەنە لەو مەوقىعە ئىستىفادە بكا و، ئەو مەسئەلە بە خۆشى تەواو بى.

لەبەرئەوھە ناچار بوین بە بى ئەخزى نەتىجەى پۆزى دوشەممو ۲۳ ى بانەمەر ھەىئەتى نومايندەگى كوردستان و ئازەربايجان سەعاتى ۷ و ۵ دەقىقە لە تاران گەراينەوھ و لە پاش گەرانەوھى مە دەولەتى قىوامو سەلتەنە ئىعلامىيەكى لە تارىخى ۲۳ ى ۲ ى ۲۵ دا ئىنتىشار دا. ئەوا عەرز دەكەرى. ھەرەكو لە تەوریز لە تەرەف ھەىئەتى نومايندەگىيەوھ بە وەسىلەى ئاغای پىشەوھەرى پەئىسى ھەىئەت جواىى دراوھتەوھ ئەمن نامەوى دەو مەوزوعەى چى دى بدویم.

برایانی خۆشه‌ویست! حوسنی ته‌دبیر و، ئیراده‌ی پێشه‌وای به‌رز یه‌که‌تی و براریه‌تی کوردستان و نازهر‌بایجان و، غیره‌ت و شه‌هامه‌ت و جان‌بازی پێشمه‌رگانی کوردستان و فیدائییانی نازهر‌بایجان، ده‌ستگای زوڵم و ئیرتیجای مۆته‌زه‌لزیل کرد و لێ‌یان مه‌علوم بوه که ئه‌و نه‌هزه‌ته که به پشٹیوانی ته‌واوی ته‌به‌قاتی میله‌ته‌ی قاره‌مان و په‌شیدی کورد و نازهر‌بایجان به وجود هاته‌وه شوخی پێ ناکرێ و، به فشه و گالته‌ ناژمێردرێ و ئه‌و دو میله‌ته‌ی برا و په‌شیده ده مه‌یدانی موباره‌زه دا خۆیان پێ ناساندون و ئه‌و حه‌قه‌ی که ئه‌ستاندویانه رای ده‌گرن و، له لیاقه‌تی ئیداره‌کانی خۆیان به دونیای ئه‌و پۆ سابیت کرد. (١٦)

هه‌ر به هه‌مان بۆنه‌وه "پۆژی ٣١ ی ٢ ی ١٣٢٥ له میتینگێ ئه‌و پۆژه دا که ته‌واوی سه‌ران و سه‌رکردان و ژه‌نه‌رالان و مه‌زنانی کوردستان و چه‌ند هه‌زار که‌س پیاو و ژن و فه‌لخوی و جوتیار ح‌زوریان بو" قازی مح‌مه‌د "ئه‌م نو‌تقه‌ی ژێروی خیتاب به‌ حازران ئیراد فه‌رمو:

"برا خۆشه‌ویسته‌کان!

مه‌علوم ته‌سه‌دیقه‌ی ده فه‌رمون که ده‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌مو ئیختیلاف و دو‌به‌ره‌کی‌یه که ده نیو کوردان دا هه‌بو که نیوان ناخۆشی وای لێ هات بو ته‌ئسیری ده‌خانه‌وادانیش کردبو نیوانی بریانی‌ش تی‌ک چو بو و هه‌تتا باب و کورپش پینکه‌وه یه‌ک نه‌بون پێش‌ره‌فتی کار و دانانی ته‌شکیلات چه‌ند موشکیل بو وه‌لێ چونکو له مه‌ردان کار عاسی نابێ و میر به سه‌ر هه‌مو چه‌وت و چه‌له‌مه‌یه‌ک دا فایه‌ق ده‌بێ به هۆی په‌نج و زه‌حمه‌ت حه‌ول دانی چه‌ند که‌سی ساحیب ئیمان و راست ته‌شکیلاتیش سازکرا و نه‌زم و ته‌رتیبیش ده نیو مه‌مله‌که‌ت دا به‌رقه‌رار کرا و ده‌مو‌ده‌تیکی که‌م دا ئیختیلافات و ناته‌باییش دوایی پێ درا تو خودا‌که‌ی چه‌ شاهی و ده‌لیلێک له‌وه‌ی گه‌وره‌تره هه‌ر ئه‌وه‌نده که خه‌به‌ری خه‌ته‌ریک له جه‌به‌هی سه‌قزی و سه‌رده‌شتی و ته‌جاوه‌زی دوژمن به‌ خاکی کوردستانی نازاد به‌ کوردان خۆیان گه‌یشت هه‌مو پینکه‌وه و له دورترین نو‌قات کوردان خۆیان گه‌یاند هه‌ردو‌ی و هه‌رگه‌ه له ته‌ره‌ف ح‌کومه‌تی میله‌ی کوردستانه‌وه ئیجازه‌یان با وه‌ک شیرێ ژیان ده‌یه‌ک ساعه‌ت دا ته‌واوی دوژمنیان ونج و ونج ده‌کرد و تا شاری کرماشانی وه‌ک هه‌ژدیهای ده‌مان هه‌رچی هاته‌با پێشیان هه‌لیان ده‌لوشی.

وه ئه‌گه‌ر ئه‌و دو‌به‌ره‌کی‌یه‌ی جاران مابا چلۆن له‌به‌ر یه‌کتری ده‌یان وێرا ماله‌ خۆیان به‌جێ بێلن و بیست مه‌نزل له ماله‌ خۆیان دور که‌ونه‌وه ده‌وجا دوژمنان تا که‌نگی ده‌بێ چاوی خۆیان بقوچینن و تا که‌نگی له‌سه‌ر نه‌فامی

چۆن و نهزانى كه تا ئىستا كورد هر زيللهت و بهدبهختى يهكى به سهريان دا هات بى له بهر نارپىكى و ناتهبايى بوه دهنا ئه گهر كورد پىك كهوئ و تهبا بى كى پىى دهوئىرئ پىم وايه دوژمنانى خارجى دهوئى گهيشتون بوئيه وا وه جو له جوئ كهوتون و ملهان له دوره وه دهريئاوه به لا دهزگاي ديكتاتورى تارانى هيندهيان خوئين خواردوه كه بيهوشى يهكى وا داى گرتون ئه مانيش نازانن دنيا چه باسه. هينديكيشيان به نهشنهئى تريك سهرخوشن و عييدهيه كيش مهستى عارهق و شهراب له گه ل دلبهرانى مه هوش خهريكى عهيش و نوئن و ده لئىن:

مارا بجهان خوشتر از اين يكدم نيست
 كز نيك و بد اندیشه و از كس غم نيست

به وان چى غهبرى تارانى مهركهزى فساد و شهراهرت و جندهبازى ئهوى دى هه موى خراپ ببئ هيشتا له بهر ئه و شتانه كه عهزم كردن مته وه جبهى كارى كوردان به چاكى نه بون دهنا له پاش ئه وئى كه ئه مه ئىستىقلالى تام و تهمامى خوئشان به دهست هينا بو وئى له حكومهتى مهركهزى مه علوم بكهين و به دنيايهش نيشان بهدين كه ئه مه ئه و كارانه مان كردوه له بهر موخالهف هت له گه ل دهستگاي ديكتاتوريه نه ئىنگى كورد له برايهتى فارسان حاشا بكا يا به ئىرانيهتى خوئ ئىفتىخارى نهكا به لا ئه و درددى كه دهستگاي حكومهتى تاران چه له پيش رهزاخان دا و چه له زهمانى رهزاخانى دا و چه له پاش رهزاخانى داويه به كوردان جهنگيز و مهغوليش له گه ل كهسى نه كردوه.

كى نهى بيست بئ كه به چى فيل و نامهردى يهك ده زهمانى قهجاران دا جهعفر ئاغاي شكاك له تهوئيز كوژرا. كوشتنى حه مزه ئاغاي مهنگور و ههزاران ئه مسالى وايان نه بيست بئ؟ كئ بئ نه بيست بئ كه به چى ناجه وانمهردى يهكى قشونى رهزاخانى په هلهوى چؤن ده وهختىك دا كه ئاراراتى گهرمى شهري له گه ل توركان بون و چه ناپياوانه و ناجه وانمهردانه وه نيو زن و مندالى كوردان كهوتن (نه عوزوبيللا) چىيان به سهر هينان چىيان لئ كردن جهلالى چؤن هه مو باركران و ده گه ل ههزاران مالى كورد و لاوى وان ههريه كه بو نوقته يهكى ئىراني بران ئه لئانيش به شى زورىان كهس نهيزانى چى لئ هات و چؤن ته لهف بون و، ئه و درددى دا يان به گهلباغىيان كه به زستانى بارريان كردن سهدها مندالىان ده به فرى دا قريون و پياوان دهست و پئيان سهرما بردى و گهيه ندرانه شارانى هه ره دورى ئىراني و به ئه شهدى عهزاب به شى زورىان ته لهف بو، ههتكى ناموسى و بئ

عێشهتییهکی که دهو ههمو کارانه دا بهسهر کوردان هات شهرمێ دهکهم
 شهرحی بدهم و تا ئهوپۆ بهشهر نهی کردوه. کاری ئهمنییان چی ئی بلیم
 سهرتاسهری ئیرانی دۆست و دوژمن شاهیدی فهجایع و جینایات و ههتکی
 ناموسی وانه ههتتا تهعهپوزیان به پیاوان دهکرد. شههره بانێ و نهزمیهیان
 سهه له ئهمنیه خراپتر. عهدلیه مههرکهزی تالان و بپۆ و پوتانهوهی خهڵکی
 بون له پالهبان پهنابانی فیراری شههریوهر مانگی که دهشانی وان دا هاتوه:

ههه سه سه به سه سه پشته بدوشمن دههیم

از ان به که خودرا به کوشتن دههیم

هینده ههواي تهکهببور و عهزه مهت و گهوره بیان له سهه ئیمه ئی دها به
 ده رهجهی خوداوه ندیش رازی نه بون و که سه ری شانیان ده زانی دها ئی دیعی
 ئولوهیه تیان ده کرد و ئه وهی سه ره تیپ هۆشه مند به سه ره بانه و هه ورامان و
 مه ریوانی هینا دنیا بیستویه.

له به ره ئه وه چاوترساو بوین حازر بوین ههمو خۆمان به کوشتن بدهین و
 ئیتاعهت و فه رمانداری ئه و ده زگایه نه که یین دها ئه گه ره بیئو ئازادی له
 ئیران دا به ره قه رار بی چه مانعی که ههیه ئه وی له ئیرانی دا ده ژین تیگرا
 دهستی برایه تی بدهن به یه کتری. بزانی شوره وی چل په نجا ده ولت و
 میله تن عه دالهت کردونیه برا، ئه مریکا چل و چه ند جمه ورین، سوئس
 دو سییه کن یه ک روچ و گیان پیکه وه ده ژین، بو وهی که ئه مه نیشان بدهین ده
 واده ی خۆمان دا پاستگۆین با وه سفی وهی که له گه ل نه ته وانی دیی
 ئازه ربایجانی هه یج شتیگمان یه ک نه بوه چونکه ئه وانیش بونه ئازادیخواز و
 دیموکرات هه ردو بوینه یه ک به یه کیتی یه ک که ژیان و مردمان پیکه وه یه
 (جه وینه ی بادام دو مه غز و یه ک پۆست) و بو وهی که له سایری نه ته وانی
 دیکی ئیرانی مه معلوم بکه یین که برایه تیمان له گه ل وانیش تیگ نه داوه دو
 نه قه ر نوما ینده مان مه معلوم کرد له به رده رک و ئاستانه ی وان حازر بی و بلی
 خۆتان ده گۆرن و ته شکیلانو ده که نه دیموکراسی چون ئه نگۆ ده لئین برایه تیو
 ده که یین هه رگا خۆتان نه گۆرن و ته شکیلانیشته ئه که نه دیموکراسی دیسان
 ئه مه زدییه تیگمان له گه ل ئه نگۆ نیه و برایه تیمان برایه تی کیسه مان
 جودایه تی. ئه مه ش سالهای ساله بو ئازادی هه لوئێ ده ده یین پیاوی چابن چی
 دیکه به تانک و توپ و ته یاره لیمان تیگ مه دن ئه مه ش به شه رین
 حه قتیگمان ده به شه ریته دا هه یه چه میله تیک غه یری مه ده ئه سارهت دا
 ماوه؟ چی دیکه مان قیل به چاویه وه مه نین و لۆکه مان ده گوئی مه ئاخن.
 ئه وانیه ئه وه ههمو کارخانه ی ساحیب عه زمه تانه یان دروست کردوه و ئه و

هه‌مو شته عه‌جایب عه‌جاییانه وه دهر ده‌خهن. ده‌میکی وهك تهیری به هه‌وای دا ده‌فهرن ههر ئه‌وه‌نده چا‌و لیك دهی له مه‌شریق ده‌چن بۆ مه‌غریب. جارێك وهك ماسی ههر ئه‌وه‌نده بلیی یهك و دو به بن ده‌ریا دا ئه‌و سه‌ر و ئه‌و سه‌ری دنیا ده‌كهن. كیوانیان هه‌مو به تونیلان په‌ره په‌ره كردو به ریی ئاسندا سه‌دها وه‌تاق كه شارێکی هه‌لده‌گرن پیاندا له‌و دیونه‌ودیه‌و ده‌كهن. ئۆتۆمۆبیلی ببینن و تانکی ته‌ماش‌ا كه‌ن و سه‌رنج بده‌نه رادیۆ و له ته‌لگراف و ته‌له‌فۆن خورد ببه‌نه‌وه كه له هه‌زاران مه‌نزل رپۆه قسه به یه‌كتری ده‌گه‌یه‌نن و چرابه‌رقی چا‌و لی كه‌ن چۆن شه‌وی كردۆته پۆژ.

خولاسه ههر له ئه‌لئان را تا سالیکی یه‌ك یه‌ك ئیختیراعاتی ئه‌و شتانه كه له سایه‌ی خویندن و سنعه‌ت به ده‌ست هاتوه شه‌رحی بده‌م ته‌واو نابێ. به‌لێ ئه‌وانه ئه‌و عه‌جاییانه‌یان هینا‌وه‌ته سه‌ر دنیا‌یه ئه‌وانیش وهك مه به‌شه‌رن به‌لا چو‌نكو كاری خۆیان به ده‌ست خۆیان و غه‌می خۆیان بۆ خۆیان ده‌خۆن ئه‌وه‌ی ده‌ی خوینن ته‌ی ده‌گهن و ئه‌وه‌ش پێش كه‌وتون لیمان گه‌رپێن با ئه‌مه‌ش ته‌كانی‌کی به‌ خۆمان بده‌ین وه دوا‌ی خویندن و سنعه‌ت كه‌وین و فه‌لاحه‌ت و كشتوكالی خۆمان وهك خه‌لكی لی بكه‌ین میله‌ته‌مانی پێ ده‌ولمه‌ند بكه‌ین و كارخانه‌ بپنن و ئه‌و هه‌مو كانگا و مه‌عه‌ده‌نانه‌مان هه‌یه با وه ده‌ری خه‌ین و به مه‌نه‌فه‌ته‌ی وانه ولاتی خۆمانی پێ پرا‌زینی‌نه‌وه.

ئا‌غای محمه‌د حسێن خان نو‌ماینده‌ی مه‌ نیشانی دا كه كورد هینده له برا‌كوژی و ئیختیلافی خۆی ده‌پاری‌ژی كورد كه ده ئیرانی دا ئه‌كسه‌ریه‌تی هه‌یه به ئه‌قه‌لیه‌تی‌کی نازه‌ربایجانی وهك ئه‌رمه‌نی و ئاسوری دان‌دان ده‌نگی نه‌كرد.

دیسان حكومه‌تی تارانێ هینده له دیتنی مه‌نزهره‌ی كه دا‌يك بۆ كوری كوژراویان قورسه وه سه‌ر ده‌كهن كه‌یف ده‌به‌ن و، به بیستنی رۆپۆی هه‌تیو و باب كوژراوان وه ده‌ماغ ده‌كه‌ون و، به به چا‌وكه‌وتنی خانوی ویران و گه‌رگه‌ر ئایساو شاد ده‌بن و، به ناله‌نالی برینداران وه نه‌شه‌ دین و ده خوین تله‌نه‌وه‌ی نه‌وجه‌وانان خۆش‌حالیان ده‌كا، كه به هه‌مو گوزه‌شته‌ی كوردانی ئه‌همیه‌ت نه‌دا. نو‌ماینده‌ی مه‌ی به مه‌ئوسوی نارده‌وه.

ئێستا ته‌كه‌لیف چیه و میله‌ته‌تی كورد چلۆنی پێ مه‌سه‌له‌ه‌ته‌؟ بلین بزانه‌م چه‌قمان نیه بلیین ئه‌ی تاران ئه‌و هه‌مو قه‌سرو‌قسورته كه به‌مالی مه دروست كردوه به‌ست بێ با ئه‌مه‌ش فكری‌کی بۆ خانوله گلینه‌كانمان كه وه غارانی ده‌وره‌ی سه‌نگی ده‌چن بكه‌ین و ئه‌و هه‌مو خیابانی ئه‌سفالت و كوچه‌ی رازا‌وه‌ت كافیه ئه‌مه‌ش ده كوچانیك دا له‌به‌ر تۆزی به وشكانی و

هه‌به‌ر قور به ته‌پوتوشی ناتوانین پێ‌دا برۆین با ئیسلاحتایکی بکه‌ین ئەو هه‌مو ته‌جه‌مولله ده هه‌رخانویه‌کی تارانیت دا وه خه‌رکردو خه‌رجو قییمه‌تی هه‌مو ولاتی کوردانه چه ئیستیفا‌دیکت لێ کردوه که ئی دیت ده‌وێ؟ سنگ و به‌رۆکی خانمانو هێنده زی‌پوتی کردوه که دو ئی‌یرانی دیشی پێ ئاوه‌ن ده‌بی، ئیدی چیت ده‌وێ له کوردی پوتاه؟

دیسان ده‌ئێم: بێ‌ین سه‌رانی کورد، بێ‌ین سه‌رداران، بێ‌ین برا جوتیره‌کان و زه‌حمه‌ت‌کێشه‌کان، بێ‌ین چه بکه‌ین و ته‌کلیف چه‌؟

دوای ئەوه‌ی به‌یاناتی هه‌زره‌تی پێشه‌وا له کاتی‌کدا ته‌واوی حازرین په‌نجه‌ری دێیان بۆ حالی بون ئاوا‌له کرد بو گو‌ئ‌یان له‌و فه‌رمایشانه پ‌اگرت بو له نی‌و چه‌پله‌پ‌یزان و ه‌ورا‌کێشان و بز‌ی کورد و کوردستان ته‌واو بو و ته‌واوی گه‌وره و چ‌کۆله‌ی حازران یه‌کده‌نگ و یه‌ک‌ئاواز هاتنه‌ جواب له وه‌لامی هه‌زره‌تی پێشه‌وای مه‌حبوب دا گو‌تیان:

ئاوری نیشتمان‌په‌رستی و ئازادیخواهی ئێمه کوژان‌ده‌وه‌ی بۆ نیه ئێمه مه‌رامی موقه‌ده‌سی (یا مه‌رگ یا ئازادی) مان وه پێش‌گرتوه و ئازادی خۆشمان وه چه‌نگ هێناوه ئیستاش هاسانه ئازادی خۆمان زۆر مه‌ردانه و پیاوانه ده‌پ‌ار‌یزین و پای ده‌گرین و ئاماده‌ین ئازادی گشت نه‌ته‌وه‌کانی دانیشتوی ئی‌یرانی ته‌ئمین و پایه‌دار که‌ین و ئەوان له ژیر زۆری دیکتاتۆرانی خوینمژ و خوین‌پ‌یز ده‌رب‌ین‌ین و وه‌ک خۆمان له ئازادی به‌ش‌داریان که‌ین.

بز‌ی کورد و کوردستان

بز‌ی ئازادی و دیموکراسی به‌پ‌استی. (١٧)

٣. ٢. ٣. خولی دوهمی گفتوگۆ له ته‌و‌ر‌یز

به‌یانی رۆژی ٢١ ی ٣ ی ٢٥ هه‌یه‌ته‌یکی حکومه‌تی ناوه‌ندی له تاران‌ه‌وه به سه‌ر‌و‌ک‌ایه‌تی موزه‌فه‌ر فه‌یروز بۆ گفتوگۆ گه‌یشته ته‌و‌ر‌یز. ئەندامانی هه‌یه‌ته‌ بریتی بون له: سه‌رتیپ محمه‌د عه‌له‌وی موقه‌ده‌م، موسا زاده، موه‌ندیس خوسره‌و هیدایه‌ت و، چه‌ند که‌سیکی تر. له‌لایه‌ن ئوستانداری ته‌و‌ر‌یز سه‌لام‌و‌لا جاوید به‌گه‌رمی پێشوازی لێ کرا.

پ‌ر‌و‌ژه ٧ ماده‌یه‌یه‌که‌ی حکومه‌تی ناوه‌ندی بنچینه‌ی گفتوگۆ‌کان بون. هه‌ندئ ئالوگۆ‌ریان تی‌ دا کرد. پ‌اش گفتوگۆ هه‌ردولا گه‌یشته‌ ئەم پ‌یکه‌وته‌ی لای خوارو:

له ئەنجامی گفتوگۆی حکومه‌ت و نوین‌ه‌رانی ئازه‌ربایجان به‌ له‌به‌رچاو گرتنی مه‌واد‌ی هه‌وتگانه‌ی راگه‌یان‌دنی ٢ ی بانه‌مه‌ری ١٣٢٥ ی حکومه‌ت، که جینگه‌ی سه‌یرکردنی نو‌ماینده‌گانی ناو براو بو، له ئەنجامی ئالوگۆ‌ری بیرو‌را

پێکهوتن که مادهکانی لای خوارو بۆ رۆن کردنهوه و تهواو کردنی پیک بخری و جێبهجێ بکری:

1. سهبارت به مادهی 1 ی راگهیاندهکهی حکومهت، سهروکی دارایی به پێشنیاری ئهنجومهنی ئهیهالهی و پهسهند کردنی حکومهتی ناوهندی دانهزی.
2. ئهنجومهنی ئهیهالهی چهند کهسی بۆ ئوستانداری ناوێر ئهکات و وهزارهتی کیشورهیهکیکیان لێ ههلهبژیری.
3. حکومهت مهجلیسی میلی ئازهریایجان وهکو ئهنجومهنی ئهیهالهی ئهناستی. دواي دامهزراندنی مهجلیسی پانزهههم و دانانی قانونی تازهی ئهنجومهنی ئهیهالهی و ولایهتی که له لایهن حکومهتهوه پێشنیار ئهکری، ئهوسا ئهنجومهنی ئهیهالهی ئازهریایجان به گوێرهی ئهو قانونه ههلهبژیردی.
4. هیزهکانی ئازهریایجان به بهشی له ئهرتهشی ئێران دابنرین. کۆمیسۆنیکی تیکهلاو له نوینهرانی حکومهتی ناوهندی و ئهنجومهنی ئهیهالهی پیک ئههینری بۆ جێبهجێ کردنی.
5. له 75% ی دهرامهتی ئازهریایجان بۆ خهرجی ناوچهیی و 25% ی ئهینریدی بۆ ناوهند بۆ خهرجی گشتی ئێران.
- تیبینی 1: دهرامهتی پۆست و تهلگراف و گومرگ و ریگای ئاسنین و کهشتیرانی له دهریاچهی ورمی دا ههموی به حکومهتی ناوهندی ئهدری.
- تیبینی 2: دروستکردن و چاککردنی شهقامهریکان له ئهستۆی ناوهند و ریگا لاوهکی و ناوچهیهکان له ئهستۆی ئهنجومهنی ئهیهالهی دا ئهبن.
- تیبینی 3: 25% ی دهرامهتی گومرگی ئازهریایجان بۆ دانیشگاهی ئازهریایجان تهرخان ئهکری.
6. حکومهت ههول ئهدا ریگای ئاسنینی میانه - تهوویز به زوترین کات دەس پێ بکا و تهواوی بکا.
7. هیزهکانی فیدائی ئهبن به ژاندارمری کۆمیسۆنیکی تیکهلاو له نوینهرانی حکومهتی ناوهندی و ئهنجومهنی ئهیهالهی پیک ئههینری بۆ جێبهجێ کردنی.
8. ئهو ئهزانهی دابهش کراون ئهوی هی دهولهته مانعی لهسهرنیه ئهوی هی زهویدارهکانه ئهبن بۆیان ببژیردی و، بۆ ئهو مهبهسته کۆمیسۆنیکی تیکهلاو له نوینهرانی حکومهتی ناوهندی و ئهنجومهنی ئهیهالهی پیک ئههینری بۆ جێبهجێ کردنی.

حکومت موافقهت ئەکا دواى کردنهوى مهجلیسى پانزههەم پرۆزەى قانونى هەلبژاردن له سەر بنچینهى ئازادى و دیموکراسى، هەلبژاردنى ئازادى نهینى راستهوخۆى ژن و پیاو دابنئ. ئازهربایجان به گویرهى زیادبونى ژمارهى دانیشتونى ژمارهى نوینهرهکانى زیاد بکړئ.

۱۰. ئەیالهتى ئازهربایجان ئوستانهکانى ۳ و ۴ ئەگریتهوه.

۱۱. حکومت موافقهت ئەکا بۆ دابینکردنى باش بهرپۆهچونى کاروبارى ئازهربایجان شورای بهرپۆهبهرایهتى له ئوستاندار و سەرۆکى دائیرهکان و سەرۆکایهتى ئەنجومهنى ئەیالهتى پیک بئ.

۱۲. له قوتابخانهى ناوهنجى و بهرز خویندن به دو زمانى فارسى و ئازهربایجانى ئەبئ به پىى بهرنامهى وهزارهتى فهرهنگ.

۱۳. حکومت موافقهت ئەکا کوردهکانى ئازهربایجان له (مهزایای) ئەم پیکهوتنه کهک وهربگرن. تا پۆلى پینجهمى سهرتایى به زمانى خۆیان بخوینن. کهمایهتیهکانى دانیشتوى ئازهربایجان وهکو ئاسورى و ئهرمهنى مافیان ئەبئ تا پۆلى پینجهمى سهرتایى به زمانى خۆیان بخوینن.

۱۴. لهبهر ئەوهى حکومت به تهمايه قانونیکى تازه بۆ هەلبژاردنى شاردارى بۆ ههمو ئیران له سەر بنچینهکانى دیموکراسى، واته دهنگدانى گشتى، نهینى، راستهوخۆى وهکویهک پيشنیار بکا بۆ مهجلیسى پانزههەم، پاش پهسهندکردنى ئەو قانونه هەلبژاردنى نوئ بۆ ئەنجومهنهکانى شاردارى له ههمو ئیران دا دەس پئ ئەکات. تا ئەو کاته ئەنجومهنهکانى شاردارى ئیستای ئازهربایجان کارهکانى خۆیان ئەنجام ئەدهن.

۱۵. ئەم پیکهوتنامهیه به دورونوس ئامادهکراو گۆرپدرايهوه. پاش پهسهند کردنى له لایهن حکومت و ئەنجومهنى ئەیالهتى ئازهربایجانوه جیبهجئ ئەکړئ.

۲۳ ی خوردادى ۱۳۲۵ موزهفهر فهیروز - پيشهوهرى (۱۸)

له کاتى سهردانهکهى نوینهرانى حکومتى تاران دا بۆ گفتوگۆ بۆ تهوریز پۆزنامهى کوردستان دو وتارى گرنگى بلاوکردۆتهوه: یهکیکیان له ژیر سهردیڤى: "قابل توجه نمایندهگان حکومت تهران بازربایجان: ما آکراد چه میخواهیم؟" به زمانى فارسى به قهلهمى ئیبراهیم نادری و، ئەوى تریان له ژیر سهردیڤى: "چی مان له تاران دهوئ؟" به زمانى کوردى به قهلهمى ئەنوهردئسۆز. (۱۹)

مهسهلهى هیزه چهکدارهکانى ئازهربایجان یهکئ له کۆسپهکانى پینگاى پیکهاتن بو. سهرانى ئازهرى ئەیان ویست ئەفسهرهکانیان چ ئەوانهى

هه‌ڕه‌چۆی زانستگاکانی ئێران بون و دابویانه پال ئەمان و، چ ئەوانه‌ی خۆیان پله‌و پایه‌یان پێی به‌خشی بون، له‌ ریزی ئهرتەش دا به‌ هه‌مان پله‌ی هه‌یان بو‌ وه‌رگیرینه‌وه‌. ستادی ئهرتەش و، شا ئەمه‌یان قبول نه‌کرد. به‌لگه‌ نه‌یان هه‌شت رێکه‌وتنه‌که‌ هه‌یچی جێبه‌جێ بکړئ.

٣.٤. کێشه‌ی گورد له‌ سه‌به‌ته‌ی مه‌سه‌له‌ی ئازهربايجان دا

به‌ بۆنه‌ی خولی دوهمی گفتوگۆکانی نوێنه‌رایه‌تی ئێران و ئازهربايجانه‌وه‌، پوژنامه‌ی کوردستان له‌ ژێر سه‌ردرێری "ده‌نگوباسی هه‌فته" دا نووسیوتی:

"ئەحوالی سیاسی لهم هه‌فته‌یه‌دا وا ده‌رده‌که‌وئ... مه‌سه‌له‌ی ئازهربايجان دو هه‌فته‌ بو له‌ بێده‌نگی دا بو، پوژنامه و پاديوکانی دنيا له‌ مه‌سه‌له‌یه‌ نه‌ده‌دان. چهند پوژه ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ دوباره‌ که‌وتۆته‌ سه‌ر زبان. هاتنی ئاغای موزه‌فه‌ر فه‌یروز معاوینی نوخست وه‌زیری حکومه‌تی تاران بۆ ته‌وریز له‌ مه‌حافیلی سیاسی دنيا دا شتیکی نوێی نیشان نه‌داوه‌ له‌ ئانی براتی موباحه‌ساتی تاران له‌ به‌ینی ئاغای پيشه‌وه‌ری و ئاغای قه‌وامی سه‌لتنه‌ له‌ لایه‌ن هه‌ردو ته‌ره‌فه‌وه‌ ئیعلامیه‌ درا که‌ نه‌گه‌یشتنه‌ نه‌تیجه‌یه‌ک و ته‌فاهوم حاصل نه‌بو، وه‌ له‌ هه‌ردو لاه‌و بلاوکراوه‌که‌ نییه‌تی دوباره‌ کۆبونه‌وه‌یان هه‌یه‌ له‌به‌ر ئەوه‌ مه‌سه‌له‌ی موباحه‌ساتی ته‌وریز شتیکی کوتوپړی نه‌بو.

موباحه‌ساتی ته‌وریز هه‌ر وه‌کو بۆمان ده‌رکه‌وت ئاغای موزه‌فه‌ر فه‌یروز هه‌میشه‌ له‌ گه‌ل ئاغای قیوامو سه‌لتنه‌ له‌ ئیتیسال دا بوه، موباحه‌سات پيش ئەوه‌ له‌ ته‌وریزه‌وه‌ ئیعلان بکړیت له‌ پاديوکانی بېگانه‌ ئیعلان کړا و پوژنامه‌ی (ره‌هه‌ر) ی تاران چهند پوژه ئینتیهای موباحه‌سات و ته‌فاهومی هه‌ر دولای به‌ ئەهالی گه‌یاندوه‌. موخبیرانی پوژنامه‌ی بېگانان له‌م چهند پوژهدا ئەم خه‌به‌ره‌یان وه‌رگرتوه‌. ئینتیهای موباحه‌سات و ته‌فاهومی هه‌ر دو ته‌ره‌ف له‌ لایه‌ن ئاغای پيشه‌وه‌ری و ئاغای موزه‌فه‌ر فه‌یروز هه‌ر دو سه‌رۆکی نوماينده‌کانی ته‌وریز و تاران ئیعلان کړان.

گۆیا حکومه‌تی تاران له‌ خودموختاریه‌تی ئازهربايجان موافیقه و ئەنجومه‌نی ئەیه‌اله‌تی و ولایه‌تی به‌ ئینتیخاب و له‌ ته‌ره‌ف میله‌تی ئازهربايجان ته‌شکیل ده‌دریټ و ئازهربايجان مه‌جلیسی میلی خۆی ده‌بئ وه‌ بۆ خۆی سه‌رۆکی خۆی ته‌عین ده‌کات وه‌ به‌ گوێره‌ی ئەم ئیتیفاقیه‌یه‌ حکومه‌تی خود موختاری ئازهربايجان له‌شکری میلی خۆی ده‌بئ به‌لام به‌ ناوی ئەمنیه‌ بۆ موخافه‌زه‌ی داخلی ده‌ناسریت.

مهسئله‌ی كورد

بێینه سه‌روكاری مه‌سئله‌ی كورد، خۆبێنده‌واره خۆشه‌ویسته‌كان هه‌ر وه‌كو ده‌زانن مه‌سئله‌ی كوردی به‌رامبه‌رسیاسه‌تی دنیا شتیکی به‌ ترسه‌ پێشه‌وای موعه‌زه‌مان له‌ به‌ر ئهم نوقته‌یه‌ به‌ سیاسه‌تی حه‌كیمانه‌ی خۆی مه‌سئله‌ی كوردستانی ئێرانی به‌ مه‌سئله‌ی ئازهربايجان به‌ستوه‌ وه‌ له‌وه‌ش دا ماعه‌دای قازانچ هه‌یج زه‌ره‌رێكمان نه‌كردوه‌، چونكه‌ میله‌تی ئازهربايجان هه‌ر وه‌كو میله‌تی كورد له‌ ژێر چه‌نگالی ئیستیعمار و چه‌پۆکی دیکتاتۆری ره‌زاخان ده‌نالی له‌ هه‌رچی ناحیه‌یه‌ك نوقسانیان بو‌ی میله‌تی ئازهربايجانیش نوقسانیان هه‌بو، له‌به‌رئوه‌ په‌هه‌بهری دانامان پێشه‌وای خۆشه‌ویست هه‌یج مانعیکی نه‌دیوه‌ به‌لكو به‌ زه‌روری زانیوه‌ ئهمرۆ مه‌سئله‌ی كورد ره‌بتي مه‌سئله‌ی ئازهربايجان بكریت ده‌لیلێشم هه‌ر وه‌كو ده‌بینن له‌ پۆزی ئه‌وه‌لی ئازهربايجان هه‌رچی شتیك بۆ میله‌تی ئازهربايجان كرابۆ میله‌تی كوردیش كراوه‌ له‌ هه‌ر قیسمه‌تیك ده‌ست به‌ پركردنه‌وه‌ی نوقسانیان كراوه‌.

ئهمه‌ له‌ لایه‌ك له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ حكوومه‌تی تاران ته‌تبیقی قانونی ئه‌ساسی ئێرانی ده‌رعوه‌ده‌ی خۆی وه‌رگرتوه‌، جا ئه‌مه‌ش وا نیه‌ ته‌نیا له‌ ئازهربايجان بۆ به‌لكو له‌ هه‌مو ئێران سه‌راپا. جا ئه‌گه‌ر به‌م چه‌شمه‌ كه‌ ته‌ماشای مه‌سه‌له‌ی هه‌مو كوردستانی ئێران بكه‌ین زۆر به‌ ئاسانی بۆمان ده‌ر ده‌كه‌وێ كه‌ كۆپه‌روه‌ری ئه‌مه‌نده‌ سالانه‌مان به‌ خه‌سار نه‌چوه‌ وه‌ گه‌یشتی نه‌مهرام و ئامانجی خۆمان.

نه‌گه‌به‌تی ئیمه‌ تاكو وێستا هه‌ر هه‌نده‌ بوه‌ ئیمه‌ به‌ زوبانی خۆمان نه‌ده‌خویند، بێگانه‌ ده‌هاتن ده‌بونه‌ حاكمی ئیمه‌. ئه‌میش له‌ ته‌تبیق نه‌كردنی قانونی ئه‌ساسی بو ده‌گه‌ل ئوسولی دیموكراسی، جا ئه‌گه‌ر له‌ هه‌مو ئێران قانونی ئه‌ساسی به‌ ئه‌مینی ته‌تبیق بكریت مه‌عنای ئه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌ كرماشانی و له‌ سنه‌ش به‌ كوردی ده‌خویندریت و ئه‌نجومه‌نانی ئه‌یاله‌تی و ولایه‌تی له‌ ته‌ره‌ف میله‌ته‌وه‌ به‌ سوره‌تیکی دیموكراسی راست ئینتیخاب ده‌كریت و سه‌رۆکی خۆیان خۆیان ته‌عینی ده‌كهن.

ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ش زیاتر ته‌فسیر بكه‌م وا ده‌رده‌كه‌وێ: شاره‌كانی كوردستان چونكه‌ هه‌موی به‌ زبانیك گه‌فتوگۆ ده‌كات تا بیه‌ی یه‌ك مه‌ركه‌ز ده‌بن یه‌عنی پاش ئه‌وه‌ی له‌ ته‌ره‌ف ئه‌هالی ئهم شارانه‌ ئه‌نجومه‌نانی ولایه‌تی ئینتیخاب ده‌كریت له‌ ته‌ره‌ف ئهم ئه‌نجومه‌نانه‌ ئه‌نجومه‌نیکی ئه‌یاله‌تی له‌ یه‌ك

مەركەز ئىنتىخاب دەكرىت وە لە تەرەف ئەنجومەنانى ئەيالەتى يەك نەفەر يا چەند نەفەرىك بە سەرۆكى ئىنتىخاب دەكرىت.

ھەر وەكو عەرزىم كردن: ئىتىفاقىيە ئازەربايجان و تاران تەنيا مەشمولى مىللەتى ئازەربايجان ناكات بەلكو كوردىش ھەتتا ئەرمەنى و ئاسورى لەمەدا بەشدارن. دەبى ھەمو كوردىك ئەم پوژانەى پوژى شادى و بەم خەبەرە بەختيار بى. بۇ تەمامكردنى مەسەلەى كورد كۆسپەيەكمان لەبەر دەم دەمىنى ئەو كۆسپەش ئەوئەيە كە ئەنجومەنانى ولايەتى كوردستان تەماشای يەك ئەنجومەنى ئەيالەتى بکەن بۇ بپىنى ئەم مەسئەلەيەش زۆر ئىحتىمال دەبىم بە ئاسانى تەفاهوم بکەن چونكە بۇ ئاسایشى ئىران ئەگەر ئەمەندە زەحمەتانه ئاسان بكرىت وە حكومەتى مەركەزى تاران ھەمو مەتالبيمان بدات دەبى ئەمەشمان دروست بكرىت وە ئىيلا ھەر وەكو شتىك نەبونى وايە چونكە ھەمو كوردستانى ئىران تەماشای سابلأغ دەكات وە چراى سابلأغ پىگايان بۇ پوناك دەكات وە ھەمو كوردىك ئىمىرۇ دەيەوئ لە ژىر سىبەرى پىشەوای رەھبەرمان بەرقەرار بى. (۲۰)

ناوەرۆكى ئەم وتارە و، ئاگادارىيەكانى و، خۆشبىنىيەكانى لە گەل نىكەوتنەكەى فەيروز - پىشەوهرى دا يەك ناگرنەو.

ھەر لەو كاتەووە كە دەستەى نوینەرايەتى كورد بانگ كرابون بۇ باكۆ گفتوگۆ لە سەر پاشەپوژى سياسى كوردستان، باقىرۆف و كاربەدەستەكانى تری جمهورىيەتى ئازەربايجانى سوڤىتى ئەيان ويست مەسەلەى كورد لە ئىران دا بخەنە ناو مەسەلەى ئازەربايجانەو. باقىرۆف، بۇ سەلماندى قسەكانى، پىنەندى نيوان جمهورىيەتەكانى يەكىتى سوڤىت و نەتەووە بچوكەكانى ئەوئى بە نمونە بۇ ھىنا بونەو. بيانوكانى باقىرۆف نوینەرايەتى كوردى پى قانع نەكرا بو. كوردهكان سور بون لەسەر ئەوئەى كە ھەم حىزب و ھەم حكومەتى تايبەتى خويان ھەبى.

جۆرى بىرکردنەوئەى باقىرۆف، نواندنەوئەى جۆرى بىرکردنەوئەى سەرانى حكومەتى مىللى ئازەربايجان و فىرقەى ديموكرات و نۆپىنى ئەوان بو بۇ مەسەلەى نەتەوايەتى كورد. لە مانگەكانى دوايىترىش دا ھەر ھەمان بۆچون زال بو بەسەر جۆرى بىرکردنەوئەىيان دا. قازى محەمەد لە كۆبونەوئەىك دا پوژى ۱۲ ى ۱۱ ى ۲۴ ئەلئ: "دو دەفە لە لايەن ئازەربايجانەووە بۇ تەووريزيان بانگ كردم كە لە ئازەربايجان دا كریمان (!) ھەبى ئەمن پىشنىھادى ئەوانم قبول نەكرد چون مىللەتى كورد چوار سالە كە خودموختارە داواى ئىستىقلال و تىكخستەنەوئەى تەواوى خاكى كوردستان دەكا

لۆرم پێ گران بو که لهو حهقهی دهست ههڵ بگرێ و ئیحساساتی ئیوه مانعی نهوهی بو که ئیمه به خودمختاری رازی بین چونکو له موددهی ئهه چهند رۆژهی که جێژن گیراوه ئیحساساتیکی ئیوه نواندوتانه وینهیهکی حهساس و کامیله و دهبی دنیا بزانی که کورد لیاقهتی ئیستیقلال و سهربهخۆیی ههیه." (٢١)

له بۆچونی نازهرییهکان دا رهنگه دو شت کاری کردبێ، یهکیکیان له بهر نهوهی کورد بهسهر ٤ دهولهتی جیاوازی ئێرانی، تورکی، عهرهبی دا دابهش بوون مهسهلهکهی دوراییهکی سیاسی رۆژههلات - ناوهراستی ههبو. پشتیوانی مهسهلهی نهتهوایهتی کورد له ئێران دا، تورکیا و عێراق و سوریا له یهککیتی سوڤیت نهوورژاند. نهوهش بۆ سیاسهتی یهککیتی سوڤیت باش نهبو. نهوی تریان گیانی خۆبهزلزانی نهتهوهیی سههرانی نازهربایجانی که خۆیان له کورد به زلتر و، پێشکهوتوتر و، کوردیان له خۆیان به بچوکترو، دواکهوتوتر دا نهنا.

ئهوکاتهی ئهنجومهنی نازهربایجان دامهزرا قازی محهمه له سههر داوای سوڤیتی ٥ کهسی له خهڵکی مههاباد: سهیفی قازی، حاجی مستهفای داودی، مهنافی کهریمی، کهریمی ئهنمهدین، وههههه بلوریان، بۆ بهشداری لهو ئهنجومهنه دا نارده تهوڕیز. (٢٢) ئهم نوینهرانه ههچ جیاوازییهکیان نهبو له گهڵ نوینهرانی شارهکانی تری نازهربایجان. به نوینهری گهلی کورد، یا تهنانهت به نوینهری حکومهتی کوردستانیش، حساب نهئهران.

خولی دوهمی گهتوگۆکانی نازهری - ئێرانی مهسهلهی کوردی بردهوه بۆ دواوه و خستیه ناو سهبهتهی نازهربایجانهوه. یهکهم، لهم گهتوگۆیانهدا نوینهری کورد بهشدار نهکران. نوینهرانی نازهربایجان له باتی ههر دو نهتهوه قسهیان لهگهڵ نوینهرانی حکومهتی ناوهندی نهکرد. دوهم، مهسهلهی کورد له ئێران دا وهکو مهسهلهی تایبهتی نهتهوهیهکی سهربهخۆ که ئهویش وهکو گهلی نازهری قهوارهیهکی سیاسی و بهرپهوهبهرایهتی جیاوازی خۆی ههبی که خۆی نهواند له مافی پیکهینانی ئهنجومهنهکانی ئهیهالهتی و ولایهتی دا خرابوه پشت گوێ، کوردیش وهکو کهمایهتییهکانی تری دانیشتی نازهربایجان: ئاسوری و ئهرمهنی باس کرابو. قازی له نوتقهکهی رۆژی ٣١ ی ٢ ی ٢٥ دا دان بهمهدا ئهتی. سییهم، باسی کوردهکانی دهرهوهی نازهربایجان، وهکو ئوستانهکانی کوردستان، کرماشان، ئیلام، که زۆریهتی کوردی ئێرانی بون به تهواوهتی له بیر کرابون. ئهگهر کوردهکانی نازهربایجان له "مهزایا" ی ریکهوتنی پێشهوهری - فهیروز شتی

لەکیان وەربرگرتایه: بۆ نمونه پۆلی پینجهمی سهرهتایی بیان توانیایه به زمانی خۆیان بخوینن، ئەوا کوردی شوپنهکانی تر ئەوهشیان پێ نهئهبرا.

٤. کورد و تاران

٤.١. بۆچونی کاربهدهستانی ئێرانی بۆ چارهسهری کێشهی کورد

له سالانی دوهم جهنگی جیهانی دا مهسهلهی نهتهواپهتی کورد له ئێران دا دوراییهکی سیاسی به خۆیهوه گرت بو. جولانهوه پچر پچر و له یهك دابراوهکانی کوردستان، له ههر دو ناوچهی نفوزی روسی و بهریسانی دا، ئەگهرچی زۆرتر یاخییونی خێلهکی و دهربرینی نارهبازی پێك نهخراوی ئیڵ و هۆزهکانی کورد بو، بهلام گرنگی شاردرارهوی کێشهی نهتهواپهتی کوردی پیشان ئەدا. کۆمهلهی ژ. ک چالاکییهکی ریکخراوهیی، سیاسی، پۆشنبیری، بهربلاوی دەس پێ کرد بو. گۆفاری "نیشتیمان" و بلاوکراوه کوردییهکانی له عێراق و لوبنان و سوریا دهرئهچون به سهرانسههری کوردستان دا بلاو ئەبونهوه. ههوالی جموجولی سیاسی کوردهکانی عێراق و، شۆرشی بارزان ئەگهیهشته گۆئی خهلكی کورد. ئێرانیش که چهند ملیون کوردی تی دا ئەژیا نهی توانی ههتا سهر گۆئی خۆی بخهوینن. ئەترسا کێشهی کورد لهویش بتهقیتهوه.

له ١٦ ی ئۆکتۆبهری ١٩٤٤ دا حکومهتی ئێران چهند کهسیکی له پیاوه ناسراوهکانی بۆگفتوگۆ له سهر ههلومهرجی ئەوسای کوردستان بانگ کرد بۆ تاران له وانه: قازی محهمهد، قهرهنی ئاغای مامهش، عهبدوڵا بایهزیدی مهنگۆ، بایزی عهزیز ئاغای گهورک، عهلی ئاغای دبیۆکری. قازی به هیوا بو حکومهتی ئێران ههندئ کاری باش له کوردستان دا بکا وهکو: کردنهوهی قوتابخانه به زمانی کوردی، نهخۆشخانه و پێگاووبان. (٢٣)

سهردانهکهی قازی و هاوسهفهرهکانی هیچ ئەنجامیکی دیار و به کهلکی نهبو. لهم سهفهره دا قازی چهند کهسیکی له کاربهدهست و بهر پرسهکانی حکومهتی ناوهندی بینی. لهوانه حهسهن ئهرفهع سهروکی ستادی ئهرتەش. ئهرفهع خۆی باسی گفتوگۆکانی له گهڵ قازی ئەگپێتتهوه و، نوسیویتی:

"ههر لهو کاتانه دا بو که قازی محهمهد و سهیفی قازی هاتنه تاران. رۆژیکیان براهکی قازی، که له مهجلیسی شورای میلی ییش دا نوینەر بو، به تلهفۆن داوای لێ کردم خۆی و براهکی ببینم.

ئهوانه هاتنه ستادی ئهرتەش، به دورودریژی گفتوگۆمان کرد. سهدر و سهیف تا ئەندازهیهك محافهزهکارانه و نهرم ئەدوان. وایان دهر ئەخست که

کۆمپڵێهه وارن حکومهتی ئێران له کۆتایی دا خسوسیاتی تایبهتی یان دهرك بکا و مافه نهتهوهییهکانیان بسهلمیڤن و ئهوانیش بۆ پێشکهوتنی ههمو میلیهتی ئێران له گهڵ حکومهت هاوکاری بکهن. قازی محهمهد که سهریحتر بو، سههرتا گلهیی له نارهحهتییهکانی پابردو ئهکرد، باسی فساد و بێ لیاقهتی دهزگا ئیدارییهکانی شوپنه کوردنشینهکانی کرد و لهوه دوا بۆچی لهم شوپنهاندا کهک له کوردهکان خۆیان وهرناگرن بۆ کاروباری بهرپۆه بهرایهتی.

من وهلام دایهوه، که ئهعلاحهزرت هومايون شاهنشاه ههمان ههستی بهرامبهر کوردهکان ههیه که بهرامبهر ههمو کهمه نهتهوهییهکان ههیهتی. دواي ئهوه به بیرم هینایهوه که زۆر کورد له پابردودا لهم ولاتهدا گهیشتونهته پلهی بهرز و تهنانهت یهکێکیان ئهندامی کابینهش بوه. ههلبهت پیم ئی نا که ههندئ فساد و بێ لیاقهتی له دهزگای بهرپۆه بهرایهتی دا ههبوه و ههیه. بهلام ئیمه ئهبێ هاوکاری باش پیشان بدهین و به ریبهری ئهعلاحهزرتی هومایونی ئهم کهموکۆری یانه چاک بکهین. شهخسی ئهعلاحهزرت شاهنشاه ئیمپراتۆریکه و هی میلیهتیکی تایبهتی نیه، بهلکو هی ههمو کهمینهکانی وهکو فارس، تورک، بلوچ، کورد، تورکمان، عههرب و هی تره، که ههر کام لهوانه ئاداب و رسموی دیرینهی خۆی زیندو پاراستوه و، شانازی ئهکهن بهوهی بهشیکن له میلیهتی ئێران. له گهڵ ههمو ئهم درێژهپێدانهدا سهیرم کرد که قازی محهمهد بیهکه نیه بهم بایانه بلهرزی و، بیگومان له پاشهپۆزا ئهبێته هۆی تهنگ پێ ههڵچنینمان". (٢٤)

بیرکردنهوهی ئهرفهع نمونهیهک بو له جۆری بیرکردنهوهی ههمو کاربهدهستانی ئێرانی بهرامبهر پێگای چارهسهر کردنی کێشهی نهتهوهی کورد ئهوانه لایان وابو، یان راستتر، ئهیان ویست وای دهربخهن له ئێران دا شتیک نیه ناوی مهسهلهی نهتهوایهتی بێ.

٤. ٢. گفتوگۆی کوردی - ئێرانی

قازی محهمهد له گفتوگۆیهک دا له ١ ی مانگی حوزههیرانی ١٩٤٦ دا له گهڵ پهيامنیری ئازانسى "فرانس پریس" کردی، له وهلامی پرسیاریک دا ئهلی:

" کورد رازی ئهبێ ئهگهر حکومهتی ناوهندی بریار بدا قانونی دیموکراتی له ههمو ئێران دا جیهجی بکری و، دان بنی بهو قانونانهدا که ئیستا له

كوردستان دا سهارهت به خویندنی كوردی و ئۆتۆنۆمی به پێوه به رایه تی ناوچهیی و له شکر کاریان پێ ئه كړی." له وهلامی پرسپاریکی تردا ئه ئی:

"هه لومه رچی كوردستان زۆر جیاوازه له هی نازه ربا یجان. ولاته كهی ئیمه هه رگیز له لایه ن هیزه كانی سۆفیته وه داگیر نه كراوه و، له و كاته وه ره زاشا وازی له شاهیتی هی ناوه، نه ژاندارم و نه هیچ هیزیکی تری ئیران نه ها تۆته ناو كوردستانه وه. له بهر ئه وه ئیمه له و ساوه به كرده وه به سه ربه خۆیی ژیاوین. ئیمه هه رگیز چاوپۆشی ناكهین له هیچ جۆره ده ستیوه ردانیکی بیگانه له هه ر كویوه بی. كیشه ی كوردستان به ته واوی مه سه له یه کی ناو خۆیی یه ئه بی له نیوان كورد خۆی و حكومه تی ناوه ندی دا لابه لا بكری.

ئه گه ر ئیمه ئه مپۆ پێ دانه گرین له سه ر داوای ئۆتۆنۆمی یه کی جوزئی بۆ ولاته كه مان، گوناحی حكومه تی ناوه ندی یه كه هیچی نه كرده بۆ باشكردنی وه زعی ئیمه. ئیمه به راستی هه ز ئه كه هین پێگای پێشكه وتن بگرین. ئیمه هه ز ناكهین لاسایی ئه مریكا یا روسیا بكهینه وه، به لام ئه وه ش ره ت ئه كه یه نه وه كه وه كو نازه ئی ولاتانی شارستانی بژین." (٢٥)

حكومه تی كوردستان ئیدی عای جیا بونه وه و دامه زرانندی ده وله تی كوردستانی سه ربه خۆی نه ئه كرد. به ئكو ئه یویست وه كو حكومه تیکی "دی فاك تۆ" دانپیانانی قانونی حكومه تی تاران به ده ست به ئینی و، ببیته حكومه تیکی "دی ژور" له چوارچێوه ی "قانونی ئه ساسی ئیران" دا. بۆ ئه وه ش ئه بو له گه ل حكومه تی تاران گف توگۆ بكات و، هه ولی سازین و پێك كه وتن بدات.

جمه وریه تی مه هاباد خه ریک ئه بو جیگیر ئه بو، ئه نجه مهنی وه زیران کاروباری خۆی رائه په راند، هیزی چه كداری جمه وریه ت خه ریک بو ئه بوه هیزیکی نیزامی ریکو پێك به تاییه تی دوای ریکخستنی بارزانی یه كان و پۆله كانی هیزی ناوه ندی له چه ند فه وجی نیزامی دا، جمه وریه تی مه هاباد په یمانیکی له گه ل جمه وریه تی نازه ربا یجان دا به ست، ئه رته شی ئیرانی له جه به یی سه قز له به رامبه ر هیزی پێشمه رگه دا چه ند كه ره تی شك، گف توگۆ كانی حكومه تی نازه ربا یجان له گه ل تاران سه ری نه گرت. حكومه تی قیوامو سه لته نه قازی محمه دی بانگ كرد بۆ تاران بۆ گف توگۆ له سه ر پێكخستنه وه ی جۆری په یوه ندی ده وله تی مه ركه زی و حكومه تی كوردستان.

كوردستان له ژماره ی ٦٧ ی ٢٣ ی ٤ ی ١٣٢٥ نوسیویتی:

دهنگوباسی هه ره موهمی داخیلی ههفتهی پابردو، تهشرف بردنی پیشه‌وای مه‌حبوبمان بو تاران بو، پیشه‌وا پوژی دوهمی ئه و پوژی که لیڤه موسافه‌ره‌تی فه‌رمو له ته‌وریزه‌وه به ته‌یاره بو تاران موسافه‌ره‌تی فه‌رمو، له ماوه‌ی دو سه‌عات و نیو دا گه‌یشته فرودگای تاران. له فرودگا له لایهن نوماینده‌ی ئاغای قیوامو سه‌لته‌نه نوخت وه‌زیر و عیده‌یه‌کی زور له کوردانی نیشه‌جی‌ی تاران و ناسیاوان له پیشه‌وا پیشوازی کراوه.

له میوانخانه‌ی ده‌ربه‌ند له ته‌ره‌فی ده‌وله‌ته‌وه میوانی ده‌کرئ، پیشه‌وای موعه‌زم له ئه‌وه‌لی پوژی گه‌یشتنه تاران له لایهن نوخت وه‌زیر ئاغای قیوامو سه‌لته‌نه ده‌عه‌وت کراوه، تا‌کو ئیستا شتیکی په‌سمی له موباحه‌ساتی پیشه‌وا و حکومه‌تی تاران نه‌زانراوه، به‌لام هه‌ر وه‌کو بو‌مان ده‌رده‌که‌وئ، بی‌دلگیری له ژیر ئاسمانیکی دو‌ستایه‌تی و ته‌فاهوم بو نه‌تیجه ده‌رون.

له ژماره‌ی پوژی ۳۰ ی ۴ ی ۲۵ دا نوسیویتی:

"پیشه‌وای مه‌زنی کوردستان،

کورد و کوردستانی به دیداری موباره‌کی شاد کرد و ژيانده‌وه

حه‌زه‌تی پیشه‌وا که له سه‌فه‌ری تاران گه‌راوه چه‌ند پوژیک ته‌شرفی له ته‌وریز ماوه و پوژی ۲۶ ی ۴ ی ۲۵ که خه‌به‌ری هاتنه‌وه‌ی به مه‌هاباد گه‌یشت هه‌یه‌تی کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی و سه‌رانی حکومه‌تی میلی و سه‌رکردانی ئه‌رشه‌دی کوردستان و موخته‌ره‌مین تا میانداو و خانمان و شاگردانی مه‌داریس و هیزی ناوه‌ندی و نزیکه‌ی ده‌هه‌زار نه‌فه‌ر پیاو و ژن گه‌وره و بچوک له هه‌مو ته‌به‌قه‌یه‌ک تا یه‌ک فرسه‌خی مه‌هاباد به پیشوازی پیشه‌وای خو‌شه‌ویستی خو‌یا‌نه‌وه چون و سه‌عات ۶ ی نیوه‌پو پوژی ۲۷ ی ۴ ی ۲۵ له نیو چه‌پله‌رپزان و گولباران ته‌شرفی گه‌یشته‌وه مه‌هاباد. کورد و کوردستانی به دیداری موباره‌کی شاد کرد و ژيانده‌وه و له‌گه‌ل هه‌موان به تاییه‌تی شاگردانی مه‌داریس و یه‌که‌تی جه‌وانان ئه‌حوالپرسی و ئیزه‌اری لوتفی فه‌رمو." (۲۶)

قازی محه‌مه‌د ده‌رباره‌ی گفتوگۆکانی له‌گه‌ل کاربه‌ده‌ستانی تاران له‌گه‌ل پوژنامه‌ی "ره‌ه‌به‌ر" ئورگانی حیزبی توده، گفتوگۆیه‌کی کرد بو، حه‌سه‌ن قزلجی کردویه‌تی به کوردی و له پوژنامه‌ی کوردستان دا دوباره‌کراوه‌ته‌وه. ئه‌مه‌ش تی‌کسته‌که‌یه‌تی:

"موساحه‌به‌ی نوینه‌ری پوژنامه‌ی ره‌ه‌به‌ر له‌گه‌ل پیشه‌وای مه‌زنی کوردستان.

پۆڕنامەی رههبر ده‌نوسی:

پێژه‌که سه‌عات ٦ ی دوی نیوه‌پۆ ئاغای قرشی ئەندامی هه‌یه‌تی نوسه‌رانی ره‌هبر له‌ قیلای ژماره ٥ واقع له‌ ده‌ربه‌ند له‌گه‌ڵ جه‌نابی قازی محهمه‌د ره‌هبری حیزبی دیموکراتی کوردستان که ده‌ پۆژ پتره‌ بۆ گفتوگۆ له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی هاتۆته‌ تاران موساحه‌به‌ی کردوه. شه‌رحی ئه‌و موساحه‌به‌یه‌ له‌ خواره‌وه‌ به‌ نه‌زه‌ری خوێنده‌واران ده‌گا:

جه‌نابی قازی محهمه‌د کۆت و شه‌لواریکی ساکاری له‌ به‌ر دابو و زۆر مه‌حبوب و به‌ و یقار و به‌ هه‌یه‌ت ده‌بیندرا. چه‌ند نه‌فه‌ر له‌ موته‌نه‌فیز و گه‌وره‌گه‌ورانی کورد که له‌و مه‌جلیسه‌ دا حازربون ئیحترامیکی زۆر نیسه‌ت به‌ ره‌هبری حیزبی دیموکراتی کوردستان قایل بون. جه‌نابی قازی دوی ئه‌وه‌ی له‌ ته‌قازای ئیعه‌ راجیع به‌ موساحه‌به‌ له‌ ته‌ره‌ف (ره‌هبر) هوه‌ ئاگادار بون زۆر به‌ مه‌یل و ئیشتیا حازر بون جوابی پرسیا ره‌کانمان بده‌نه‌وه‌. جوابه‌کانیان کورت و موخته‌سه‌ر و سه‌ریح و له‌ پوی ئیمان و قوه‌تی قه‌لبه‌وه‌ بو:

پرسیار: مه‌لێه‌ند و قه‌له‌مه‌ه‌وی ئیستای نه‌زه‌تی دیموکراتی کوردستان تا کوی ده‌پوا؟

وه‌لام: مه‌لێه‌ندی نفوزی حیزبیکی که به‌ ناو کۆمه‌لیکی زۆرزه‌وه‌ندا بلام بویته‌وه‌ زه‌حمه‌ته‌ مه‌علوم بکری. به‌لام نه‌زه‌تی ئیعه‌ پاسته‌وخۆ کوردی ده‌وروبه‌ری ماکو، شاپور، خوی، په‌زائییه، شنۆ، سندوس، سه‌قز و سه‌رده‌شت، که نزیکه‌ی حه‌وت سه‌د هه‌شت سه‌د هه‌زار که‌سه‌ شه‌ره‌زایی و په‌هه‌بری ده‌گا. پرسیار: هیندئ له‌ سابیقه‌ و پابردوی تاریخی نه‌زه‌تی خۆتان شه‌رح ده‌؟ وه‌لام: حیزبی دیموکراتی کوردستان سه‌ره‌تای له‌ مه‌زلومی و نا په‌زایه‌تی قه‌دیم و کۆنه‌وه‌یه‌ هه‌رچه‌نده‌ سابیقه‌ی زۆره‌ به‌لام له‌ نۆ مانگه‌ به‌م لاوه‌ ده‌ستی به‌ فه‌عالیه‌تی عه‌مه‌لی کردوه (کۆمیته‌ی مه‌رکه‌زی حیزب له‌ مه‌هاباده) ده‌ستپیکردنه‌وه‌ی حیزبی ئیعه‌ به‌ فه‌عالیه‌ت عه‌کسولعه‌مه‌لی زۆر بۆ هینانی ده‌وله‌تانی مورته‌جیعه‌ که له‌ پێش ده‌وله‌تی ئیستادا له‌ سه‌ر کار بون و ده‌یانه‌ویست ده‌گه‌ڵ هه‌مو نه‌زه‌تییکی لاگیری ئازادی و ئیستیقلالی ئێران به‌ره‌ره‌کانی بکه‌ن.

پرسیار: چ ئیقداماتیك تا ئیستا له‌و ناحیه‌ مه‌نتیقه‌دا کراوه‌؟ وه‌لام: کاریکی هه‌ره‌ گه‌وره‌ که نه‌زه‌تی ئیعه‌ له‌ مه‌لێه‌ندی ده‌سه‌لاتی خۆی کردویه ئیجادی گیانیکی سه‌میییه‌ت و یه‌که‌تی‌یه‌کی بی نه‌زیره‌ له‌ نیوان چه‌ند سه‌د هه‌زار نه‌فه‌ر برایانی ئێزانی ئێوه‌دا. ئه‌منیییه‌ت و

ئارامى يەكى كە لەو مەلەبەندەدا ھەيە قەت نەبوە و ميللەتى ئىيمە لە خۆرا
 لە ئىجاد و ئىبداع و دەست كردنەوھيەكى بە شەرەفانە لە ھەيسىيەتى
 ميللەتى ئىيران زۆر شاكاريان كردوھ. دەگەل ئەو وەختە كەمە و نەبونی
 وەسائیل، چاگردنى پىنگايان، دامەزراندنى مەدرەسان، دامەزراندنى چاپخانە
 و بىلابونەوھى پۆزنامەو گوڤار و... سياسى و نيزامى كۆمەلئىكى زۆر لە
 كوردانى ھاوئىشتەمانى ئىيو بەرەو تەرەقى پۆيشتوھ.

پرسىيار: ئاگات لە ھالى كوردانى جنوبى كە پى و راست لە ژىر نفوزى
 مەعنەوى نەھزەتى ئىوھەدا نىن، ھەيە؟

وھلام: لەو جىنگايانە لە ھەمو جۆرە بزوتنەوھيەكى ديموكراتىك پىش
 گىرى كراوھ بەلام ئىيمە دەزانىن لە ھەمو جىنگايەك ھەمو كوردىكى زۆرلىكراو
 و عاشقى ئازادى لاگىرى نەھزەتى بەرەو تەرەقى ئىيمەيە.

پرسىيار: وھزەتى ئىستاي كوردانى دنيا بۆ ئىيمە شەرھ بەدە؟

وھلام: بىجگە لە كوردانى ساكىنى ئىيران نزيكەى دو مليۆن و نيو كورد لە
 توركيادا راي دەبوين. لە تەرزى بزوتنەوھ و پەفتارى ئىستاي دەولەتى
 توركيە نىسبەت بە كوردانى ساكىنى ئەوئ خەبەرىكم نىە بەلام لەوھ پىش
 كوشتار و عەزىيەت و ئازاريان دەكردن. وھ ئەمەش كە دەولەتى توركيە
 ئىدىعاي دەكا كە: "مەسئەلەى كوردى لەو مەملەكەتەدا ھەل كەردوھ" لە لاي
 من قابىلى قبوئ نىە. مەگەر پىمان وابئ كە ئەو ھەل كەردنە بە بارى
 ھەنگوشين (!) و دامركاندنى ئارەزوى مىللى ئەوان دا بوئ... بىجگە لەوھش
 نزيكەى مليۆنىك و دوسەدھەزار كوردى ديكەش لە عىراق دا دەژىن. ئاكار و
 بزوتنەوھى ھكومەتى عىراقىش دەگەل ئەوان لە فىرار و ھەلاتنى بە پۆل و
 كۆمەلئى كوردانى عىراق بۆ مەنتىقە و مەلەبەندى نفوزى نەھزەتى
 ديموكراتىكى ئىيمە پوناك دەبىتەوھو وھ دەر دەكەوئ. بەلام دەبئ بلىم كە
 دەولەتى فرانسە دەگەل ھەوت سەد ھەزار كوردى كە لە سورىيەدا دەژىن
 باش بوھ.

پرسىيار: چ رابىتەيەكى مەعنەوى لە نىوان نەھزەتى كوردستان و
 ئازەربايجان دا ھەيە؟

وھلام: ھەردك لمان بۆ ئامانجىك كە ئازادى و سەربەخۆيى ھەقىقىى و بە
 پاستى ئىيرانە كار دەكەين.

پرسىيار: دەكرئ لە گەفتوگۆى تاران، يا كولىياتى ئەوھ ئاگادارمان بكەى؟
 وھلام: ئەمن چەند جەلەسە دەگەل ئاغاى موزەفەر فەيروز معاوانى
 سياسى ئاغاى قىوامو سەلتەنە سەروك وھزىر و ئاغاى سەرلەشكر رەزىمئارا

دوچار دهگه‌ل جه‌نابی سه‌رۆك وه‌زیر مولا‌قام كرده، نه‌زه‌ری ئاغای سه‌رۆك وه‌زیرم زۆر تیکه‌ل به‌ حوسنی زهن و چاك نیه‌تی دیوه. داخه‌که‌م به‌ره‌ه‌لستیکی که‌ گ‌فتوگۆی ئیمه‌ی وه‌دواخت نه‌خۆشی جه‌نابی ئاغای قیوامو سه‌لته‌نه‌ بو. له‌ خودام ته‌له‌به‌ زوتر چا بێته‌وه‌ تا موزاکه‌ره‌ به‌ خێرو خۆشی و نه‌فع و قازانجی ئازادی دوا‌ی بێت.

پرسیار: ئایا له‌و ناوه‌دا چ‌لوچۆیی مورته‌جیع پاشه‌كشه‌كان قابیلی ته‌وه‌جوه‌ و لێ وریا بون نیه‌؟

وه‌لام: وه‌ختیکی ئیراده‌ی میلیه‌ت و ده‌وله‌تیک له‌ کارینکی سه‌حیح و چاك دا رێك كه‌وئ. هیچ شتی ناتوانی پێشی لێ بگرئ. من ئاتیه‌یه‌کی زۆر چاك تێبینی ده‌که‌م و هیوادارم ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی بتوانی دیموکراسی به‌ هه‌مو ئێران دا ب‌لاو بکاته‌وه‌.

پرسیار: نه‌ه‌زه‌تی دیموکراتیکی کوردستان تا چ‌ نه‌ندازه‌یه‌ک یارمه‌تی دیموکراسی ئاتیه‌ی ئێران ده‌دا؟

وه‌لام: نه‌ه‌زه‌تی ئیمه‌ له‌ ئازادیخوازانی تاران‌وه‌ ئیله‌امی گیر كه‌وت. ئیمه‌ شاعیریکی میلیی به‌ ناوبانگمان هه‌یه‌ به‌ نیوی هه‌زار که‌ قه‌سه‌یده‌یه‌کیشی له‌ رۆژنامه‌ی ره‌ه‌به‌ردا چاپ کرابو. له‌م قه‌سه‌یده‌یه‌دا گوتویه: "ئیمه‌ به‌ شمشیر ئه‌وان به‌ قه‌له‌م" ئه‌من ئه‌و قه‌سه‌یه‌ وایه‌ به‌یان ده‌که‌م که‌ قه‌له‌می ئیوه‌ له‌ تاران کاری سه‌د شمشیری ئیمه‌ی له‌ مه‌نتیقه‌ی خۆمان کرد و میلیه‌تی ئیمه‌ زۆریان دل به‌ نه‌ه‌زه‌تی ئازادیخوازی بێران‌وه‌یه‌. رۆژنامه‌ ئازادیخوازه‌کانی تاران به‌ ئیشتیا ده‌خویننه‌وه‌ وه‌تف و له‌عنه‌ت له‌ رۆژنامه‌ی ئیرتیجاعی و پاشه‌كشه‌ ده‌که‌ن.

پرسیار: له‌و مانگانه‌ی دوا‌ی دا له‌ نیوان ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی و نه‌ه‌زه‌تی کوردستان دا به‌ره‌ه‌لستیکی وابو که‌ نه‌یه‌لێ هه‌ردک لا ئێک نزیک ببنه‌وه‌ و رێک که‌ون یان نه‌؟

وه‌لام: پێش ده‌وله‌تی جه‌نابی قیوامو سه‌لته‌نه‌ ئه‌م جۆره‌ به‌ره‌ه‌لستانه‌ زۆر بون به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ که‌ ئه‌و ده‌وله‌ته‌ هاته‌ سه‌رکار، ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زی هه‌ول و ته‌قه‌للای دا بۆ رێک که‌وتن و سازان.

پرسیار: بۆچی فه‌رانسه‌وی راجیع به‌ مه‌سه‌له‌ی کورد زۆر عه‌لاقه‌ ده‌نوینن و ئایا ئه‌و خه‌به‌ره‌ی موخبیری فه‌رانسه‌وی به‌ زمانی تۆوه‌ گوتویه: "ئیمه‌ هه‌ر وه‌ختیک که‌ که‌یفمان لێ بێ کرماشان ده‌ ده‌ست ده‌گرین"، راسته‌ یا نا؟

وه‌لام: من پێم وایه‌ فه‌رانسه‌وی ده‌گه‌ل کوردان نه‌زه‌ریکی خراپیان نیه‌ له‌ سووریه‌ ئه‌وه‌نده‌ی له‌ ده‌ستیان هاتبێ کۆمه‌کیان به‌ کوردان ک‌رده‌وه‌. راجیع به‌

خه بهرێکی موخبیری فرانسه له زمانی منهوه گوتویه: ههوهل ئهوهیه که ئهم قسهیه به ئیستا، که ئیمه لاگیری ئهوهین مهسهله به موسالهمهت حهل بی، مهربوت نیه. دوهمیش ئهمهیه که مهزور ده دهستگرتنیکی غاسیانه و ئیمپریالیستی نهبوه بهلکو مهقسود نازادکردنی بهشیک له هاونیشتمانان و کومهکیکی پتری به نازادی تهواوی ئیران بوه و دیسانیش دهلیمهوه که دهولتی ئیستا ئهو جوړه نهزهاریاته که هی زمانی حکومهته ئیرتیجاعییهکانی پیشوه له ناو دهیا." (٢٧)

قازی له نوتقی رۆژی ٤ ی ٥ ی ٢٥ دا گۆشهیهکی تری گفتوگۆکانی خۆی له گهڵ قهوام باس کردو، وتی:

"... بۆ خۆتان دهزانن که ئهمن بۆ وهرگرتنی حقوقی کورد شهوورپۆژ وچانم نهداوه و ئهو زهحمهتهش به فهخر دهزانم تا یهک رۆژم له دنیا ما بی دهست له فیداکاری ههڵ ناگرم و به ههمو کهسیکی دهسهلمینم که کورد شایانی زیانه.

دیسان بۆ خۆتان دهزانن که له پیش دا ئیمه به هیچ جوړیک داوای تهجزییی ئیرانمان نهکردوه و تهنیا مهبهستمان نازادی خۆمان و پاراستنی دیموکراتی بو. بهلام له پیش دا کاربهدهستانی ئیران بیجگه لهوهی جوابیان نهداینهوه شوخییشیان به داوای ئیمه کرد و ناچار بوین حکومهتی میللیمان دامهزراندو هیزی خۆمان له بهرامبهر ئهوان تاقی کردوه. ئهوان که ویستیان لهمه بینه پیش ئیمهش لهوان چوینه پیش ئیستاش ئهوان حازر بون پاشهکشێ بکهن ئیمهش ئاماده بوین بکشیینهوه..

له سهفهری تارانم دا دهگهڵ ئاغای قیوامو سهلتهنه زۆرم گفتوگۆ کرد. ئاغای قهوام نهزهاریکی موساعیدی دهگهڵ کوردان ههیه. رۆژیک ئاغای قیوام پێی گوتم: ئهوا ئیمهش بوینه دیموکرات و حیزبی دیموکراتی ئیرانمان دامهزراندوه و بهباش دهزانم که نیوی حیزبی دیموکراتی کوردستان بگۆرن و نیوی بنین حیزبی دیموکراتی ئیران. منیش وهلام داوه: که ئهمن به بی تهسوویی کۆمیتهی مهڕکهزی هیچ کاریکی ناکهم چونکه دیموکراتی مهعنای ئهوهیه که شهخس ناتوانی مهسلهحهتی میللهتی بی مشاوهره بگریته دهستی خۆی. ئاغای قیوام دانی بهوهدا هیئا که کوردستان شایانی تهقدیره و میللهتی کورد ئامادهی ههمو جوړه فیداکارییهکه بۆ گهیشتن به نازادی و دیموکراتی و گوتی: نههزهتی دیموکراتی کوردستان به پشتیوانیکی گهورهی خۆمان دهزانین و ئومیدمان ئهوهیه که به هۆی ئیوهوه دیموکراتی له تهواوی ئیران دا بلاو بیتهوه..." (٢٨)

قازی له سەردانهکهی تارانێ دا وهکو خۆی ئەلێ: دوجار قیوام و، چەند جارێ موزەفەر فەریوز و رەزمنارای دیوه. لەو بارەیهوه وتوێهتی که "ئاغای قیوام نەزەرێکی موساعیدی دەگەل کوردان هەیه" و "نەزەری ئاغای سەرۆک وهزیرم زۆر تێکەل بە حوسنی زەن و چاک نیهتی دیوه". بەلام بە رەسمی شتیکی دەربارە ی ناوه روکی گفتوگۆکانی بلاو نەکراوتهوه.

هەمو ئەوانه ی له سەر ئەم روداوه یان نویوه، بئ ئەوه ی ناوی سەرچاوه یه کی رەسمی ببهن، له وه دا یه که ئەگرنه وه که وا: سەر وه زیری ئەوسای ئێران، قهوامی سه لته نه، پێشنیاری کردوه بۆ قازی محەمەد هەمو ناوچه کوردنشینهکانی ئێران له سنوری سوؤقیته وه تا کامیاران، له نیوانی هەردو ئوستانی کرماشان و سنەدا، بکریته یه که ئوستان و، قازی محەمەد بیته یه که مین ئوستانداری ئەم مه لبه نه ده یه که گرتوه. (٢٩)

کرماشان نەخراوته ناو سنوری ئوستانی پێشنیار کراو. یه که میان، چونکه کرماشان نه وتی تی دا بوه. کۆمپانیه به ریتانی یه کان نه وتی ئەو ئێران دەرئەهینا دیاره ئەوان به هیچ جۆرێ قبولیان نەئەکرد بخریته ناو ئوستانی که وه کورد به رپوه ی ببات. دوه میان، کرماشان له دابه شکردنی سەرزه مینی ئێران دا به شی به ریتانی بو. به ریتانی اش پازی نه ئەبو به وه.

یه کێ له خواسته سەرکه کی یه کانێ کورد، چ له ئێران و چ له عێراق، یه که خستنی هەمو ناوچه کوردنشینه کان بوه له یه کیتی یه کی به رپوه به رایه تی دا. بۆیه ئەمه به ده سته که وتیکی گه وره دانەزا بۆ گه لی کورد. له به رامبه ر ئەم ده سته که وته دا قیوام داوا ی له کورد ئەکرد ده ست له دۆستایه تی و هاوپه یمانی تی نازه ربایجان هەل بگرت. (٣٠)

قازی، به له به رچا و گرتنی ته جروبه کانێ پارێدوی کورد له گەل کاربه ده ستانی ئێران، تا چه راده یه که ئە ی توانی باوه ر به گفت و به لێنه کان یان بکا. هەرچۆنی بئ ئەگەر کابرایه کی ماکیافیلی بوایه ئەم "عه رز" هی قوبول ئەکرد. بەلام قازی پیاوی "بیروباوه ر" بو. له به رئه وه داواکه ی قیوام له قازی، له فه رزیک دا ئەگەر راستیش بوئ، قابیلی قوبول نه بو، چونکه ئەمه سەرهرای ئەوه ی به په یمانشکینی و بیبه لینی دانەزا بۆ قازی محەمەد، گه لی کورد و حکومه تی کوردستانی: هەم له دۆستایه تی نازه ربایجان بئ به ش ئەکرد، که قازی به برا و پشت و په نای دانەنان و، هەم له دۆستایه تی یه کیتی سوؤقیته دانەبپی، که به ته نیا پشتیوانی خۆیان ئەزانی. یه کیتی سوؤقیته هەرگیز سه ودا یه کی وه های له نیوان کورد و تاران

له سەر حسابی ئازەربایجان پەسەند نەئەکرد. شارەزایەکی ئێرانی دەربارەى قیوام نوسیویتی:

"... قەوامی سەلتەنە بۆ بەدەسەینانی دنیایی پوسەکان و دەستە چەپیەکان، تەمایلی زۆری بە فیرقە (مەبەستی حیزبی دیموکراتی ئازەربایجانە) نیشان ئەدا، لە هەمان کاتدا هەولێ ئەگەر بتوانی پێشەوهری بە دەستی قازی محەمەد یا هەردوکیان بە ھۆی حیزبی تودەوہ سەرکوت بکا، یا بە پێچەوانەوہ بە یارمەتی ئەو دو کەسە کە دو کەسایەتی سەرناس و قودرەت تەلەب بون، حیزبی تودە لە ناوا نەھێلێ یا کەسایەتی بکا... (٣١)" قەوام سیاسیەکی ئێرانی زیرەک بو، ئەیویست کوردستان لە ئازەربایجان داببڕی، و ئەو پەیمانەى بەست بویان ھەل بوەشیتەوہ، بە تاییەتی ئەیزانی سەرکردایەتی جەمھوریەتی کوردستان کۆمۆنیست نین وەکو سەرکردایەتی ئازەربایجان. بۆ چارەسەرکردنی کێشەى کوردستان و ئازەربایجان، ھەولێ ئەدا لە پێش دا ئەمانە بئ بەش بکا لە پشیتوانی یەکییتی سۆڤییتی، و سۆڤییت ناچار بکا ھێزە چەکدارەکانی لە ئێران بکێشیتەوہو ئەوسا ئەرتەشی ئێران دەس بگریتەوہ بە سەر ناوچەکانی ژێر دەسبەلاتی حکومەتی ئازەربایجان و کوردستان دا. گەفتوگۆکانی تاران بئ ئەوہی بە ئەنجامیکی باش بگا کۆتاییان ھات. قازی بە نائومییدی گەپرایەوہ کوردستان.

٥. کورد و روس

٥.١. سیاسەتی کوردی یەکییتی سۆڤییت

یەکییتی سۆڤییت، وەکو دەولەتیکی گەورەى کۆمۆنیستی 'دوژمنی پریژمی سەرمایەدارى، ستراتجیکی دنیایی ھەبو. کاروباری پۆژھەلاتی ناوھەرپاست بەشیکی ئەم ستراتجیجە بو. یەکییتی سۆڤییت لە چەند سەرەوہ پەییوہندی بەم مەلەبەندەوہ ھەبو. لە گەل دو دەولەتی ناوچەکە ھاوسنور بو. دانیشتوانی ھەندئ لە جەمھوریەتەکانی ئاسیای ھاودین و ھاوڕەگەز و ھاوزمان بون لە گەل ھەندئ لە گەلەکانی ئێران و تورکیا. ئاوی گەرمی خەلیج، و پەتەرۆلی ناوچەکەش دو ھۆی گرنگی، یەکیکی کۆن و یەکیکی تازەى، پراکیشەرى بون. دواى ئەوہ لە شەرى ئەلمانیاوہ گلا، گرنگی ناوچەى پۆژھەلاتی ناوھەرپاست لە ستراتجیجی سیاسی - سپایی سۆڤییتی دا، لە چا و جارێ دا، چەند جارێ زیادی کرد.

کورد جگە لەو کەمایەتیە بلاء و پراگۆیزراوہى کە لە ناو یەکییتی سۆڤییتی دا ئەژیان، لە ٤ دەولەتی ناوچەى پۆژھەلاتی ناوھەرپاستیش دا ھەبون

وهكو به شیکى گرنكى دانىشتوان، به لكو وهكو نه ته وه يه كى سه ره كى، به لام بئ بهش له مافى نه ته وه يى و، له به شدارىي ده سه لاتی ناوه ندى ده وله ته كان و، له برپياردانى دواپوژى سياسى ناوچه كه. كورد له ستراتيجى سوڤىتى دا جيگه يا گرنكى يه كى تايبه ته نه بو. ئه گهر بايه خى به مه سه له ي كورد بدياه له و پوانگه يه وه بو: هه مو كاتئ ئه يان توانى، له م ده وله تانه دا، نا ئارامى يه كى سه ره نجام ناديار بخولقنين، ئاسايشى هه مو ناوچه كه بشووين. يه كىتى سوڤىت ئه ي ويست، ناوچه ي پوژه له لاتی ناوه پراست و سنوره سياسى يه كانى بئ گوپان وه كو خو ي بمينئ، ئه و نه ته وان ه ي له م ولاتانه دا ئه زين له چوارچيوه ي ده وله ته كانى خو يان دا گه شه بكن.

ئيران هاوسنور و دراوسئى لای خواروى بو. شارپئى گويزانه وه ي كه لوپهل و تفاقه كانى ده وله تانى هاوپه يمان بو له خه ليجه وه. پاش ليخرانى ره زاشا و هه لته كاندى نفوزى ئه لمانى لای سه روى كه وت بوه ژير ده سه لاتی روسى و، لای خواروى پوژئاواى كه وت بوه ژير ده سه لاتی به ريتانى و ئه مه ريكى. هه مو جوړه جموجول و نا ئارامى يه ك كه ئاسايشى ئه م شارپئيه ي، كه دوايى ناويان نا پردى سه ره كه وتن، تيك بدياه له گه ل ستراتيجى سياسى - سپايى سوڤىتى دا نه ئه گونجاو، هيج جوړه قازانجيكى ئه وى تئ دا نه بو. كاربه ده ستانى روسى چهند جارئ پشتيوانى يان له ده سه لاتی ناوه ندى تاران كرد دژى نا ئارامى و جموجولئ سه رانى كورد، جاريكيان له بانه مه رى ۱۳۲۱ دا كه پيگيان دا به ئه رته شى ئيران له تارانه وه هيز بنيريئ پادگانه كانى ورمئ و ده وروبه رى ئاوه دان بكاته وه و ده ست بگريته وه به سه ر مه ليه نه ده كا. (۳۲) جاريكى تريش له ره زبه رى ۱۳۲۳ دا، كاتئ كه داواى وه رگرتنى ئيمتيازي نه وتيان له حكومه تى ئيران ئه كرد. (۳۳) تا برانه وه ي جهنگ ئاورپيان له جموجولئ كو مه له ي ژ. ك و، بزوتنه وه ي نه ته وه يى كورد و، گه وه پياوه كانى كورد نه دايه وه.

توركياش ده وله تيكى ترى هاوسنور و دراوسئى لای خواروى روسيا بو. له جهنگ دا بيلايه ن راوه ستا بو. ئه مه ش بو يه كىتى سوڤىت گرنك بو. سنوريكى دورودريژى زه ميني و ده ربايى گرنكى كه به دريژايى چهند قه پن له حاله تى دوژمنايه تى دا بو له گه لئ، له مه ترسى هاوكارى ئه لمانى دور كه وت بوه وه. كاتئ كاربه ده ستانى تورك په ژاره و ترسى خو يان له جموجولئ كورده كانى ناو ئه رزى ئيرانى ژير ده سه لاتی ئه وان ده برى، يه كىتى سوڤىتى په ژاره كه ي په واندنه وه. يه كىتى سوڤىتى هيج قازانجيكى له نا ئارامى يه كى كوردى دا نه بو له ناو ئه رزى ئه م دراوسئ بيلايه نه ي دا و، هيج قازانجيكى له وه ش دا

ئەبو تورک لە بەر خاتری کورد بترسینێ یا برهنجینێ. بزوتنهوهی کوردیش له تورکیا له کۆتایی سییهکانهوه وهها به توندی سهرکوت کرا بو بهو نزیکانه چاوهپوانی بوژانهوه و بههیزبونی لی نهئهکرا.

عیراق له ژێردهستی بهریتانیا دا بو، بهریتانیاش هاوپهیمانیکی جهنگی کاریگهری سوڤیته بو. نهگهرچی بزوتنهوهی کورد له عیراق دا ههرگیز نهکوژابوهوه، بهلام له سالانی جهنگ دا بههیزتر و پیکوپیکنتر کهوت بوه چالاکي. له روی سیاسییهوه، کۆمهلی هیوا، هیزیکي سیاسی کاریگهری پیک هینابو. له روی چهکداریشهوه شوڤشی بارزان ههلگیرسابو. شوڤشی بارزان له ناکۆکی دا بو له گهڵ بهریتانیا، ههولێ ئهدا دوستانیهتی لهگهڵ یهکیتی سوڤیته بهستی، کهچی کاربهدهستانی سوڤیته هم له کۆمهلهی هیوا و هم له سهرکردهکانی شوڤشی بارزان بهدگومان بون، چونکه نهیان ئهویست نائارامی ههبی. به چاوی گومانهوه سهیری ههمو نائارامی و پشیوی و راپهرین و جموجولیکي شوڤشگێرانهیان ئهکرد.

سوریا له ژێر دهستی فهرهسنه دا بو. کاتیک حکومهتی پاریس سهری بو ئهلمانیا دانهواند، هیزهکانی فهرهسنه لهسهروی ئهفریقا و رۆژههلاتی ناوهراست سهپرپچییان کردو، حکومهتی ئازادی فهرهنسایان دامهزراند. فهرهنسای ئازاد هاوپهیمانی جهنگی یهکیتی سوڤیته بو. کوردهکانی سوریا به ژماره کهم بون، ئهگهر چالاکيیهکیان ههباویه زۆرتر کاری ئهکرده سهر کوردستانی تورکیا. لهبهر ئهوه بو یهکیتی سوڤیته باش نهبو له ناو کوردهکانی سوریا دا هیچ جموجولیک ههبی بو ئهوهی نه تورکیا بترسی و، نه فهرانساش خهریک بی. بهدریزایی سالانی جهنگ یهکیتی سوڤیته قازانجی لهوهدا بو رۆژههلاتی ناوهراست ئارام بی. سیاسهتیشی بهرامبهر به کورد ئهوه بو: هیچ جموجولێ نهکا. بهلام دواي برانهوهی جهنگ و، پێویستی کێشانهوهی هیزهکانی له ئێران و، دهركهوتنی ئهمریکا وهکو زلهیزیکي نوێ و، ههلگیرسانی "جهنگی سارد"، کوردی ئێران له سیاسهتی ئێرانی سوڤیته دا جوړی له بایهخی پهیدا کرد.

٥.٢. بانگهێشتنی سهراڤی کورد بو باکو

د قاسملو نوسیویتی:

"پاش پیکهاتنی ح د ک، له سههرهتای خهرمانانی سالی ١٣٢٤ دا قازی محهمهده به سهردان چوه تهووریز و له جیزنی پیکهاتنی فیرقهی دیموکراتی نازهربایجان له ١٢ ی خهرمانانی ١٣٢٤ (٣ ی سیپتامبری ١٩٤٥) دا بهشدار بو. ههر پاش ئهم جیزنه له گهڵ چهند کهسی دیکه بو جاری دوهم بو باکو

چونکه قازی محمەد وەك سەرۆکی ح د ك و ئەندامانی دیکەى هەینەتیش وەك بەرپۆهەبەرانى ح د ك چونه باكو. هەر بۆیهش ئەم جاره داخوازه‌كانیان فۆرموله كرا بون. داوايان له یه‌كێتى سۆڤیتی ئەوه بو كه پشتیوانی له حكومه‌تى كوردستان بكا كه خه‌ریكى پێكه‌ینانى بون، یارمه‌تى مالى به‌م حكومه‌ته بكا و چه‌ك و ته‌قه‌مه‌نیشی بۆ بنێرى، بۆ ئەوهى حكومه‌تى كوردستان بتوانى سوپای میلی و هیزی چه‌كداری خۆى دابمه‌زرێنى.

ئەم جاره‌ش هەینەته‌كه هەر له گەل باقیرۆف قسه‌ى كرد. هەلۆیستی باقیرۆف له جارى پێشتر زۆر باشتەر بو. له لایه‌نى یه‌كێتى سۆڤیتی‌یه‌وه به‌ئێنى دا:

١. چه‌كى سوک و قورس بدهن به حكومه‌تى كوردستان.

٢. یارمه‌تى مالى بدهن.

٣. بۆ پێگه‌یاندنى هه‌ندئ كادری جه‌نگى لاوانى كورد له فێرگه‌كانى خۆيان وه‌ربگرن.

٤. چاپخانه له مه‌هاباد دابمه‌زرێنى. (٣٤)

نوێنه‌رایه‌تى كورد بۆ باكو ئەمجاره‌یان بریتی بون له: قازی محمەد، سه‌یفى قازی، مه‌نافى كه‌رىمى، عه‌لى ره‌یحانى، قاسمى ئیلاخانى زاده‌ى دهبوكرى، عه‌بدوڵا قادری مامه‌ش، كاك هه‌مزەى نه‌لۆسى مامه‌ش، نوری به‌گى به‌گزاده. (٣٥)

سه‌ردانى سه‌رانى كورد له باكو و، گه‌فتوگۆكانیان بۆ پشتیوانى لى كردنى دامه‌زراندنى حكومه‌تى كوردستان، له كاتێك دا بو كه جه‌نگى جیهانىی برابوه‌وه. یه‌كێتى سۆڤیت به‌ گوێره‌ى ئەو به‌ئێنه‌ى له كاتى ئیمزاكردنى په‌یمانى ٣ قۆلى دا سالى ١٣٢١ دابوى، ئەبو ئیتر رېوشوینی كێشانه‌وه‌ى ئۆردوى سور و، به‌ جئ هێشتنى ئێران دابنى. ئەى بۆچى به‌ درێژایى سالانى سه‌رده‌مى جه‌نگ كوردی پشت گوئ خست بو، كه‌چى له‌م كاته‌دا كه‌وته هاندانى سه‌ركرده‌كانى ئازهربايجان و كوردستان حكومه‌تى ناوچه‌یى خۆيان دابمه‌زرێنى؟ یا بۆچى سه‌رانى كورد له دواى برانه‌وه‌ى شه‌ر هه‌ولئى به‌ ده‌سته‌ینانى پشتیوانى روسی‌یان دا بۆ دامه‌زراندنى حكومه‌تى كوردستان و، له سه‌رده‌مى شه‌ردا ئەم هه‌ولەیان نه‌دا؟ تۆ بلىئى سه‌رانى كورد نه‌یان زانى بئ یا نه‌یان بیست بئ سالى ١٣٢١ په‌یمانێكى ٣ قۆلى له نیوان ئێران له لایه‌ك و، روسیا و به‌ریتانیا له لاکه‌ى تره‌وه به‌سترا بو، یه‌كئى له ماده‌كانى

جی چۆل کردنی ئێران بو دواى شهپ به شهش مانگ. خۆ ئهگهر ئهمهيان ئهزانی چۆن هيوایان له سهر مانهوهی ئوردوی سورى سۆڤیتی ههڵچنی بو؟ سۆڤیتییهکان ههندئ لهو گفتانهیان بهجی هینا که دابویان به نوینهرایهتی کوردو، ههندیکیشیان به جی نههینا: ۱۰ ههزار تهنهنگی برنهویان دانئ، بهلام چهکی قورسیان پێ نهدان. یارمهتی مائیشیان نهدان، مهگهر ئهو سهوادییهی له سهر کرپنی توتنی کوردستان کرا. ۶۰ لاوی کوردیش نێردانه سۆڤیت بۆ پهروهرده کردنی سپایی. له مههابادیش چاپخانهیهک دامهزرا. (۳۶)

۵. ۳. سۆڤیت: ئامۆزگاریکهاریکی خراب

له دواى دامهزراندنی حکومهتی کوردستان بۆ رێکخستنهوهی پێوهندییهکانی خۆی له گهڵ حکومهتی ناوهندی دو رپنگهی له بهرههم دا بو: یهکهمیان، ئازادکردنی ناوچه کوردنشینهکانی ژێر دهسهلاتی ئێران. دوهمیان، سازین له گهڵ حکومهتی ئێران.

کاتی که گفتوگۆکانی ۸ - ۲۳ ی ۲ دهستهی تیکهلاوی نوینهرایهتی کورد و ئازهر له گهڵ حکومهتی ئێران به تیشکان تهواو بو، وه هیزهکانی ئهرتەش له قۆلی سهقزهوه کهوت بونه شهرفروشتن به هیزهکانی پێشمههرگی دیموکرات. حکومهتی کوردستان هیزهکانی خۆی له قۆلی سهقز کۆکردهوه. ههمو ئهو هیزانه به گهرمی ئاماده بون پهلاماری سهقز، بانه، سهردهشت، سنه... بدهن. لهوکاتهدا هیزهکانی ئێران چهند جارئ هات بونه پێش، شهپیان به پێشمههرگه فروشت بو، ههر دولا یهکترییان له مهیدانی شهپدا تاقی کردبوهوه. ئهرتەش ورهیان پوخاو و پێشمههرگهکان ورهیان بهرز بو. سهربازگاکانی میرهدهئ، بانه، سهردهشت و تهنانهت هیزهکانی سهقز له لایهن پێشمههرگهوه گهمارۆ درا بون. نهیان ئههیشت خواردمهنی و پێویستییهکانی تریان پێ بگات.

ئهمه هاوزهمان بو له گهڵ کۆبونهوهکانی پێشهوهری - فهیروز له تهوریز و، شهپی مامهشا. هاشموڤ، کۆنسۆلی روسی له رهزانیه، لهوکاتهدا گهیشته بنکهی سههرکردایهتی هیزی دیموکرات له سهرا. لهوئ چاوی به قازی محهمهد، مهلا مستهفا، عومههر خانی شکاک و سههرکردهکانی تری کورد کهوت و پێی وتن:

واز له هێرشهکهیان بهینن، ئهگینا لهوانهیه توشی پوبهرو بونهوه بین له گهڵ هیزی بهریتانی، چونکه بهریتانیا قازانجی ژیانیی له نهوتی کرماشان دا ههیه، وه ئهگهر توشی پوبهرو بونهوه بین له گهڵ هیزی بهریتانی، ئهوا

کاتوان حساب له سهر پشتیوانی روسی بکهن و، ناشتوانئ پئیگا له ئهرتەشی ئیڕانی بگرئ ئهگەر له قۆلئیکی ترهوه پهلاماری حکومهتی کوردستان بدات. (۳۷)

قسهکانی هاشموف چئگهی خۆی گرت. سهرکردهکانی کورد وازیان له بیری هئرش هئنا. پئشتر مهنافی کهریمی یان نارد بو فهрман به هئزهکانی پئشمه رگه بدات پهلاماری سهردهشت بدەن. هئشتا به پئیگاوه بو فهرمانیکی پئچهوانهئ ئهوهی یهکهمی پئی گهئشت: فهرمانی پئی درا که پئی یان بلئ راههستن و چاوهرئ بن.

له باتی هئرش کردن گفتوگوئ سپایی له جهبههئ شهپ دهستی پئی کرد بو جوړئ له پئکهوتنی ئاگر بر له نیوان ئهرتەش و پئشمه رگه دا، که قازی خۆی له گهئ رهزمنارا ئیمزاو، سهرپهرشتی جئبهجئ کردنی کرد.

دیاره بو یه کئیتی سوڤئت گرنگ نه بو، حکومهتی کوردستان ناوچه کوردنشینهکانی تریش بهئینئته ژئیر دهسهلاتی خۆیه وه. یا کارهکانی خۆی بو پئشه وه ببات. بو یه کئیتی سوڤئت له و کاته دا ئه وه گرنگ بو پئکهوتنه کهی پئشه وه ری - فهبروز سهر بگرئ و، حکومهتی قیوام له سهر کار بمئنی بو ئه وهی وه کو به لئینی دابو: ئیمتیازی نهوتی شیمال به روسیا بدات.

به مجوره هئزهکانی کورد له و سنوره تهسکه دا به قهتیس ماوی له سهنگه رهکانی خۆیان دا مانه وه تا ئه و پرژهی هئرشی گه وره و دوایی ئهرتەشی ئیڕان بو داگیرکردنه وهی کوردستان و نازه ربایجان دهستی پئی کرد. کاربه دهستانی سوڤئتی ههر وه کو نه یان هئشت کورد به شهپ کئشه کهی خۆی به لادا بخت، پئشیان خۆش نه بو به سازین و پئکهوتن له گهئ دهسهلاتی ناوهندی چاره سهری بکات. له و کاته دا که قازی محمه د له تاران خه ریکی گفتوگو بو له گهئ کاربه دهستانی ئیڕانی و، قیوام پئشنیاری کرد ناوچه کوردنشینه کان بکرئنه یه ک ئوستان و، بهرپوه بردنی به کورد خۆی بسپئرن، دیسانه وه کاربه دهستانی سوڤئتی به توندی دژئ ئه م پرژهیه راهه ستان و، نه یان ویست کورد به ناشتی کئشه کهی خۆی به لادا بخت، چونکه له لایه ک نازه ربایجانی پئی لاواز ئه بو، له لایه کی تره وه کارتئ کوردیان له دهس ئه دا. یه کئیتی سوڤئت وه کو ئاموزگاریکه ریکی خراب، هم هه لی شهپ و هم هه لی ناشتی له کیس سه رانی حکومهتی کوردستان دا و، سه رانی کوردیش به قسه یان کردن.

پهراویزه‌گانی به‌شی شه‌شم

۱. گ‌نیشتمان، ژ ۷ و ۸ و ۹، خاکه‌لیوه، بانهمه‌پ، جوژه‌ردانی ۱۳۲۳، ل ۵-۶.
۲. احمد فوزی، قاسم والا‌کراد: خناجر و جبال، بیروت، ۱۹۶۱، ل ۱۰۳-۱۰۴.
۳. نیگلتن: ل ۴۵.
۴. Eaglton, William, Jr. The Kurdish Republic of 1946, London, 1963. p. لیره به دواوه نه‌نوسین: نیگلتن.
۵. ر‌کوردستان، ژ ۲۸، ۲۵/۱/۷ به‌رام‌بهر ۱۹۴۶/۳/۲۷.
۶. ر‌کوردستان، ژ ۲۴، ۲۴/۱۲/۲۲.
۷. ر‌کوردستان، ژ ۹، س ۱، شه‌مو ۱۳ ی‌ریبه‌دانی ۲/۱۳۲۴ ی‌فیوریه‌ی ۱۹۴۶.
۸. د قاسملو، چل سال خه‌بات له پیناوی نازادی: کورته‌یه‌ک له میژوی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران. به‌رگی یه‌که‌م، چ ۲، ۱۹۸۸، ل ۹۰.
۹. قاسملو، س ن، ل ۹۱.
۱۰. ر‌کوردستان، ژ ۴۵، ۲۵/۲/۱۸.
۱۱. سرلشکر احمد زنگنه، خاطراتی از ماموریت‌های من در آذربایجان (از شهریور ۱۳۲۰ تا دی ماه ۱۳۲۵)، انتشارات شرق، تهران، بلا. ل ۸. لیره به دواوه نه‌نوسین: زه‌نگنه.
۱۲. هه‌روه‌ها: جعفر مهدی نیا، زندگی سیاسی قیوام السلطنه، چ ۲، تهران، تابستان ۱۳۶۶، ل ۵۰۹. لیره به دواوه نه‌نوسین: مهدی نیا.
۱۳. نیگلتن، س ن، ل ۸۲.
۱۴. ر‌کوردستان، ژ ۴۴، ۱۳۲۵/۲/۱۶ به‌رام‌بهر ۱۹۴۶/۵/۶.
۱۵. ر‌کوردستان، ژ ۴۹، ۱۳۲۵/۳/۴ به‌رام‌بهر ۱۹۴۶/۵/۲۳.
۱۶. ر‌کوردستان، ژ ۵۰، ۱۳۲۵/۳/۶ به‌رام‌بهر ۱۹۴۶/۵/۲۷.
۱۷. مه‌هدی نیا، س ن، ل ۳۳۱.
۱۸. هه‌روه‌ها: حاج مخبر السلطنه هدایت، خاطرات و خطرات، چ ۴، زوار، تهران ۱۳۶۳. ل ۴۴۷.
۱۹. ر‌کوردستان، ژ ۵۰، ۱۳۲۵/۳/۶ به‌رام‌بهر ۱۹۴۶/۵/۲۷.
۲۰. ر‌کوردستان، ژ ۵۰، ۱۳۲۵/۳/۶ به‌رام‌بهر ۲۷ ی‌مه‌ی ۱۹۴۶. نه‌سلی شیعه‌که به فارسی به‌مجۆره‌یه:
۲۱. همه سر بسر تن بکشتن دهیم
۲۲. ازان به که کشور بدشمن دهیم
۲۳. مه‌هدی نیا، س ن، ل ۳۳۵-۳۳۹. هدایت، س ن، ل ۴۴۸.
۲۴. ر‌کوردستان، ۲۵/۳/۲۲.
۲۵. ر‌کوردستان، ژ ۶۰، ۲۵/۳/۲۹.
۲۶. ر‌کوردستان، ژ ۳۰، ۲۵/۱/۱۲.
۲۷. نیگلتن، س ن، ل ۶۰.

٢٣. دكتور عزيز شمزينى، الحركة القومية التحريره للشعب الكردى، مطبعه الشهيد ابراهيم عزو، نيسان ١٩٨٦. ل ١٥٩.

ههروهها: فريده كوھى - كمالى ديهكوردى، كۆمارى كوردستان: دامه زران و روخانى، نامه بهك بو بهدهسته پنهانى پلهى ماسته به ئینگليزى دراوه به زانستگای ئوكسفورد، ١٩٨٦. ل ٤٥-٤٦. ئهويش له ئارشيفى بهريتانى دهرهيناوه.

٢٤. ئهرفهه، س ن، ل ٢٠.

....P. 1966, London, The Kurds, Hassan Arafa,

٢٥. هاويل، ل ١٨٨.

The soviet Union And The kurds: A study .WILSON N. Jr. ،HOWELL

.P. 188 ,1965 .Of National Minority

٢٦. ر كوردستان، ژ

٢٧. ر كوردستان، ژ

٢٨. ر كوردستان، ژ

٢٩. قاسملو، س ن، ٩. ئيگلتن، س ن، ل ١٠٦. مههدى نيا، س ن، ل ٥١٨ - ٥١٩.

علاءالدين سجادى، شوڤشهكانى كورد و كورد و كۆمارى عيراق، بهغداد،

چاپخانهى مهعارف، ١٩٥٩. ل ٢٩٩. ليڤه به دواوه ئهوسين: سجادى.

ههروهها: مهحمود مهلا عزيزهت، كۆمارى ميللى مههاباد: ليكۆلينهوهيهكى

ميژوويى سياسى، ١٩٨٤. ل ١٧٧.

٣٠. سجادى، س ن، ل ٢٩٩.

٣١. مههدى نيا، س ن، ل ٣٣٠.

٣٢. زهنگهه، س ن، ل ٣٧.

٣٣. ديهكوردى، س ن، ل ٤١.

٣٤. قاسملو، س ن، ل ٦٦.

ههروهها بروانه: عزيزهت، كۆمارى ميللى.... ل ٩٣. ئيگلتن، س ن، ل ٤٣.

٣٥. ئيگلتن س ن، ...

٣٦. قاسملو، س ن، ل ٦٦.

٣٧. ئيگلتن س ن، ل ٩٧. قاسملو، س ن، ل ١٠٢.

٧. کوردستان له ژیر ههرهسی سهراوهزدا

١. کابینه قهوامی سهلتهنه

١.١. نائارامی سیاسی

له و کاتهوه که رهزاشا لیخرا تا ئه و کاتهی کاروباری وهزارهت به ئهحمهه قهوامی سهلتهنه سپێردرا ئێران له نائارامییهکی سیاسی بهردهوام دا بو. وهزارهت دانهزراو پاش ماوهیهک لی ئهخرا، بی ئهوهی توانیبیتی هیچ یهکی له گیروگرفته ئالۆزهکانی ولات چارهسهریکا. بیکاری، کهمی خواردهمهنی و کهلویهلی پێویستی ژیان، پهمنینی دراو، گرانی، ههلوهرجی ژیانی خهکیان تال کرد بو.

مهحمود جهم، مهتین دهفتهری، عهلی مهنسور (مهنسورولمولک)، محهمهه عهلی فروغی (زهکائولمولک)، عهلی سوههیلی، ئهحمهه قهوامی سهلتهنه، دوباره عهلی سوههیلی، محهمهه ساعید مهراغهیی (ساعیدولوزاره)، مورتهزا قولی بهیات (سوهامولسولتان)، ئیبراهیم چهکیمی (چهکیمولمولک)، موحسین سهدر (سهدرولئهشراف)، دوباره چهکیمولمولک، ئینجا قهوامی سهلتهنه، به پیز به دوی یهک دا ئههاتن و ئهروپوشتن. ههندیکیان له چهند ههفتهیهک زیاتر نهیان ئهتوانی لهسهر کار بمیننهوه. (١)

له کاتیک دا هیزهکانی دیمۆکرات پادگانهکانی تهوڕیزیان گهمارۆ دابو، حکومهتی ناوهندی ویستی له تارانوه هیزی ئهرتەش بو یارمهتیان بنێڕ. ئۆردوی سور له نزیک قهزوین ریگهیان پێ گرت و گێپایانهوه دواوه. سهروهزیری ئێران ئیبراهیم چهکیمی، لهم بارهیهوه، پهيامیکی بو سهرانی ٣ دهولته گهورهکه نارد. لهو ماوهیه دا دوهمین دانیشتنی کۆنفرهنسی وهزیرانی دهولتهانی سههرکهوتو له مۆسکو ئهبهسترا. چهکیمی ویستی بچپته پایتهختی سوؤیتی بو گفتوگۆ لهگهڵ وهزیرانی دهروهه. کرملین گوئی نهدايه ئهم ویسته. له کۆبونهوهکهش دا، نوینههرانی سوؤیتی ئه و پێشنیارهیان وهرنهگرت، که نوینههرانی لهندهن و واشینتۆن کرد بویان، بو لیکۆلینهوهی روداوهکه و دۆزینهوهی چاره. له بهر ئهوه چهکیمی گازندهی ئێرانی دژی

یه کیتی سوڤیت پیشکەش کرد به "ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەگرتەکان". دواى ئەووە راستەوخۆ لە ۱ ی رێبەندانی ۱۳۲۴ دا وازی لە سەرەزیری هینا. (۲) حەکیمی بە لایەنگیری سیاسەتی ئینگلیز ناسرا بو.

۲. ۱. پیکهتانی کابینهی قەوام

لە کۆبۆنەوێ رۆژی ۶ ی رێبەندانی ۱۳۲۴ ی مەجلیسی شورای میلی دا ۱۰۴ نوێنەر نامادە بون. لە ئەنجامی دەنگدان دا بۆ بەخشینی باوەر بە سەرەزیر، ئەحمەد قەوامی سەلتەنە ۵۱ دەنگ و موئتەمەنولمولک ۵۰ دەنگی بە دەس هینا. قەوام بو بە سەرەزیری ئێران. قەوام زەویوزاریکی فراوانی لە ناوچەکانی ژێر دەستی روسی دا لە سەرۆی ئێران هەبو. خۆی وای دەرئەخست که لە گەل سیاسەتی سوڤیتی دا ریکە.

ئەنجومەنی ئاسایش لە کۆبۆنەوێ ۳۰ ی ۱ ی ۴۶ دا لە دواى مشتومرێکی توند لە نیوان نوێنەرانى ئێران و سوڤیت دا، بپارنامەیهکی پەسەند کرد، که وەزیری دەرەوێ بەریتانیا ئیرنست بوین، پێشنیاری کرد بو، بپارنامەکه ئێران و روسیای رانهسپارد بۆ بەلاداخستنی کێشەکانیان گفتوگۆی راستەوخۆ بکەن. (۳)

قەوام پۆژی ۱۸ ی رێبەندان لە کاتی ناساندنی کابینهکەى دا بە مەجلیس وتی:

"لەم کاتەدا که بە پێی ئارەزوی زۆرایەتی مەجلیس و فەرمانی ئەعلا حەزرتی هومایونی بەرپۆهبردنی کاروباری دەولەت بە عۆدەى من سپێردراو... قوبولکردنی مەسئولیهتێکی وا قورس لە لایەنی منەو لە باری شیواوی ئیستای ولات و لە گەل دژواریی بەینەلمیلەلی دا که میژو وینەى کهمتر دیوہ بە تەنیا بۆ خزمەتی نیشتمانی پیروژ و پزگاری هاوونیشتمانانە لە تۆفانی مەترسی گیروگرفت." قەوام ئەندامانی کابینهکەى خۆی بەمجۆرە بە مەجلیس ناساند:

سەر وەزیر و، وەزارەتی کاروباری دەرەوہ و،

ئەحمەد قەوام سەلتەنە

وەزارەتی کیشوهر

بەیات

وەزارەتی دارایی

سەرلەشکر فەیرۆز

وەزارەتی رینگا

ئەنوشیروان سوپەهوبدی

وەزارەتی دادگۆستەری

ئەحمەد عەلی سوپهەر

وەزارەتی پیشە و هونەر (کار)

دکتۆر ئیقبال

وەزارەتی بیهەداری

وهزارهتی پۆست و تهلهگراف و تهلهفون
 وهزارهتی فهرهنگ
 جیگری وهزارهتی کشتوکال
 معاوونی سیاسی و پارلهمانی
 وهزارهتی جهنگ
 ههر لهم کۆردها قهوام پای گهیا،د، بۆ بههیز کردنی پایهکانی
 دۆستایهتی له گهڵ یهکیتی سوڤیت له سهر بنچینهی ریزگرتنی یهکتی،
 سهردانی مۆسکۆ ئهکا.

۳-۱. سهردانی مۆسکۆ

قهوام رۆژی ۲۹ ی رپبهندان له گهڵ دهستهیهکی نوینهرایهتی که پیک
 هات بو له: جوادی عامیری، حمید سهیاح، دکتۆر شهفهق، عهبدولحسین
 نیکپور، سهلمان ئهسهدی، دهری، عمید نوری، جیهانگیر تهفهزولی، قاسم
 مهسعودی، حمید رهزهوی، پیرنهزه، چو بۆ دیتنی ستالین و کاربهدهستانی
 تری سوڤیتی له مۆسکۆ. له سهرهتای رهشهمهدا ههوالنیری سوڤیتی له مۆسکۆ
 رایگهیا:د: رۆژی ۲۵ ی شوبات لهو کۆبونهوهیهدا که له گهڵ ئاغای قهوامی
 سهلتنه کرا، بریاری حکومهتی سوڤیتی پێ راگهیا:د: که له رۆژی ۲ ههمی
 مارتهوه بهشی له هیزهکانی سوڤیتی له خوراسان، شاهرود، سمنان له
 رۆژهلاتی ئێران، که ئارامیهکی نیسی تیادیه، ئهکشینهوه، بهلام هیزی
 سوڤیتی له شوینهکانی تری ئێران دا ئهمیختهوه تا وهزاع راون ئهبیتهوه.

سهردانی قهوام بۆ سهرانی کورد مایه پهژاره بو. یهکێ له نوسهرهکانی
 کوردستان له وتاریک دا به ناوی "شورهوی و ئێران" بهم بۆنهیهوه نوسیوتی:
 "ئێستاش که قهواره ههیهتیک نوینهر به سهروکیی ئاغای قهوامی
 سهلتنه بچنه مۆسکۆ بۆ ئهوهی که حهق بکهن به ناحق و مهرامی شومی
 هیتلهری نازی زیندو کهنهوه و نههین ئیستیمار له بهین بروت... ئیمه به
 ناوی مهدهنییهت دهلێین و دهنوسین سێ دهولهتی روس و ئینگلیس و ئهمریکا
 که به یهکهوه مهنشوری ئهتلانتیکیان بهست بۆیه بو... دارودهستهکانی
 مهحو و نابوت کهن و نهتهوهکانی که ههتا ئهوپۆ له ژێر چنگورکی
 ئیستیدادو ئیستیماردا دیل و یهخسیر و نالاندویانه رزگاریان بێت و
 سهربهست بژین: ئهگهر بێت و خودای نهکهرده وهفا به عهدهی خۆیان
 نهکهن به زویهکی زو ناوری چارهپهشی نهتهوه چوکهکان ههڵ دایسین و
 قسهی تیا نیه داوینگیری وانیش دهبێت. جا کهوابو هیومان وایه دهولهتی

ئەو کراسیە راستەکان چاوەنۆرپی نەتەوێ چۆکەکانی دۆنیا بە ناھۆمییدی نەگۆرپنەوێ و گۆیش بە گۆتەیی نوینەرانی دیکتاتۆری ئێرانی یەکان، کە بۆ دەسپێک قەیسەر ییەکی ئاوتی بەر دەدەن، نەدەنەوێ. (۴)

۱. ۴. ۱. قەوام دەستی ستالین ئەبێ

قەوام ماوەییەکی درێژ لە مۆسکۆ ماوەوێ. لەوێ بە ئێنی بە سەرانی سوڤییتی داو: ئیمتیازی دەرھێنانی نەوتی شیمال بەدا بە روس و، "تودەیی" یەکانیش لە کابینەکەیی خۆی دا بەشدار بکات. کاتێ گەپاوەوێ تاران خولی ۱۴ ھەمی مەجلیس تەنیا چەند رۆژێکی تەمەنی مابو. سەرۆزیران دەربارەیی گفتوگۆکانی پارگەیانندی خواروی بۆ کردەوێ:

"گفتوگۆییەکی کە لە لایەن سەرۆزیرانی ئێرانەوێ لە مۆسکۆ لە گەل کاربەدەستانی حکومەتی یەکییتی سوڤییتی دەستی پێ کراو لە تاران پاش ھاتنی سەفیری سوڤییتی دریزەیی پێ درا لە ۱۵ ی خاکەلیوێ ۱۳۲۵ دا بەرامبەری ۴ ھەمی نیسانی ۱۹۴۶ بە ئەنجامی ژێروگەیشت و، لە سەرھەمو مەسەلەکان بە تەواوی پێک ھاتن.

۱. ھیزەکانی لەشکری سور لە تاریخی ۲۴ ی مارتی ۱۹۴۶ ھوێ واتە یەکشەممو ۴ ھەمی خاکەلیوێ لە ماوەی مانگ و نیویکا ھەمو خاکی ئێران چۆل ئەکەن.

۲. ریککەوتننامەیی دامەزراندنی کۆمپانی تیکەلایوێ نەوتی ئێران و سوڤییتی و مەرچەکانی لە ۱۴ ی مارتەوێ تا ۷ مانگی تر بۆ پەسند کردن بۆ مەجلیسی شورای میلی پێشنیار ئەکری.

۳. لەبەرئەوێ نازەربایجان مەسەلەییەکی ناوخوای ئێران، رێشویینیکی ھێمنانە بۆ ئیسلاحت بە پێی قانونەکانی ئیستاو بە گیانی خێرخوازی بەرامبەر خەلکی نازەربایجان لە نیوان حکومەت و خەلکی نازەربایجان دانەنری. (۵)

۱. ۴. ۱. ریککەوتنی نەوتی ئێرانی - روسی

لە سالەکانی جەنگ دا ھەم کۆمپانیەکانی ئەمریکاو، ھەم یەکییتی سوڤییت ئەیان ویست ئیمتیازی دەرھێنانی نەوتی سەروی ئێران وەرگیرن. بۆلەوونەوێ ھەوایی گفتوگۆی ژێرپەژیری حکومەتی ئێران و کۆمپانی نەوتی ئەمریکی "ستاندارد ئویل" بۆ دۆزینەوێ دەرھێنانی نەوت لە خواروی رۆژھەلاتی ئێران دا، کرملینی وروژان. لە ئەیلووی ۱۹۴۴ دا نوینەری روسی بە رەسمیی ئەم داواییە لە ئێران کرد. مەجلیسی شورای میلی ئەوسا لە

ئىنژېنېر پېشىنارى د. محەمەد موسەدەق قانۇنىكى دانا كە تا ئۇ زەمانەى ھىزى بىگانە لەئىراندا بى، مەجلىس بۆى نىە باسى دانى ئىمتىيازى ھىچ سامانىكى زىرزەمىنى بە دەولەتانى بىگانە بكا. (٦)

قەوام لە ١٥ ى ١ ى ٢٥ دا نامەيەكى رەسمىى بۆ سەفىرى سۆڧىتى لە تاران نوسى:

"جەنابى ئاغى سادچىكۆف سەفىرى مەزنى يەككىتى كۆمارە سۆڧىتىە سۆسىالىستەكان

بە دواى گەتوگۆى دەمىى كە لە نىوانمان دا بوە بەرپزەوہ بە حزورى ئۇ جەنابەى ئەگەيەنخ، حكومەتى ئىران موافەقەت ئەكا كە حكومەتەكانى ئىران و سۆڧىتى كۆمپانىيەكى تىكەلاوى ئىرانى سۆڧىتى نەوت بۆ گەران و كەلك وەرگرتن لە ئەرزە نەوتاوىيەكانى ژوروى ئىران بەم مەرجه سەرەكىيانەى لاي خوارو دابەمەزىنئى:

١. لە ماوہى ٢٥ سالى كارى يەكەمى كۆمپانى لە ٤٩% بەشەكانى ھى ئىران و لە ٥١% ھى سۆڧىت ئەبئ و لە ماوہى ٢٥ سالى دوەمى دا ٥٠% بەشەكانى ھى ئىران و ٥٠% ترى ھى سۆڧىت ئەبئ.

٢. قازانجەكانى كۆمپانى بە پىئى رادەى بەشەكان لە نىوان ھەر دولادا بەش ئەكرىن.

٣. سنورى ئەرزەكانى يەكەم كە بۆ گەران تەرخان كراون ئەوہىە كە جەنابەالى لە ميانەى گەتوگۆكانى ٢٤ ى مارت دا بەم لايەنەى سپارد بو، بىجگە لە خاكى نازەربايجانى غەربى كە لە پوژئاواى خەتتەكەوہ لە نوقتەى لىكدانى سنورەكانى سۆڧىتى و توركىا و ئىرانەوہ دەس پىئ ئەكا و بە كەنارەكانى پوژھەلاتى دەرياچەى پەزائىيەدا پائەبورىئ تا ئەگاتە شارى ميانداو. بەوجۆرەى پوژى ٤ ى نىسانى ١٩٤٦ خراوہتە سەرى و ديارى كراوہ. حكومەتى ئىران بەلئىن ئەدا ئۇ خاكەى كەوتۆتە لاي خورئاواى خەتى باسكراو بە ئىمتىيازى كۆمپانىيە بىگانەكان بسپىرئ.

٤. سەرمايەى لايەنى ئىرانى برىتى ئەبئ لە ئەرزە نەوتاوىيەكانى مادەى سىيەم كە دواى كارى فەنى ئەبئتە خاوەنى بىرى نەوت و بەرھەمەكەى قابىلى كەلك لئ وەرگرتنى كۆمپانى ئەبئ. سەرمايەى لايەنى سۆڧىتئىش برىتى ئەبئ لە ھەمو جۆرە خەرج و ئالات و ئەدەوات و موچەى شارەزا و كرىكارەكان كە بۆ دەرھىنانى نەوت و پالاوتنى پىويست ئەبن.

٥. كارەكانى كۆمپانى پەنجا سالە.

٦. پاش بەسەرچونى ماوہى كارى كۆمپانى حكومەتى ئىرانى مافى ھەيە بەشەكانى سۆڧىتى لە كۆمپانى بكرىتەوہ. يا ماوہى كۆمپانى درىژ بكاتەوہ.

٧. پاراستنی ئهو ئه‌رزانه‌ی جیگه‌ی گه‌پان و بیری نه‌وت و هه‌مو دامه‌زراوه‌کانی کۆمپانی به‌ته‌نیا به‌هۆی هه‌یزی ئاسایشی ئه‌یرانه‌وه ئه‌به‌ئ. (٧)

١.٤.٢. "توده‌یی" ئه‌بن به‌وه‌زیر

له‌سه‌ره‌تای گه‌لاویژی ١٣٢٥ دا حیزبی توده‌گوشاریکی زۆری بۆ قه‌وامی سه‌لته‌نه‌برد که:

١. حیزبی دیموکرات (حیزبه‌که‌ی قه‌وام خۆی) و، حیزبی توده‌و، حیزبی ئه‌یران و، فیرقه‌ی دیموکراتی نازه‌ربایجان و، حیزبی دیموکراتی کوردستان به‌ره‌یه‌کی یه‌گگرتو پێک به‌هێنن.
٢. کابینه‌که‌ی ئه‌ستا هه‌ل بوه‌شینه‌رێته‌وه‌و کابینه‌یه‌کی ئه‌یتلافی تر به‌به‌شدار بونی ئهو حیزبانه‌به‌سه‌رۆکایه‌تی قه‌وام دابمه‌زرینن.
٣. "شورای موته‌حیده‌ی مه‌رکه‌زی" وه‌کو یه‌کێتی ره‌سمی کریکاران بناسرئ. (٨)

قه‌وام نه‌چوه ژیر باری خواسته‌کانی حیزبی توده‌. حیزبی توده‌ش ئه‌وه‌نده سور نه‌بو له‌سه‌ری. پاش گه‌فتوگۆیه‌کی درێژ ته‌نیا ئه‌وه‌ی لێ قبول کردن که ٣ که‌س له‌سه‌رانی حیزبی توده‌له‌ وه‌زاره‌ته‌که‌ی دا جێ بکاته‌وه‌.

رۆژی ٩ گه‌لاویژ به‌فه‌رمانی قه‌وام وه‌زیره‌کانی کابینه‌ی پێشو وازیان هه‌ینا و له‌جیگه‌ی ئه‌وان ٣ وه‌زیری توده‌یی: دکتۆر به‌زدی، ئه‌یره‌جی ئه‌سکه‌نده‌ری، دکتۆر کیشاوه‌ززی، دانا. (٩)

قه‌وام به‌م کاره‌ زیره‌کانه‌یه‌ دو نیشانی به‌جاری ئه‌نگاوت، له‌و کاته‌دا توده‌یی‌یه‌کان نفوزیان له‌تاران و هه‌ندئ شاری تردا زۆر زیادی کرد بو ئه‌یان توانی گه‌روگرفتی زۆر دروست بکه‌ن. به‌مه‌ده‌مکوتی کردن. ئه‌وی تریان زیاتر باوه‌ر و دلنایایی کاربه‌ده‌ستانی سوڤیتی به‌ده‌س هه‌ینا.

توده‌یی‌یه‌کان ئه‌و کاته‌ی له‌ وه‌زاره‌ت دا بون، وایان پێشنیار ئه‌کرد قه‌وام به‌ره‌یه‌کی یه‌گگرتو پێک به‌هێنن و، کورسی‌یه‌کانی په‌رله‌مان له‌ نیوان حیزبه‌که‌ی قه‌وام و حیزبی توده‌و چه‌ند حیزبیکی تری چه‌پ و هه‌ر دو دیموکراتی نازه‌ربایجان و کوردستان دابه‌ش بکه‌ن و، پیکه‌وه‌ بچنه‌هه‌لبێژاردنی گشتی خولی پانه‌هه‌می مه‌جلیسه‌وه‌.

قازی محمه‌دیش، وه‌کو رۆژنامه‌ی کوردستان نوسیویتی، بۆ پشته‌وانی له‌ پیکه‌نیانی به‌ره‌ی یه‌گگرتوی پێشنیار کراو ئه‌م بروسکه‌یه‌ی بۆ قه‌وام ناردوه‌:

"ته‌لگرافیک به‌مه‌زمونێ ژیره‌وه‌ له‌لایه‌ن جه‌نابی ئاغای قازی محمه‌د پێشه‌وا و ره‌هه‌بری حیزبی دیموکراتی کوردستان موخابه‌ره‌کراوه‌:

تاران: جەنابی ئەشرف ئاغای قەوام پەهەبەری حیزبی دیمۆکراتی ئێران
 رونوس: جەنابی ئاغای دکتۆر کیشاوەرزی پەهەبەری حیزبی تودەئێران
 رونوس: جەنابی ئاغای سەڵح پەهەبەری حیزبی ئێران
 رونوس: تەبیرێ، جەنابی ئاغای پێشەوهری پەهەبەری فیرقەئێ دیمۆکراتی
 نازەربایجان
 رونوس: تاران، ئاغای پادگان معاوونى سەدرى فیرقەئێ دیمۆکراتی
 نازەربایجان

بە ئیختیرامەوێ حیزبی دیمۆکراتی کوردستان ئامادەئێ خۆئێ بۆ ئیئتیلاف
 دەگەڵ ئەحزابی نازادپخواز (دیمۆکراتی ئێران، تودەئێ ئێران، دیمۆکراتی
 نازەربایجان، حیزبی ئێران) پادەگەئێئێ و ئەم ئیئتیلافە موجدیبی سەعادەت
 و عەزەمەتی میللەتی ئێران دەزانم و بەم وەسیلە جەنابی ئاغای سەدری
 قازی لە لایەن حیزبی دیمۆکراتی کوردستانەوێ بۆ گفتوگۆئێ پێویست و ئیمزای
 ئیئتیلافنامە بە نوامیندەئێ موعەرپەئێ دەگەم.

پەهەبەری حیزبی دیمۆکراتی کوردستان - محەمەد قازی" (١٠)
 قەوام نەک هەر ئەمەئێ قبول نەکرد، بەلکو سەرەنجام تودەئێ پەهەبەری
 لەو وزارت دورخستەوێ.

٢. گەڕانەوێ نەرتەش

١.٢. کشانەوێ روس

بە پێئێ مادەئێ ٥ ی پەیمانئێ ٣ قۆئێ: ئێران، روسی، بەریتانی ٩ ی ١١ ی
 ١٣٢٠، ئەبو لە دوائێ برانەوێ جەنگ تا ماوئێ ٦ مانگ، هاو پەیمانەکان
 هێزەکانئێ خۆئێ لە ئێران بەنە دەروێ.

لە ٢٠ ی گەلاوێژئێ ١٣٢٤ دا دوو مین جەنگئێ جیهانئێ بە پەسمئێ، دوائێ
 خۆبەدەستەوێ دانئێ بئێ مەرجئێ ژاپۆن، کۆتایی هات.

سەرانی دەولەتانی هاو پەیمان کە لە پۆتسدام بۆ ریکخستنەوێ دنیای
 دوائێ جەنگ کۆبونەوێ، ئەو بەئێنەئێ خۆئێ سەبارەت بە چۆلکردنئێ ئێران
 دوائێ برانەوێ جەنگ دابوئێ، دوبارە کردەوێ.

لە ٢١ ی خەرمانانئێ ١٣٢٤ دا حکومەتی ئێران ٣ یادداشتئێ دا بە
 سەفەرەتەکانئێ ٣ دەولەتە زلەکە: یەکئێتئێ سوئیت، بەریتانیا و ئەمریکا لە
 تاران، گەتەکانئێ خۆئێ لە بارەئێ بە جئێ هێشتنئێ ئێرانەوێ بە بێر هێنا
 بونەوێ.

هیزهکانی ئەمریکا لە نیوهی یەکەمی سالی ۱۳۲۴ دا، هیزهکانی بەریتانیاش تا کۆتایی هەمان سال هەمو هیزهکانی خۆیان لە ئێران کێشایهوه. یهکییتی سوڤییت مابو گهفتهکانی خۆی بهجئ بهینئ و ئهویش هیزهکانی له ئێران بباته دهرهوه. بهلام یهکییتی سوڤییت ئهی ویست له نرخی چۆلکردنی ئێران دا ئیمتیازی دهرهینانی نهوتی سهروی ئێران وهبرگرئ.

قهوام سیاسییهکی زیرهک و فیلباز بو. ستالین و کاربهدهستانی تری روسی قانیع کرد که ئیمتیازی نهوتی شیمالی ئێران ئهدا بهوان. بهلام تا لهشکری بیگانه له خاکی ئێران دا بی "مهجلیسی شورای میلی" ههقی نیه هیچ پهیمان و ریککهوتنئ له گهڵ بیگانه پهسند بکا، بۆیه پهسندکردنی قانونی دانی ئیمتیازی نهوتی شیمال به روس له لایهن مهجلیسی شورای میلییهوه ئهبی بکهوئته دواي کشانهوهی هۆردوی سور له خاکی ئێران. نوینهری سوڤییتی بهم نامهیه سهروهزیرانی ئێرانی له بریاری روسی ئاگادار کرد:

"جهنابی ئاغای قهوامی سهلتهنه سهروهزیرانی ئێران

به دواي دهربرپینه دهیمییهکانی که ئهم لایهنه به پئی فهرمانی حکومهتی سوڤییت له ۱۲ ی مانگی ئهم سال دا دوپاتی ئهکاتهوه که رۆشتنی هیزی سوڤییتی له ئێران به پئی نهخشهی چۆلکردنی سنادی ناوچهی نیزامی قافقاز له کۆتایی مانگی مارت دا بلاو کراوهتهوه ۹ ههمی مانگی مایس به تهواوی جیبهجئ ئهکرئ... سادچیکۆف" (۱۱)

حکومهتی قهوام به پواڵهت بریاری دا ئیمتیازی نهوتی شیمال به روس بدات. روسی بریاری دا خاکی ئێران چۆل بکات، به واتهیهکی تر ئهبو ئازهربايجان به جئ بهینئ و بهوهش ههر دو کۆماری ئازهربايجان و کوردستانی بی پشتیوان بهجئ ئههئشت. ئهرتهشی ئێران ئیتر بی هیچ بهرهههستییهک ئهیتوانی به ناوی گیرانهوهی دهسهلاتی ناوهندی و دابینکردنی ئازادی ههلبژاردنی گشتییهوه بۆ خولی پانزهههمی مهجلیسی شورای میلی، که ئهبو ریککهوتنی روسی - ئێرانی دهربارهی نهوت پهسند بکات، بچپتهوه ئازهربايجان.

له ۲۷ ی تشرینی دوهم دا سهفیری ئەمریکا له ئێران جورج وی ئالن به ئاشکرا رایگهياندا، ئهوهی ئێران وتویهتی: "... حکومهتی ئێران ناچاره بۆ دابینکردنی ئاسایش، هیزی نیزامی بۆ ههمو شوینهکانی ئێران بنیرئ..." شتیکی به تهواوی بهجئ و دروسته. (۱۲)

۲.۲. گورد و پۆینی نۆردوی سور

له مانگی سه رماوه زدا دهسته يه کي نوينه رايه تي کورد چون بو ورمي بو گفتوگو له گه ل کونسولي سوڤيتي، هاشموف، ده رباره ي کشانه وه ي نۆردوي سور له ئيران و پاشه پۆي سياسي کوردستان. هاشموف به واني وت: ئيران هي زيکي پچوک بو پاريزگاري ناسايش ئه نيريته کوردستان تا چاوديري هه لبژاردن بکا، دواي ته و او بوني هه لبژاردن له ناوچه که ئه کشيته وه. له بانه مه ري ۱۳۲۵ دا نۆردوي سور ئيراني به جي هيشت. شه وي ۱۲ ي ۲ له ته وريز به م بۆنه يه وه کۆپيکي شيعر خويندنه وه يان به ست. له و کۆرهدا هيمن ئه م شيعره ي به ناو نيشاني "ئاونگي سور" خويندنه وه:

دوينيکه کاتي کازيه وه ي به يان
له خه وه لستام پۆيم بو گه پان
گه رام زور کيو و چياو به نده نان
گونزار و باخ و ده شت و چه مه نان
ديتم دياره ده دره وشي له دور
له سه ر گولنيک ئاونگيکي سور
پرسيم له يه کيان: "ئه ري ئه تو چي،
بو چي له ره نگی ئاونگي دي ني؟
ئه من ئاونگي سورم نه ديوه،
که نگی ئاونگي وه ک تو باريوه؟"
ئاونگ: "ئه من ئاونگي ئاسماني نيم
من: "ئيدي ئه تو چي؟"

ئه و: "ده زاني من چيم؟
فرميسکي سوري کوردي داماوم،
که له سوئي نۆردوي قزل پزاوم"
ئه نجام و دواي چا که ئه وه يه
نۆردوي ميهره بان دۆستي واي هه يه
له پاش پويشتن له دوي ده که ن شين
له چاويان ده تکي فرميسکي خوينين
ئه ي له شكري سور، ئه ي نۆردوي زه فه ر
ئيستا که ده روي لي ره ده چييه ده ر
خودات ده گه ل بي و ئه وه ي بزانه
جي ي تو هه ميشه دلئ کوردانه

ئەى ئەو فرىشتەى كوردت كرد ئازاد

له ژىر پەنجەىى دىوى ئىستىداد

لهوى بەدواووش قەت مەىگە له بىر

حەىفە بە تەنھا كورد ببى يەخسىر (۱۳)

كشانهوى ئوردوى سور هاوزه مان بو له گەل چەن روداوىكى گرنگ. تازه به تازه "پەىمانى يەككىتى و براىەتى كورد و ئازەر" بەسترا بو، گفتوگوى سياسى نوينهراىەتى هاوبەشى كوردستان و ئازەربايجان له گەل نوينهراىى حكومەتى ئىران له تاران دەستى پىن كرد بو، هەر لهو ماوهىەش دا بو ئەرتەش بنكەكانى خۆى له سنە و، سەقز و، بانە و، سەردەشت بەهئىز كردو، كەوتە شەر فرۆشتن بە پۆستەكانى پيشمەرگەى كوردستان.

دياره كشانهوى "ئوردوى سورى سوڤىتى" له كاتىكى وەها ناسكدا بۆ خەلكى كوردستان شتىكى خۆش نەبو. له گەل ئەووشدا خەلك وریان بەر نەدا. هەر كه بەرپرەكانى حكومەتى كوردستان داوايان له هئزەكانى ئىلات كرد بچن بۆ جەبەهى سەقز بۆ پاراستنى سنورى كوردستان له هئرشى چاوه‌پوانكراوى دوژمن، يا بە قسەىەكى تر، بۆ پيشرەوى بۆ ئازادكردنى سەقز و سنە، بە هەزاران پيشمەرگە و لەخۆبوردو له شوینه دورەكانى كوردستانهوه كۆبونهوه.

قازى محەمەد بەو بۆنەىەوه، له كۆبونهوهىەك دا له پۆزى ۱۵ ی ۲ ی ۲۵ له گەل هەندئى له "سەرانى عەشائىرى مەنگور، مامەش، زەرزا، گەورك، دىبوكرى، قەرەپاپاق و، ئەفسەرانى ببىاكى هئزى دىمۆكرات" نوتقىكى داوه. له قسەكانى دا وتوىەتى:

"له كاتىكى دا ئوردوى سور له نىومان دا بو، دوژمنانى ئىمە هەمىشە واىان بۆلۆ دەرکەرەوه كه داوا و ئىدىعەى كوردان هەموى بە هۆى سياسەتتىكى خارىجىى، كه مەقسوديان ئوردوى سور بو، بەلام ئەورۆ بە ئاشكرای له هەمو كەسك مەعلوم بو، كه كورد ئازادى دەوئ و دەست لهو مەرامە هەلناگرئ و، وجودى ئەو عەشائىرانە لەورۆدا كه بە گيان و مال ئامادەن ئاخىرىن دلۆپى خوینى خویان بۆ ئەو مەرامە بېرژىنن شاهىدىكى زۆر گەورەىە بۆ ئەوهى كورد ئازادى دەوئ و دەستى لئ هەلناگرئ و بۆ وەچنگ هئنانى ئازادى ئىعتىمادى هەر بە خۆىە.

ئەمن زۆر سوپاسى برا مەنگورەكان دەكەم هەر بە بىستنى ئەوهى كه زانىوىانە ئوردوى سور ولاتى تەخلىه كردوه و پۆزى كارە، گەوره و بچوكيان، بۆ پاراستنى ولات ئامادەى خزمەت بون.

برایانی مامەش هەر که زانیویانە که پۆژی ئەوەیە دەبێ وڵاتی کوردەواری نفوزی بیگانهی تی دا نەمینی و دەستی ئیستیعماری له سەر لابردرئ هەموی به گیان و دل حازر بون.

هەر وەها برایانی گەورک و دیبوکری و زەرزا و ناغایانی قەرەپاپاق، هەمو ئەو پۆ وەک گورد له مەیدانی دا پراوەستان و چاوەنۆری فەرمانن که هەموی شاهیدیکی گەورەیه لهو پۆژەدا که ئۆردوی سور وڵاتی تەخلیه کردوه ئەوان واجیبی موقەدەسی خۆیان به جئ دینن و بەلگەیهکی زۆر زله بۆ ئەوەی هەستی نیشتمان پەرستی و ئازادی له دلی هەمو کوردیک دا جیگیر بوە و دەست لی هەلگرتتی نیە.

برایانی خۆشەویستی بارزانی که له پێگای وەدەست خستنهوێ ئازادی کوردستانی مەزن وڵات و مال و مندالیان له بەر چا و نیە و هەمویان له پینا و ئەو مەتلەبه ناوہ. مەردانە له کۆشش دان جیگای شانازییە و ئازادیخواھی میلیلەتی کوردەواری نمایش دەدەن و شارەزایی وان له عەمەلیاتی جەنگی و ئازادی و رەشیدییان، که سیفاتی مومەیزە ی کوردانە، له شەری سالیح ئاویەدا مەعلوم بو که عیدەیهکی ۷۰۰ نەفەری ئۆردوی فارسەکان دەبویست بۆ لای سەرایە بیٹ ئەوان ۱۷۰ نەفەر پێشیان لی گرتن و تەلەفاتیک زۆریان لیدان بئ ئەوەی یەک نەفەر خویں له که پوی بئ.

جەنابی حەمە رەشید خان که چەند وەختە لهو پێگایەدا ئیمتیحانی خۆی داوہ. هەر وەها ئەوانە بەلگەیهکی زۆر گەورەن که جونبوشی ئازادیخواھی کوردستان به هۆی سیاسەتی خارجی جی نەبوە بەلکو هیژیکی له دلی هەمو کوردیک دا مەوجودە و له سایە ی خودا ئەو هیزەش ئەوەندە به قووتە که دەتوانی دەستی زالم ببری.

بەلام میلیلەتی کوردی زۆر خاوەنی ئینساف و روحمە دیسان لەسەر ئەو حالەشەوہ که هیژی مە زۆر کافیه بۆ ئەستاندەنەوێ وڵاتی خۆمان و تۆلە ستاندەنەومان لەسەر ئەوەشەوہ ئەوا خەریکین کهوا به پێگایەکی سولج و موسالەمەت حقوقی خۆمان وەرگرینەوہ.

ئەگەر هاتو هەر به موسالەمەت لەگەلمان نەهاتن و ئیدیعیای ئیمەیان قبول نەکرد که نومایندە ی کوردستانی ئازاد بۆ ئەو جامیعە له تاران مەشغولی موزاکەرەن. ئەو وەختی به هومییدی خودای، به گشتی عالەم به تاییەتی به دەولتە زالمەکانی که وڵاتەکه مان لی داگیر دەکن، نیشان دەدەین که کورد چەندە به هیزە و لییان مەعلوم دەکهین که تۆلە سەندنەوہ چون دەبێ. (۱۴)

ههروهه پوژی ۲۰ ی ۲ ی ۲۵ له وتاریکی ترا وتویهتی:

"دوژمنانی کورد وایان شوهرت دهدا که دهولتهی کوردستان نه ساسیکی نیه و به روینی هیزی سور تیک دهچئ. درۆ بونی نهو ئیدیعیایه و گوپیه پوچانه زو هاته جئ و کورد ئیمتیحانی خۆی دا لهو چهند پوژانه دا که ئوردوی سور خاکی ئیرانی چۆل کرد سهد هیندی جارن کورد وه جووش کهوتوه و ههزارهها کهس له خۆبوردوان له سنوری کورد نامادهن تا ناخرین تنۆکی خوینیان لهریی کوردستان دا بپێژن.

دهبئ نهوجار نهو دوژمنانه بلین چی؟

دهبئ لئیان مهعلوم: بئ ئهگهر زو حهقی کوردی نهدهن به زوری نهسلهحه دهینهستینین فهقهت راوهستانی ئیعه لهو پوژهدا بو ئهوهیه که حهقی مه به بئ شهپ و به موساله مهت بدرئ و، پیمان خووش نیه دوباره له دنیا دا ئاوری شهپ هه لکهینهوه. نهوپو کورد سههله دهتوانئ حهقی خۆی له ئیران بستینئ به لکو دهتوانئ حهقی خۆی له دنیا بستینئ." (۱۵)

قسهکانی قازی محهمهد بو چاوبهستن و بهرزکردنهوهی وره ی خه لک نهبو، به لکو قسهکانی راست و دروست بون. کورد به له خۆبیرانیکی راسته قینهوه ئه ی ویست نهو ئازادییه بپاریزیت که دهستی کهوت بو و، نهینه ویست جاریکی تر به هیج جوړئ بجیته وه ژێردهستی حکومهتی تاران.

۲. ۳. فرمانی شاه

پوژی ۲۴ ی خا که لئیه هیزهکانی سوڤیت قهزوینیان چۆل کرد.

ستادی ئه رتهش هیزهکانی ناماده کرد له تارانوه بچئ شوپنه چۆلکراوهکانی ئوردوی سور بگرن. بهلام به هوی نهو گفتوگۆیهوه که لهگه ل نوینه رانی نازهربایجان هه بو حکومهتی ئیران جولاندنی هیزهکانی خۆی تا سه رتهای سه رماوهز دواخست. سه رلهشکر هه سن ئه رفهع له سه روکایهتی ستاد لایرا بو، له جیگه ی نهو سه رلهشکر عه لی رهزمنارا دانرا بو. لهو ماوهیه دا ستادی ئه رتهش کهوته خۆی بو سازدان و پیکهستنه وه ی هیزهکانی و، لیکۆلینه وه ی هه لومهرجی نازهربایجان و کوردستان و، دانانی پلانی گرتنه وه ی. سه روکی ستادی ئه رتهش، سه رلهشکری رهزمنارا، فرمانی دا به لهشکری ۱ ی مه رکهز و لهشکری ۳ ی قهزوین بو ناماده کردنی هیزهکانیان.

پوژی ۲ ی سه رماوهز به پپی پلانی پیشهکی ی ستادی ئه رتهش هیزهکانی لهشکری ۱ له نا کاو چونه ناو شاری زه نجان ه وه و گرتیان.

پۆژی ۳ ی سەرماوەز ناوچە ی سەرجهەم لەسەر پێگای زەنجان بۆ میانە لە لایەن ئەرتهشەووە گیرا.

پۆژی ۱۵ ی سەرماوەز شای ئێران، محەمەد رەزا پەهلەوی، بە فرۆکە گەیشتە زەنجان بۆ سەردانی ھێزەکانی ئەرتهش. ھەر لەو ئ ڤەرمانیکی بۆ "ئەفسەران و دەرهجەدارانی ئەرتهش" نوسی. لەم ڤەرمانە دا ھات بو:

"ئێووە کە ئەمپۆ لە کوردستان و زەنجان و مەلەبەندەکانی گەیلان بۆ ئازاد کردنی نیشتیمانی ھێژا و خۆشەویست کۆبوونەتەووە گوئ بە ڤەرمان چاوہ پوانی زانیی کاتی دەسپیکردنن ئەبێ بزانی ئێرانی خۆشەویست بە درێژایی چەندین قەپن بە گەورەیی و سەربەرزى لە دنیای کۆن و نوئ دا ناسراو، لەگەل ئەوہی زۆر گەل و ولات لەو ماوہیەدا بەھۆی رەوتی روداوہکانی جیھانەوہ لەناوچون و ناویان لە میژودا سراوہتەوہ، بەلام ناوی ئێرانی نیشتیمانی خۆشەویستمان کە کۆنترین ولاتی دنیایە ھەمیشە جیگیر و ھەمیشە بە توانا و گرنگیەوہ ماوہتەوہ.

لاتان وا نەبێ ئەم ولاتە توشی ھێرش و دەستدریژی نەبوە، سەرانسەری میژوی پێ شانازی ئێمە چیرۆکی دەستدریژی گەلانی بێگانە یا کەسانی لە ژێر کارتیکرانی فریوی دەروہە بۆ تیکدانى سەربەخۆیی ئەو کارەیان کردوہ ئەگێریتەوہ. بەلام لام وایە بە درێژای میژو ھیچ کاتی روداویکی وەھا شومی وەکو ئەوہی کە لە ۲۱ ی سەرماوەزی ۱۳۲۴ دا بەسەر ولاتە خۆشەویستەکەمان دا ھاتوہ نەقەوماوہ کە مشتێ سەرەپۆی بێ نیشتمان ناوچە ی گرنگ و سەرسەوزی ئازەربایجان واتە گیانی ئێران لە نیشتمان جیا بکەنەوہ.

لەبەر ئەوہ بپارمان دا ھێزەکانی ئاسایش بەرەو ئازەربایجانى خۆشەویست بکشین و ھەمو جۆرە بەرەنگاری و بەرھەلستیەک بە تەواوی وردوخاش بکەن. ھاو نیشتیمانانی عەزیزمان لە ژێر بارى ئیستیبداد دەربھینن و سەرەپۆکان تەفروتونا بکەن و، ئالای شیر و خورشید لە ھەمو شوینەکانی ئەم سەرزەمینە دا بخەنە شەکانەوہ و.."(۱۶)

۴. ۲. پلانی گشتی ستادی ئەرتهش

ستادی گشتی پلانی گرتنەوہی دانا بو. عەمەلیاتی گرتنەوہی ئازەربایجان و کوردستان ئەبو لە ۳ قۆلەوہ بە ھاوکاری عەمەلیاتی عەشایەر جیہەجی بکری:

قۆلی یه کهم، که گرنگترینان بو، له میحوهری زهنجان - تهوړیزه وه بچولئ بۆ گرته وهی شاره کانی نازه ربایجان و دانانی پادگان له شاره گرنگه کانی: تهوړیز، مهراغه، رهزائی، میانه و هی تر.

قۆلی دوهم، ئه بو له کوردستان (سنه) وه به میحوهری تیکاب - شاهیندژ - میانداوودا بچولئ بۆ دابړینی کوردستان له نازه ربایجان تا هیزی بارزانی یه کان نه توانن یارمهتی "موته جاسیرین" بدهن.

قۆلی سێیهم، ئه بو له رهشته وه به رهو ئاستارا - ئه رده بیل بچولئ بۆ ئه وهی پێگای یارمهتی دهره کی له سنوره کانی لای سه روی موته جاسیرین بپړئ.

سه ره پای ئه مانهش ئه بو به هوئی عهشایه ره وه گیرو گرفت بۆ هیزه کانی دیموکرات دروست بکړئ. (۱۷)

۳. هه لوه شانی حکومه تی کوردستان

۳. ۱. کۆبونه وهی مزگه وتی هه باس ئاغا

ستادی ئه رتهش پلانی هی رشی گشتی بۆ سه ر نازه ربایجان و کوردستان دارشت بو. بۆ ئه و مه به سته هیزه کانی خۆی له زهنجان و کوردستان مۆل ئه دا. پوژنی ۱۴ ی سه رماوه ز سازدانی هیزی پێویستی ئه نجامدانی هی رشه که ته واو بو. ئه و هیزانه ی بۆ له شکرکی شی کۆکرا بونه وه بریتی بون له:

۲۲ گوردانی ته واوی پیا ده، ۴ هه نگ سوار، ۲ ئاته شباری تۆپخانه ی ۵۷ ملیمی کوهستانی، ۲ ئاته شباری تۆپخانه ی ۱۰۵ ملیمی بلند، ۱ ئاته شباری دژی ئاسمانی، ۱ گروهان موسه لسه لی دژی ئاسمانی، ۴ گروهان خومپاره ئه نداز، ۳ گروهان اربه جهنگی، نزیکه ی ۲ گروهان موهه ندیسی به که ره سته ی پێویسته وه، ۴ گروهان تۆپی ۳۷ ملیمی، هه مو ده زگا پێویسته کانی سه ره رشته داری، باربه ری، بیه داری، دامپزیشکی، ته دارو کات، موهیماتی تۆپخانه و پیا ده.

هه مو کهس ئه ی زانی هی رشی کی گه وره به پێگا وه یه.

پوژنی ۱۴ ی سه رماوه زی ۱۳۲۵ به رامبه ر ۵ ی دیسه مبه ری ۱۹۴۶ قازی محمه د تا قمی کی ۱۰ که سی له وانه: سه یفی قازی و سه دری قازی، بۆ پاو یژ ده رباره ی پێکه ی تانی "شورای جه نگ" بۆ کۆبونه وه بانگ کرد. له م کۆبونه وه یه دا بپاری درا هیزه کانی عه شایه ر و جمه وری ساز بدرین بۆ به ره له سته ی هیزه کانی ئیران. به لام دوا بپاریان به جی هیشت بۆ کۆبونه وه ی پوژنی دوا یی که ئه بو له مزگه وتی هه باس ئاغا بکړئ.

رۆژی ١٥ ی سەرماوەز سەرۆکهکانی عەشایەر و، ئەندامانی کۆمیتەیی مەرکەزی و، گەورە پیاووەکانی ئەو، بانگ کران بۆ مزگەوتی هەباس ناغا بۆ پراویژ بۆ بێراردانی دوا هەلۆیست بەرامبەر هاتنەوهی ئەرتەش و دەسەلاتی ئێرانی.

پێشەوا و سەدری قازی رەئیان وابو ئەبێ پێشگیری لە ئەرتەش بکری. تەنانهت سەدری قازی وتی: "دەولەتی مەرکەزی توانای ئەوهی نیه له دو جەبهەیی نازەربایجان و کوردستان دا شەرپ بکا. من نیزیکهی ٣ ساڵ له تاران بوم و له وره‌ی سەربازان و دەرەجەداران و ئەفسەران ئاگادارم. دەولەت له سەقز و سەردەشت و تکاو هیزیکی نیه و ئیمه به یارمەتی فیداییه دیمۆکراته‌کان به چاکی دەتوانین هیزی دەولەتی مەرکەزی تەفروتونا بکهین. له رابردودا دەستەیه‌ک له عەشیرەت دەیان توانی ماوه‌یه‌کی زۆر بەرامبەر به هیزی دەولەتی رابووستن و خۆ پاگرن، ئیستا ئیوه له وان که‌متر نین، نابێ بترسین، دەبێ خەبات بکهین." (١٨)

له بەرامبەر ئەم رەئیه‌دا، له ناو خەلکی شاردا هەندێ کەس وه‌ک مه‌لا عەبدوڵای موده‌پرسی و مه‌لا حسینی مه‌جیدی رەئیان وابو: بەرەبرکانتی کردنی هیزیه‌کانی دەولەت کارێکی بێ سوڤه، به‌وه‌ش بیری ئاشبه‌تالیان له نیو خەلک دا بلاو کرده‌وه. (١٩)

رۆژی ١٨ ی سەرماوەز له‌شکرکێشی به‌ په‌لاماردانی به‌رزاییه‌کانی قافلانکو له‌ سەر رێی زه‌نجان - میانه‌ ده‌ستی پێ کرد. پێگای تاران بۆ ته‌وریز به‌م به‌رزاییانه‌ دا تێ ئەپه‌ری. فه‌رمانده‌ی هیزیه‌کانی نازەربایجان که‌ دیفاعی له‌ قافلانکو ئەکرد جه‌نه‌رال غولام یه‌حیا دانشیان بو. هیزی نازەری به‌رگرییه‌کی ئەوتوی نه‌کرد و زۆر زو شکا. پاش نیوه‌رۆی ٢٠ ی سەرماوەز ئەرتەش گه‌یشتە ناو شاری میانه.

دوای داگیرکردنی میانه‌ سەرکرده‌کانی ئەرتەش بۆ ئەوه‌ی ماوه‌ی خۆریک‌خستنه‌وه‌ی هیزی دیمۆکرات نه‌دن و سەرکه‌وتنه‌که‌ بقۆزنه‌وه‌ هیزیه‌کانیان خسته‌وه‌ جوڵان:

قۆلی سەرەکی، به‌ شه‌قامه‌پڕی میانه - ته‌وریز دا پوی کرده‌ شاری ته‌وریزی ناوه‌ندی نازەربایجان.

قۆلیکی تر له‌ میانه‌وه‌ به‌ره‌و مه‌راغه.

قۆلیکی تر له‌ میانه‌وه‌ به‌ره‌و بوستان‌ئاباد و، له‌ویوه‌ بۆ سەراب و ئەرده‌بیل.

قۆلیکی تر له‌ ره‌شته‌وه‌ بۆ ئاستارا.

ئۆلكىلىكى تر له كوردستانه وه بۆ شاهيندژ و تيكاب.

ديمۆكرات له هيج كوئىيهك بهرهنگارى يهكى ئهوتۆيان نه نه كرد. خهريكى خۆدهرباز كردن و ههلاتن بون. ئهرتەش به ئاسانى ئهگهيشته ئامانجه ديارى كراوهكانى.

پوژى ۲۰ ى سهرماوهز له تهووريز "شوراي جهنگ" پيڤ هات بو. بهلام توشى راپايى و سهر لى شيوان بو بون. له سهر برپاريكى رون ساخ نه بو بونهوه. وا بلاو بووه كه سهلامولاي جاويد تهلگرافى خۆبهدهسته وه دانى بۆ تاران ناردوه وه، سهران و بهرپرسهكانى حكومهت و فيرقه ي ديمۆكراتى نازهربايجان بهرهو سوؤقت هه لدين.

سهره نجام سهرانى حكومهتى نازهربايجان برپارى بهرهنگارى نه كردن و خۆبهدهسته وه دانيان دا. چهند ههزارى سهربازى توركى نازهرى كه بۆ بههيز كردنى جهبهه لهوئ بون بهرهو تهووريز كشانهوه.

پوژى ۲۱ ى سهرماوهز فهركان درا به هيزهكانى پيشمه رگه له جهبههكانى سهقز، بانه، سهردهشت، بكشينهوه وه، رى بۆ ئهرتەش چۆل بكن. پيشمه رگه بارزانى يهكان كه چهند مانگ بو پاريزگارى سنورى حكومهتى كوردستانيان پى سپيردرا بو له جهبهه ي سهقز، ئهوانيش له پيگه ي ميانداواوه كشانهوه بۆ بوكان و له وپوه به لاپى دا بۆ مههاباد. هه مان پوژ سهرهنگ غهفارى گهيشته بوكان. هيزى ئيله كوردهكان دا يانه پالى. پوژى ۲۲ ى سهرماوهز ئهرتەشى ئيران گهيشته ناو تهووريز. هه مان پوژ له وپوه هيزهكانى ئهرتەش به رى كهوتن بۆ سهر مه رهند، جولفا، ماكۆ، خوى.

هيمن بيره وه رى يهكانى ئه و پوژانه ي خوى بهمجوره ئه گيرپيته وه:

"ماويهك بۆ ئه وهى كارهكانى حيزب باشتراپه پىن پاش ئه وهى شهوانه پيشهوا كه زور شهو تا درهنگ له دهفتهرى حيزب دا دهماوه دهچوه مالى خوى، كادريكى حيزبى له دهفتهرى حيزب دا دهماوه بۆ ئه وهى راپورتى خواره وه ئه گهر پيوست بو به پيشهوا رابگهيه نى و دهستوراتى پيشهوا بۆ خواره وه بنيرى. ئه وئ شهوئ نوره ي منى تازه زاوا بو. له دهفتهرى حيزب دانيشتوبوم و خهريكى نوسينى مهقاله يهك بوم بۆ "گوردستان" ئه فسهرىكى پچوك هاته زور. دهستى بۆ راديوگه ي سهرمىزه كه برد. له پىر شتيكى وامان گوئ لى بو كه وهختا بو پيمان به عهرزوه وشك بى. راديوى تاران تهلگرافى پيرۆزبايى دوكتور جاويد وهزيرى ناخوى نازهربايجانى دهخوينده وه كه به بونه ي گه پانه وهى ئهرتەشى شاهه نشاهى بۆ تارانى نارد بو. دوايه خه بهرى راكردنى "موته جاسيرين" ى راگه ياند... دهسبه جى به تهليفون ئه و خه به ره م به پيشهوا راگه ياند.

نازەربایجان و تەیارو پرچەک بە لەشکری سازو پەرداخ و فەرماندە لێزانەکانیەوه بۆ و زو تەسلیم بو؟ پێشەوهەری کارامە و شۆرەشگێڕ و کۆنەپیاو و نازا و پابەرەکانی تری نازەربایجان بۆ و بە پەله پرایان کرد؟ پرسیاریکە کەس بە تەواوی جوابی نەداوەتەوه و منیش جوابم بۆ نادریتەوه. (٢٠)

"دەسبەجێ بە تیلیفون ئەو خەبەرەم بە پێشەوا راگیاندا گوتی بۆ خۆت وەرە ئێرە و بە ئەوانی تریش پابگیەنە بێنە ئێرە. بە دواي ئەوانم دا ناردو بۆ خۆم چوم بۆ مائی پێشەوا. سەدری قازی برای پێشەوا کە نوینەری مەجلیس بو لە تاران و بە پوالت نەدەبو لەو واقیعه بترسی، لە هەمو کەس پتر شلەژا بو. ئەو دەسبەجێ گەپاوه بۆ تاران و لەوئ گرتیان و هینایانەوه مەهاباد...

بەلێ کۆتوپر تەوڕیز گیراوه و کوردستانیش لە هەمو لاوه گەمارۆ درا. پاش ئەوهی سەدری قازی نازانم بۆچی بەرەو تاران گەپاوه پابەرانی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان لە مائی پێشەوا کۆبونەوه و، ئەو شەوئ روحیە هەمو کەس دەتوانم بلێم باش بو. شورای جەنگ بە سەرۆکایەتی حاجی بابە شیخ پێک هات و سورەت جەلەسە یەکەم ئیمزا کرا و قەراری بەرەبرەکانی درا. بەلام هینشتا مەرەکەبی بریارنامەکە وشک نەببوهوه کە خەبەرئ هات یەکیک لە ئەندامانی ئەو شورایە پای کردوه.

بۆ بەیانی وەزە گۆراو بریاری بەرەبرەکانی هەلۆهشایەوه و بە پێشمەرگە دەستور درا بێ دەستکردنەوه پاشەکشە بکا و پێگا بۆ ئەرتەش بەتال بکا و خەلک دەستیکی کەوتە ئەولای و یەکیکی کەوتە ئەملای.

پێشمەرگە لە جەبەهێ سەقز و سەردەشتەوه بە رێکوپێکی پاشەکشە کرد. بەلام فیداییەکان کە فەرماندەکانیان پرایان کرد بو وەک مەپری بێ شوان بلاو بون.

فەرماندە ی ئەرتەش بێ هیچ زەحمەت گەیشته گوندی حەمامیان و پێشەوا لەوئ دیتی. لەو ماوهدا من هەمیشە لە گەل پێشەوادا بوم. دیارە لە گەلی نەچومە حەمامیان. بەلام لە شاری بەجیم نەهیشت، دەمدیت پەشوکا بو. بەلام نەک لە ترسان، بەلگە لە داخان و لەبەر ناھومییدی.

پۆزی ٢٦ ی سەرماوەز ١٣٢٥-١٩٤٦ ئەرتەشی شرو شپریوی شاھەنشاهی، تەواو سالە وەختیک پاش هەلکردنی ئالای کوردستان، شاری مەهابادی گرتەوه. (٢١)

٢.٣. خۆبهدهسته وه دانی سهرانی حکومهت

خۆبهدهسته وه دانی نازهربایجان بئ شەر و بهرنگاری و، ههلاتنی سهرکردهکانی کارئیکی گه وهی له وهی سهرکردهکانی کوردستانیش کرد. رۆژی ٢٣ ی سهرماوهز میرزا رحمهتی شافیعی، شیخ حهسهنی شهمسێ بورهانی، عهلی ئاغای ئه میرعه شائیری و چه ند که سئیکی ناسراوی تر چون بو میاندواو بو پیشوازی سهرتیپ هومایونی که له گه ل هئزه که ی دا له رینگه ی سه قزه وه هات بون.

ئیارئ ی ٢٣ ی سهرماوهز تاقمئ له بیشمه رگه و بهرپرسه کانیا ن کۆبونه وه چونه لای قازی بو ئه وه ی باسی په نا بردن بو سو فئیت یا عیراقی له گه ل بکه ن. داوایان له وه یش کرد له گه لیا ن بر وا. قازی رئی لی نه گرتن برۆن پئی وتن چی یان پیویسته له گه ل خۆیا ن بیه ن به لام وتی: "من له گه ل خه لکی مه هاباد ئه مینمه وه، چونکه سویندم خواردوه که له گه لیا ن بم و چاوم لی یان بی. حکومهتی ناوه ندی به رق و توره بیه وه دئته وه، ئه گه ر من بگرئ داخی خوی به من ئه رپئئ و واز له خه لک ئه هئینئ، جا بو ئه وه ی خه لکی شار توشی زه ره ر و زیان نه بن ناچارم بمینمه وه." (٢٢)

رۆژی ٢٤ ی سهرماوهز ئه سه دوف نوینه ری بازرگانی روس مه هابادی به جئ هئشت و گه راپیه وه کونسو لگه ی سو فئیتی له ورمئ. رۆژی ٢٤ ی سهرماوهز هئزه که ی سهرهنگ غه فاری و ئیلهکانی هاوپه یمانی گه بیشتنه نزیک مه هاباد.

رۆژی ٢٥ ی سهرماوهز قازی به ته له فۆن قسه ی له گه ل سهرتیپ هومایونی کرد، ئینجا خۆی و سه یف و حاجی بابه شیخ و چه ند که سئیکی تر به ئو تۆمۆبیل چون بو حه مامیا ن ته سلیمی سهرتیپ هومایونی بون. سهرتیپ هومایونی فه رمانده ی له شکری ٤ ی کوردستان و، سهرکرده ی ئه وه هئزه بو که ئه بو له قۆلی سه قزه وه به ره و مه هاباد بجوئئ. هومایونی، وه کو خۆی گپراویه ته وه، به ره له وه ی قازی محمه د و سهرانی تری حکومهتی کوردستان بچن بو لای گفتی "ته ئمیننی جانی" پئی دا بون. (٢٣)

هه مان رۆژ مه لا مسته فا به په له خۆی گه یانده مه هاباد بو دیتنی قازی. ئه مه دوایین جار بو بارزانی قازی ببینئ. داوا ی لی کرد خۆی به دهسته وه نه دا و له گه ل ئه و بچئ. به لام قازی بریاری دا بو بمینئته وه. (٢٤) رۆژی ٢٤ مه رهند و رۆژانی ٢٥ و ٢٦ شارهکانی ماکو، خوی، مه راغه و، ره زائیه گیرانه وه. (٢٥)

٣.٣. نەرتەشی دێتەوێ مەهاباد

پۆژی ٢٦ ی سەرماوەز (١٧ ی دیسەمبەر) قازی و سەرکرده‌کانی تر له جاده‌ی شیمال‌شەرقی سێزده کیلۆمەتر بە لای گوندی گۆکتەپە چون بۆ ئەوێ بە پەسەمی پێشوازی هاتنەوێ هێزی نێزامیی ئێران بۆ مەهاباد بکەن. ئینجا نەرتەشی ئێران له لای شیمال و هێزەکەیی غەفاری له گەڵ عەشایەر له‌لای شەرقەوێ "دروست یەک ساڵ دواي چەک کردنی شارەبانی مەهاباد" (٢٦) هاتنە ناو مەهاباد.

بە گەشتنی هێزەکانی نەرتەش و خۆبەدەستەوێدانێ قازی و سەرکرده‌کانی تری، حکومەتی کوردستان بە تەواوی هەرەسی هێنا. ئەگەرچی نەرتەش بە ئاسانی گەشتە بۆکان و مەهابادی پایتەختی جەمهوریەت، بەلام هێشتا هەندێ له سەرانی ئێله‌کان و چەکدارەکانیان مابون ئەیان توانی گێروگرفت دروست دەکەن. مەلا مستەفا و بارزانی‌یەکان له دەوری نەغەدە و، رەشید بەگی جیهانگیری هەرکی و، زێرۆ بەگی هەرکی له دەوری ورمێ، بون. هێزەکانی نەرتەش کەوتە دانانی پلانی چەک کردنیان. له ناو ئەوانەدا بارزانی‌یەکان جیگای مەترسی بون و هێزەکانی نەرتەش حسابیکی زۆریان بۆ ئەکردن. رەشیدبەگ دواي چەند پێکا هەڵپێژانی خۆی دا بە دەست هێزەکانی ئێرانەوێ. ناردیانە ورمێ و بەر لێبوردنی گشتی کەوت. زێرۆ بەگیش دواي چەند پێکادانی له گەڵ نەرتەش کشایەوێ دیوی عێراق و خۆی دا بە دەست کاربەدەستانی عێراقەوێ. (٢٧)

قازی محەمەد، ئەوی توانی سەرکردایەتی جەنگی بەرگری بکات: بە شیوێ "شەری جەبەهیی" وەکو چەند مانگی رابردو له جەبەهیی سەقز کردبویان، یان بە شیوێ "شەری پارتیزانی" وەکو له سالانی دوهم جەنگی جیهانی‌دا بوبو بە نەریتی خەباتی زۆر له گەلانی ئەوروپا و ئاسیا دژی داگیرکەرانی نازی و فاشیستی و ژاپۆن. یاخود ئەوی توانی وەکو سەرکرده‌کانی نازەربایجان پێگای هەلاتن بگرێ. هەمو ئەو پێگایانە له بەردەم دا کراوێ بون. بەلام لەناو هەمویان دا پێگای خۆبەدەستەوێدانێ هەڵبژارد.

٣.٤. گێران و موخاکەمەیی قازی‌بەکان

له کاتی‌دا قازی محەمەد له لای سەر‌تیپ هومایونی ئەبی، رادیۆی تاران هەوایی گێرانی قازی له لایەن هومایونیەوێ بڵاو ئەکاتەوێ. (٢٨) وەکو ئەگێرنەوێ له کاتەدا قازی و هومایونی له مائی محەمود ناغای ئێلخانێ

زاده ئەبن، هومايونی، بۆ هێمنکردنهوهی قازی، ههستاوه شهقیکی له پادیۆکه ههئداوه و، له بهر خۆیهوه ههئدئ جنیویشی به قسهکه رهکه دا بو، وت بوی: ئەوان ناگادار نین له خۆیان ههوه قسه ئەکهن، ئیوه نازدن بۆ کوئ ئەچن برۆن.

له و کاتهوه که قازی چو بو بۆ پێشوازی هومايونی و ئهرتەشی ئێران، نه هومايونی خۆی و نه هیچ کام له فهرماندهکانی تری ئهرتەش کاریکیان نهکرد بو قازی یا هاوپیکانی دوردۆنگ بن یا بسله منهوه. هومايونی ههولێ ئەدا هیچ شتی پونه دات و به هێمنی دهست به سههر کاروباردا بگرێ.

پۆژی ۳۰ ی سههراوهز هومايونی، سههره پای ئەوهی به ئێنی تهئمینی جانی" به قازی محهمهد و هاوپیکانی دابو، ۲۸ کهس له سههرکردهکانی حکومهتی کوردستان له وانه: پێشهواو، سهیفی قازی گرت. (۲۹) سهدری قازی گهرا بوهوه بۆ تاران، به قسه و به ئێنهکانی قهوام پشت ئەستوربو، به لام ئەوانه هیچیان که لکی نهگرت. سهدر له تاران گیرا. به چهپسی هێنایانهوه مههاباد. سههرانی ئهرتەش پێیان له سههر ئەوه داگرت بو، که ههم موحاکهمه ی قازی به کان و ههم ئیعدام کردنیان له مههاباد بئ. له وهش وهکو ئەلێن مه بهستیان ئەوه بوه هیچ که سێکی دهسهلاتدار نه توانئ بۆ پرزگارکردنیان تئ بکهوئ. به لام پهنگه هۆی راسته قینه ی موحاکهمه و ئیعدامی قازی به کان له مههاباد، چاوترساندن و تهئمیکردنی داواکارانی مافی نهتهوهیی کورد بوبئ له هه مان شوین دا که بانگی نازادی کوردیان تئ دا دابو.

دادگا یاخود وهکو ناوی لئ نرا بو: "مهحکهمه ی به دهوی سههرایی" به سهروکایهتی سههرهنگ پارسى تهبار له چهئد ئەفسه ریکی ئهرتەش پێک هات بو. سههرهنگ فهیوزی دادستان بو.

تاوانهکانی به پال قازی و سههرانی حکومهت ئەدرا بریتی بون له: پۆشینی بهرگی جهنهرا، سهروکایهتی جمهوریهتی کوردستان، گوپینی پهنگی ئالای ئێران، لابردنی نیشانه ی شیر و خورشید، چون بۆ باکو و، کوپونهوه له گهئ جهنهرا لهکانی بیگانه، کوشتنی ئەفسه ر و سههرایی ئێرانی، به ئێندانی بهخشینی ئیمتیازی نهوت به بیگاته.

ههروهها نامه ی دهسخت و پونوسی نوتقهکانی ناو کوپونهوه گشتی بهکان.

له بهفرانباری ۱۳۲۵ دا هه ر ۳ قازی به ئیعدام حوکم دران. (۳۰) حوکمی ئیعدامی قازی بهکان له و کاتهدا به بلاونه کراوهیی هێلرایهوه. قازی بهکان داویان کرد مهسه له کهیان بخریته بهردهم "دادگاھی

تەجدیدنەزەر" بۆ چاۋ پیاگیپرانەوہی. لەو ماوہیەدا ھەولتیکى زۆریان دا بۆ ئەوہی موھاكەمەكە ببریته تاران. بەلام "ستادی ئەرتهش" سور بو لە سەر ئەوہی ھەر لە مەھاباد بکریتەوہ.

پۆژی ۷ ی بەفرانبارى ۱۳۲۶ ئەندامانى "دادگاہى تەجدیدنەزەر" گەیشتنە مەھاباد. ئەمجارەیان دادگا بە سەرۆکایەتى سەرھەنگ عەتائى و دادستانى سەرھەنگ نیکوزاد بو.

دادگا دو پارێزەرى بۆ قازىیەکان دانا بو: سەروان سولج جو و سەروان نەبەوى.

ئەو تاوانانەى لە "دادگای بەدەوى سەحرایی" دا بە پال قازى محەمەد درا بون و لە سەرى بە ئیعدام حوکم درا بو، بریتی بون لە: پاپەپینى چەكدار دژى حكومەتى ناوہندى، بەستنى رېككەوتنى نەوت لە گەل بیگانە، سوکایەتى كردن بە ئەرتهش و حكومەتى مەرکەزى، فەرمانى كوشتن و سوتاندنى مالى فەرمانبەرانى حكومەت..

ئەو تاوانانەى بە پال سەیف و سەدریش درابون، شتیکیان كەمتر نەبو، لەوانەى بە پال قازى درا بون.

ھەینەتى دادگا لە گەل ستادی ئەرتهش بەردەوام بە بێتەل پپوہندى تەلگرافى ھەبو. پرسی پپ ئەکرد و فەرمانى لئ وەرئەگرت. ئەمیش حوکمى ئیعدامى: محەمەد قازى، محەمەد حسین خانى سەیفى قازى، سەدرى قازى دایەوہ. کاتى كە ستادی ئەرتهش ئاگادار کرا لەوہى دادگا حوکمى ئیعدامى داون. ستادی ئەرتهش فەرمانى دا بە فەرماندارى نيزامیى مەھاباد لە ماوہى ۲۴ سەعاتدا حوکمەكە جیبەجپ بکات. (۳۱)

روداوہکانى ناو دادگا لە گوشار و رۆژنامەکانى ئەو سەردەمەى تاران دا بە يەك شپوہ و زمان بلاو کراونەتەوہ. پپ ئەچپ کاربەدەستانى ئەرتهش، بەو جوړەى خویمان ویستویانە، راپۆرتەکەیان بۆ چاپ و بلاو کردنەوہ نامادە کرد بپ، بە تاییەتى بۆ شکاندنى شەخسییەتى قازىیەکان کە بوبون بە پەمزی خەباتى پزگاریخوазى کورد.

۳. ۵. چارەنوسى قازىیەکان و بەرپرسەکانى حكومەتى كوردستان

ھەر وەكو حكومەتى كوردستان ھەرەسى ھینا، داوودەزگای حیزبى دیمۆكراتیش ھەلۆەشا. شا "عەفوى عمومى" دەرکرد. بەلام عەفوى عمومى ھەموكەسىكى نەگرتەوہ.

لە ۳۱ ی مارتى ۱۹۴۷ دا:

قازى محەمەد

محەمەد حەسێن خانی سەیفی قازی

ئەبۆلقاسمی سەدری قازی

لەمەهاپاد لە سەیداره دران.

لە ٧ ی نیسانی ١٩٤٧ دا:

حەمید مازوچی

رەسول نەغەدەیی

عەبدوڵا رەوشەنفیکر

محەمەد نازمی

لە مەهاپاد هەلۆاسران.

هەر لە ماوەیەدا:

عەلی بەگی شیرزاد

لەسەر حەوزی بۆکان و

ئەحمەد خانی فاروقی (سالار)

عەبدوڵا خانی مەتین (برای سالار)

محەمەد خانی دانشوهر (برای سالار)

عەلی خانی فاتیح

محەمەد بەگی فەیزوڵا بەگی

حەسەن خانی فەیزوڵا بەگی

ئەحمەد خانی شەجیعی

شیخ ئەمین ئەسەدی کەسنەزانی

شیخ سەدێق ئەسەدی یازیبلاغی

عەلی ئاغای جەوانمەردی

رەسول ئاغای مەحمودی (برای عەلی ئاغا)

لە سەقز هەلۆسەران (٣٢)

قازی محەمەد لە ناو کوردا پایەبەکی زۆر بەرزى هەبو. هەمو شاعیرەکانی ئەو سەردەمەى کوردستانی ئێران وەکو: مەلا مەعروفی کۆکەیی، هەژار، هیمن، خالەمین، حەقیقی، سەید کامیل، عەلی بەگی حەیدەری، شیواو... شیعیان لە ستایشی دا هۆنیووتەوه. لە سەردەمی ژبانی خۆیدا شاعیر و نوسەر و سیاسى و سەرانی ئیڵ و مەلا و گەورەپیاوکانی کورد هەمیشە بەرپز و ستایشەوه ناویان ئەبرد. قازی بوبو بە پەرمزی ئازادی و سەربەستی کورد. لە سێدارەدانی و یژدانی هەمو خەلکی هەژاند. دو کەس لە ئەدیبه هەربەرزهکانی ئەو سەردەمەى کوردستانی عێراق: پیرەمیژد و

ئىبراھىم ئەحمەد، ھەريەكەيان بەم بۆنەيەو شەيرەكەيان داناوھ لە پەيزى شاكەرەكانى ئەدەبى سەياسى كوردا دانەنرەين.

پەيرەمەيد شەيرەكەي خۆي بە ناوي "وھلى دىوانە" لە ژيەر سەردەيزى "ئانومەيدى" دا و ئىبراھىم ئەحمەد، كە ئەوسا ھەم خاوەنى ئىمتىيازى گۆقارى "گەلاويز" و، ھەم بەر پەرسى لقى عەيراقى كۆمەلەي ژ. ك بو، شەيرەكەي لە ژيەر سەردەيزى "ياران" دا. ھەردو شەير لە گۆقارى "گەلاويز" دا بۆلاوكراونەتەوھ.

٤. بارزانىيەكان و حكومەتى ئيران

بارزانىيەكان ئيرانى نەبون. ھەيزىكى چەكدارى ئازا و پەيكوپەك بون. پوخانى حكومەتى كوردستان نەي توانى بو پەيزەكانى ئەوان تەك بەدا و ھەلبوھەشەينى. كاربەدەستانى ئەرتەش حسابىكى زۆريان بۆ ئەكردن. ئەترسان ببن بە پەيشەنگى بەرەنگارى چەكدار و نانەوھى شۆپش. بارزانىيەكان نەيان ئەويست تەسلىمى ئيران ببن. كاتيان بەسەر ئەبرد. ھەوليان ئەدا حكومەتى عەيراق "لەيبوردنى گەشتى" يان بۆ دەربكا و بەگەپەنەوھ بۆ خاكى باووباپيرانيان. ئەيان ويست زستان تى بپەري و بە فرى چياكانى ناوچەي ٣ سنور بتويەتەوھ.

ماوھەيەكەيان بە گەفتوگۆ لە گەل كاربەدەستانى ئيرانى لە تاران و ماوھەيەكەيان بە شەپ لە گەل ئەرتەش بەسەر برد. سەرەنجام گەرانەوھ كوردستانى عەيراق. دوای ئەوھى ئانومەيد بون لەوھى حكومەتى عەيراق "لەيبوردنى گەشتى" يان بۆ دەربكا بون بە دو بەش، بەشەكەيان، كە زۆريان ژن و مندۆ بون، لە گەل شەيخ ئەحمەد خۆيان دا بە دەست كاربەدەستانى عەيراقەوھ. بەشەكەي تەريشيان بە سەرگردايەتى مەلا مستەفا پاش چەندەين شەپ و پەكادان بە پە گەيشتنە سنورى سوڤەيتى و لەوئ بون بە پەنابەر.

پهراویزه‌گانی به‌شی‌هوتهم

۱. احاج مخبر السلطنه هدايت، خاطرات و خطرات، چ ۴، زوار، تهران، ۱۳۶۳، ل ۴۳۹.
- ه‌روه‌ها: مصطفى الموتى، ايران در عصر پهلوى: پهلوى دوم در فراز و نشيب، ج ۴، لندن، ۱۹۸۹، ل ۱۸۳-۱۸۴.
۲. اندره فونتن، تاريخ جنگ سرد، ترجمه: عبدالرضا هوشنگ مهدوى، ج ۱، نشر نو، تهران، ۱۳۶۴، ل ۳۶۰-۳۶۱.
۳. فونتن، س ن، ل ۳۶۱.
۴. خليل زاده، ر كوردستان، ژ ۱۳، ۲۴/۱۱/۲۲. نوسه لئزه‌دا به هه‌له چوه. "مه‌نشورى ئەتەلانتىك" راگه‌ياندنئى بو رۆزفەيت، سه‌ركۆمارى ئەمريكا و، چه‌رچەل، سه‌روه‌زيرى به‌ريتانيا ئيمزايان كرد بو. روسيا لهم "مه‌نشوره" دا لايهن نه‌بو.
۵. جعفر مهدى نيا، زندگى سياسى قوام السلطنه، چ ۲، تهران، تابستان ۱۳۶۶، ل ۲۹۹. لئزه به دواوه ئەنوسين: مه‌هدى نيا.
۶. فونتن، س ن، ل ۳۵۹.
۷. مه‌هدى نيا، س ن، ل ۳۰۰ - ۳۰۱.
۸. هس، ل ۳۲۰.
۹. هس، ل ۳۲۱.
۱۰. ر كوردستان، ۱۱/۶/۱۳۲۵.
۱۱. مه‌هدى نيا، س ن، ل ۳۰۲.
۱۲. هس، ل ۵۲۰.
۱۳. ر كوردستان، ژ ۴۴.
۱۴. ر كوردستان، ژ ۴۶، ۲۵/۲/۲۱.
۱۵. ر كوردستان، ژ ۴۷، ۲۵/۲/۲۵.
۱۶. على دهقان، سرزمين زردشت، انتشارات ابن سينا، تهران، اسفند ۱۳۴۸، ل ۷۸۴-۷۸۵.
۱۷. هس، ل ۷۸۵.
۱۸. مه‌هدى نيا، س ن، ل ۵۲۱، قاسملو، س ن، ل ۱۱۲، ئەویش وه‌رى گرتوه له: ن. پيسيان، از مه‌باباد خونين ... ل ۱۷۳.
۱۹. قاسملو، س ن، ل ۱۱۳.
۲۰. هيمن، تاريك و رون، ل ۲۶-۲۷.
۲۱. هس، ل ۲۷-۲۸.
۲۲. مه‌هدى نيا، ل ۵۲۲-۵۲۳.
۲۳. الموتى، س ن، ل ۴۸۷ و ل ۴۸۸.
۲۴. مه‌هدى نيا، س ن، ل ۵۲۵.
۲۵. دهقان، س ن، ل ۷۸۵-۷۸۸.

٢٦. قاسملو، س ن، ل ١١٧.
٢٧. دهقان، س ن، ل ٧٩٦.
٢٨. الموتى، ل ٤٨٨.
٢٩. قاسملو، ل ١٧٧.
٣٠. مهدي نيا، س ن، ل ٥٤٣.
٣١. مهدي نيا، س ن، ل ٥٥٥-٥٤٧.
٣٢. علاءالدين سجادي، شورشهكاني كورد و كورد و كوومارى عيراق، بهغداد، چاپخانهى مهعارف، ١٩٥٩. ل ٣١٧.
- ههروهها: گ پوژى نوئ، ژ ١٠، سلیمانى، ١٩٦١/١/١، ل ٨٥. نامهیهكى تايبهتى كاك عهبدولقادرى دهباغى.

بعنايت عنو عهومي كرديستان

براي عبرت كارين

كار روز واقعه هنگام سحر در روشنائی
صبحدم و در سایه روشن نور شفق نه
جسم بیجان در هوا معلق بود

خون قاضی محمدبوی نفت میداد!

من شاهد تشنجات روح گداز صدر قاضی و نعره های گوش خراش
سیف قاضی بولام!
محمد قاضی تاخا داشت تیرباران شود!

پنجم ۱۳۰۰

جاییکه قلهای پلادین و منورهای آسمین از دست سرزرد و زانوی
بیلوان پیشانی خاکرا بریده میدهد

توتت اونو بوس و سایر وسایط
برای اغلال مسألت اسران و درجه
داوان آرتین در مقابل شاه لشکر و
سایر مراکز ارتشی دو تیرباران
مسولی و هادی شده بود. هاجیرین و
ناشرین من دانستند که منظور اصلی از
این تیرباران تالیفات تصلیف شده آذربایجان
از و میران پورغالی دو کرات آذربایجان
و سایر مهاجرین و استرالیانیت و
سپس و توسعه نفوذ حکومت مرکزی
من باشد.

اما آرزوی مسر که یکمستگاه
انویوس دوب شاه لشکر متوقف و
اسباب و اثاثیه عده متجاوز از دوازده
نفر انسر ارضه که اکثر آنها سرکنک
تمام و با سرکنک دوم بودند بر بالای
سقف انویوس من بیت مردم و مهاجرین
مسور من نموده که این عده اسران
دوره ماموریت سوت شود را خانه
داده و بطهران مراجعت بنمایند
در صورتی که شتیق امیر لیرال
ظاهر بوده و این عده اسران برای
تشکیل هیئت مسکنه بنیاده نظر مساکه
(ناش) مایه که بر حسب امر مراکز
سازاد حکم شده و...

روزنامه‌های ۷: رپیورتاچی ژماره‌ی روزی ۲۲، نازمه‌های ۱۳۲۵، روزنامه‌ی "امروز" ای تاریخی ده‌بارگی

هه‌لواسینی قانزیه‌کان